

ANKARA

HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**DİJİTAL ÇAĞDA TARİHÎ ŞAHSİYETLERİN
AKTARIMI: HACI BAYRAM-I VELİ ÖRNEĞİ**

Emrullah ŞEN

Tez Danışmanı

Doç. Merve ERSAN

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
GRAFİK TASARIMI ANASANAT DALI**

OCAK 2025

DİJİTAL ÇAĞDA TARİHİ ŞAHSİYETLERİN AKTARIMI: HACI
BAYRAM-I VELİ ÖRNEĞİ

Emrullah ŞEN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
GRAFİK TASARIMI ANASANAT DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

OCAK 2025

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Emrullah ŞEN

17/01/2025

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Grafik Tasarımı Anasanat Dalı Grafik Tasarımı Programı Yüksek Lisans öğrencisi 2261401002 numaralı Emrullah ŞEN tarafından hazırlanan “Dijital Çağda Tarihî Şahsiyetlerin Aktarımı: Hacı Bayram-ı Veli Örneği” başlıklı tez çalışması 17/01/2025 tarihinde ve 13:00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak KABUL edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan: Doç. Deniz Yeşim TALUĞ Hacettepe Üniversitesi	☒	☐
Danışman: Doç. Merve ERSAN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐
Üye: Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Batuhan ÇEKEN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	☒	☐

DİJİTAL ÇAĞDA TARİHİ ŞAHSİYETLERİN AKTARIMI:

HACI BAYRAM-I VELİ ÖRNEĞİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Emrullah ŞEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ocak 2025

ÖZET

Bu çalışmada, tarih ve tarihî şahsiyet kavramlarına küresel bir perspektiften yaklaşılmış; ardından ulusal bir çerçevede tarihî şahsiyetlerin yeri, önemi ve aktarımı üzerinde durulmuş; ulusal düzeyde tarihî şahsiyetlerin toplumsal bellekteki merkezi konumu değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmenin, Türk milletinin kültürel ve sosyal dinamiklerine dair derin bir anlayış sunduğu, millî, manevî, ahlâkî ve kültürel değerlerini, düşünsel ve duygusal derinliğini ifade etme ve gelecek nesillere aktarma açısından önemli bir ulusal nitelik taşıdığı belirtilmiştir. Bu doğrultuda, tarihî şahsiyetlerin yaşam öykülerinin ardındaki toplumsal dinamiklerin ve üstlendikleri kilit rollerin, tarihsel ve kültürel unsurlar açısından derin bir anlam taşıdığı vurgulanmıştır. Bu tespitlerden hareketle, geçmişten bugüne tarihî şahsiyetlerin dolaylı ve doğrudan aktarıldığı yöntemler ile bu kapsamda yürütülen çabalar değerlendirilmiştir. Ancak, özellikle günümüzün hızla değişen sosyal dinamikleri ve dijitalleşme süreçleri dikkate alındığında, tarihî şahsiyetlerin hüviyetlerini ve miraslarını günümüzde daha belirgin hâle getirmek ve nesillere aktarmak adına daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiği anlaşılmıştır. Bu çerçevede, tez kapsamında, literatürdeki söz konusu boşluğa daha somut bir biçimde değinmek amacıyla yenilikçi ve çağdaş yöntemlerle bir proje geliştirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda, öncelikle tarihî şahsiyetlerin aktarımında görsel ifadelerin rolü ve bu bağlamda özellikle illüstrasyonların önemi üzerinde durulmuş ve çeşitli araştırmalar yürütülmüştür. Öte yandan, ilgili proje için etkileşimli elektronik kitap formatının en uygun seçenek olduğu kararlaştırılmıştır. Bu süreçte, Türk mutasavvıf ve şair Hacı Bayram-ı Veli, çeşitli etkenler göz önünde bulundurularak örneklem olarak seçilmiş; onun hüviyeti ve yaşamı, dijital çağın dinamiklerine uygun bir formatta aktarılmıştır. Bu yaklaşımla geliştirilen proje, elde edilen verilere dayalı bir yorumlama ve dönüştürme işlevi görerek, ilerleyen süreçlerde yalnızca onun hayatını değil, Türk tarihine yön vermiş diğer önemli şahsiyetlerin hüviyetlerini ve yaşamlarını da kapsayacak şekilde genişletilebilen bir yapıya sahip olmuştur. Gözlemler, “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesinin, geleneksel içerik formatlarından ayrılarak inovatif bir yöntem benimsediğini ve bu yöntemle kullanıcılara Hacı Bayram-ı Veli’nin hüviyetini, tarihî ve kültürel mirasını daha derinlemesine anlama ve değerlendirme imkânı sunduğunu ortaya koymuştur. Projenin, ilerleyen süreçlerde, özellikle genç bireyler başta olmak üzere, geniş bir kullanıcı kitlesi üzerinde olumlu etkiler yaratacağı ve bu tür projelerin yaygınlaşmasıyla genç neslin tarihî ve kültürel mirasa yönelik farkındalığının artacağı öngörülmüştür. Ayrıca bu projenin, gerekli kurum ve kuruluşların, tarihî şahsiyetleri dijital çağın gerekliliklerine uygun olarak aktarmaya yönelik daha fazla çeşitlilik sağlayacak projeler geliştirmesine de öncülük edeceği sonucuna varılmıştır.

Bilim Kodu : 40606
Anahtar Kelimeler : Tarihî Şahsiyet, İllüstrasyon, Etkileşim, Hacı Bayram-ı Veli
Sayfa Adedi : 320
Tez Danışmanı : Doç. Merve ERSAN

TRANSMISSION OF HISTORICAL FIGURES IN THE DIGITAL AGE:

THE EXAMPLE OF HACI BAYRAM-I VELİ

(M.Sc. Thesis)

Emrullah ŞEN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

January 2025

ABSTRACT

This study approaches the concepts of history and historical figures from a global perspective, subsequently focusing on the place, significance, and transmission of historical figures within a national framework. It evaluates the central role of these figures in the collective memory of the Turkish nation, highlighting their importance in expressing and transmitting the nation's cultural, moral, spiritual, and intellectual values to future generations. The analysis underscores the profound societal dynamics and pivotal roles embodied in the life stories of historical figures, emphasizing their significance from historical and cultural perspectives. Building on these observations, the methods and efforts employed to convey historical figures, both directly and indirectly, from past to present are examined. Given the rapidly evolving social dynamics and processes of digitalization, it becomes evident that greater effort is required to render the identities and legacies of historical figures more pronounced and accessible in contemporary contexts. In this regard, the study identifies a gap in the literature and proposes the development of an innovative and contemporary project to address it. The role of visual representation, particularly illustration, in conveying historical figures is explored, leading to the selection of an interactive electronic book format as the most suitable medium for the project. Turkish mystic and poet Hacı Bayram-ı Veli was chosen as a case study, and his identity and life were adapted into a format aligned with the dynamics of the digital age. The resulting project not only interprets and transforms existing data but also establishes a scalable framework that can extend to other prominent figures who have shaped Turkish history. Observations reveal that the interactive e-book project, *Figures Who Left Their Mark on History: Hacı Bayram-ı Veli*, adopts an innovative approach distinct from traditional formats, providing users with a deeper understanding and appreciation of Hacı Bayram-ı Veli's identity and cultural heritage. It is anticipated that such projects will positively influence broader audiences, particularly younger generations, enhancing awareness of historical and cultural heritage. Additionally, the project is expected to inspire institutions and organizations to develop diverse initiatives that align the representation of historical figures with the requirements of the digital era.

Science Code : 40606
Key Words : Historical Figure, Illustration, Interaction, Hacı Bayram-ı Veli
Page Number : 320
Supervisor : Assoc. Prof. Merve ERSAN

TEŞEKKÜR

Bu tezin ortaya çıkış serüveninde, pek çok kıymetli şahsın direkt ya da dolaylı yollardan sağladığı katkılara değinmeden önce, öncelikle tarihî şahsiyetlerimize duyduğum derin bir minnet duygusuyla sözlerime başlamak isterim. Zira, henüz lisans öğrenim sürecimin son yıllarında, bu araştırma fikrine ve çalışma sürecine yönelmemdeki en belirleyici etken; onların önderlikleri, azimleri ve öğretileri ile birlikte tarih sahnemize bıraktıkları kalıcı izler olmuştur. Onların izinden gitmenin getirdiği sorumluluk bilinci, araştırmalarımın güçlü temellerini atmış ve dayanağını oluşturmuştur. Bu vesileyle, tarihimize yön veren öncü şahsiyetlere saygılarımı sunar; kadim geçmişimize bıraktıkları derin izler için onlara teşekkür eder ve ardından, tez sürecime bilgi ve deneyimleriyle müdahil olan saygıdeğer akademisyenlerin yanı sıra, ilgili sürece katkı sağlayan tüm değerli katılımcılara da en içten minnettarlığımı ifade etmek isterim. Bu bağlamda, öncelikle tez danışmanım Doç. Merve ERSAN'a özel bir teşekkür sunmak isterim. Zira, tez fikrimi kendisine sunduğum andan itibaren gösterdiği ilgi, sağladığı rehberlik, bana tanıdığı akademik özgürlük alanı ve zaman yönetimi konusundaki desteği, çalışmamın yönünü ve niteliğini büyük ölçüde şekillendirmiştir. Öte yandan, tezimin farklı aşamalarında bilgi birikimi, değerli yönlendirmeleri ve nazik destekleriyle bana yol gösteren Prof. Dr. Gültekin AKENGİN'in yanı sıra, tez değerlendirme ve savunma sürecinde jüri üyeliği görevini ifa ederek çalışmamı titizlikle tahlil eden Doç. Deniz Yeşim TALUĞ'a ve Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Batuhan ÇEKEN'e de şükranlarımı iletmek isterim. Hemen ardından, her zaman yanımda olan ve sevgileriyle beni destekleyen çok kıymetli aileme... Başta her daim şefkati ve fedakarlığıyla bana güç veren canım annem olmak üzere; azmi ve çalışkanlığıyla bana ilham kaynağı olan babama; güven ve nezaketleriyle hayatıma değer katan kardeşlerime; liyakatin ve onurlu bir yaşamın değerini bana daima hatırlatan dedeme; uzun zaman önce aramızdan ayrılmış olmasına rağmen anılarıyla yaşamıma rehberlik eden sevgili babaanneme; hayatımda bıraktığı eşsiz izlerle, bana varlığını ve desteğini her daim hissettiren Asie FARAZ'a; veri toplama ve analiz aşamalarında bana eşlik eden, bu süreçte sunduğu değerli katkılarıyla ve kesintisiz desteğiyle beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan Ezgi USTA'ya... Sizlerin destekleri ve moral verici sözleri, bu tezin kaleme alınmasında büyük bir motivasyon kaynağı oldu. Her zaman yanımda olduğunuz için sizlere müteşekkirim. Sizlerin desteği olmadan bu tezi tamamlamak elbette mümkün olamazdı. Son olarak, kitaplarından, makalelerinden ve diğer nitelikteki çalışmalarından faydalandığım araştırmacılara; eserlerinden yararlandığım sanatçılara; uzman görüşleriyle sürece katkı sağlayan Bahadır YAZICI'ya ve Ethem Onur BİLGİÇ'e; ilgili süreçte farklı hususlarda manevi destekleriyle bana güç veren Doç. Şadi KARAŞAHİNOĞLU'na; Barış ÇETİN'e; Hakan YAVUZ'a ve Banu ÖNDER'e; çocukluğumdan itibaren tarihî şahsiyetlerimize ve medeniyetimize olan ilgimi artırmama vesile olan herkese gönülden şükranlarımı arz ediyorum.

Onların kadim tarihimizin belleğine naksettiği manidar izler ve bize sundukları değerli öğretiler aracılığıyla geçmişimizle her daim iç içe olabilmek ve güçlü bir bağ kurabilmek dileğiyle...

Emrullah ŞEN

Ankara - 2024

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
RESİMLERİN LİSTESİ	xi
KISALTMALAR.....	xx
1. GİRİŞ.....	1
2. ETKİLEŞİMLİ ELEKTRONİK KİTAPLAR VE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	15
2.1. Etkileşimli Elektronik Kitap Tasarımı.....	20
2.2. Etkileşimli Elektronik Kitap Tasarımında Temel İlkeler	22
2.2.1. Sadelik (Yalınlık)	22
2.2.2. Denge	24
2.2.3. Orantı ve Görsel Hiyerarşi	27
2.2.4. Bütünlük (Uyum).....	29
2.2.5. Vurgu	30
2.2.6. Devamlılık (Süreklilik)	32
2.2.7. Derinlik Algısı.....	34
2.3. Etkileşimli Elektronik Kitaplarda Biçim, İçerik ve İşlevsellik İlişkisi.....	38
2.4. Etkileşimli Elektronik Kitaplarda Çoklu Ortam (Multimedya) Unsurları ve Çoklu Ortamın Etkileşimli Öğrenme Ortamlarına Katkısı	41
2.4.1. Çoklu Ortam Destekli Etkileşimli Elektronik Kitapların Bilgi Edinme Sürecindeki Rolü: Etkileşimli E-Öğrenme	45
2.4.2. Etkileşimli Elektronik Kitaplarda Çoklu Ortam Unsurları ve İşlevleri	49
2.4.2.1. Fotoğraf	50
2.4.2.2. İllüstrasyon	52

2.4.2.2.1. İllüstrasyon kavramı ve gelişimi üzerine genel bir bakış: Gelenekselden dijitale	54
2.4.2.2.2. İllüstrasyon yaratımında teknolojinin kullanımı	58
2.4.2.3. Hareketli grafikler (video ve animasyon).....	64
2.4.2.4. Yazı ve tipografi	69
2.4.2.5. Ses ve müzik.....	72
2.4.2.6. Etkileşim.....	73
2.4.2.7. Yazılım	76
2.5. Etkileşimli Elektronik Kitaplarda Tasarım Aşamaları	78
2.5.1. Ürün ve İçerik Tasarımı	79
2.5.2. Kurumsal/Görsel Kimlik Tasarımı	80
2.5.3. Bilgilendirme (Enformasyon) Tasarımı.....	81
2.5.4. Etkileşim (İnteraksiyon) Tasarımı.....	82
2.5.5. Sunum Tasarımı.....	85
2.6. Etkileşimli Elektronik Kitapların Avantajları ve Dezavantajları	86
2.6.1. Elektronik Kitapların Avantajları	87
2.6.2. Elektronik Kitapların Dezavantajları	89
2.7. Örnek Etkileşimli Elektronik Kitap İncelemeleri.....	91
2.7.1. “Little Fox Music Box” Adlı Etkileşimli Elektronik Kitap Üzerine Bir İnceleme	91
2.7.2. “Babel: The Cat Who Would Be King” Adlı Etkileşimli Elektronik Kitap Üzerine Bir İnceleme	96
2.7.3. “The Witcher” Adlı Etkileşimli Elektronik Kitap Üzerine Bir İnceleme	99
3. TARİHÎ ŞAHSİYETLERİN ÖNEMİ, AKTARIMI VE İLLÜSTRASYONLARDAKİ YANSIMALARI	103
3.1. Tarih ve Tarihî Şahsiyet Kavramına Küresel ve Yerel Bir Perspektiften Bakış	103

3.1.1. Tarih.....	103
3.1.2. Tarihî Şahsiyet.....	106
3.2. Ulusal Perspektifte Tarihî Şahsiyetlerin Yeri, Önemi ve Aktarımı	117
3.2.1. Türk Tarihî Şahsiyetlerin Biyografilerinin Ardındaki Toplumsal Dinamikler ve Kilit Roller	124
3.2.1.1. Türk tarihî şahsiyetlerin tarihsel ve kültürel önemi: Tarihî mirası koruma ve aktarma sorumluluğuna dair vurgulayıcı rolleri.....	125
3.2.1.2. Türk tarihî şahsiyetlerin tarih öğrenimine olan ilgiyi artırma üzerindeki rolü ve millî tarih şuuru kazanımına katkıları.....	126
3.2.1.3. Türk tarihî şahsiyetlerin rol model olarak fonksiyonları: Millî ve manevi değerlerin ve ahlaki kazanımların vurgulanması ve onların günümüz bireylerine sağladıkları öğretiler	129
3.2.1.4. Türk tarihî şahsiyetlerin ecdada ve tarihî mirasa duyulması gereken saygıyı hatırlatmadaki rolü.....	140
3.2.1.5. Türk tarihî şahsiyetlerin medyada doğru ve bilinçli şekilde aktarılmasına yönelik rehberlik işlevi: toplumsal bilinci şekillendirmek ve yanlış algıları önlemek	144
3.3. Tarihî Şahsiyetlerin Aktarımında Görsel İfadelerin Rolü ve İllüstrasyonlar	148
3.3.1. İlgili Araştırmalar	161
3.3.1.1. Cengiz Han	162
3.3.1.2. Emir Timur	166
3.3.1.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî	171
3.3.1.4. Fatih Sultan Mehmet Han.....	173
3.3.1.5. Mehmet Âkif Ersoy.....	180
3.3.1.6. Mustafa Kemal Atatürk.....	183
3.3.2. Tarihî Şahsiyetlere Odaklanan İllüstrasyonlarda Sanatçıların İşlevi ve Üslup Yaklaşımı	187
4. “TARİHTE İZ BIRAKANLAR: HACI BAYRAM-I VELÎ” ADLI ETKİLEŞİMLİ ELEKTRONİK KİTAP PROJESİ: UYGULAMA SÜRECİ	197
4.1. Proje Doğrultusunda Gözlem, Veri Toplama ve Hazırlık Süreci	198

4.2. Proje Metni Bağlamında Hacı Bayram-ı Veli'nin Hayatına, Tarihsel ve Kültürel Önemine Umumi Bir Bakış.....	211
4.3. Proje Kapsamında Hacı Bayram-ı Veli'nin Fiziksel Tasvirine Yönelik İllüstratif Yaklaşımlar ve Tasavvur Süreci	228
4.4. Proje Ekseninde İllüstrasyon, Animasyon ve Etkileşim Tasarımı Süreci	239
4.5. Proje Dahilinde Seslendirme, Ses ve Müzik Tasarımı Süreci	267
4.6. Proje Çerçevesinde Kullanıcı Arayüzü, Tipografi ve Sunum Tasarımı Süreci	269
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	287
KAYNAKLAR.....	297
ÖZGEÇMİŞ	319

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 2.1. Kitap formatlarının kullanıcı etkileşimi açısından karşılaştırılması	19
Resim 2.2. Sadelik ilkesinin uygulandığı kompozisyon örnekleri, “Nedi The Yeti” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasına ait görüntüler...	23
Resim 2.3. Simetrik düzenlemeye sahip bir basın ilanı	25
Resim 2.4. Asimetrik düzenlemeye sahip bir afiş çalışması	25
Resim 2.5. Simetrik bir kompozisyona sahip olan “The Icky Mr. Fox” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasından bir görüntü	26
Resim 2.6. Orantı ve görsel hiyerarşi prensiplerinin uygulandığı bir kompozisyon örneği, “Gidget Has a Glitch” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasından alınmış bir görüntü	28
Resim 2.7. Bütünlük prensibine uygun olarak tasarlanmış “Cozmo’s Day Off” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasından bir görüntü	30
Resim 2.8. Vurgu prensibinin uygulanmış olduğu Manas Destanı’nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasından bir görüntü	32
Resim 2.9. Biçimsel bütünlük prensiplerini barındıran “Kafamın İçindeki Maymunlar” (Monkeys in My Head) adlı etkileşimli e-kitap uygulamasına ait bir ekran görüntüsü	34
Resim 2.10. Paralaks tekniği kullanılarak derinlik ve perspektif algısının pekiştirildiği Manas Destanı’nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasının katmanlarına dair bir ekran görüntüsü	36
Resim 2.11. Derinlik algısı prensibinin uygulanmış olduğu Manas Destanı’nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasından bir görüntü	37
Resim 2.12. “The Pedlar Lady of Cushing Cross” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasından elde edilen, derinlik ve perspektif algısını örnekleyen bir ekran görüntüsü	37
Resim 2.13. Yukarıda bahsi geçen bisiklet pompası örneğinin çalışma prensibini açıklayan deneyde kullanılan görsel	43
Resim 2.14. Manas Destanı’nı konu alan bir etkileşimli e-kitabın yedinci sayfasına ait bir görüntü	53
Resim 2.15. Sanatın primitif yaratımı: Pigmentin ağız aracılığıyla mağara duvarına aktarımı	54
Resim 2.16. Bir görüntünün piksel tabanlı ve vektör tabanlı iki farklı versiyonu	59

Resim	Sayfa
Resim 2.17. 1963'te Ivan E. Sutherland, Sketchpad ile çalışırken.....	60
Resim 2.18. Wacom Cintiq grafik tablet modeli üzerinde çalışan bir sanatçı	61
Resim 2.19. Stable Diffusion, Midjourney ve DALL-E aracılığıyla işlenmiş görseller	62
Resim 2.20. Teknolojinin etkisi altındaki bir ressamın trajedisini betimleyen Theodor Hosemann'ın 1843 tarihli "Mutsuz Ressam" (The Unhappy Painter) adlı eseri	63
Resim 2.21. Eadweard Muybridge'e ait, hareket algısını sağlayan ardışık görsellerin bir arada sunulduğu bir örnek görüntü.....	65
Resim 2.22. "Ab-ı Hayat" adlı etkileşimli e-kitap uygulamasında bulunan bir animasyon	66
Resim 2.23. Video ve animasyon gibi hareketli grafiklerin etkileşimli e-kitaplarda kullanımına dair bir örnek görüntü	67
Resim 2.24. Sprite animasyonu: Durağan görsellerin hareket yanılsaması	68
Resim 2.25. Manas Destanı'nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasında yer alan sprite tabanlı bir animasyon.....	69
Resim 2.26. Tablet gibi mobil cihazlarda kullanılan bazı dokunmatik özelliklerin hareketlerini örnekleyen bir görüntü.....	76
Resim 2.27. "Little Fox Music Box" adlı etkileşimli e-kitabın başlangıç sayfasına ait bir görüntü	92
Resim 2.28. "Little Fox Music Box" adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü	93
Resim 2.29. "Little Fox Music Box" adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü	94
Resim 2.30. "Little Fox Music Box" adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü	94
Resim 2.31. "Little Fox Music Box" adlı etkileşimli e-kitabın geçiş sayfasına ait bir görüntü	95
Resim 2.32. "Little Fox Music Box" adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü	95
Resim 2.33. "Babel: The Cat Who Would Be King" adlı etkileşimli e-kitabın giriş sayfalarına ait görüntüler	97

Resim	Sayfa
Resim 2.34. “Babel: The Cat Who Would Be King” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait görüntüler	98
Resim 2.35. “Babel: The Cat Who Would Be King” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait görüntüler	99
Resim 2.36. “The Witcher” adlı etkileşimli e-kitabın kapak sayfasına ait bir görüntü	100
Resim 2.37. “The Witcher” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü.....	101
Resim 2.38. “The Witcher” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü.....	101
Resim 2.39. “The Witcher” adlı etkileşimli e-kitabın bölümler arası navigasyonunu destekleyen bir menü sekmesine dair bir görüntü	102
Resim 3.1. Jean-Baptiste Vanmour imzası taşıyan Patrona Halil tasviri.....	110
Resim 3.2. Adolf Hitler’e ait bir fotoğraf	111
Resim 3.3. Johannes Gutenberg için yapılmış bir portre çalışması.....	113
Resim 3.4. Atatürk’e ait bir fotoğraf	113
Resim 3.5. İstanbul’un fetih sürecini konu alan Ressam Fausto Zonaro’nun bir eseri	116
Resim 3.6. Ressam Jacques-Louis David tarafından resmedilen Napolyon Bonapart’ın en ikonik tasvirlerinden biri	120
Resim 3.7. Enver Paşa’nın yapmış olduğu bazı çizimler.....	123
Resim 3.8. Aziz Sancar’ın Türkiye’deki gençlerle buluştuğu etkinliğe ait bir görüntü	137
Resim 3.9. Gazi Mustafa Kemal (Paşa) Atatürk ile Enver Paşa’nın aynı karede yer aldığı bir fotoğraf	141
Resim 3.10. Payitaht Abdülhamid adlı dizinin giriş kısmındaki ibareye ait bir görüntü	146
Resim 3.11. “Muhteşem Yüzyıl” adlı dizi yapımına ait bir görüntü.....	147
Resim 3.12. “Atatürk, Bir Ulusun Kurtarıcısı” adlı animasyon filminden bir görüntü	151
Resim 3.13. Abay’ın (2017) yüksek lisans tezinin iç sayfalarından bir görüntü	152

Resim	Sayfa
Resim 3.14. Abay’ın (2017) yüksek lisans tezinin iç sayfalarından bir görüntü	153
Resim 3.15. Mevlânâ’nın halk arasında yaygın kabul gören tasviri	154
Resim 3.16. Attila’nın görsel temsillerindeki çeşitlilik	154
Resim 3.17. Kıvrak’ın (2020) yüksek lisans tezinin iç sayfalarından bir görüntü ...	159
Resim 3.18. “Türk Dünyası Büyükleri” adlı sergiden seçilmiş bir görüntü	160
Resim 3.19. Kubilay Han’ın yaptırdığı 14. yüzyıla ait Cengiz Han portresi	163
Resim 3.20. Cengiz Han İllüstrasyonu	163
Resim 3.21. Cengiz Han İllüstrasyonu	164
Resim 3.22. Cengiz Han İllüstrasyonu	165
Resim 3.23. Cengiz Han İllüstrasyonu	166
Resim 3.24. Timur’un Kafatası ve Yüz Rekonstrüksiyonu Aşamaları.....	167
Resim 3.25. Gerasimov tarafından hazırlanan Timur büstü	167
Resim 3.26. Timur İllüstrasyonu	168
Resim 3.27. Resmî olarak onaylanmış Timur tasviri	169
Resim 3.28. Emir Timur Anıtı.....	169
Resim 3.29. Timur İllüstrasyonu	170
Resim 3.30. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Tasviri.....	171
Resim 3.31. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî İllüstrasyonu.....	172
Resim 3.32. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî İllüstrasyonu.....	173
Resim 3.33. II. Mehmed’in 1479’da İtalyan ressam Gentile Bellini’ye yaptırdığı portresi	174
Resim 3.34. Fatih Sultan Mehmet’in yapay zekâ tarafından üretilen görüntüsü	174
Resim 3.35. Fatih Sultan Mehmet İllüstrasyonu	175
Resim 3.36. Ressam Fausto Zonaro’nun, II. Mehmed’in Konstantinopolis’e girişini betimlediği tablosu	176
Resim 3.37. Fatih Sultan Mehmet İllüstrasyonu	177

Resim	Sayfa
Resim 3.38. Fatih Sultan Mehmet İllüstrasyonu	178
Resim 3.39. “Gentile Bellini’nin Resimli Konstantiniyye Günlüğü” adlı eserin iç sayfalarından bazı görüntüler	178
Resim 3.40. “Gentile Bellini’nin Resimli Konstantiniyye Günlüğü” adlı eserin iç sayfalarından bir görüntü	179
Resim 3.41. Mehmet Akif Ersoy’a ait tarihî bir fotoğraf.....	180
Resim 3.42. Mehmet Âkif Ersoy İllüstrasyonu	181
Resim 3.43. Mehmet Âkif Ersoy İllüstrasyonu	182
Resim 3.44. Mehmet Akif Ersoy’a odaklanan fotoğraf temelli bir tasarım.....	182
Resim 3.45. Mustafa Kemal Atatürk’ün eskiden kalma bir fotoğrafı	183
Resim 3.46. Mustafa Kemal Atatürk’ün anatomik portresi	184
Resim 3.47. Mustafa Kemal Atatürk İllüstrasyonu	185
Resim 3.48. Mustafa Kemal Atatürk İllüstrasyonu	186
Resim 3.49. Mustafa Kemal Atatürk’ün yapay zekâ aracılığıyla oluşturulmuş bir görüntüsü	186
Resim 3.50. Mustafa Kemal Atatürk’ün yapay zekâ vasıtasıyla oluşturulmuş bir görüntüsü	187
Resim 4.1. Hacı Bayram-ı Veli Cami’ne ve çevresine ilişkin bazı görüntüler	199
Resim 4.2. Mimar ve arkeolog Charles Texier’e ait, Hacı Bayram-ı Veli Cami’nin de yer aldığı Augustus Tapınağı gravürü	200
Resim 4.3. TBMM’nin açılışı öncesinde, 23 Nisan 1920’de Hacı Bayram-ı Veli Cami’nde kaydedilen bir görüntü	201
Resim 4.4. Hacı Bayram Veli’nin doğduğu ev olarak bilinen tarihî mekâna ilişkin birtakım görüntüler	202
Resim 4.5. Hacı Bayram Veli Müzesi’nin dış cepheden bir görüntüsü.....	203
Resim 4.6. Hacı Bayram Veli Müzesi’nde elde edilen görsel verilere ilişkin bazı görüntüler	204
Resim 4.7. Hacı Bayram Veli Müzesi’nde belgesel gösterimine ayrılmış özel bir alanda çekilmiş bir görüntü	205

Resim	Sayfa
Resim 4.8. “Aşkın Yolculuğu: Hacı Bayram-ı Veli” adlı dizide Hacı Bayram-ı Veli rolüne hayat veren Burak Sevinç’in söz konusu açıklamaları yaptığı röportajdan bir görüntü.....	206
Resim 4.9. Hacı Bayram-ı Veli’nin genel kabul görmüş tasviri	207
Resim 4.10. Bazı kitap kapaklarında bulunan Hacı Bayram-ı Veli tasvirleri.....	207
Resim 4.11. Hacı Bayram-ı Veli’yi konu alan çeşitli betimleme ve tasvir çalışmaları	208
Resim 4.12. “Aşkın Yolculuğu: Hacı Bayram-ı Veli” adlı dizideki, Hacı Bayram-ı Veli ile II. Manuel arasındaki yukarıda bahsi geçen münazara anını yansıtan bir görüntü	214
Resim 4.13. Geleneksel ortamda yürütülen tasvir faaliyetleri ve eskizleri.....	228
Resim 4.14. Dijital ortamda sürdürülen tasvir çalışmaları.....	229
Resim 4.15. Hacı Bayram-ı Veli İllüstrasyonu: Eskiz Süreci.....	230
Resim 4.16. Hacı Bayram-ı Veli: Tasvir ve Renklendirme Süreci	231
Resim 4.17. Hacı Bayram-ı Veli: Nihai Tasvir ve Renklendirme Süreci.....	233
Resim 4.18. Kitap, Yüzük ve Kıyafet Gibi Unsurlar: Renklendirme Süreci	234
Resim 4.19. Kaligrafik Yazı: Dijital Ortama Aktarımı Süreci.....	235
Resim 4.20. Hacı Bayram-ı Veli Cami: Renklendirme Süreci.....	236
Resim 4.21. Ankara Kalesi: Renklendirme Süreci	236
Resim 4.22. Buğday Başakları ve Hacı Bayram-ı Veli’nin Fiziksel Yapısı: Renklendirme Süreci	237
Resim 4.23. Hacı Bayram-ı Veli İllüstrasyonu: Tamamlanma Süreci	238
Resim 4.24. Proje metni bağlamında tasarlanacak illüstrasyonlar için karakter tasarımı sürecinden bir görüntü	240
Resim 4.25. Proje metni bağlamında tasarlanacak illüstrasyonlar için alternatif karakter ve kostüm tasarımı eskizleri.....	240
Resim 4.26. Proje metni bağlamında tasarlanacak illüstrasyonlar için mekânsal ve mimari ağırlığın yanı sıra karakter geliştirme tekniklerine de yer verilen eskiz çalışmalarından biri.....	241
Resim 4.27. Proje metnine uygun olarak hazırlanmış 16 adet illüstrasyona ait eskiz çalışmaları	242

Resim	Sayfa
Resim 4.28. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	243
Resim 4.29. Yukarıda belirtilen illüstrasyonda, kullanıcıyla etkileşim sonucunda farklılaşacak bayrak figürlerinden bazıları.....	244
Resim 4.30. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	246
Resim 4.31. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	247
Resim 4.32. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	249
Resim 4.33. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	250
Resim 4.34. Yukarıda belirtilen illüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'yi sembolize eden çocuk figürünün, kullanıcıyla etkileşim sonucunda duruşunun farklılaşacağına ilişkin bir tasvir	251
Resim 4.35. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	252
Resim 4.36. Yukarıda belirtilen illüstrasyonda, proje metni doğrultusunda belirecek olan görsel anlatılar	253
Resim 4.37. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	253
Resim 4.38. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	255
Resim 4.39. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	256
Resim 4.40. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	257
Resim 4.41. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	259
Resim 4.42. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	260
Resim 4.43. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	262

Resim	Sayfa
Resim 4.44. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	263
Resim 4.45. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	265
Resim 4.46. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri.....	266
Resim 4.47. Ses kayıt stüdyosunda gerçekleştirilen seslendirme sürecine ilişkin bir görüntü	267
Resim 4.48. Ses kayıt sürecine ait bir ekran görüntüsü	268
Resim 4.49. Ses kayıt ve düzenleme sürecine ait bir ekran alıntısı.....	268
Resim 4.50. Ses ve müzik tasarımı sürecine ilişkin bir ekran görüntüsü	269
Resim 4.51. Projenin belirli aşamalarında kullanılmak üzere oluşturulan yazı ve tipografi tasarımı sürecine dair bir çalışma örneği	270
Resim 4.52. Projenin başlangıcında kullanıcıları karşılama amacıyla hazırlanan animasyon videosuna ait bazı görsel kesitler.....	271
Resim 4.53. Başlangıç animasyonuna (intro) ait bir görüntü.....	272
Resim 4.54. Projenin başlangıcında kullanıcıları karşılama amacıyla hazırlanan animasyon videosuna ait bazı görsel kesitler.....	273
Resim 4.55. “Yükleniyor” göstergesinin ardından erişilen ana sayfanın arayüz tasarımı ve işleyiş sürecini gösteren bazı görüntüler	274
Resim 4.56. Ana sayfa için tasarlanmış ve mürekkep efekti eşliğinde etki alanı genişleyen tasvirlerden bazıları.....	275
Resim 4.57. Türkçe dil seçeneği aktifken e-kitabın ana sayfasına ait bir örnek görüntü.....	276
Resim 4.58. “Ayarlar” kısmında İngilizce dil seçimi yapıldığında kullanıcının göreceği ekrana dair örnek bir görüntü	277
Resim 4.59. Söz konusu projenin “Hakkında” sayfasına ait bir ekran görüntüsü....	278
Resim 4.60. Hakkında sayfası için tasarlanan, Hacı Bayram-ı Veli’nin gün batımı eşliğinde yürüdüğü döngüsel animasyona ait kareler.....	279
Resim 4.61. Okuma eyleminin gerçekleştirileceği kullanıcı arayüzünün konsept ve tasarım sürecine ilişkin bir taslak görsel.....	280

Resim	Sayfa
Resim 4.62. “Okumaya Başla” butonuna tıklanmasının ardından açılacak sayfaya ait bir örnek kullanıcı arayüzü görüntüsü	280
Resim 4.63. “Okumaya Başla” butonuna tıklanmasıyla erişilen sayfanın arayüz tasarımını ve işleyiş sürecini gösteren bazı görüntüler	281
Resim 4.64. “İleri”, “Ana Sayfa” ve “Geri” butonlarına yönelik tasarım, konsept ve fikir geliştirme aşamalarına yönelik bir örnek görsel	282
Resim 4.65. Navigasyon butonlarının renklendirme sürecine ilişkin bir görüntü....	284
Resim 4.66. Butonlardaki ateşimsi formun dinamik yapısını ve döngüsel işleyişini yansıtan kesitlerden bazıları.....	285
Resim 4.67. Ekranda, kullanıcıların etkileşimli alanları fark edebilmesi için tasarlanmış halkaların işleyişine dair bir görsel.....	286

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	Açıklamalar
ANAÜ	Anadolu Üniversitesi
AUÖ	Açık ve Uzaktan Öğrenme
Bkz	Bakınız
E-KİTAP	Elektronik Kitap
M.Ö.	Milattan Önce
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
PDF	Portable Document Format (Taşınabilir Belge Biçimi)
PNG	Portable Network Graphic (Bir Raster Görüntü Dosyası Türü)
t.y.	Tarih Yok, Tarihsiz, Tarihi Belli Olmayan
TDK	Türk Dil Kurumu
TRT	Türkiye Radyo Televizyonu
vb.	Ve Benzeri, Ve Bunun Gibi, Ve Başkaları

1. GİRİŞ

Tarih, yalnızca kronolojik bir olaylar dizisinden ibaret değildir; geçmişin derinliklerinde şekillenen, toplumların ve kültürlerin kolektif bilinciyle günümüze taşınan çok katmanlı bir olgudur. Bu olgu, tarihin çok katmanlı yapısının bir yansıması olarak, tarihsel süreçte yaşanan olayların ardında yatan sosyal ve kültürel dinamikleri anlamayı gerektirirken; aynı zamanda bu olayların bireylerin, toplumların, devletlerin ve milletlerin düşünsel yapısında ve kültürel dokusunda derin izler bırakmasına da neden olmaktadır. Tarihçi Ahmet Şimşirgil'in de vurguladığı gibi, "tarih sahnesinden çekilen devletlerin ve milletlerin izi, işareti, tesiri ve hatta ruhu öyle kolay kolay silinmez" (Şimşirgil, 2014: 9). Bu ifadede öne çıkan "iz", "işaret", "tesir" ve "ruh" kavramları, tarihin yalnızca geçmişte yaşanmış olayların bir toplamı olarak ele alınamayacağını; aksine, bu olayların toplumların kolektif hafızasında, tarihsel ve kültürel ekseninde derin izler bırakarak kuşaktan kuşağa aktarılan ve geleceğe uzanan bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, söz konusu iz ve işaretlerin kalıcılığını sağlayan, geçmişin tesirini ve ruhunu geleceğe taşıyan en önemli etkenlerin başında tarihî şahsiyetlerin yer aldığı aşikârdır. Bu nedenle, tarihsel olaylar ve süreçler değerlendirildiğinde, yalnızca birer olaylar silsilesine odaklanmak yeterli değildir; aynı zamanda bu olayları ve süreçleri biçimlendiren ve tarihe yön veren tarihî şahsiyetlerin düşünce dünyalarını ve toplumsal etkilerini de göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

Tarihî şahsiyetler, belirli bir dönemde, toplulukta veya toplumda önemli etkilere sahip olan, tarihsel olayların gelişiminde ve yönlendirilmesinde belirleyici roller üstlenmiş kişilerdir. Bu kişiler, belirli bir milletin ya da kavmin parçası olarak ortaya çıkmış olsalar da sadece belirli bir coğrafya ile sınırlı kalmamışlardır. Her biri, kendi etkin oldukları alanlarda gerçekleştirdikleri çığır açan atılımlar aracılığıyla tüm insanlığın dikkatini çekmiş ve zamanla ölümsüzleşmişlerdir. Kimileri bilim, sanat, kültür, din ve felsefe gibi entelektüel alanlarda, kimileri ise ulusal yönetim, askeri mücadele ve bağımsızlık çabalarında önemli roller üstlenmişlerdir. Ancak, bu alanlarda öne çıkan bazı şahsiyetler, etkilerini yalnızca dönemlerinin sınırları içerisinde bırakmamış; mensubu oldukları milletin geleceğine de yön vererek sosyokültürel yapıların şekillenmesinde, toplumsal dokuların gelişiminde belirleyici olmuş, zamanın ötesinde bir etki yaratmış ve sonraki nesiller için kalıcı birer ilham kaynağı haline gelmişlerdir.

Nitekim Karakaya'nın (2016) da işaret ettiği gibi, her milletin tarihinde takdirle anılan, günümüzde ayakta durmalarını ve varlıklarını sürdürmelerini sağlayan, etkilerini gelecek yüzyıllara taşıyarak insanlara ve milletlerine yön veren büyük şahsiyetleri ve millî kahramanları bulunmaktadır. Ancak, geçmişinde kahramanlar barındırmayan bir millet ya da kültür bulmanın güç olduğunu savunan görüşler mevcut olsa da (Mert, 2021: 118), bu noktada Coşan (2008: 9) tarafından vurgulanan önemli bir ayrımın göz önünde bulundurulması yerinde olacaktır. Zira Coşan, bazı milletlerin ulusal kimliklerini tesis etme amacıyla, zaman zaman tarih icat etme çabası içerisine girdiğini ve nesillerinin rol model ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kahraman yaratma çabasına yöneldiğini belirtmektedir. Bununla birlikte Coşan, Türk milletinin, zengin bir tarihe ve doğal bir kültürel dokuya sahip olduğunu ifade ederek, Türk milletinin ne hayali tarih icat etme ne de hayali kahramanlar yaratma gereksinimi duymadığını vurgulamaktadır. Akabinde, Türk tarihinin büyük bir ruh safiyetine ve derinliğine sahip olduğuna ve insan kitlelerini fazilet örneklerine dönüştürmeyi başaran zengin bir kültür, ilim, fikir ve siyasi birikimle dolu tarihî şahsiyetler barındırdığına dikkat çekmektedir. Bu görüş, Arslan (2019) tarafından ise, "Millet olma bilincine uzak olan toplumlar, kahraman yaratamaz, ancak 'süper kahraman' yaratırlar" şeklinde vuku bulmaktadır. Hâliyle Arslan, tarihi gerçek dışı kahramanlarla anlatmanın, gerçek dışı bir tarih yaratmak anlamına geldiğini belirterek, Türk tarihinde bu tür kahramanlara duyulan ihtiyacın bulunmadığını dile getirmekte ve Türk tarihinin, gerçek dışı kahramanlar yaratma ihtiyacı duymayacak kadar zengin bir birikime sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Arslan, uzaklarda kahraman aramanın gereksiz olduğunu ifade ederek, gerçek kahramanların Türk milletinin yanı başında mevcut olduğunu; Türk milletinin geçmişinin, başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere birçok gerçek kahramanı barındırdığını ve nice değerlere ev sahipliği yaptığını dile getirmektedir. Bu düşünceler, Ortaylı'nın (2022: 14-42) "Bizim hayali Türk kahramanlara ihtiyacımız yok; her devirde, coğrafyanın her yerinde varız zaten" ve "Türkler olmadan bir dünya tarihi yazmak mümkün değildir" şeklindeki ifadeleriyle örtüşmektedir. Bu doğrultuda, tarih yazan toplumların, aynı zamanda tarih yazan kahramanları da olduğu gerçeği üzerinde durmak elzem olmaktadır.

Gerçekten de Türk milletinin geçmişi hem tarihsel hem de kültürel bağlamda, büyük liderlerin, düşünürlerin ve istiklal uğruna istikbalinden feragat eden kahramanların izleriyle bezenmiş bir zenginlik kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, Türk

millî, manevî, ahlakî ve kültürel değerlerini, düşünsel ve duygusal derinliğini ifade etme ve gelecek nesillere aktarma açısından oldukça önemli bir nitelik arz etmektedir. Bu önemden hareketle, tarihî şahsiyetlere ithafen hazırlanan biyografik kitaplar ve edebî eserler; tarihî dizi, film ve belgesel yapımları; müzeler, anma törenleri ve etkinlikler; eğitim alanında tarih müfredatına eklenen özel eğitim programları ve ders kitapları; sanatsal ifadeler, anıtlar ve heykeller gibi geçmişten günümüze uzanan çeşitli çabalar hayata geçirilmektedir. Ayrıca, tarihî şahsiyetlerin adlarının çeşitli mekânlara, resmî mercilere, kurumsal yapılar ve müesseselere verilmesi, hatta ebeveynler tarafından yeni doğan nesillere isim olarak tercih edilmesi gibi adımlar da atılarak, tarihî mirası toplumun her kesimine doğrudan veya dolaylı olarak ulaştırma ve gelecek nesillere aktarma yolunda kararlılıkla ilerlenmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki üniversitelerin adlarına bakıldığında, Erzurum'daki Atatürk Üniversitesi'nin, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve başöğretmeni Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün eğitime verdiği önemi simgelediği, Burdur'daki Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi'nin millî kimliğe olan bağlılığı yansıttığı, İstanbul'daki Mimar Sinan Üniversitesi'nin Osmanlı döneminin ünlü mimarı Mimar Sinan'ın sanatsal ve kültürel kalıcı etkilerini öne çıkardığı, Ankara'daki Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nin ise manevî değerlere sahip çıkan ve kültürel mirası yaşatan önemli bir örnek teşkil ettiği öne sürülebilir. Bu tür girişimler, tarihî şahsiyetlerin hüviyetlerini, tarihsel önemlerini ve kültürel değerlerini topluma yansıtmanın yanı sıra, kültürel kimlik, millî hafıza ve tarih bilincini de pekiştirmektedir. Dolayısıyla, tarihî şahsiyetlerin isimlerini eğitim kurumlarıyla buluşturmak, sadece onlara bir vefa göstergesi olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu şahsiyetlerin tarihî, kültürel ve entelektüel miraslarını gelecek nesillere aktarmanın güçlü bir yolu olarak da karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, tarihçi-yazar Erhan Afyoncu, dünyanın en büyük seyyahlarından biri olan Evliya Çelebi'nin adının İstanbul'daki herhangi bir üniversiteye ya da enstitüye verilmemesini büyük bir eksiklik olarak değerlendirmektedir. Bu durumu, Türk milletinin Evliya Çelebi'ye olan tarihî borcunun henüz tam anlamıyla ödenmemesi olarak nitelendirerek, bu büyük seyyah ve nesir yazarı adına bir üniversite veya enstitü kurulmasının gerekliliğine vurguda bulunmaktadır (Tarihin Arka Odası, 2024).

Bu bağlamda, bugüne kadar atılan adımların ve gösterilen çabaların önemi yadsınamazken, tarihî şahsiyetlerin adlarının sadece akademik veya kültürel alanlarda

değil, aynı zamanda toplumsal yaşamda da görünür kılınması, bu tür girişimlerin etkinliğini artırmaktadır. Özellikle günümüzde hızla değişen sosyal dinamikler ve küresel dijitalleşme dikkate alındığında, tarihî şahsiyetlerin hüviyetlerini daha fark edilebilir kılmak adına daha fazla gayret gösterilmesi gerektiği açıktır. Bu noktada, tarihî şahsiyetlerin toplumsal bilinçte yer edinmesinin ve teknolojiyle iç içe büyüyen genç kuşaklara aktarılmasının, gençlerin geçmişin değerlerini kendi yaşamlarıyla bağdaştırabilmelerini sağlamada önemli bir rol oynayacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca, bunun eğitim programlarının yanı sıra, bugünün ihtiyaç ve öngörülleri doğrultusunda çeşitli girişimler, toplumsal ve kültürel etkinlikler ile desteklenmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir. Öyle ki, Lloyd ve Mitchinson (2010), tarihî şahsiyetlerin dışarıdan bakıldığında tek ortak yönlerinin çoktan ölmüş olmaları gibi görünebileceğini ifade etse de, onların sıra dışı özelliklerini ele aldıkları çalışmalarında ölümden ziyade yaşamı ön plana çıkardıkları ve bu şahsiyetleri, “diri” olmanın hakkını veren “ölüler” olarak değerlendirdikleri gözlemlenmektedir. Ancak, Clabough ve Yancie (2016), günümüz genç bireylerinin tarihî şahsiyetleri genellikle bir grup ölü adamlar olarak algıladıklarını ve birçok gencin geçmişteki insanların sorunlarının, değerlerinin ve bakış açılarının günümüz yaşamlarıyla ilişkisiz olduğunu düşündüklerini belirtmektedirler. Bu eksende, tarihî şahsiyetleri gençlerin günlük yaşamlarıyla bağdaştırmak, onların tarihin nadiren siyah-beyaz olduğunu görmelerine yardımcı olmak ve tarihe daha derin ve eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmalarını sağlamak için çeşitli adımların atılması gerektiği üzerinde durmaktadırlar. Bu yaklaşımla, günümüz gençlerinin tarihî şahsiyetlerle kuracakları derin bağın güçlendirilmesinin, tarih bilincinin gelişmesine, bireysel kimliklerini daha sağlam temeller üzerine inşa etmelerine ve kültürel değerlere uygun tutum ve davranışların benimsenmesine katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Nitekim Karatay’ın (2010: 943) belirttiği gibi, her millet, bireylerinin kültürel gelişimi sürecinde önce kendi değerlerini benimsemelerini ve sonrasında evrensel değerlere ulaşmalarını beklemektedir. Lakin, Aktı (2018: 125-126), günümüzde özellikle genç kuşaklarda kültürel değerlere uygun olmayan birçok tutum ve davranış örneği ile karşılaşıldığını belirtmekte ve bu durumun bir nedenini, genç bireylere kültürel değerlerini yansıtabilecek rol model karakterlerin (tarihî şahsiyetlerin) yeterince sunulamamış olmasına bağlamaktadır. Diğer yandan, Ateş (2016: 188) de ilgili bağlamda bu eksikliğe dikkat çekerek, günümüzde gençlere sunulan karakterlerin büyük

çoğunluğunun yabancı kültürlerin tesiri altında oluşturulmuş kurgusal kahramanlar olduğunu ifade etmektedir. Bu durumun ise, Türk kültürü üzerinde olumsuz bir etki yarattığını ve Türk milletinin evladının gelecekteki yaşamını olumsuz yönde etkileyebileceğini ileri sürmektedir. Bu perspektifte Ateş, genç bireylerin kendi tarihsel ve kültürel miraslarına yönelmeleri için gerekli adımların atılmasının zaruri olduğuna işaret ederek, Türk ulusunun evladının ‘Man’ları (Spider-Man ve Superman gibi karakterler) değil, ‘Han’ları (Boğaç Han gibi karakterler) örnek alması gerektiğini savunmaktadır. Bu doğrultuda Turan (2021: 68) ise, genç kuşakların bu tür örnekleri benimsemesi sonucunda, tarihî miraslarını daha iyi anlayacaklarını, geçmişleriyle gurur duyacaklarını ve tarihî şahsiyetlerin sergilediği cesaret, kahramanlık, liderlik ve başarılarını rol model olarak benimseyeceklerini belirtmektedir. Bu durumun ise, gençlerin millî benliklerinin gelişimine olumlu katkılar sağlayarak gelecekteki yaşamlarını olumlu yönde etkileyebileceğine işaret etmektedir. Benzer görüşler, Cantürk (2022: 65), Ayaz (2020: 29-30), Bektaş ve Şeker’in (2020: 529) araştırmalarında da açıkça yer almaktadır. Bu araştırmalar, tarihî şahsiyetlerin toplumlar için önemli kültürel değerler olduğunu ve bu değerlerin gelecek nesillere tanıtılması ile aktarılması gerektiğinin yanı sıra, tarih bilincinin gelişiminde, millî kimliklerin inşasında ve manevî, kültürel ve ahlaki değerlerin kazandırılmasında temel unsurlar olduklarını da ortaya koymaktadır. Özellikle Atatürk’ün “Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır” (İnan, 2009: 430) şeklindeki vecizesi, bu bağlamda dikkate değer bir derinlik kazanmakta ve yerel tarihî şahsiyetler ve kültürel değerlerin önemi ve aktarımı hususu daha da belirgin bir hâl almaktadır.

Nitekim, Türk milletinin tarihi, binlerce yıllık deneyim, tecrübe ve birikimlerin bir sonucu olarak şekillenmiş; dil, din, kültür, ahlak ve devlet yönetimi gibi temel unsurlar üzerine inşa edilmiştir (Gazete Balkan, 2020). Bu unsurlar, tarih boyunca toplumsal hafızada iz bırakan ve millî değerlerin taşıyıcısı konumundaki önemli şahsiyetler aracılığıyla temsil edilmiştir. Bu tarihî kişilikler, yalnızca kendi dönemlerinde değil, sonraki kuşaklar için de birer referans noktası oluşturmuş ve toplumsal değerlerin aktarımında köprü vazifesi görmüştür. Dolayısıyla, Türk milleti de gelecekteki nesillerinin bu köklü tarihî mirasa ve niteliklere sahip olmasını amaçlamakta ve bu doğrultuda kuşaklar arası bir sürekliliğin sağlanmasını arzu etmektedir. Bu bağlamda, tarihî şahsiyetlerin yaşam öyküleri, başarıları ve topluma sağladıkları katkılar, tarih

eğitimi ve ğretimi alanındaki uygulamaların da temel hedefleri arasında yer almakta ve bu doğrultuda genellikle biyografi kaynakları kullanılmaktadır (Dere ve lker, 2022: 923). Ancak, Türk tarihî şahsiyetlerinin biyografileri, yalnızca yaşadıkları dönem, savundukları veya inandıkları idealler ve elde ettikleri başarılarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda Türk milletinin kültürel ve sosyal dinamiklerine dair derin bir anlayış sunan önemli kaynaklar olarak da öne çıkmaktadır. Örneğin, Türk tarihî şahsiyetlerin tarihsel ve kültürel önemi ile biyografilerinin ardındaki toplumsal dinamikler ve kilit roller, Türk milletine tarihî mirasın korunması ve aktarılması sorumluluğunu ivedilikle hatırlatmada ve millî kimlik ve benlik hususunda güçlendirici etkiler sağlamaktadır. Ayrıca, tarih öğrenimine olan ilgiyi artırmadaki rolleri, millî tarih şuuru kazandırmadaki katkıları, rol model olarak fonksiyonları, ecdada ve tarihî mirasa duyulması gereken saygıyı hatırlatmadaki işlevleri de büyük bir önem taşımaktadır. Öyle ki, tarihî şahsiyetlerin aktarımı için geçmişten günümüze kullanılan çeşitli yöntemler ve bu kapsamda yürütülen çabalar incelendiğinde de, bu durumun sadece söz konusu şahsiyetlerin kişilikleri, eylemleri veya başarıları ile sınırlı olmadığı açıkça görülmektedir.

Bu evrede, tarihî şahsiyetlerin aktarım süreci, tarihsel ve kültürel mirası koruma, yaşatma ve geleceğe taşıma amacında ulusal bir çaba olarak kendini göstermektedir. Bu süreç, söz konusu şahsiyetlerin etkili bir biçimde sunulabilmesi için çeşitli alanlarda ve mecralarda yürütülen çok sayıda etkinlik, araç ve girişimi kapsamaktadır. Eğitim ve ğretim müfredatında yer alan tarih dersleri bağlamında bu çeşitlilikler büyük bir öneme sahip olmaktadır. Ancak, bu süreçte geleneksel aktarım veya eğitim ve ğretim metotlarına ek olarak, bugünün dijital çağının gerekliliklerine uygun, daha inovatif, görsel ve etkileşimli dijital araçlarla desteklenen yöntemlere ynmek önemli bir gereklilik olacaktır. Özellikle gençlerin büyük ölçüde dijital platformlarda vakit geçirdiği ve bu ortamlarda yabancı kültürel değerlerin baskın olarak öne çıktığı günümüz dünyasında, ulusal kimliğin ve tarihî mirasın korunması ve tanıtılması konusundaki çabaların artırılması büyük önem arz etmektedir. Netice itibarıyla gerek ulusal devlet mekanizmalarının gerekse özel sektör kuruluşlarının, tarihî şahsiyetleri yeni nesillere etkili bir biçimde aktarmak ve daha geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla dijital teknolojilerden yararlanarak daha ileri düzeyde adımlar atmaları elzemdir. Bu gereklilik, Türk ulusu ve ilgili temel yapılar tarafından benimsenip etkili bir şekilde yerine getirilmediği takdirde, başka bir ulusun ya da kültürün bu sorumluluğu

üstlenmeyeceği ve bu değerleri, çağın dinamiklerine uygun çeşitli girişimler aracılığıyla gelecek kuşaklara tanıtma ve aktarma görevini yerine getirmeyeceği açıktır.

Bu gerekliliğin yakın dönemde somut bir şekilde kendini gösterdiği örneklerden biri, çekimleri tamamlanmış ve yayına hazır hale getirilmiş olan “Atatürk” dizisinin, orijinal olarak Disney Plus platformunda yayınlanması planlanırken, sonrasında ilgili dijital platformda yayınlanmayıp sinema filmi olarak gösterime sunulması olabilir. Bu iptalin yalnızca bir yayın kararı olarak değerlendirilmesinin yeterli olmayacağı düşünülmektedir. Zira, Atatürk dizisinin Disney Plus gibi küresel bir platformda yayınlanması durumunda, birçok farklı ulustan izleyiciye ulaşma imkânı doğacak ve Atatürk’ün tarihî hüviyeti ile Türk milletine kazandırdığı değerler, daha geniş bir uluslararası kitleye tanıtılabilecekti. Dolayısıyla, bu değişiklik, söz konusu dizinin uluslararası alanda sahip olabileceği etkinin bir nevi sınırlı kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, Atatürk’ün öngörü sahibi liderliği ve tarih sahnesine damga vuran vizyoner hamleleri göz önüne alındığında, önce Türk halkı ve ardından tüm dünya nezdinde kendini kanıtlamış bir tarihî şahsiyet olduğu aşîkardır. Bu nedenle, bahsi geçen karar değişikliğinin ardından Atatürk’e ithaf edilen bir eserin sınırlı bir erişime sahip bir platformda sunulması, Atatürk’ün tarihî mirasına doğrudan bir etki etmeyecektir. Ancak, bu tür kararlar, bir toplumun tarihsel ve kültürel değerlerine yönelik duyarlılığın nasıl korunması ve yansıtılması gerektiği konusunda daha kapsamlı bir sorgulama yapılmasını da zaruri kılmaktadır. Bu konuda çeşitli spekülasyonlar bulunmakla birlikte, geniş bir izleyici kitlesinin desteklediği bazı bireylerin bu karara sessiz kalması da dikkat çekici olmaktadır. Ancak buradan çıkarılması gereken temel noktalardan biri, söz konusu projelerde geleneksel yöntemlere veya yabancı platformlara bağımlı kalmak yerine, Türk milletinin köklü geçmişini ve tarihî mirasını hem ulusal düzeyde vurgulayacak hem de uluslararası alanda tanıtacak dijital ortamlar oluşturmak ve bu ortamlarda çeşitli girişimlerde bulunmaktır. Soner’in (2023) “Olmayan tarihinden dolayı fantastik kahraman yumurtlamak zorunda kalanlar kadar olamamaktan utanıyorum” şeklindeki ifadesi, bu bağlamda dikkate değer bir anlam taşımaktadır. Zira bu ifade, tarihî ve kültürel zenginlikten yoksun ulusların, kurgusal kahramanlar yaratma ve bu yarattıkları karakterleri çeşitli dijital projeler aracılığıyla dünya çapında tanıtma eğiliminde olduklarına işaret etmektedir. Buna karşın, Türk milletinin kurgusal kahramanlar

yaratma gerekliliğini ortadan kaldıran köklü bir tarihe, zengin bir kültüre, gerçek kahramanlara ve çığır açan tarihî şahsiyetlere sahip olduğu halde, bu kahramanların/tarihî şahsiyetlerin yenilikçi ve çağdaş yöntemlerle dijital ortamda tanıtılmasına yönelik daha somut ve etkili adımların atılmıyor olması düşündürücü bir durum arz etmektedir. Bu eksiklik, yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası alanda da tarihî değerlerimizin görünürlüğünü önemli ölçüde azaltmaktadır.

Bu durum ve daha pek çok faktör, özellikle ulusal bağlamda göz önünde bulundurulduğunda, Türk tarihine yön vermiş ve toplumsal, siyasal, kültürel, bilimsel, sanatsal ve daha pek çok alanda derin izler bırakmış öncü şahsiyetlerin, maalesef günümüz gençleri tarafından yeterince tanınmadığı gerçeğini ortaya koymaktadır. Bu şahsiyetlerin, Türk milletine bırakmış oldukları tarihî miras gerektiği gibi ele alınmamakta ve zamanla unutulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadır (Yahşihan İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü, 2021). Bu bağlamda, dijital çağın gerekliliklerine uygun şekilde, gelecek kuşaklara bu mirası etkili bir biçimde aktarabilmek, söz konusu şahsiyetlerin düşünsel dünyalarına dair farkındalık oluşturmak, gençlerin yeni bakış açıları geliştirmelerine olanak sağlamak ve onları ilham verici rol modeller olarak tanıtmak son derece önemli olmaktadır. Ancak, bu süreçte, teknolojik imkânların fazlasıyla mevcut olduğu bir çağda yetişen ve bu olanakları en etkin şekilde kullanabilen bireylerin “dijital yerliler” olarak tanımlandığını dikkate almak kayda değer bir nitelik taşımaktadır (Arabacı ve Polat, 2013: 13).

Bu gibi gözlemler ve çıkarımlar ışığında, Türk tarihi ve kültüründeki önemli şahsiyetlerin bugünün dijital dünyasında aktarımının önemli bir konu haline geldiği anlaşılmıştır. Tez kapsamında, literatürdeki mevcut boşluğun doldurulması hedeflenmiştir. Tez sürecini daha somut bir biçimde yürütmek için, tez kapsamında bir proje geliştirilmesinin daha uygun olacağı sonucuna varılmıştır. Sürecin sonunda çeşitli çıkarımlarda bulunmak ve bu konuda farkındalık yaratmak amacıyla, söz konusu projenin dijital ortamlarda kullanıcılara sunulmasına karar verilmiştir. Bu kararın ardından, uygun koşulları karşılayacak bir proje geliştirmek adına bir örnek format belirlemenin önemli olduğu anlaşılmıştır. Uzun istişareler gerçekleştirilmiş; bu istişareler sırasında çeşitli gözlemler yapılmış ve birtakım etkenler değerlendirilmiştir. Bu süreçte, nitel bir araştırma yöntemi tercih edilmiş ve dijital yerliler olarak

adlandırılan genç neslin, Türk tarihinin önemli şahsiyetleriyle daha çok biyografik kaynaklar veya tarih ders kitapları gibi metin ağırlıklı ve aktif katılımdan uzak geleneksel materyaller üzerinden tanıştıkları tespit edilmiştir. Gençlerin dijital ortamlarda sıkça gerçekleştirdikleri aktivitelerin, çoklu ortam unsurlarına ve dokunma ile tıklama gibi etkileşimli eylemlere dayalı olduğu gerçeği dikkate alınmıştır. Bu bağlamda, kitap, çoklu ortam ve etkileşim kavramlarının bir araya getirilerek dijital bir ortama nasıl adapte edilebileceği üzerine odaklanılmış ve geçmişe de atıfta bulunularak yenilikçi bir yaklaşımın geliştirilmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla, söz konusu proje için etkileşimli elektronik kitap formatının en uygun seçenek olduğu kararlaştırılmıştır.

Bu aşamada, etkileşimli elektronik kitap formatı bir amaçtan ziyade bir araç niteliği taşısa da, bu kararın hemen ardından Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan kaynaklar incelenmiş ve özellikle uygulama odaklı çalışmalar değerlendirilmiştir. Bu inceleme sonucunda Didem Çatal'ın "Çocuk Hikaye Kitaplarının E-Kitap Olarak İnternet Ortamında Yapılandırılması ve Billur Köşk ile Elmas Gemi Masalı İçin Uygulama Çalışması" başlıklı sanatta yeterlik tezi (2008), Merve Ersan'ın "Tablet Ortamında Resimli Çocuk Kitapları: Etkileşimli Bir Resimli Çocuk Kitabı Uygulaması Tasarımı" başlıklı yüksek lisans tezi (2014), Banu Bulduk'un "Seçilmiş Türk Efsanelerinden Etkileşimli Bir Elektronik Kitap Uygulaması" başlıklı sanatta yeterlik tezi (2015) ve Murat Kara'nın "Etkileşimli E-Kitap Uygulama Tasarımı: Manas Destanı" başlıklı sanatta yeterlik tezi (2016) gibi çalışmaların mevcut olduğu görülmüştür. Bu durumda, tarihî şahsiyetlerin dijital çağda çevrimiçi platformlarda aktarılması hususu üzerine herhangi bir etkileşimli elektronik kitap projesinin literatürde henüz yer almadığı ve bu alandaki akademik çalışmaların oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmiştir. Bu durum, aynı zamanda ilgili konuya dair daha fazla özgün çalışma yapılması gerektiğini ve günümüzde büyük ölçüde yabancı kaynaklardan beslenen etkileşimli elektronik kitaplardaki çeşitliliğin, küresel ölçekte olduğu kadar ulusal bağlamda da artırılması gerektiğini ortaya koymuştur.

Bilindiği üzere, etkileşimli elektronik kitaplar (veya etkileşimli e-kitaplar), geleneksel kitapların dijital platformlara uyarlanmış, çoklu ortam unsurlarını (örneğin ses, video, grafik, illüstrasyon ve animasyon gibi) içeren ve okuyucuların içerikle etkileşimde bulunmasını sağlayan önemli bir yayın türü olmaktadır. Bu ve benzer konular, tezin

ilerleyen bölümlerinde daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacağı için bu aşamada, bu türün etkileşim özelliği içermeyen veya sınırlı bir etkileşim özelliği içeren bir versiyonunun da mevcut olduğunu belirtmek önemlidir. Bu tür, “elektronik kitap” veya kısaca “e-kitap” olarak adlandırılmaktadır. Bu yayın türünün de çeşitli eklentiler ve özelliklerle okuma deneyimini çeşitlendirme ve kişiselleştirme açısından okuyuculara önemli avantajlar sunduğunu söylemek mümkündür. Her iki yayın türü de “elektronik” kavramını bünyelerinde barındırarak geleneksel kitapların dijital versiyonları olarak yer alıp dijital ortamlarda okuma deneyimini zenginleştirmek için okuyuculara çeşitli imkânlar sunsalar da etkileşimli elektronik kitapların, elektronik kitaplardan en önemli farkı, “elektronik kitap” kavramının önüne “etkileşim” teriminin eklenmesinden de anlaşılabilir olduğu üzere, ileri düzeyde bir etkileşimli yapıya sahip olmasıdır. Bu bağlamda Bozkurt ve Bozkaya (2013: 392), etkileşimin önemine vurgu yaparak, geleneksel basılı kitapların ve elektronik kitapların okuyucu tarafından anlaşılma amacı taşıdığına dikkat çekerken; etkileşimli elektronik kitapların ise okuyuculara içeriği açıkladığına, onlara rehberlik ettiğine ve onların ihtiyaçlarına göre özelleştirme seçenekleri sunduğuna işaret etmektedir.

Bu bilgilerin yanı sıra, etkileşim unsurunun hemen hemen her evde bulunan bilgisayarlar, tabletler ve mobil cihazlar vasıtasıyla bilgiye anında erişim, çevrimiçi alışveriş yapma, dünya genelinde iletişim kurma, eğlenceye ulaşma ve oyun oynama gibi birçok işlemin vazgeçilmez bir parçası haline geldiği ve hatta öğrenme ortamlarına bile taşınarak “etkileşimli öğrenme” ya da “etkileşimli e-öğrenme” konseptini ortaya çıkardığı göz önünde bulundurulduğunda; bu tez kapsamında geliştirilecek olan elektronik kitap projesinin etkileşim özelliği ile donatılması hedeflenmiş ve bu hedefle, genç okuyucuların proje içeriğini sadece pasif bir biçimde takip etmeleri yerine, içeriğe aktif bir biçimde katılacakları bir yapı kazandırılmasına karar verilmiştir. Bu karardan sonra, tez sürecinin daha etkili ve yönetilebilir hale getirilmesi ve elde edilen sonuçların daha geniş bir nüfusa uygulanabilirliğinin somut kılınması amacıyla Türk tarih büyükleri üzerinden örneklem seçimi sürecine geçilmiştir.

Örneklem seçimi sürecinde, Türk milletinin zengin tarihî mirası ve bu miras içerisinde yer alan seçkin şahsiyetler titizlikle değerlendirilmiş, bu bağlamda tarih sahnesinde farklı alanlarda öncü rol üstlenmiş on (10) tarihî şahsiyet örneklem olarak

belirlenmiştir. Ancak, bu şahsiyetlerin projeye dahil edilmeden önce kapsamlı bir araştırma sürecinden geçirilmesi ve elde edilen verilerin projeye hem yazılı hem görsel hem de etkileşimsel unsurlarla entegre edilmesi gerekliliği dikkate alındığında, bu yaklaşımın tezin hacmini aşabileceği öngörülmüştür. Dolayısıyla, tarihî mirası temsil etmek üzere daha sınırlı sayıda şahsiyetin seçilmesinin hem derinlemesine bir inceleme yapılmasına olanak tanıyacağı hem de projenin hedeflerine daha uygun bir çerçeve sunacağı sonucuna varılmıştır. Bu gerekliliği değerlendirme sürecinde, tarih ve sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihî şahsiyetlere yer verilirken özellikle hanedan mensuplarına; devlet adamlarına, siyasi, askeri ve bürokratik tarihî kişiliklere daha fazla vurgu yapıldığı, buna karşın mitolojik, destanî, edebî ve dinî şahsiyetlere daha az odaklanıldığına dair yapılan analizler dikkate alınmıştır (Cantürk, 2022: 61; Osmanoğlu ve Cantemür, 2020: 4). Ayrıca, bu süreçte projenin hedef kitlesi olan gençlerin özellikle günümüzde hangi tarihî şahsiyetler hakkında yüzeysel bilgilere sahip olabileceği faktörü de göz önünde bulundurulmuştur. Yapılan kapsamlı değerlendirme ve istişareler sonucunda, gençlerin tarihsel süreçlerdeki askeri ve siyasi liderlere dair daha fazla bilgi sahibi olma eğiliminde olabilecekleri varsayılmıştır. Bu çerçevede, tarihsel ve kültürel açıdan eşit derecede öneme sahip olan manevi önderlerin de varlığına dikkat çekilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla, örneklem seçiminde daha dar bir odak benimsenmiş ve tarihsel bağlamda Türk medeniyetine yön veren, derin manevi etkisiyle öne çıkan tarihî şahsiyetler arasından, tez sürecinin daha etkin ve verimli bir şekilde yürütülebilmesi amacıyla yalnızca bir tarihî şahsiyetin seçilmesine karar verilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, Türk tasavvuf ve ilim geleneğinin Anadolu coğrafyasındaki en etkin şahsiyetlerinden biri olan Türk mutasavvıf ve şair Hacı Bayram-ı Veli, söz konusu proje için ideal bir örneklem olarak belirlenmiştir.

Ayrıca, bu örneklem seçimi, söz konusu projenin içeriğinde yer alacak olan bilgilerin görsel bir temsilini sağlayacak olan tarihsel illüstrasyonların nasıl oluşturulacağı, bu illüstrasyonlarda tarihî şahsiyetlerin nasıl tasvir edileceği ve bu tasvir sürecinde ise hangi unsurlara dikkat edileceği konusunun da büyük bir öneme sahip olduğu gerçeğini öne çıkarmıştır. Nitekim, günümüz toplumunda bireylerin, özellikle de gençlerin, görsel kültürün etkisi altında oldukları gözlemlenmekte ve düşüncelerini, duygularını ve kimliklerini ifade etme biçimlerinde, görüntüler, semboller ve imgelerin giderek daha baskın hâle geldiği gündeme getirilmektedir. Bu olgunun

ardında yatan temel etkenlerden birinin, teknolojinin baş döndüren bir şekilde hızla gelişmesi ve görsel içeriklere erişimin giderek kolaylaşması olduğu öne sürülmektedir (Bati, 2019: 35). Bu bağlamda, genç bireylerin görsel bir evrende doğmuş olmaları nedeniyle, ilgili tarihî şahsiyeti ve onun bulunduğu tarihî dönemi daha yakından deneyimlemeleri ve içselleştirmeleri açısından illüstrasyonlar gibi görsel temsillere projenin içeriğinde bol miktarda yer verilmesi gerektiği dikkate alınmıştır. Bu süreçte, özellikle fotoğrafın icadı öncesinde yaşamış ve günümüze resmi veya herhangi bir tasviri ulaşmamış olan Hacı Bayram-ı Veli gibi tarihî şahsiyetlerin çeşitli kaynaklarda görsel temsillerinin farklılık gösterdiği anlaşılmış ve kitap kapakları ve internet kaynaklarında çeşitli canlandırmalarının bulunduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, bu durumun, bazı yanlış yorumlamalara ve eksikliklere yol açtığı da gözlemlenmiştir. Bu tespitten hareketle, ilgili tarihî şahsiyetlerin fiziksel görünümlerini, yaşamlarını ve dönemlerini görsel olarak aktarmanın hem tarihsel hem de sanatsal açıdan dikkate değer bir güçlük barındırdığı sonucuna varılmıştır. Bu sebeple hem yerel hem de yabancı kaynaklarda çeşitli araştırmalarda bulunulmuştur. Ancak literatür incelendiğinde, bu konuda mevcut herhangi bir araştırmanın bulunmadığı görülmüştür. Bu tez kapsamında, bu konunun daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi gerekliliği göz önünde bulundurularak daha kapsamlı bir araştırma sürecinin izlenmesi gerektiği öngörülmüştür. Bu sürecin ise, görsel bağlamda hem yeterli düzeyde belgelenmiş hem de belgelenmemiş tarihî şahsiyetlerin yazınsal ve görsel olarak aktarımına rehberlik edebileceği düşünülmüştür. Bu nedenle, tez kapsamında gerçekleştirilecek olan etkileşimli elektronik kitap projesinin geliştirilme sürecinde, bu zorluklar ve eksikliklere odaklanılması gerektiği öngörülmüştür. Bu odak noktasının ise, Hacı Bayram-ı Veli gibi tarihî bir şahsiyet üzerinden ele alınarak daha iyi anlaşılacağı düşünülmüştür. Bu durum, örneklem seçiminin makul bir karar olduğunu bir kez daha ön plana çıkarmıştır.

Ancak bu noktada, tüm Türk tarihindeki büyük şahsiyetler için geçerli olan önemli bir detayı belirtmek uygun olacaktır. Hacı Bayram-ı Veli'nin şahsiyetini ve mütevazı mirasını eksiksiz bir biçimde temsil edecek bir proje geliştirmenin, bu tezin ötesinde bir çaba gerektireceği açıktır. Yine de bu örneklem seçimi, Numan bin Ahmed'in, yani Hacı Bayram-ı Veli'nin, Ankara'nın derin tarihî mirası ile yüksek derecede bağlantılı olmasına rağmen, onun genel olarak halk tarafından bilinen adının yaklaşık beş yıl önce Ankara'daki bir üniversiteye verildiği; Hacı Bektaş-ı Veli ve Hacı Bayram-ı Veli

gibi tarihî şahsiyetlerin isimlerinin hem yazınsal hem de fonetik olarak birbirine yakın olması sebebiyle halk arasında zaman zaman millî hafıza bilinci açısından karışıklıklara yol açtığı (Bkz. Graner, 2023) ve günümüz gençlerinin büyük bir çoğunluğunun, Hacı Bayram-ı Veli gibi tarihî şahsiyetlerin adını taşıyan kurumlarda eğitim görmelerine rağmen, ilgili tarihî şahsiyetler hakkında yüzeysel bilgilere sahip olabileceği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, onu ve Türk tarihine büyük katkıları olmuş birçok saygın tarihî şahsiyeti inovatif ve çağdaş yöntemlerle dijital araçlar ve ortamlarda (örneğin Apple Store veya Google Play Store gibi platformlarda) genç nesillerle en etkili şekilde buluşturma ve bu bağlamdaki girişimlerin artırılması gerektiğine yönelik farkındalığı geliştirme adına atılabilecek önemli bir adım olarak görülmüştür.

2. ETKİLEŞİMLİ ELEKTRONİK KİTAPLAR VE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Kitaplar, insanlık tarihinin en önemli entelektüel araçlarından biri olarak, bilgi birikimini kuşaktan kuşağa aktarmada merkezi bir rol oynamıştır. İlkçağlardan itibaren, insanlık bilgiyi yazıya dökmek için çeşitli materyaller ve teknikler geliştirmiştir. Mezopotamya’da kil tabletler üzerine yazılan çivi yazılarından, Mısır’da papirüs üzerine yazılan hiyerogliflere kadar, yazılı kültürün temel taşları bu eski medeniyetlerin bilgi birikimlerini bizlere miras bırakmıştır. Bu dönemin en büyük devrimlerinden biri, Çin’de kâğıdın icadı, bir diğeri ise Gutenberg’in matbaayı geliştirmesi olmuştur. Özellikle matbaanın icadı, bilginin çok daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış, yazılı kültürün yayılmasını hızlandırmış ve insanlık tarihi için en önemli buluşlardan biri olarak kabul edilmiştir. Kitapların elle çoğaltıldığı dönemin sona ermesi, bilginin demokratikleşmesi sürecinde kritik bir dönüm noktası olmuş, matbaa sayesinde kitaplar hızlı ve çok sayıda basılabilir hale gelmiştir. Bu durum, okuryazar sayısının artmasını ve insanların eğitim seviyesinin yükselmesini sağlamış, toplumsal gelişim üzerinde son derece olumlu etkiler yaratmıştır (Dalkıran, 2013: 212).

Baskı teknolojilerinin gelişmesi ve kitap üretim maliyetlerinin düşmesi, Rönesans ve Aydınlanma gibi hareketlerin ve kültürel devrimlerin temel taşlarını oluşturmuştur. Kitaplar, bireylerin düşünce dünyasını şekillendiren ve toplumların gelişiminde büyük rol oynayan bilgi kaynakları ve eserler haline gelmiştir. Ancak, yirminci yüzyılın sonlarına doğru, dijital teknolojilerin hızlı ilerleyişi ile birlikte kitap kavramı da değişime uğramaya başlamıştır. Bu süreçte, kitaplar tarih boyunca birçok değişim geçirmiş olsa da her dönemde ve hangi biçimde olursa olsun temel bilgi kaynağı olma işlevini sürdürmüştür (Dalkıran, 2013: 201). Ancak, geleneksel bağlamda kitaplar, içeriğin kâğıt veya benzeri yüzeylere basılması ya da yazılmasıyla oluşturulmuş, yazı ve resim unsurlarını barındıran, okuyucu ile iletişimin düşük seviyede olduğu ortamlar olmuştur (Bozkurt ve Bozkaya, 2013: 387). Bu basılı ortamlar, yüzyıllar boyunca bilginin en yaygın taşıyıcısı olarak varlıklarını sürdürmüş ve sürdürmeye devam ediyor olsalar da dijital devrimle birlikte bu rolü elektronik kitaplar (e-kitaplar) da devralmaya başlamış; okuma alışkanlıklarını ve bilgiye erişim biçimlerini yeniden tanımlamıştır. Buna karşın, okuyucuların basılı materyal okuma alışkanlıkları da hâlâ

dikkate değer bir unsurdur (Baştanur Kaya, 2013: 21). Ancak, Ersan'ın (2014: 29) belirttiği gibi, kitap kavramı, yakın geçmişe kadar yalnızca basılı kâğıtlardan oluşan bir belgeyi ifade ederken, günümüzde mobil teknolojilerin ilerlemesi ile birlikte, bazen kâğıdın bile kullanılmadığı, etkileşimli deneyimleri içeren geniş bir perspektife dönüşmüştür. Bu evrim süreci, e-kitapların popülerleşmesine ve yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır. Ancak, e-kitapların tanımı konusunda çeşitli kaynaklarda farklı görüşlerin bulunduğu gözlemlenmektedir. Özellikle, e-kitabın yalnızca bir donanım mı, yazılım mı yoksa içerik mi olduğu, ya da bu unsurların bir kombinasyonu mu olduğu konusunda kavram çeşitliliği mevcuttur (Pektaş Turgut, 2018: 208).

Anuradha ve Usha'ya (2006: 49) göre e-kitap, basılı bir kitabın kişisel bir bilgisayar veya bu amaç için özel olarak tasarlanmış bir el cihazı üzerinde okunabilen elektronik bir versiyonudur. Connaway (2003) ise e-kitabı, geleneksel kitap özelliklerine benzeyen ve aynı zamanda internet teknolojisinin kullanıldığı bir elektronik kitap formatı olarak tanımlamaktadır. Öte yandan, Hawkins (2000) e-kitabı, içeriğinin elektronik bir ortamda oluşturulduğu bir kitap olarak açıklamaktadır. Dündar (2022: 21) ise e-kitapları, basılı kitapların dijital bir platforma aktarılması veya tamamen dijital ortamda tasarlanması sonucu ortaya çıkan, çeşitli mobil cihazlarla erişilebilen, metin ve görsel bileşenler içeren, etkileşim düzeyi düşük yayınlar olarak izah etmektedir. Benzer şekilde, Vassiliou ve Rowley (2008: 360), e-kitapları geleneksel kitapların dijital ortama uyarlanmış versiyonları olarak tanımlarken, Soydan (2012: 391) ise e-kitapları ya basılı bir kitabın dijital kopyası ya da doğrudan dijital ortam için üretilmiş içerikler olarak açıklamaktadır. Bu tanımlar temel alındığında, e-kitapların hem geleneksel kitapların çoklu ortam özelliklerini taşıyabilen ve sayısal ortamlarda okunabilen dijital versiyonları olduğu hem de yalnızca dijital platformlar için oluşturulan içeriklerden oluştuğu öne sürülebilir (Kara ve Keş, 2016: 192).

Nitekim Özçelik'in (2019: 4) işaret ettiği gibi, başlangıçta, e-kitaplar basılı kitapların dijital bir yansıması olarak ortaya çıkmış ve temelde basılı kitapların dijital formatını temsil etmiştir. Ancak zaman içinde, bu dijital kitapların içeriğine etkileşimli unsurlar ve çoklu ortam elemanları eklenmiştir. Bu gelişmeler, e-kitapların geleneksel basılı kitaplardan farklı olarak, okuyucuya sunduğu okuma deneyimlerinde belirgin değişiklikler ve yenilikler yaratmıştır. Dolayısıyla, e-kitaplar ile geleneksel basılı

kitaplar arasındaki okuyucu deneyiminde zamanla ciddi farklılıklar meydana gelmiştir (Taştan, 2019: 74).

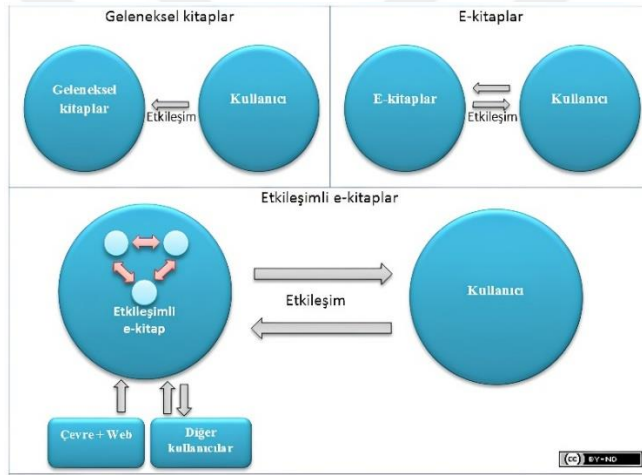
E-kitaplar, donanım bağlamında sundukları özelliklerle kullanıcıların okuma deneyiminde belirgin iyileşmelere olanak tanımıştır. Bu teknolojiler, renk, parlaklık, arka plan rengi ve gece-gündüz modu gibi ayarlarla kişiselleştirilebilir bir okuma deneyimi sunmanın yanı sıra, seslendirme seçenekleri ve internet bağlantısı sayesinde okuyuculara çeşitli paylaşım olanakları sunarak kullanıcı konforunu artırma potansiyeline de sahip olmuştur. Ayrıca, e-kitaplar, büyük miktarda içeriğin saklanabilmesine imkân tanıyan depolama kapasiteleri sayesinde, okuyucuların taşınabilir cihazlarında geniş bir dijital kütüphaneyi taşımasını mümkün kılmıştır (Odabaş, 2019). Bu bağlamda, geleneksel basılı kitaplarla karşılaştırıldığında, e-kitaplar okuma deneyimini çeşitlendirme ve kişiselleştirme konusunda okuyuculara önemli avantajlar sunmuştur. E-kitapların bu gibi avantajları, onların daha fazla ilgi görmesine ve kullanımının yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Bilgisayarlar, tabletler ve mobil cihazlar gibi teknolojik araçların günümüzde yaygın olarak bulunması, e-kitapların üretim ve dağıtım maliyetlerini düşürmüş; erişilebilirliğini artırmış ve taşınabilirliğini kolaylaştırmıştır. Ayrıca, bu durum, kitapların etkileşimli bir yapı kazanmasını mümkün kılarak e-kitapların sunduğu kullanıcı deneyimini daha da üst seviyelere taşımış ve tercih edilme oranını artırmıştır (Çakır, 2019). Bu durum aynı zamanda, çağdaş donanım ve yazılım gelişmeleri sayesinde, okuma pratiğini yeniden tanımlayan etkileşimli bir formatın ortaya çıkmasına da imkân tanımıştır (Çatal, 2008: 4). E-kitaplar, etkileşimli bir yapı kazanması ile kendilerini daha ileri bir noktaya taşımıştır. Bu gelişmeler, metinsel ve görsel içeriklerin dijital biçimde sunulmasının ötesine geçerek, modern öğrenme ve iletişim ihtiyaçlarını karşılayabilen etkileşimli e-kitapların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Günümüzde, statik içeriklerden ziyade dinamik içeriklerin öne çıktığı, çoklu ortam öğelerinin entegre edildiği ve kullanıcıların içerikle etkileşimde bulunabildiği e-kitaplar üretilmektedir (Özer, 2015: 27). Bu e-kitaplar, teknolojik ilerlemelerle birlikte gelişirken, taşınabilir cihazların yaygınlaşması ve bu cihazların sensörleri aracılığıyla etkileşim deneyimini daha üst seviyelere taşımaktadır (Tok, 2019: 41). Bu e-kitaplar aynı zamanda etkileşim yetenekleriyle donatılmaları sayesinde ve kitabın yayıncısı ve yazılımının sunduğu olanaklar doğrultusunda artık okuyucuların yazı karakterini,

boyutunu ve arka plan rengini kişiselleştirebildiği, okudukları yerleri işaretleyebildiği, metinleri vurgulayabildiği, görüntüleri yakınlaştırabildiği ve ek notlar ekleyebildiği gibi çeşitli özellikleri de bünyesinde barındırmaktadır. Bu özellikler, basılı kitaplarda gerçekleştirilebilen birçok eylemi dijital ortamda sunarak e-kitapları daha cazip bir seçenek haline getirmekte ve okuyucuyu yalnızca metni pasif bir şekilde tüketen bir konumdan çıkararak, etkileşimli bir deneyimin parçası haline getirmektedir. Ancak, her elektronik kitap okuyuculara bu düzeyde bir etkileşim imkânı sunmayabilir; bazı e-kitaplar, yalnızca sayfa çevirme işleviyle sınırlı kalmaktadır. Buna karşın, gelişmiş e-kitaplar ise, metinlere veya görsel öğelere entegre edilmiş etkileşim özellikleri ile öne çıkarak, okuyuculara daha zengin bir deneyim sunduğu için daha özel bir konumda yer almaktadır (Bulduk, 2015: 134). Bu kitaplar, ses ve video gibi çoklu ortam özelliklerini içermekte ve bu unsurlar, ileri düzey e-kitaplarda sıkça yer almaktadır. Bu tür e-kitaplar, statik öğelerin yanı sıra, hareketli görsellerin kullanımıyla görsel zenginliği artırmakta ve kullanıcı deneyimini ileri bir boyuta taşımaktadır. Bu unsurlar, e-kitapları geleneksel basılı yayınlardan farklılaştıran temel unsurlar arasında yer almaktadır (Bulduk, 2015: 126). Dolayısıyla, bu kitap türü, içerik olarak geleneksel kitap anlayışını bünyesinde taşısa da biçimsel olarak klasik kitap kavramından tamamen ayrılarak hem işlevsellik kazanmakta hem de sanallaşmaktadır (Kavuran ve Yolcu, 2019: 21). Bu bağlamda, e-kitaplar yalnızca basılı materyallerin elektronik ortama aktarılması olarak görülmemelidir (Daş, Yıldırım, Bölen ve Çeliker, 2013: 552). Bunun ötesinde, e-kitaplar yalnızca okuma deneyimini dijital bir formata dönüştürmekle kalmayıp, aynı zamanda okuyuculara etkileşimli, dinamik ve daha etkili bir öğrenme ve keşif ortamı da sunmaktadır. Çoklu ortam öğeleri, metinlerin yanı sıra görseller, sesler, videolar ve interaktif bileşenlerle bir araya gelerek, e-kitapların klasik kitap formatından ayrışmasını ve dijital dünyada kendine özgü bir yer edinmesini sağlamaktadır. Bu da, e-kitapların yalnızca bir bilgi kaynağı olarak değil, aynı zamanda zenginleştirilmiş bir öğrenme aracı olarak da değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Literatüre göre, yurt dışında yapılan yayınlarda, çoklu ortam özellikleri taşıyan ve okuyucuya içerikle etkileşim imkânı sunan kitaplar “interactive e-book” olarak ifade edilirken, Türkiye’de “etkileşimli kitap”, “zenginleştirilmiş kitap” (z-kitap) veya “etkileşimli e-kitap” gibi terimlerle karşılık bulmaktadır (Özer ve Türel, 2015: 3). Bozkurt ve Bozkaya’ya (2013: 10-11) göre, etkileşimli e-kitaplar, kullanıcıların dijital

içerikle aktif bir etkileşim kurduğu, dijital kitabın öğelerinin birbirleriyle ve çevreleriyle iletişim içinde olduğu, ayrıca kullanıcıların da diğer okuyucularla etkileşim kurabildiği dijital yayınlar olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım doğrultusunda, etkileşimli e-kitaplar ile kullanıcılar arasında, tek yönlü ve sınırlı bir etkileşimden ziyade, karşılıklı ve derinlemesine bir etkileşim gerçekleştiği söylenebilir. Bu bağlamda, dijital kitapların “etkileşimli e-kitaplar” olarak sınıflandırılabilmesi için, içerik ve arayüz düzeyinde yüksek derecede etkileşim sunmaları gerektiği öne sürülmektedir (Bozkurt ve Bozkaya, 2013: 388). Bu doğrultuda, kitap türlerini etkileşim seviyelerine göre sınıflandırmak ve geleneksel basılı kitaplar, e-kitaplar ve etkileşimli e-kitaplar şeklinde tasnif etmek mümkün olmaktadır (Resim 2.1).

Resim 2.1. Kitap formatlarının kullanıcı etkileşimi açısından karşılaştırılması

Kaynak: Bozkurt, 2013: 32.

Yukarıda, Resim 2.1’de gösterildiği gibi, mevcut teknolojilerin yayıncılık süreçlerinde kullanılması, farklı kitap türlerinin etkileşim kapasitesini artırma potansiyeline sahiptir. Ancak, bu durum herhangi bir kitap formatının diğerlerinden üstün olduğunu ifade etmemektedir; burada esas olan, farklı kitap türlerindeki içeriğin çeşitli biçimlerde sunulması ve böylece okuyuculara farklı okuma deneyimleri sağlanmasıdır (Gümüş, Erdoğan ve Bozkurt, 2017: 98).

Sonuç olarak, basılı kitapların dominantını hızla e-kitaplara bıraktığı günümüz dünyasında, e-kitap alışkanlığının topluma günden güne daha fazla entegre olduğu ve geleneksel kitaplarla birlikte gelişimini sürdürdüğü gözlemlenmektedir (Pehlivan, 2015: 91). E-kitapların sağladığı kolaylıklar, ekonomiklik ve ulaşılabilirlik açısından

tercih edilmesi, bu formatın günümüzde yaygınlaştığını ve dijitale uyum sürecinin bir parçası olarak gelecekte de var olmaya devam edeceğini göstermektedir (Kuzu, 2023: 1013). Bu bağlamda, yayıncılık dünyasında farklı kitap formatlarının bir arada var olacağı, ilerleyen süreçlerde çeşitlilik kazanacağı ve her birinin okuyuculara benzersiz avantajlar sunacağı öngörülmektedir.

2.1. Etkileşimli Elektronik Kitap Tasarımı

Baştan'a (2009: 179) göre, tasarım, çeşitli tasarım öğelerinin uyumlu bir şekilde bir araya getirilerek düzenli ve bütünsel bir yapı oluşturma sanatıdır. Zira Becer'in (2019: 32) de belirttiği gibi, tasarım sadece bir model, kalıp ya da dekorasyon oluşturma süreci değildir. Tasarım, kendi içinde hem içsel bir yapısal bütünlük oluşturmaya zorunlu kılan hem de bu bütünlüğü destekleyecek şekilde detaylı bir planlama sürecine ihtiyaç duyan bir süreçtir. Tasarım, bu yönüyle tüm sanatların temelinde yer almakta ve oluşturulacak yapının organizasyonu ile ilgili her türlü faaliyeti kapsamaktadır.

Tasarım, genellikle bir ürünün, sistemin veya deneyimin estetik ve işlevsel yönlerini belirleyen yaratıcı bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Bu süreç, bir bütüne hizmet eden hem görsel hem de işlevsel öğelerin uyumlu bir biçimde bir araya getirilmesini ve birbirleriyle etkileşim içinde olmasını kapsamaktadır. Bu uyum, bir tasarımın genel bütünlüğünü güçlendirmede ve izleyiciyle etkili bir iletişim kurma konusunda temel bir rol oynamaktadır (Erdoğan Aydın, 2015: 63). Kitap tasarımı, bu genel tasarım prensiplerinin metin ve görsel unsurlarıyla bir araya gelerek okuyucunun bilgiye erişimini ve deneyimini optimize etmeyi ve en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, sayfa düzeni, tipografi ve kapak tasarımı gibi her bir detay titizlikle ele alınmaktadır. E-kitap tasarımı ise, geleneksel kitap tasarımının ötesine geçerek dijital ortamın sunduğu çeşitli olanakları da entegre eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Etkileşimli e-kitap tasarımı ise, bu dijital gelişmeleri daha ileri bir aşamaya taşıyarak okuyucu deneyimini daha dinamik ve kapsamlı bir şekilde zenginleştirmeyi ve interaktif bir hale getirmeyi hedef edinmektedir.

Geleneksel metin ve görsellerin yanı sıra, etkileşimli e-kitaplar okuyuculara çok sayıda dijital araç ve özellik sunmaktadır: medya öğeleri (video, ses), animasyonlar ve kullanıcı etkileşimli öğeler, okuyucuların içeriği daha derinlemesine keşfetmelerine ve anlamalarına olanak tanımaktadır. Sonuç olarak, geleneksel kitaplar genellikle durağan görsellerle sınırlı olan ve içeriği sınırlı ölçüde zenginleştirme imkânı sunan

bir yayın ortamında sunulmaktadır. Buna karşın, etkileşimli e-kitapların tasarım ve hazırlanma süreci, çoklu ortam unsurları ve etkileşim tasarımını içerdiğinden ve dijital bir yayın ortamında sunulduğundan, geleneksel kitaplardan belirgin şekilde farklılık göstermektedir (Bozkurt ve Bozkaya, 2013: 11). Bu durum, kullanıcı etkileşimini artırarak, bilgiye erişimi daha etkin hale getirirken, eğitim ve bilgi edinme süreçlerinde yenilikçi yaklaşımları da beraberinde temin etmektedir. Bu sayede, okuyuculara sadece metin değil, aynı zamanda zenginleştirilmiş bir okuma deneyimi sunmakta, klasik kitap formatının ötesine geçerek bilgiye erişimi daha etkili ve çekici hale getirmektedir. Bu bağlamda, etkileşimli bir e-kitap tasarlanırken, tasarım estetiğine dikkat edilmekte ve okuyucuya sunulan bilgiyi biçimlendirme amacıyla bir bütünlük içerisinde algısal bir düzen geliştirilmektedir. Bu amaca ulaşmak için estetik kaygılarla hareket edilmekte ve sadelik, denge, uyum, vurgu, devamlılık, derinlik algısı, orantı ve görsel hiyerarşi gibi belirli tasarım ilkelerinden yararlanılmaktadır. Bu ilkeler, tıpkı diğer sanat ve tasarım alanlarında olduğu gibi, estetik kaygıların yanı sıra kullanıcı deneyimini optimize etmede de kritik bir rol üstlenmektedir. Biçimsel farklılıklar bulunsa da, etkileşimli e-kitap tasarımı da diğer sanat ve tasarım alanlarıyla benzer ilkeleri paylaşmaktadır. Ancak, bu alanda dikkat edilmesi gereken en önemli noktalardan biri, tasarlanan verilerin dijital ekranlarda hedef kitleye sunulacak olmasıdır; bu nedenle, tasarım sürecinde bu ilkelerin dijital ortama en uygun şekilde uyarlanması esas olmaktadır (Kara, 2016: 11). Bununla birlikte, tasarımın hedeflenen amaçları gerçekleştirmesi de kritik bir öneme sahiptir. Bir etkileşimli e-kitabın arayüzü veya içeriği hedeflenen amaçları gerçekleştirmediği durumlarda, mevcut standartların ötesine geçilmesi gerektiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu esneklik, içeriğin kullanılabilirliğini ve erişilebilirliğini etkileyen önemli bir aşama olmasının yanı sıra, tasarımın etkinliğini ve işlevselliğini artırmak, kullanıcı deneyimini optimize etmek ve genel olarak tatmin edici bir deneyim sunmak için stratejik bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir. Bu nedenle, etkileşimli e-kitap tasarımında, kullanıcıların içeriğe kolayca erişebilmesi, rahatça gezinebilmesi ve etkin bir şekilde etkileşimde bulunabilmesi için mantıklı ve sezgisel bir yapı oluşturulması, ayrıca işlevsellik ile estetik arasında titiz bir denge kurulması büyük önem teşkil etmektedir. Özellikle, kullanıcıların ilgili e-kitaplara hangi cihazlardan erişecekleri dikkate alınarak, içeriklerin farklı platformlar ve cihazlar için optimize edilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, tasarım sürecinde etkileşimlilik, görsellik ve okunabilirlik gibi unsurlar,

içeriğin hem teknik hem de estetik açıdan etkili olabilmesi için titizlikle planlanmalıdır (Gümüş, Güler, Güler ve Erorta, 2012: 51). Sonuç olarak, etkileşimli e-kitap tasarımında işlevsel bir yapı oluşturmak, kullanıcıların ihtiyaçlarını karşılayan tatmin edici bir deneyim sunmak için temel bir unsur olmaktadır.

2.2. Etkileşimli Elektronik Kitap Tasarımında Temel İlkeler

Etkileşimli elektronik kitap tasarımı, okuyucunun aktif katılımını ve kullanıcı deneyimini merkeze alan bir süreçtir. Bu süreç bağlamında, aşağıda sadelik, denge, orantı ve görsel hiyerarşi, bütünlük, vurgu, devamlılık ve derinlik algısı gibi temel tasarım ilkeleri ele alınmıştır. Bu ilkeler, tez kapsamında geliştirilecek olan etkileşimli e-kitap tasarımının biçim, içerik ve işlevsellik açısından dengeli bir yapıda olmasını sağlamak amacıyla değerlendirilmiştir.

2.2.1. Sadelik (Yalınlık)

Tasarımda sadelik, bir eserin estetik değerini artırırken işlevselliği ön planda tutan önemli bir prensiptir. Minimalist yaklaşım olarak da bilinen bu anlayış, gereksiz unsurları ortadan kaldırarak sadece amaca hizmet eden öğeleri öne çıkarmaktadır. Tasarımda sadelik ilkesine yönelik savunular, birçok düşünür ve tasarımcı tarafından benimsenmiştir. Bu bağlamda, en iyi tasarımın sade olduğu görüşünde olan Koçer, Yazıcı ve Ekinci (2016: 559), tasarımda sadeliğin kolay iletişim kurmanın en iyi yardımcısı olduğunu ve dikkatin dağılmasını önlediğini savunmaktadır. Bu yaklaşım, tasarımın özündeki gereksiz unsurları ortadan kaldırmayı ve yalnızca amaca hizmet eden unsurlara odaklanmayı gerektirmektedir. Bu şekilde, tasarım izleyiciyle daha kayda değer bir etkileşim kurmakta, mesajın netliğini artırmakta ve algının daha hızlı ve doğru bir şekilde gerçekleşmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, tasarımda sadelik hem estetik hem de işlevsel açıdan güçlü bir iletişim aracı olarak değerlendirilmektedir.

Resim 2.2. Sadelik ilkesinin uygulandığı kompozisyon örnekleri, “Nedi The Yeti” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasına ait görüntüler

Kaynak: Irreverent Bits, t.y.

Bu prensip, etkileşimli e-kitapların tasarımında da önemli bir yer teşkil etmektedir. Sonuç olarak kitaplar, tarih boyunca sadelik ve esneklik özellikleri sayesinde bilgi aktarımında etkili bir ortam olarak kabul edilmiştir (Vate-U-Lan, 2012). Bu durum, benzer şekilde elektronik formatta da geçerli olmaktadır. Bu geçerlilik türü, sadelik ilkesini temel alarak, kullanıcıların içeriği hızlı ve etkili bir şekilde anlamalarına yardımcı olmak için gereksiz süslemelerden ve görsel yüklemelerden kaçınmayı amaçlamaktadır. Etkileşimli e-kitaplarda, sade ve düzenli bir tasarım, kullanıcıların bilgiye daha dinamik ve modüler bir biçimde erişimini desteklemektedir. Zira Kara (2016: 12) bu ilkenin, hedef kitleye kolay anlaşılır ve algılanabilir bir ileti sunmasının yanı sıra, etkileşimli e-kitabın kullanım kolaylığını da sağladığını aktarmaktadır. Bu doğrultuda, Ersan (2016: 152) da kitap uygulamalarında yalın sayfa tasarımlarının ve etkili görsel hiyerarşinin korunmasının, etkileşimli unsurların öne çıkartılması için hayati bir unsur olduğuna işaret etmektedir. Bu yaklaşım, etkileşimli e-kitapların tasarımında sade ve düzenli bir arayüzün önemini açıkça ortaya koymaktadır. Bu ilkenin etkin bir şekilde uygulanması, kullanıcı memnuniyetini artırırken, aynı zamanda etkileşimli bir e-kitap tasarımındaki görsel dil ve sade arayüz parçalarının yerleşimini, tutarlılığını ve sürekliliğini de kapsamaktadır (Kara ve Keş, 2016: 197). Bu nedenle, etkileşimli e-kitapların tasarımında sadelik ilkesine odaklanmak, içeriğin amacına uygun bir şekilde sunulmasına katkı sağlamaktadır. Sonuç olarak, etkileşimli bir e-kitap tasarımında sadelik ilkesi hem estetik hem de işlevsel boyutlarda kullanıcı deneyimini önemli ölçüde iyileştirici bir etkiye sahiptir.

2.2.2. Denge

Turani'ye (1980: 32) göre, denge kavramı, plastik sanatlarda kullanılan unsurların kompozisyon açısından birbirlerini tartacak şekilde düzenlenmesini ifade etmektedir. Bu kavram, tarih boyunca hem organik hem de inorganik sistemlerde var olan ve önemini sürdüren bir prensip olmaktadır (Dağlı, 2022: 71). Bu prensip, birçok alanda olduğu gibi sanat ve tasarım alanında da büyük bir öneme sahiptir; bir oluşumun görsel ve yapısal uyumunu sağlamak açısından kritik bir unsur teşkil etmektedir. Her türlü oluşumda, denge prensibinin uygulanması, estetik ve işlevsel bütünlüğü koruyarak tasarımın etkinliğini artırmaktadır. Bu bağlamda, denge sadece bir estetik değer değil, aynı zamanda fonksiyonel bir gerekliliktir. Nitekim bir tasarımda denge unsuru sağlandığında, o tasarım kendi içinde uyum ve bütünlük kazanmaktadır. Başka bir deyişle, “bir tasarımda denge unsuru varsa, o tasarım kendisiyle ‘barışık’ demektir” (Becer, 2019: 65). Tasarımda denge, görsel unsurların ağırlık dağılımının dengeli bir şekilde düzenlenmesi anlamına gelmekte ve bu durum, izleyicinin tasarımın kompozisyonuna rahat bir şekilde odaklanmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, bir kompozisyondaki görsel tasarım unsurlarının dengesi, kontur, renk, ton, kontrast, büyüklük ve küçüklük gibi unsurların nasıl organize edildiği, gruplandığı veya belirli bir odak noktası etrafında nasıl yoğunlaştığı ile şekillenen sezgisel bir niteliğe sahiptir (Kara, 2016: 13). Bu unsurlar arasındaki denge, izleyicinin kompozisyonu algılayış biçimini doğrudan etkileyen temel bir faktördür.

Denge, simetrik ya da asimetrik biçimlerde elde edilebilir. Simetrik denge, her iki tarafın birbirine eşit olduğu klasik bir uyumu temsil etmektedir.

Resim 2.3. Simetrik düzenlemeye sahip bir basın ilanı

Kaynak: Becer, 2019: 65.

Asimetrik denge ise, farklı büyüklükteki ya da ağırlıktaki öğelerin dikkatli bir şekilde dengelenmesiyle daha dinamik ve ilginç kompozisyonlar yaratmayı hedeflemektedir. Simetrik denge ile karşılaştırıldığında, asimetrik dengede de bir optik ağırlık merkezi bulunmakta; ancak bu merkez, geometrik merkezden farklı bir noktada yer almaktadır.

Resim 2.4. Asimetrik düzenlemeye sahip bir afiş çalışması

Kaynak: Becer, 2019: 66.

Becer'e (2019: 66-67) göre, asimetrik düzenlemelerin etkili olabilmesi, çoğunlukla cesur ve sorgulayıcı yaklaşımlara bağlı olmaktadır. Bu tür bir denge, duygusal yoğunluk ve güçlü bir dışavurum yeteneği ile karakterize edilmektedir. Dolayısıyla, simetrik düzenlemelerde genellikle durağanlık ve kasılma hissi öne çıkmakta ve bu da tasarıma bir düzen ve kural getirmektedir. Buna karşılık, asimetrik düzenlemelerde ise hareketlilik ve gevşeme duygusu hâkim olmakta; bu, tasarıma daha serbest ve

rastlantısal bir nitelik kazandırmaktadır. Bu sebeple, kompozisyonların oluşturulmasında yalnızca simetri kullanımı ile denge sağlanmamaktadır. Simetrinin doğasında bulunan statik veya durağan etki, bazı durumlarda izleyici üzerinde monotonluk ya da ilgisizlik gibi olumsuz sonuçlara yol açabilir. Bu nedenle, kompozisyonlara hareket kazandırmak amacıyla asimetrik denge sistemlerinin tercih edilmesi, tasarımlarda özellikle dinamik bir etki yaratılmak istendiğinde uygun bir seçenek olabilmektedir (Kara, 2016: 14).

Resim 2.5. Simetrik bir kompozisyona sahip olan “The Icky Mr. Fox” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasından bir görüntü

Kaynak: IckyPen, 2022.

Bu yaklaşımlar, diğer tasarımlarda olduğu gibi, etkileşimli e-kitap tasarımlarında da bu önemli bir rol üstlenmekte ve bu denge biçimleri, kullanıcı deneyimini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle, etkileşimli bir e-kitap tasarımında hangi denge sisteminin tercih edileceği genellikle e-kitabın amacına, hedef kitlesine, içeriğin doğasına ve iletmek istenen mesaja bağlı olarak belirlenmektedir. Bu doğrultuda, etkileşimli e-kitap tasarımında kullanılacak denge sistemlerinin seçimi, sadece estetik kaygılarla sınırlı kalmamakta, aynı zamanda kullanıcı etkileşimini optimize etmeye yönelik stratejik bir karar haline gelmektedir. Bu karar, kullanıcı deneyimini şekillendiren ve e-kitabın amacına uygun olarak sunulmasını destekleyen önemli bir bileşen olarak değerlendirilmelidir. Zira, etkileşimli bir e-kitapta kullanıcı odaklı tasarım ilkeleri ve metotları ile uyumlu bir denge sistemi oluşturmak, hem içeriğin etkili bir şekilde iletilmesini sağlamak hem de kullanıcı memnuniyetini artırmaktadır. Ancak Becer’in (2019: 68) de altını çizdiği gibi, hiçbir tasarım ilkesi mutlak bir kural olarak değerlendirilmemelidir; zaman zaman, okuyucunun dikkatini çekmek ve optik gerilim yaratmak amacıyla dengesiz kompozisyonlar da tercih edilebilir.

2.2.3. Orantı ve Görsel Hiyerarşi

Bir tasarım sürecinde, tasarımcının dikkate aldığı temel unsurlardan biri, şüphesiz ki boyutlar arasındaki orantısal ilişkilerdir. Bir tasarımda yer alan görsel elemanların genişlik, yükseklik ve derinlik gibi boyutlarının birbirleriyle kurduğu bu orantısal ilişkiler, algı ve iletişimi ve tasarımın izleyici tarafından nasıl algılandığını doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle Becer (2019: 68), tasarımda orantı kavramını boyutlar arası ilişkiler olarak ele almaktadır. Zira Becer, bir tasarım yüzeyinde iki veya daha fazla görsel unsur bir araya getirildiğinde, mutlaka bir orantı sorunuyla karşı karşıya kalındığını ifade etmektedir. Benzer şekilde, Somuncu ve Aydın (2024: 191) da bir tasarım yüzeyinde iki ya da daha fazla görsel eleman bulunduğunda, orada mutlaka bir oran-orantı probleminin oluşacağını belirtmektedir. Bu sebeple orantı, yalnızca estetik bir kaygı değil, aynı zamanda işlevsel de bir gerekliliktir. Tasarımcı, çalışmasını etkili hale getirmek ve başarılı bir sonuç elde etmek için tasarım elemanlarını hem kendi aralarında hem de genel kompozisyon bağlamında orantısal olarak değerlendirmek zorundadır. Bu orantının sağlanmasında matematiksel veriler ve ölçülerden yararlanmak mümkündür. Ancak, bu matematiksel yapıların tasarımda gizlice uygulandığı, yani izleyicinin doğrudan fark edemeyeceği şekilde ustaca yerleştirildiği önemlidir (Becer, 2019: 69). Bu gizlilik, tasarımın doğal ve estetik bir görünüme sahip olmasını sağlar, çünkü aşırı belirgin matematiksel düzenlemeler tasarımın doğal akışını bozabilir. Bu sebeple, ölçülerde eşitlikten uzaklaşmak bazen tasarımda daha etkili ve ilgi çekici sonuçlar doğurabilir. Bu durum, tasarımın dinamik ve yaratıcı bir görünüm kazanmasını sağlayabilir. Genel olarak, eşitlikten sapma stratejileri, tasarımın belirli noktalarına odaklanmayı ve izleyicinin dikkatini çekmeyi kolaylaştırabilir. Sonuç olarak, tasarımda orantının rolü, matematiksel doğruluk ile estetik bütünlük arasında bir denge kurmaktır. Bu denge, tasarımın hem işlevsel hem de görsel olarak başarılı olmasına katkıda bulunmaktadır.

Tasarımda görsel hiyerarşi ise, bir kompozisyondaki görsel unsurları, iletilmek ya da vurgulanmak istenen mesaja uygun şekilde boyutlandırma, bölümleme veya düzenleme sürecini temsil etmekte ve görsel öğelerin önem derecelerine göre sıralanması anlamına gelmektedir (Düz, 2001). Bu ilke, boyutlandırma, hizalama, tekrarlama, renk ve konumlama gibi unsurlarla şekillendirilmektedir (Vidyoner, 2024). Eğer bir tasarımda odaklanılacak alanı tespit etmekte güçlük yaşıyorsa, bu

durum tasarımı bir görsel hiyerarşi sorunu olduğunu göstermektedir. Zira tasarımcı, görsel hiyerarşi aracılığıyla izleyicinin gözünü tasarımda istenilen noktaya yönlendirme imkânı bulmaktadır. Örneğin, bazı tasarımlarda büyük boyutlarda kullanılan fotoğraf veya illüstrasyonlar, dikkat çekici unsurlar olarak öne çıkarılabilir. Bazı tasarımlarda ise tipografi veya bazen boşluklar ön planda tutulabilir. Alternatif olarak, bu görsel unsurlardan biri boyutlarıyla baskınlık sağlarken, diğeri canlı ve kontrast renkleriyle belirginleşebilir. Bu şekilde hiyerarşik bir yapı içinde, üstünlük çatışması yaşayan unsurlar arasında dinamik ilişkiler kurulabilir (Becer, 2019: 70).

Resim 2.6. Orantı ve görsel hiyerarşi prensiplerinin uygulandığı bir kompozisyon örneği, “Gidget Has a Glitch” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasından alınmış bir görüntü

Kaynak: Bright Bunny Studios, 2011.

Bu bağlamda, orantı ve görsel hiyerarşinin etkili bir şekilde uygulanması, etkileşimli e-kitap tasarımında kullanıcı deneyimini iyileştirmekte ve içerik ile etkileşimin daha anlaşılır ve çekici hale gelmesini sağlamaktadır. Tasarımcılar, bu ilkeleri benimseyerek, kullanıcıların dikkatini doğru noktalara çekebilir ve etkileşimli e-kitabın işlevsel ve estetik değerini artırabilirler. Örneğin, bir e-kitap tasarımında etkileşimli öğelerin belirginleştirilmesi amacıyla, bazen illüstratif veya fotoğrafik unsurlara ya da tipografik düzenlemelere başvurulabilir; diğer zamanlarda ise renk kullanımı ön plana çıkarılabilir. Tasarımcı, vurgulamak istediği alanlarda orantı ve görsel hiyerarşiyi etkin bir şekilde uyguladığında, hem iletişimi daha açık ve etkili bir şekilde sağlayabilir hem de hikâyenin görsel akışını daha düzgün bir biçimde sunabilir (Kara, 2016: 17). Bu orantısal ve görsel hiyerarşik düzenlemeler, e-kitabın görsel

estetikliğini ve okunabilirliğini artırarak, bilgi akışını daha düzenli ve anlaşılır hale getirmektedir. Bu durum, belirli öğelerin öne çıkmasını veya geri planda kalmasını sağlamakta, bu da kullanıcıların içeriği daha etkili bir şekilde algılamasına yardımcı olmaktadır.

2.2.4. Bütünlük (Uyum)

Bütünlük, bir tasarımın içindeki görsel unsurların tek bir anlam veya mesaj etrafında bir araya gelmiş olmasıdır. Bu durumda, tasarımın tüm parçaları birbirini desteklemekte ve ortak bir amaca hizmet etmektedir. Becer'e (2019: 72) göre, tasarım ilkelerinin en önemlilerinden biri, şüphesiz bütünlüktür. Bu ilke, tasarımda yer alan unsurların bir araya gelerek tek bir bütün oluşturmasını sağlamakta ve böylece kompozisyonun dağınık ya da karmaşık görünmesini engellemektedir. Yani, bir tasarımda yer alan görsel öğeler, bütünlük oluşturacak şekilde bir araya getirildiğinde, kompozisyondaki dağınıklık ve parçalanma sorununun önüne geçilmiş olmaktadır. Bu bütünlük, benzer temel biçime, dokuya, boyuta, renge ya da duygusal özelliklere sahip unsurların bir arada kullanılmasıyla sağlanmakta ve bu sayede ideal bir bütünlük elde edilmektedir. Bu nedenle, tasarımcı, kompozisyonda kullanacağı unsurları dikkatle seçmeli, bu unsurları gruplandırmalı ve aralarındaki uyumu sağlayacak şekilde düzenlemelidir. Bu yaklaşım, tasarımın parçalarının birbirini tamamlamasını ve birbiriyle çatışmamasını gerektirmekte ve tasarımın hem görsel açıdan dengeli olmasını hem de izleyicinin tasarımı tek bir bütün olarak algılamasını kolaylaştırmaktadır. Bu sebeple, bir tasarımda bütünlük sağlandığında, izleyici tasarımı parça parça değil, tek bir yapı olarak algılamaktadır.

Demirel'in (2019: 152) aktardığı gibi, bütünlük veya uyum ilkesi, tasarımda kullanılan nesnelerin özellikleri ve bu nesneler arasındaki ilişkiler doğrultusunda daha iyi anlaşılabilir. Renk, form, simetri, doku, hareket yönü, tekrar, devamlılık, benzerlik ve şekil gibi unsurlar incelendiğinde, bir sanat eseri ya da tasarımda bütünlüğün var olup olmadığı değerlendirilebilir. Ancak burada vurgulanması gereken bir nokta, tasarım ilkelerinin birbirleriyle ilişkili olduğudur. Bu durum, nesnelerin özelliklerinin aynı kompozisyonda birden fazla ilkenin birlikte yer almasına olanak tanıdığını göstermektedir. Örneğin, bir tasarımda bir formun tekrar edilmesi, sadece bütünlüğü sağlamakla kalmayabilir; aynı zamanda ritim ve denge gibi diğer prensipleri de

meydana getirebilir. Bu nedenle, tasarım sürecinde ilkelerin bir arada nasıl var olduklarını dikkate almak önemlidir.

Resim 2.7. Bütünlük prensibine uygun olarak tasarlanmış “Cozmo’s Day Off” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasından bir görüntü

Kaynak: Grau, 2017.

Bu çerçevede, tasarım sürecinde ilkelerin birbiriyle olan etkileşimini göz önünde bulundurmak hem estetik hem de fonksiyonel açıdan başarılı bir etkileşimli e-kitap tasarımı için büyük öneme sahiptir. Özellikle kullanıcı arayüzü tasarımında, öğelerin birbiriyle uyumlu ve koordine bir şekilde çalışması, kullanıcıların e-kitap içindeki bilgileri kolayca erişebilmesini ve etkileşimde bulunabilmesini sağlamaktadır. Örneğin, etkileşimli öğelerin (butonlar, bağlantılar, menüler) tasarımda uyumlu bir şekilde yerleştirilmesi ya da tutarlı renk paletleri, düzenli bir simetri, benzer form ve doku kullanımı, kullanıcıya görsel bir bütünlük sunmakta ve içerik ile etkileşimi daha sezgisel hale getirmektedir. Bu sebeple, etkileşimli bir e-kitap tasarımı sürecinde bütünlük ilkesinin titizlikle uygulanması hem görsel estetiği hem de kullanıcı deneyimini optimize etmek açısından elzemdir.

2.2.5. Vurgu

Yücel’in (2018: 99) aktardığına göre, bir tasarımda belirgin bir odak noktası bulunmadığında, tasarımın parçalarının uyum içinde olmadığı düşünülmektedir. Bu durum, izleyicinin tasarımın içeriğini anlamasını ve organize etmesini zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, vurgu veya baskınlık prensibi, çeşitli unsurların önem derecelerine ayrıcalık tanımak için fark yaratma amacı gütmektedir. Bu durumda, bazı

özellikler öne çıkarılarak vurgulanırken, diğerleri daha az önemli kılınarak arka planda bırakılmaktadır. Ancak Becer'in (2019: 74) de belirttiği gibi, bir tasarımda vurgulayıcı unsuru belirlemek başlı başına zorlu bir süreçtir. Vurgulayıcı unsur, tasarımın içeriğine ve hedef kitlenin özelliklerine bağlı olarak değişebilir. Bu süreçte, tasarımcının hangi görsel ögenin (başlık, metin, illüstrasyon, fotoğraf vb.) vurgulanacağına önceden karar vermesi önemlidir. Kararın ardından, tasarımcı, her bir öge üzerinde farklı vurgulama tekniklerini (örneğin, koyu ton veya canlı renk kullanımı, boyut büyütme, kalınlaştırma, değişik kompozisyonlar vb.) deneyerek en etkili yöntemi belirlemelidir. Tasarımcı ayrıca, vurgulayıcı unsuru tasarımın hangi bölümünde konumlandıracağını da belirlemek zorundadır.

Vurgulama ile ilgili önemli bir prensip, tüm öğelerin aynı anda vurgulanmasının vurgulama kavramını geçersiz kılmasıdır. Şen'in (2018: 777) belirttiği gibi, birçok ögenin eşit derecede vurgulandığı bir tasarımda etkili bir vurgulamadan söz edilememektedir. Bu nedenle, tasarımda yalnızca bir ana vurgulayıcı unsurun ön planda olması sağlanmalıdır. Başka bir deyişle, vurgulamak istenen unsurun rolünü başka bir unsur gölgede bırakmamalıdır.

Vurgulama, ön planda olması gereken unsur ile daha az önemli olan unsur arasında renk, ton, doku, biçim, boyut, yön veya çizgi kontrastı gibi öğelerle sağlanabilir (Becer, 2019: 74). Bu öğeler, etkileşimli bir e-kitap tasarımında vurgulamanın nasıl uygulanabileceğine dair de genel bir çerçeve sunabilir. Örneğin, ilk olarak etkileşimli bir e-kitap tasarımında, okuyucunun dikkatini çekmek ve bilgiye erişimini kolaylaştırmak için ana vurgulayıcı unsurun net bir şekilde belirlenmesi gerekir. Bu genellikle başlıklar, önemli kavramlar, anahtar görseller, menüler veya butonlar gibi unsurlar olabilir. Bu, okuyucunun hangi unsurlara öncelikli olarak dikkat etmesi gerektiğini anlamasına yardımcı olur. Bu sebeple, etkileşimli e-kitaplarda, okuyucunun hangi unsur ile etkileşim kuracağı ve hangi bölümden başlayacağı, vurgulama ile açıkça belirtilmelidir (Kara, 2016: 19).

Misal, etkileşimli bir e-kitap tasarımında, başlangıç noktası olarak seçilen öğeler, belirgin renkler veya animasyonlar vasıtasıyla vurgulanabilir. Ayrıca, sayfa içindeki görevlerin sıralaması ya da hikâyedeki baskın karakterler gibi unsurlar, okuyucuya veya kullanıcıya anlaşılır bir biçimde ipuçları ile sunulabilir. Bu ipuçları, etkileşimli öğelerin hangi sırayla kullanılacağı ve bir sonraki aşamaya nasıl geçileceği hakkında

okuyucuya bilgiler verebilir. Bunlara ek olarak, vurgulama prensipleri grafik arayüzün yanı sıra tüm uygulama kullanımında rehberlik sağlayabilir. Kullanıcı arayüzünde yapılan vurgulamalar, kullanıcıların etkileşimli e-kitap uygulamasının işleyişini anlamalarına yardımcı olabilir ve bu yaklaşım, genel olarak kullanıcı deneyimini iyileştirebilir.

Resim 2.8. Vurgu prensibinin uygulanmış olduğu Manas Destanı'nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasından bir görüntü

Kaynak: Kara, 2015.

Bu durum, yukarıda, Resim 2.8'deki etkileşimli bir e-kitap uygulamasında yer alan görsel kompozisyon üzerinden değerlendirildiğinde, farklı renklerde bayraklar taşıyan karakterlerin belirli noktalara yerleştirildiği görülmektedir. Her bir karakterin etrafında saydam halkalar bulunmaktadır. Bu halkalar, okuyucuya hangi öğelerin etkileşimli olduğunu vurgulamak için yanıp sönen bir etki yaratmaktadır. Kompozisyondaki vurgu öğeleri, okuyucunun dikkatini odaklanması gereken karakterler veya alanlara çekerken, arka plandaki daha az önemli unsurlar (dağlar, nehirler vb.) yumuşak ve nötr renklerle geri planda bırakılmıştır. Bu sayede, öne çıkan öğeler etkileşime yönlendiren bir rehber işlevi görmektedir. Okuyucu, belirgin vurgular sayesinde yalnızca metni değil, aynı zamanda görsel unsurları da daha etkin bir şekilde keşfetme imkânına sahip olmaktadır.

2.2.6. Devamlılık (Süreklilik)

Tasarımda devamlılık ilkesi, görsel unsurların kesintisiz bir akış ve düzen içinde sunulmasını sağlamaktadır. Bu ilke, izleyicinin gözünü bir öğeden diğerine doğal şekilde yönlendiren, tutarlı bir kompozisyon oluşturmayı hedeflemektedir. Nitekim Becer'in (2019: 70) de işaret ettiği gibi, okuyucunun gözü, tasarım yüzeyinde bir çizgi

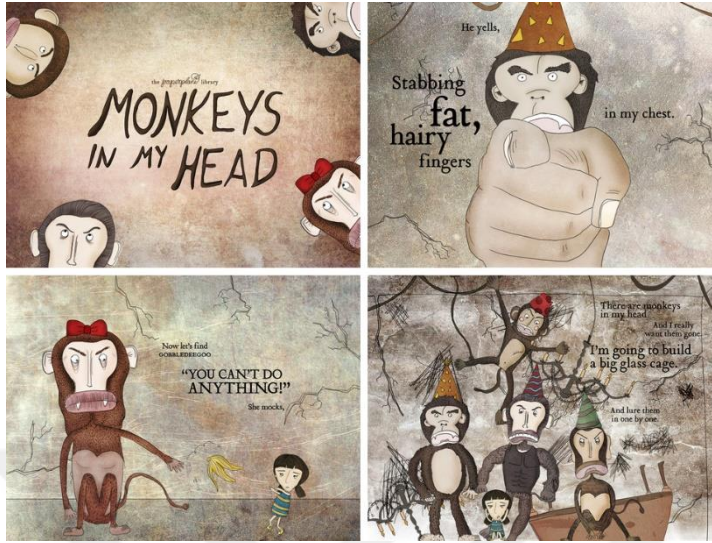
veya kıvrım boyunca kesintisiz hareket edebiliyorsa, tasarımda devamlılık ilkesi başarıyla uygulanmış demektir. Bu sebeple tasarımcı, izleyicinin dikkatini tasarımın odak noktalarına çekerek, onu kompozisyonun farklı bölümlerine yönlendirecek ve tasarımın labirentlerinde dolaştıracak bir görsel akışı planlamak ve sürekliliği sağlamak zorundadır. Hangi unsurların görsel devamlılık yaratacağını, hangilerinin ise farklılık oluşturacağını öngörerek, tasarımda tutarlı ve etkili bir deneyim sunmalıdır.

Devamlılık ilkesi, birkaç yöntemle desteklenebilir. İlk olarak, görsel unsurlar, gözün doğal hareketlerine uyumlu bir biçimde yerleştirilmelidir. Gözün doğal yönelimleri dikkate alınarak unsurların düzenlenmesi, izleyicinin dikkati dağılmadan tasarımı takip etmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, göz alışkanlık gereği soldan sağa ve yukarıdan aşağıya hareket ettiğinden, görsel unsurlar bu doğrultuda sıralandığında daha anlaşılır bir akış sağlanabilir. Yatay göz hareketlerinin dikeye göre daha hızlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu tür hareketleri destekleyen bir düzen devamlılığa katkı sağlayabilir.

Göz, büyükten küçüğe, koyu tondan açık tona ve tanıdık olmayan unsurlardan tanıdık olanlara doğru bir algılama sırası izler. Bu algılama sırası göz önünde bulundurularak tasarım yapıldığında, izleyicinin dikkatini daha kolay yönlendirmek mümkün olabilir. Ayrıca, benzerlikler, tekrarlamalar ve görsel hiyerarşi gibi unsurlar da devamlılık sağlamada etkili araçlar olarak görülebilir. Tasarımda farklı öğeler arasındaki uyum, izleyicinin gözünü doğal bir akışa yönlendirerek tasarımın bütünlüğünü artırabilir (Becer, 2019: 70-71).

Örneğin, bir etkileşimli e-kitap tasarımında metinler, görseller (karakterler, mekânlar vb.) ve etkileşimli butonlar arasında tutarlı bir bağlantı kurmak, okuyucunun içeriği kesintisiz bir şekilde keşfetmesine olanak tanıyabilir. Tasarımdaki devamlılık sayesinde okuyucu, bir bölümden diğerine geçerken zorlanmadan, doğal bir ritim içinde ilerleyebilir. Ancak bu noktada şunu belirtmek faydalı olabilir: Devamlılık ilkesinin aşırı uygulanması, tasarımda tekrarlayan bir tekdüzeliğe ve okuyucunun ilgisini kaybetmesine yol açabilir; bu da tasarımın monotonlaşmasına neden olabilir. Bu nedenle, devamlılık ilkesini dengeli bir şekilde uygulamak, hem düzenli ve tutarlı bir akış sağlamayı hem de tasarımın görsel ve etkileşimsel çeşitliliğini korumayı gerektirir. Dolayısıyla, tasarımın işlevsel ve kullanıcı dostu kalabilmesi için,

devamlılık ilkesinin yanı sıra çeşitlilik ve etkileşim unsurlarını da göz önünde bulundurmak önemlidir.

Resim 2.9. Biçimsel bütünlük prensiplerini barındıran “Kafamın İçindeki Maymunlar” (Monkeys in My Head) adlı etkileşimli e-kitap uygulamasına ait bir ekran görüntüsü

Kaynak: Cummings, 2012.

Etkileşimli bir e-kitap tasarımında, sayfalar arasında tutarlı bir görsel dilin bulunması için devamlılık son derece önemlidir. Okuyucu, ilk sayfada deneyimlediği tasarım öğelerinin, diğer sayfalarda da tekrarlandığını görmelidir. Renk tonları, gezinme araçları, yönlendirme ipuçları, grafik stiller ve metin yerleşimleri gibi unsurlarda sürekliliğin sağlandığına dair bir his uyandırılması gerekmektedir (Keş, 2009: 30). Bu süreklilik, kitap içerisinde bütünlüğün sağlanmasını beraberinde getirir; birleştirici bir tutarlılık oluşturur ve okuyucu veya kullanıcı, etkileşimde bulunacağı bölümleri ararken görsel tutarsızlıklar nedeniyle gereksiz yere zaman kaybetmeden doğrudan hedefine ulaşabilir (Kara, 2016: 20).

2.2.7. Derinlik Algısı

Derinlik algısı, bir tasarımın üç boyutlu bir uzamda nasıl algılandığının idrak edilmesine katkı sağlayan temel ilkelerden biridir. Bu algının temel prensipleri, antik dönemlere kadar uzanmaktadır. Nitekim, M.Ö. 300 yıllarında Öklid’in, insanoğlunun her iki gözünün aynı nesneyi farklı açılardan gördüğünü belirttiği bilinmektedir. Beyin, her bir gözden gelen farklı görüntüleri birleştirerek derinlik algısını meydana getirmektedir. İnsanlar, derinlik algısını çeşitli görsel ipuçları kullanarak deneyimlemektedir; bu ipuçları arasında perspektif, gölgeleme, boyut ve mesafe

bulunmaktadır (Güler ve Erdem, 2014: 2). Perspektif, nesnelerin uzaklığa bağlı olarak boyutlarının küçülmesini sağlamakta, gölgeleme ise ışık ve gölge unsurlarıyla nesnelerin üç boyutlu yapısını belirginleştirmektedir. Boyut, nesnelerin gerçek büyüklükleri ve diğer nesnelerle olan ilişkileri aracılığıyla derinlik algısını artırmakta, mesafe ise nesneler arasındaki uzaklığı gözler önüne sermektedir. Bu görsel ipuçlarının tasarımda etkili bir şekilde kullanılması, izleyicilere daha gerçekçi ve anlamlı bir üç boyutlu deneyim sunmaktadır. Bu durum, özellikle kullanıcıların daha zengin ve etkileşimli bir deneyim beklediği dijital platformlarda ayrı bir önem kazanmaktadır. Nitekim, günümüz dijital dünyasında, iki boyutlu görsellikten ziyade, derinlik ve hareket algısının ön planda olduğu, daha etkileşimli ve dinamik üç boyutlu tasarımlara olan gereksinim giderek artmaktadır (Timur ve Keş, 2016: 662).

Bir tasarım ürünü içinde gerçekçi bir derinlik algısı yaratmak amacıyla çeşitli sanal yanılsamalar kullanılmaktadır. İki boyutlu bir düzlemde var olan tasarımlarda, üç boyut algısını güçlendirmek için doğrusal ve atmosferik perspektif gibi teknikler uygulanmaktadır (Kara, 2016: 20). Bunlara ilaveten, Baştan'a (2009: 268-273) göre, bu perspektif teknikleri gibi, derinlik ve hacim algısını güçlendiren diğer yöntemler şu şekilde özetlenebilir:

Atmosferik perspektif tekniğinde, kompozisyonadaki nesneler arasında bir ön-arka plan ilişkisi kurulması amacıyla renk tonları kullanılmaktadır. Bu teknik sayesinde, göz nesneleri derinlik varmış gibi algılamaktadır. Uzak nesneler genellikle daha soğuk renklerle gösterilirken, yakın nesneler için sıcak ve canlı renkler kullanılarak derinlik etkisi artırılmaktadır. Ayrıca, uzakta bulunan nesneler, detay bakımından daha sade olurken, yakındaki nesneler daha ayrıntılı gösterilmektedir. Nesnelerin yere düşen gölgeleri de derinlik hissini güçlendirmektedir. Etkileşimli tasarımlarda, butonların basıldığında içe doğru göçmesi ya da menü parçalarının üst üste binmesi gibi görsel unsurlar da derinlik algısını desteklemektedir. Bunun yanında, iki boyutlu öğelere üç boyut hissi vermek için paralaks (parallax) yöntemi de tercih edilebilmektedir. Bu yöntem genellikle iki boyutlu öğelere üç boyutlu bir his kazandırmak için kullanılan bir tekniktir. Bu teknik, kamera açılarının hareketiyle optik bir yanılsama yaratarak tasarımda derinlik algısını artırır. Ayrıca, derinlik algısını artırmada işitsel öğelerin çevresel etkilerinin kurgulanması ve tasarlanması da önemli bir rol üstlenmektedir (Kara, 2016: 21). Örneğin, uzaktan gelen seslerin tokluğu veya yakın bir nesnenin

çıkardığı sesin netliği, derinlik algısının inşasına katkı sağladığı bilinmektedir (Baştan, 2009: 273). Özellikle etkileşimli e-kitap tasarımı gibi çoklu medya unsurlarını bir araya getiren projeler veya uygulamalar söz konusu olduğunda, bu tür teknikler, derinlik algısını önemli ölçüde güçlendirebilir.

Örneğin, Resim 2.10'da görülebileceği üzere, Manas Destanı'nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasında paralaks özelliği kullanılarak mekânsal bir derinlik algısı sağlanmıştır. Bu uygulamada, figürler arasındaki ön-arka plan ilişkisi açıkça gösterilmiştir.

Resim 2.10. Paralaks tekniği kullanılarak derinlik ve perspektif algısının pekiştirildiği Manas Destanı'nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasının katmanlarına dair bir ekran görüntüsü

Kaynak: Kara, 2016: 100.

Kompozisyonda, odak noktası olarak sağ ön planda yer alan figürler detaylı bir şekilde tasvir edilmişken, arka plandaki figürler oransal olarak daha küçük ve daha az detaylı olarak sunulmuştur. Renk tonları ve uzaklık-yakınlık ilişkileri kullanılarak, figürlerin derinlik algısı pekiştirilmiştir (Resim 2.11).

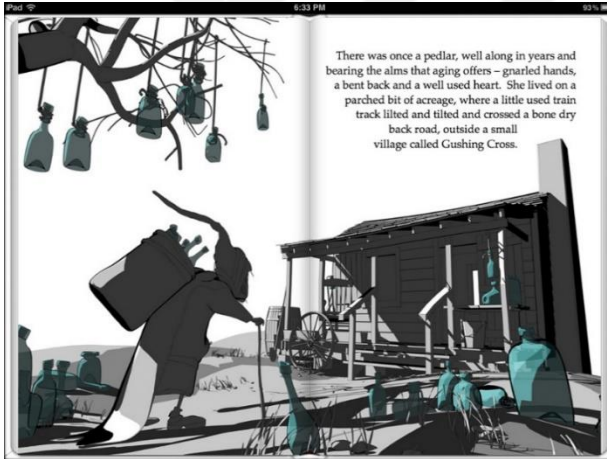

Resim 2.11. Derinlik algısı prensibinin uygulanmış olduğu Manas Destanı'nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasından bir görüntü

Kaynak: Kara, 2016: 99.

Bu teknikler, mekânsal ilişkilerin daha net bir biçimde algılanmasına ve etkileşimli tasarımın etkinliğinin artırılmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla, genel olarak bir etkileşimli e-kitap tasarımında derinlik algısının işlevi oldukça önemli olmaktadır.

Resim 2.12. “The Pedlar Lady of Cushing Cross” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasından elde edilen, derinlik ve perspektif algısını örnekleyen bir ekran görüntüsü

Kaynak: Moving Tales, t.y.

Derinlik algısı, kullanıcıya sadece görsel değil, aynı zamanda işitsel ve etkileşimli bir deneyim sunarak içeriğin daha kayda değer bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Bu durum, okuyucuların içerikle daha derin bir bağ kurmasına ve genel olarak daha tatmin edici bir okuma deneyimi yaşamasına olanak tanımakta ve e-kitap tasarımının hem işlevselliğini hem de estetik değerini artırarak kullanıcı deneyimini zenginleştirmektedir.

2.3. Etkileşimli Elektronik Kitaplarda Biçim, İçerik ve İşlevsellik İlişkisi

Biçim, tasarımın temel unsurlarından biri olarak, bir oluşumun görsel düzenini, yapısını ve estetik karakterini şekillendirmektedir. Biçim, bir tasarımın ilk bakışta nasıl algılandığını, izleyici veya kullanıcı üzerinde bıraktığı ilk izlenimi belirlemektedir. Tasarımda biçim, renklerin seçimi, tipografinin kullanımı, kompozisyonun dengesi ve grafik öğelerin entegrasyonu gibi unsurların uyumlu bir şekilde bir araya gelmesiyle oluşmaktadır. Bu bileşenlerin birbirleriyle olan ilişkisi, bir tasarımın bütünlüğünü ve estetik değerini ortaya koymaktadır. Renk paletinin doğru seçilmesi, tipografinin okunabilir ve estetik açıdan hoş olması ve grafik öğelerin anlamı pekiştirecek şekilde yerleştirilmesi gibi kararlar, tasarımın biçimini oluşturmakta ve izleyici ile görsel bir iletişim kurmaktadır. Biçim, tasarımın yüzeyde görünen kısmını temsil ederken, aynı zamanda altında yatan anlamları ve mesajları da metinsel veya görsel olarak bünyesinde taşımaktadır. Sonuç olarak, Becer'in (2020: 186) de dile getirdiği üzere, görsel sanatlar alanındaki yaratıcı çabaların tümü, boşluğa yeni bir biçim kazandırmayı amaçlamaktadır; bu da biçimin tasarımda ne denli bir öneme sahip olduğunu gözler önüne sermektedir.

İçerik, biçimin içinde yer alan ve bir tasarımın özünü oluşturan bilgi, mesaj ve anlamları kapsamaktadır. İçerik, tasarımın sadece estetik bir nesne olmanın ötesine geçmesini ve belirli bir amaca hizmet etmesini sağlamaktadır. Bir tasarımın içeriği genellikle metin, görsel, veri ve semboller gibi çeşitli unsurlardan oluşmaktadır. Bu içerik unsurları, belirli bir mesajı iletmek, bir hikâye anlatmak veya kapsamlı bir bilgi sağlamak için bir araya getirilmektedir. İçerik, biçim ile uyumlu olduğunda, tasarımın etkisi katlanarak artmaktadır; doğru biçim ile sunulan içerik, mesajın netliğini ve alıcının onu idrak etmesini güçlendirmektedir. İçerik ile biçim arasındaki bu denge, tasarımın amacına ulaşmasında önemli bir işlev üstlenmektedir.

İşlevsellik ise, bir tasarımın yalnızca estetik ve içerik açısından değil, aynı zamanda pratik ve kullanılabilir olmasını da kapsamaktadır. Bir tasarımın işlevselliği, genellikle kullanıcının ihtiyaçlarını karşılayabilme kapasitesi ve bu süreçte sağladığı deneyimlerle ilişkilendirilmektedir. İşlevsellik, genellikle tasarımın amacına uygun olarak nasıl çalıştığı, ne derece etkili olduğu ve kullanıcının etkileşimde bulunma sürecini ne kadar kolaylaştırdığı ile ilgili olmaktadır. Bir tasarım ne kadar estetik

olursa olsun, eğer işlevsellikten yoksunsa, kullanıcıya beklenen deneyimi sunması ve amacına ulaşması güç olmaktadır.

Bu üç unsur, tasarımın temel bileşenleri olmakta ve bu unsurların bir araya gelmesi, tasarımın hem estetik hem de işlevsel açıdan etkinliğini artırmaktadır. Biçim, tasarımın görsel düzenini ve estetik yapılarını belirlerken, içerik bu biçimin taşıdığı anlam ve mesajı oluşturmaktadır. Zira Kara'nın (2016: 33) da belirttiği gibi, biçim ve içerik birbirinden bağımsız olarak varlık gösteremezler. Biçim, anlam veya mesaj içermediğinde, tasarımın amacını ifade etme kapasitesini yitirmektedir. Benzer şekilde, içeriğin kendisini ifade edemediği bir biçim, etkili bir iletişim sağlama yeteneğini kaybetmektedir. Bu bağlamda, işlevsellik, biçim ve içerik arasındaki uyumu ve entegrasyonu destekleyerek, tasarımın anlamını ve etkinliğini artırmaktadır.

Etkileşimli e-kitap tasarımında bu prensipler dijital bir bağlamda uygulanmaktadır. E-kitapların biçimi, ekran boyutları ve dijital cihazlarla uyumlu olacak şekilde optimize edilmektedir. Bu optimizasyon süreci, renk seçimi, tipografi, sayfa düzeni ve diğer görsel öğelerin dijital okumayı kolaylaştıracak biçimde düzenlenmesini kapsamaktadır. İçerik, metinlerin yanı sıra multimedya öğeleri, etkileşimli bileşenler ve bağlantılar ile zenginleştirilmektedir. Bu unsurların etkili bir şekilde bir araya getirilmesi, e-kitabın hem estetik açıdan tatmin edici hem de kullanıcı deneyimi açısından verimli olmasını sağlamaktadır. Örneğin, etkileşimli bir e-kitapta, metinlerle ilişkili hareketlendirmeler ve seslendirmelerin okurun dikkatini dağıtmayacak şekilde kurgulanması, bu unsurların metinlerden bağımsız planlanmaması ve hikâyeye tamamlayıcı bir rol üstlenmesi son derece önemli olmaktadır. Bu bağlamda, biçim ve içeriğin uyumlu olması, hedef kitlenin yaş aralığına uygun şekilde tasarlanması ve eğitici-yönlendirici özelliklerin göz önünde bulundurulması, başarılı bir e-kitap tasarımı için kritik unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Bulduk, 2015: 140). İşlevsellik ise, e-kitapların kullanıcı dostu arayüzleri, gezinme kolaylığı ve etkileşimli özelliklerle desteklenmesini sağlamaktadır. Bu unsurlar, okuyucuların bilgiye erişimini, okuma ve öğrenme deneyimini en üst düzeye çıkarmada önemli misyonlar üstlenmektedir. Bu şekilde, e-kitaplar yalnızca dijital bir okuma aracı değil, aynı zamanda dinamik ve etkileşimli bir öğrenme platformu haline de gelmektedir. Örneğin, bu kapsamda, etkileşimli bir e-kitapta buton tasarımlarının anlaşılır ve zeminden kolayca ayırt edilebilir şekilde tasarlanması, işlevselliğin önemli bir bileşeni

olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, biçim, içerik ve işlevselliğin birbirini tamamlayan yapı taşları olduğu, etkileşimli bir elektronik kitap tasarımında dikkate alınması gereken temel unsurlar arasında yer almaktadır (Bulduk, 2015: 141). Örneğin, Kara'ya (2016: 33) göre, destanları veya tarihsel olayları konu alan etkileşimli e-kitaplarda biçim ve içeriğin uyumunun değerlendirilmesi büyük bir öneme sahip olmaktadır. Bu değerlendirme sürecinde aşağıda yer alan soruların sorulması, etkileşimli bir e-kitabın veya ilgili bir eserin pedagojik ve estetik değerini belirlemek açısından oldukça işlevsel olmaktadır:

- Kapak ve İkon Tasarımı: Eserin kapak görseli veya uygulama ikonu, içeriğin tematik yapısını ne derece yansıtıyor?
- Görsel ve Animasyonların Uygunluğu: Eserde yer alan illüstrasyonlar ve animasyonlar, içerikte anlatılan sahnelerin tasvirleri ile örtüşüyor mu?
- Grafik Arayüz Tasarımının İçerik Uyumuna Katkısı: Arayüzde tercih edilen grafiksel unsurlar, eserin genel temasını destekler nitelikte mi?
- Atmosferin Betimleyici Niteliği: Eserin atmosferi, anlatılan hikâyenin duygusal ve tarihsel dokusunu başarıyla aktarabiliyor mu?
- Ses ve Müzik Kullanımının Uygunluğu: Eserde uygulanan sesler, ses efektleri veya müzikler, anlatının temposu ve teması ile uyumlu mu?
- Tarihsel Doğruluk ve Uyumluluk: Anlatı içerisindeki mekânlar ve karakterlerin kıyafetleri, eserin geçtiği dönemin tarihsel gerçeklikleri ile ne derece örtüşüyor?
- Hareketli Unsurların Dinamik Uygunluğu: Hareketli bileşenler veya nesneler, anlatının akışına ve olay örgüsüne uygun biçimde hareket ediyor mu?
- Hedef Kitleye Uygunluk: Eserde kullanılan görsel ve dilsel unsurlar, hedef kitlenin yaş ve gelişim düzeyine ne ölçüde hitap ediyor?

Nitekim, Kara'nın bu soruları temel alarak sunduğu yaklaşım, etkileşimli e-kitapların yalnızca etkileşim, görsel veya işitsel öğelerden ibaret olmadığını, aynı zamanda tüm bu öğelerin metinle ve tematik bağlamla organik bir bütünlük oluşturması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bu tür değerlendirme kriterleri, bahsi geçen dijital edebî

eserlerin sanatsal ve didaktik işlevlerini biçim ve içerik uyumu açısından en üst düzeye çıkarmak adına başvurulması gereken yöntemler arasında yer almaktadır.

2.4. Etkileşimli Elektronik Kitaplarda Çoklu Ortam (Multimedya) Unsurları ve Çoklu Ortamın Etkileşimli Öğrenme Ortamlarına Katkısı

2000’li yıllarda teknoloji, artık günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası olmanın ötesine geçerek, hayatımızı sürdürebilmemiz için temel bir gereklilik haline gelmiştir. Bu süreçte, özellikle iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişim, daha önce aşına olmadığımız birçok farklı medya biçimini de beraberinde getirmiştir. İnternetin 1990’ların başında yaygınlaşmasıyla birlikte ortaya çıkan “yeni medya” kavramı, bilginin dijital yollarla aktarılmasını sağlamış ve bu sayede fiziksel dünyanın ötesinde bir “sanal” dünya yaratılmıştır. Bingöl (2014: 160) bu bağlamda sanallığı, iletişim teknolojilerinin sağladığı yazı, görüntü, hareketli görüntü ve ses unsurlarının bir araya getirilmiş, yeniden kurgulanmış ve yapılandırılmış biçimi olarak “çoklu ortam” (multimedya) kavramı ile vurgulamaktadır.

Çoklu ortam kavramı literatürde çeşitli şekillerde tanımlanmaktadır. Akkoyunlu ve Yılmaz’ın (2005: 9) aktardığına göre, “çoklu ortam” (multimedia) kavramının bileşenlerine bakıldığında, “çoklu” (multi) kelimesinin birden fazla biçimi ifade ettiği, “ortam” (media) sözcüğünün ise bilginin iletildiği kanalları tanımladığı anlaşılmaktadır. Çoklu ortam, Schwartz ve Beichner’e (1999: 8) göre, herhangi bir içeriğin ses, grafik, canlandırma, müzik gibi çeşitli formlarda sunulmasını ifade etmektedir. Brooks (1997: 17) ise, çoklu ortamı, filmler, slaytlar, müzikler gibi çeşitli araçların özellikle eğitim ve reklam amaçları doğrultusunda kullanımını içeren bir kavram olarak izah etmektedir. Greenlaw ve Hepp’e (1999: 44) göre ise, çoklu ortam; grafik, ses, video veya film formatındaki içerikleri kapsamakta ve bu tür belgeler, kullanıcılara düz metinlerden çok daha fazlasını sunmaktadır. Bu bağlamlarda, Sakman (2020: 118) çoklu ortamı, bilgisayarlar veya diğer elektronik cihazlar aracılığıyla sunulan ve dijital olarak işlenmiş metin, fotoğraf, hareketli ve statik grafikler, ses, animasyon ve video gibi çeşitli unsurların bir araya getirilmesi olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, çoklu ortamın veri ve bilgi aktarımında sunduğu çeşitliliği ve etkileşim kapasitesini vurgularken, Numanoglu (1993: 220) ise bu kavramın bilgisayar-insan etkileşiminde köklü bir dönüşümü temsil ettiğine işaret etmektedir. Sonuç olarak, çoklu ortam kavramı, bilgi ve medya etkileşiminin dinamiklerini

değiştirerek hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli etkiler yaratmıştır. Bu dönüşüm, bilgi aktarımının daha etkili ve interaktif hale gelmesini sağlarken, aynı zamanda medya deneyimlerini de önemli ölçüde zenginleştirmiştir. Bu süreçte, dijital medya teknolojilerindeki ilerlemeler, çoklu ortamın çeşitli alanlarda kullanımını mümkün kılmış ve bu, birçok alanda devrim niteliğinde değişimlere yol açmıştır.

Özellikle eğitim alanında, çoklu ortam teknolojileri, öğrenme süreçlerini köklü bir şekilde yeniden şekillendirmiştir. Bilindiği üzere, bireyler genellikle görsel, işitsel ve kinestetik deneyimlerin birleşiminden faydalanmaktadır, ancak bu deneyimleri her zaman bir araya getirmek güç olabilmektedir (Eroğlu, 2011: 32). Multimedya unsurları, bu açığı büyük oranda kapatarak öğrencilere zengin görsel materyaller, işitsel içerikler ve etkileşimli deneyimler sunmaktadır. Klasik ders işleyişine kıyasla, multimedya kullanımı öğrencilerin algı kapasitelerini ve vizyonlarını genişletirken, öğrenme eksikliklerini gidermelerine de yardımcı olmaktadır. Bu sebeple Eroğlu (2011: 32), geleneksel ders anlatımının her öğrencide aynı etkiyi yaratmada yetersiz kalabileceğini, ancak multimedya kullanımının öğrenme eksiklerini gidererek öğrencilerin algı kapasitelerini ve vizyonlarını geliştirebileceğini belirtmektedir.

Bu bağlamda, bilişsel psikoloji ve eğitim psikolojisi alanlarında tanınmış bir akademisyen olarak öne çıkan Richard E. Mayer'in çoklu ortam kuramı, yukarıdaki düşünceleri daha etkili kılacak önemli ipuçları sunmaktadır. Mayer'in yıllar süren araştırmaları, bilgiyi özümsemeyi destekleyen öğrenme ortamlarını tasarlarken, çoklu ortam unsurları olarak kabul edilen grafik ve animasyonların kelimelerle birleşmesinin öğrenme üzerinde önemli etkiler yarattığını ortaya koymuştur (Çeken ve Şen, 2023: 339). Nitekim Mayer'in kuramı, grafikler ve animasyonların kelimelerle birleştiğinde öğrenme üzerindeki olumlu etkilerini bilimsel olarak destekleyerek, multimedyanın eğitimdeki rolünü daha da anlamlı kılmaktadır. Mayer'e (2014) göre, grafik ve metin kombinasyonu, yalnızca metin içeren materyallere göre daha derinlemesine öğrenmeyi teşvik etmektedir. Örneğin, Mayer ve Anderson'un (1991) araştırmasına göre, bir bisiklet lastiği pompasının çalışmasını gösteren bir animasyonu izleyen ve aynı zamanda konuyla ilgili açıklamaları dinleyen öğrenciler, sadece metni dinleyenlere göre problem çözme ve transfer sorularında %50 daha başarılı sonuçlar elde etmişlerdir (Aldağ ve Sezgin, 2003: 128). Bu bulgular, bilgi akışını destekleyen grafik

ve animasyon gibi çoklu ortam unsurlarının metinle birleşmesinin, öğrenme sürecini daha kapsamlı ve etkili hale getirdiğine işaret etmektedir.

Resim 2.13. Yukarıda bahsi geçen bisiklet pompası örneğinin çalışma prensibini açıklayan deneyde kullanılan görsel

Kaynak: Clark ve Mayer, 2003: 62; Karaşahinoğlu, 2013: 41.

Nitekim Mayer (2001), öğrencinin davranışsal olarak etkin olmadığı veya ders kitabının sıkıcı gelebileceği durumlarda bile, nitelikli bir şekilde tasarlanmış multimedya içeriğinin bilişsel süreçleri etkili bir şekilde harekete geçirme kapasitesine sahip olduğu ve bilgi edinme sürecini daha derin öğrenmeyle sonuçlandırabileceği düşüncesine ışık tutmaktadır (Özdemir, 2010: 137).

Bu bağlamda, etkileşimli e-kitaplar, çoklu ortamın etkisini ve eğitsel değerini daha bariz bir şekilde ön plana çıkarmaktadır. Nitekim çoklu ortam materyalleriyle zenginleştirilmiş bir interaktif kitabı okumak, sadece metin içeren bir PDF dosyasını okumaktan çok daha eğlenceli ve etkileşimli bir öğrenme deneyimi sunmaktadır (Yakın Doğu Üniversitesi, 2020: 1). Zira Özel'in (2020: 39) de vurguladığı gibi, etkileşimli e-kitaplar, daha önceleri bağımsız olarak kullanılan metin, görsel ve ses gibi formatların tek bir platformda bir araya getirilmesiyle bütünleşik bir medya alanı oluşturmakta ve bu sayede okuyuculara daha kapsamlı bir öğrenme deneyimi sunmaktadır. Bu bütünleşik yapı, hem öğrenmeyi daha ilgi çekici hale getirmekte hem de öğrencilerin farklı öğrenme stillerine hitap ederek, öğrenme süreçlerinin daha verimli geçmesini sağlamaktadır. Bu sayede, öğrenme sadece bilgi aktarımının ötesine geçmekte, interaktif bir deneyim haline dönüşmekte ve bu yönüyle özellikle çocuk okuyucuların eğitim-öğretim süreçlerinde giderek daha yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Bunun yanı sıra, etkileşimli e-kitapların ve teknolojilerin eğitime

entegrasyonu, kullanıcılara amaçlarına yönelik olarak geniş kapsamlı, birbirinden farklı medya türleri içeren içerikler sunmaktadır. Bu zengin medya entegrasyonu sayesinde etkileşimli e-kitaplar, sadece çocuk okuyuculara değil, farklı yaş gruplarına ve çeşitli branşlardaki derslere de hitap edecek şekilde özelleştirilebilmekte ve bilişsel süreçleri daha etkili bir biçimde destekleyebilmektedir. Böylece, etkileşimli e-kitapların kullanılacağı amaca yönelik ihtisaslaştırılması sağlanmakta ve eğitimde daha etkili sonuçlar elde edilebilmektedir (Boynukara, 2019: 55). Bu açıdan bakıldığında, etkileşimli e-kitapların bilgi edinme ve öğrenme süreçlerine olumlu katkı sağlayan en önemli özelliklerinden biri de, çoklu ortam unsurlarını içermeleridir. Bir diğer önemli özelliklerinden biri de etkileşim unsurlarını barındırmalarıdır. Bu iki temel unsurun sunduğunu olanaklar, bilgi aktarımını yalnızca pasif bir süreç olmaktan çıkarıp, dinamik ve bireysel katılımı güçlendiren bir deneyime dönüştürmektedir. Bu sayede, bilgi edinme ve öğrenme süreci kişiye özel bir hale gelerek daha verimli sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır. Hem çoklu ortam unsurlarıyla zenginleştirilmiş içerik sunmaları hem de kullanıcıların aktif katılımını teşvik eden etkileşim olanakları, bu kitapları modern eğitim süreçlerinde vazgeçilmez bir araç haline getirmektedir.

Bozkurt'un (2013: 2) belirttiği gibi, etkileşimli e-kitaplar, zenginleştirilmiş içerik ve yüksek etkileşim olanağı sunmaları, ayrıca erişim kolaylığı sağlamaları sayesinde oldukça popüler hale gelmektedir. Bu dijital kitapların sunduğu esneklik ve kullanıcı dostu yapısı, onları sadece geleneksel eğitim kurumları ve kütüphaneler için değil, aynı zamanda açık ve uzaktan öğrenme sistemleri için de çekici bir seçenek haline getirmektedir. Sonuç olarak, bu tür öğrenme sistemlerinde daha fazla duyuşal deneyime hitap eden araç ve gereçlerin önemi giderek artmaktadır (Hızal, 1983: 72). Bu çerçevede, etkileşimli e-kitapların sunduğu görsel, işitsel ve dokunsal deneyim olanakları, bilgi edinme süreçlerini çok boyutlu bir biçimde zenginleştirerek, öğrenmenin daha etkin bir şekilde gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle Millî Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Anadolu Üniversitesi (ANAÜ) gibi büyük kurumlar tarafından benimsenerek geniş öğrenci kitlelerine sunulmaları, etkileşimli e-kitapların bilgi edinme ve öğrenme sürecindeki önemini daha da pekiştirmektedir. Ancak, teknolojiyi hızlı bir şekilde bünyelerine entegre etmiş bu araçlar, açık ve uzaktan öğrenme (AUÖ), e-öğrenme ve örgün öğretimde hızla benimsenmiş olsalar da içerik tasarımı ve pedagojik planlama konularında hâlâ dikkatli çalışmalar yapılması

gerekmektedir (Bozkurt ve Bozkaya, 2013: 392). Ayrıca, kullanıcı odaklı gerekli tasarım ölçütlerinin belirlenmesi ve kullanılabilirlik araştırmalarının yapılması da, bu kitapların etkili bir şekilde öğrencilere sunulmasını ve eğitim süreçlerinin daha verimli hale gelmesini sağlayacaktır (İşme, 2021: 2). Bu şekilde, hem öğrenciler daha etkili bir öğrenme deneyimi yaşayacak hem de eğitim kurumları, bu dinamik araçları daha verimli bir şekilde kullanarak öğrencilere daha iyi hizmet sunabilecektir. Bu gelişmelerin, eğitim materyallerinin dönüşüm sürecini hızlandırırken, çoklu ortam unsurlarına ve etkileşim olanaklarına sahip etkileşimli e-kitapların eğitimdeki rolünü de önemli ölçüde artıracakı düşünülmektedir. Nitekim etkileşimli e-kitapların, içerdikleri çoklu ortam, üst düzeydeki iletişim ve etkileşim ile birlikte eğitim paradigmasına yeni bir soluk getirdiği ve okuyuculara çok yönlü bir esneklik sunduğu; çoklu ortam unsurlarının ise etkileşimli öğrenme ortamlarına katkısının günümüzde giderek artan bir öneme sahip olduğu gözlemlenmektedir.

2.4.1. Çoklu Ortam Destekli Etkileşimli Elektronik Kitapların Bilgi Edinme Sürecindeki Rolü: Etkileşimli E-Öğrenme

Eğitim dünyasında bilişim temelli teknolojilerin yaygın kullanımı, yeni kavramların literatüre girmesine yol açmıştır. Bu kavramlardan biri olan “e”, “elektronik” sözcüğünün kısaltması olarak kullanılsa da, aslında daha derin bir dönüşümü simgelemektedir. Çevrimiçi teknolojilerin yaygınlaşmasıyla, bu kavram “e-öğrenme” şeklinde adlandırılarak, açık ve uzaktan eğitim ortamlarında kullanılmaya başlanmıştır (Bozkurt, 2013: 1). Ancak, bu kavram sadece teknolojinin eğitime entegrasyonunu ifade etmekle kalmayıp, aynı zamanda eğitimin artık geleneksel yapılarla sınırlı kalmadığını ve daha esnek, erişilebilir bir öğrenme modeline dönüştüğünü de göstermektedir. Nitekim, geleneksel eğitim ve öğretim yöntemleri, özellikle teknolojiyle erken yaşta tanışan veya teknolojiye daha açık olan genç yaş gruplarındaki öğrencilerin ilgisini çekmekte yetersiz kalabilmektedir. Buna karşın, okullarda kullanılan akıllı tahtalar, öğrencilerin sahip olduğu tabletler, bilgisayar laboratuvarları, akıllı telefonlar ve etkileşimli eğitim platformları gibi teknolojik araçlar, öğrencilerin öğrenme sürecinde daha aktif rol almasını ve bu süreci bilgi edinme süreçlerinin merkezine koymasını sağlayan etkileşimli öğrenme ortamlarının oluşmasına imkân tanımaktadır (Kara ve Keş, 2016: 190-191). Bu sebeple, e-öğrenme gibi dijital kategoriler, eğitimin sınırlarını genişletirken, aynı zamanda geleneksel öğretim

yöntemlerinin eksikliklerini ortaya çıkarmış ve bu çerçevede yeni yaklaşımların geliştirilmesine de zemin hazırlamıştır.

Şengür, Tufan, Ülgen, Uçar ve Tosun'un (2008: 384) çalışmasına göre, e-öğrenme kavramı farklı açılardan değerlendirilebilmektedir. E-öğrenme, genel olarak uzaktan eğitim şeklinde tanımlanırken, aynı zamanda öğrenme süreçlerini kolaylaştıran yazılım ve teknik altyapılarla da ilişkilendirilmektedir. Ayrıca, elektronik araçlarla desteklenen öğrenme ortamları da e-öğrenme kapsamına dâhil edilmektedir. Bu çok yönlü tanımlamalar, e-öğrenmenin sadece uzaktan eğitimle sınırlı olmadığını, aynı zamanda teknolojik altyapılarla desteklenen daha geniş bir öğrenme modelini temsil ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda, e-öğrenme, geleneksel eğitim modellerinin ötesine geçerek, farklı öğrenme ihtiyaçlarına cevap veren bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Gülbahar (2022: 2) tarafından yapılan tanıma göre ise, e-öğrenme kavramı, bilgi ve becerilerin elektronik araçlar kullanılarak aktarıldığı veya öğretim etkinliklerinin elektronik platformlarda gerçekleştirildiği bir eğitim sürecini ifade etmektedir. E-öğrenme, öğrencilerin yer ve zamandan bağımsız olarak internet bağlantılı bir bilgisayar aracılığıyla bireysel olarak eğitim aldığı bir öğrenme modelini temsil etmektedir. Bu bağlamda, e-öğrenme geleneksel yüz yüze eğitimden birkaç önemli açıdan farklılık göstermektedir. Bu farklılıklardan biri, şüphesiz etkileşim düzeyidir. Geleneksel eğitim ortamlarında öğrenciler, sorularını hemen sorma, anında geri bildirim alma, alıştırmaya ve uygulama sırasında hatalarını düzeltme, akranlarıyla iş birliği yapma ve bilgi paylaşma gibi etkileşim fırsatlarına sahipken; e-öğrenme ortamlarında bu tür etkileşimler çok daha sınırlı bir perspektiften gerçekleşmektedir (Tosun ve Özgür, 2009: 327). Bu bağlamda, e-öğrenmenin etkileşim yönünden geleneksel eğitimden ayrılması, bilgi edinme süreçlerinde etkileşim stratejilerinin önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, e-öğrenme bağlamında etkileşim kavramı belirgin bir öneme sahip olmaktadır. Zira, etkileşim ve öğrenme kavramları arasında güçlü bir ilişki bulunmakta olup, bu iki kavram yüksek düzeyde birbirleriyle bağlantılıdır (Şahin, Keskin, Özgür ve Yurdugül, 2017: 175). Bu çerçevede, e-öğrenme ortamlarında etkileşim, yalnızca öğrenme süreçlerinin desteklenmesi açısından değil, aynı zamanda bilgiye erişim ve bilginin kalıcılığı açısından da kayda değer bir unsur olarak da öne çıkmaktadır. Sonuç olarak, etkileşim yalnızca bilgisayar tabanlı işlemlerin bir fonksiyonu değildir, aynı zamanda çevrimiçi ortamda öğretme ve öğrenme süreçlerinin de temel bir başarı faktörüdür (Sims, Dobbs

ve Hand, 2002). Zira Zhang (2005: 150), etkileşimli çoklu ortam temelli e-öğrenmenin etkinliğini incelediğinde, öğrenen merkezli bir ortamda bilginin son derece etkileşimli görevler aracılığıyla inşa edildiğini belirtmiş ve bu tür etkileşimlerin öğrenme süreçlerini daha etkili hale getirebileceğini ve bilginin kalıcılığını artırabileceğine işaret etmiştir. Ayrıca, bir e-öğrenme ortamı ne kadar yüksek etkileşim sağlarsa, öğrencilerin öğrenme performanslarının da o kadar iyi olacağını vurgulamıştır.

E-öğrenme ile ilgili yapılan çalışmalar, etkileşimin çeşitli türleri olduğunu ortaya koymuştur. Moore (1989), e-öğrenme ortamlarında öğrenci-içerik, öğrenci-öğretmen ve öğrenci-öğrenci olmak üzere üç temel etkileşim türü bulunduğunu ileri sürmüştür. Hillman, Willis ve Gunawardena (1994) ise, bu üç etkileşim türüne ek olarak, öğrenci ile teknoloji arasındaki etkileşimi de vurgulamış ve öğrenci-arayüz etkileşimini bir dördüncü tür olarak öne sürmüşlerdir. Bu doğrultuda, özellikle öğrenci-içerik etkileşimi, e-öğrenme ortamlarında öğrencinin ilgili eğitim materyalleriyle etkili ve verimli bir şekilde etkileşim kurabilmesi açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Chou (2003), bu etkileşimi destekleyen çeşitli fonksiyonlar olduğunu belirtmiştir. Chou'ya göre, sık sorulan sorular, eğitsel site bağlantıları, multimedya sunumları, kullanıcı rehberliği, çevrimiçi sınavlar, gelişmiş medya kullanımı ve kişisel değerlendirmeler gibi araçlar, öğrenci-içerik etkileşimini güçlendiren başlıca unsurlar arasında yer almaktadır. Bu fonksiyonlar, öğrencilerin dijital öğrenme materyalleriyle daha derin ve kapsamlı bir etkileşim kurmalarına olanak sağlamaktadır. Bu sebeple, öğrenci-içerik etkileşimi, e-öğrenme sistemlerinin yöneticileri ve öğretmenleri açısından üzerinde dikkatle durulması gereken hassas unsurlar olarak öne çıkmaktadır (Tosun ve Özgür, 2009: 329). Bunun yanı sıra, öğrenci-arayüz etkileşimi de e-öğrenme sistemlerinin etkinliği açısından önemli bileşenlerden biri olmaktadır. Bu etkileşim türü, daha çok öğrencinin teknolojiyle olan etkileşimini merkezine almaktadır; zira iletişim ve etkileşim bilgisayar ve diğer teknolojik araçlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin temel seviyede bilgi teknolojileri okuryazarlığına sahip olmaları, etkin bir arayüz etkileşimi için gerekli olmaktadır (Kantar ve Doğan, 2016: 335). Bu nedenle, eğitim materyalleri ve sistem arayüzlerinin tasarımı, öğrencilerin bilgiye erişim hızını ve etkileşim düzeyini doğrudan etkileyen belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. Bu faktör, öğrencilerin teknolojiyi verimli bir şekilde kullanabilmelerini ve öğrenme süreçlerini

etkin bir biçimde yönetebilmelerini sağlayan ve genel öğrenme deneyimini iyileştiren temel unsurlardan biri olmaktadır.

Bu bağlamda, çoklu ortam destekli e-öğrenme yaklaşımları, etkileşimli e-kitaplar ve benzeri dijital araçlar, etkileşim türlerini daha dinamik ve kapsamlı hale getiren unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu tür araçlar, geleneksel öğrenme ortamlarının aksine, öğrencilerin eğitim materyalleriyle daha etkileşimli bir biçimde bağlantı kurmalarına ve bu materyalleri daha etkili bir şekilde kullanmalarına imkân tanımaktadır. Zira Şimşek'in 2002 yılında belirttiği gibi, "Eğitim alanında yararlanılan çağdaş teknolojilerdeki yenilikler, geleneksel öğrenme ortamlarının değişim geçirmesine neden olmaktadır. Bunların başında kitaplar gelmektedir. Öyle görünüyor ki, kitaplar gelecekte önemini yitirecek ya da köklü bir dönüşüm yaşayacaktır" (Şimşek, 2002: 107). Bu bağlamda, kitapların geleceği hakkında kesin bir yargıya varmak zordur. Ancak, günümüzde kitapların hâlâ önemli bir eğitim aracı olarak değerini koruduğu ve çağdaş teknolojilerin etkisiyle e-kitaplar ile etkileşimli e-kitapların eğitim alanlarında dikkate değer alternatif seçenekler haline geldiği açıktır. Bu opsiyonlar doğrultusunda, özellikle etkileşimli e-kitaplar, görsel, işitsel ve metinsel içerikleri ve etkileşim unsurlarını bir araya getirerek öğrenme sürecini zenginleştiren ve daha dinamik hale getiren önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu dijital kitaplar, eğitim sürecinde öğrencilere aktif bir rol kazandırmakta ve öğrenme deneyimini güçlendirebilmektedir. Hâliyle, Ekin (2022: 10) tarafından da belirtildiği üzere, günümüzde gelişen teknolojiyle birlikte etkileşimi yüksek e-kitapların eğitsel amaçlı kullanımının daha yaygın hale geldiği gözlemlenmektedir. Ancak, çoklu ortam ve etkileşim içeren bu e-kitapların başarılı birer öğrenme materyali olabilmesi için belirli tasarım ilkelerine uygun olarak hazırlanması gerekmektedir. Bu husus, kullanıcı memnuniyetini doğrudan etkileyen ve öğrenme sürecinin etkinliğini artıran önemli bir faktördür (Hava ve Aydoğdu, 2014: 1242). Zira, günümüzde öğrencilerin dijital içeriklerle daha fazla etkileşimde bulunduğu bir çağda, tasarımın kalitesi öğrenme deneyimini doğrudan şekillendirmektedir. Özellikle de genç nesiller, teknolojik yeniliklere hızla uyum sağlayan bir yapıya sahip olduğundan, e-kitapların dikkat çekici, interaktif ve kullanıcı dostu olması daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Bununla birlikte, bu dijital öğrenme araçlarının yalnızca sınıf içi eğitimle sınırlı kalmadığı, aynı zamanda bireylerin istedikleri her yerden erişebilecekleri uzaktan öğrenme süreçlerine de entegre olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, çoklu ortam

destekli etkileşimli e-öğrenme araçları, öğrenmeyi zamandan ve mekândan bağımsız hale getirerek, yaşam boyu öğrenme anlayışını desteklemektedir. Bireyler, bu sistemler sayesinde kesintisiz bir öğrenme deneyimi yaşamakta ve geleneksel eğitim sınırlarının ötesine geçerek daha esnek ve erişilebilir öğrenme fırsatlarına sahip olmaktadır (Kara ve Keş, 2016. 191). Bu nedenle hem devlet destekli hem de özel eğitim sağlayıcıları, dijital dönüşümün bir parçası olarak bu alanlara yatırım yapmakta ve kendi eğitim müfredatlarına uygun şekilde hazırladıkları çoklu ortam destekli etkileşimli e-öğrenme materyalleri ile öğrenci başarısını artırmayı hedeflemektedir. Bu yatırım, öğrencilerin kendi öğrenme hızlarına, ihtiyaçlarına ve öğrenme stillerine uyum sağlayarak eğitim sürecini optimize etme potansiyeli sunmaktadır. Sonuç olarak, eğitim kurumlarının bu teknolojileri benimsemesi, öğrenci başarısını artırma ve öğrenme deneyimini zenginleştirme açısından önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Kara, 2016: 47). Bu nedenle, çoklu ortam destekli etkileşimli e-kitaplar, bilgi edinme sürecindeki rolleriyle, etkileşimli e-öğrenme yaklaşımlarının etkisini güçlendirerek modern eğitim uygulamalarında merkezi rollerden birini üstlenmekte ve eğitimde dijital dönüşümün temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu durum, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte eğitim materyallerinin evriminde önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak basılı kitaplar hem sınıf içi eğitimlerde hem de açık ve uzaktan öğrenme sistemlerinde uzun yıllar birincil öğrenme kaynağı olarak kullanılmış olsalar da bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, açık ve uzaktan öğrenme sistemlerinin yapısı önemli ölçüde değişmiş ve bu durum, basılı kitapların rolünü yeniden şekillendirmiştir (Altınpulluk, Lale, Çelik, Peri Mutlu ve Büyük, 2016: 9). Bu değişim, etkileşimli e-kitapların eğitimdeki rolünü daha da önemli hale getirirken, dijital teknolojilerin sunduğu olanakların eğitim süreçlerinde nasıl devrim niteliğinde değişiklikler yarattığını gözler önüne sermektedir.

2.4.2. Etkileşimli Elektronik Kitaplarda Çoklu Ortam Unsurları ve İşlevleri

Bilindiği üzere, etkileşimli e-kitaplar, okuyucunun pasif bir tüketici olmaktan çıkıp içeriğin dinamik bir parçası hâline geldiği dijital platformlardır. Bu kitaplar, bilgi edinme sürecini daha kapsayıcı ve deneyim odaklı hâle getirmek için etkileşimin yanı sıra çeşitli çoklu ortam unsurlarını da bünyesinde barındırmaktadır. Bu bileşenler, okuyucunun yalnızca metne odaklanmasını sağlamakla kalmamakta; aynı zamanda farklı duyuşsal kanallar aracılığıyla bilgiyi çok boyutlu bir biçimde deneyimlemesine

de imkân tanımaktadır. Nitekim, Yurdakul'un (2004: 101) işaret ettiği gibi, çoklu ortam teknolojileri ve bileşenleri, klasik araç ve yöntemlere kıyasla daha hızlı, eğlenceli ve anlaşılır bir bilgi sunumu imkânı sunduğundan, içerik aktarımında oldukça güçlü bir alternatif olarak öne çıkmaktadır. Örneğin, hareketli ya da durağan görüntülerin ses, müzik ve efektlerle düzenlenerek sunulması, araştırma ve konu sunumlarının daha etkili bir şekilde iletilmesini mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda, çoklu ortam unsurlarının etkileşimli e-kitaplardaki işlevleri sadece bilgi aktarmak değil, aynı zamanda bir anlam üretmek ve kullanıcı ile içerik arasında bir diyalog yaratmaktır. Dolayısıyla, söz konusu bileşenlerin entegrasyonu, etkileşimli e-kitapların pedagojik, estetik ve deneyimsel değerini artırarak, geleneksel içerik sunumlarından ayrılmasını büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır.

2.4.2.1. Fotoğraf

İnsanlar dış dünyaya dair bilgilerini büyük oranda görme duyusuyla edinmektedirler. Bu durum, fotoğraf gibi görsel iletişim araçlarının önemini artırmaktadır. Fotoğraf, sadece bir anın kaydedilmesi değil, aynı zamanda mesajların iletilmesinde de güçlü bir araçlardan biri olarak kabul edilmektedir. Fotoğraf kavramının, Yunanca'da "ışık" anlamına gelen "photoa" ve "yazı" manasına gelen "graphe" sözcüklerinin birleşiminden türediği bilinmektedir. Bu birleşim, ışığın yansıtılması ve bu yansımanın kaydedilmesi sürecini ifade etmektedir (Kasım, 2008: 436).

Fotoğraf, inandırıcılığı sayesinde, insanların kendi gözlerinden sonra en çok güvendikleri araçlardan biri olmayı sürdürmektedir. Görsel dünyadaki bu güçlü konum, fotoğrafın gerçeklikle olan ilişkisini de değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır. Kasım'ın (2008: 436) aktardığına göre, fotoğrafın gerçeklikle bağı, üç temel boyutta ele alınabilir: İlk olarak, fotoğraf dış dünyadaki gerçekliği olduğu gibi yansıtma işlevi görmektedir. Bu, objektif bir kayıt aracı olarak algılanmasını sağlamaktadır. İkinci olarak, her fotoğraf, fotoğrafçının bakış açısını ve yorumunu yansıtmaktadır. Fotoğrafçının hangi anı seçtiği, nasıl kadrajladığı ve hangi unsurları vurguladığı, onun gerçekliğe bakışını ortaya koymaktadır. Üçüncü boyut ise, izleyicinin fotoğraftan ne anladığıyla ilgili olmaktadır. İzleyici, fotoğrafı kendi deneyimleri, duyguları ve bilgi birikimi doğrultusunda değerlendirmekte, bu da her bir fotoğrafın farklı algılanabilmesine yol açmaktadır. Bu üç boyut, fotoğrafın hem sanatsal hem de iletişimsel işlevlerini anlamak açısından önemli olmaktadır. Nitekim, fotoğrafın

gerçeklik algısı üzerindeki etkisi, günümüzün dijital çağında daha da önemli bir faktör haline geldiği gözlemlenmektedir. Aslan'ın (2008: 82-83) da vurguladığı üzere, akıp giden zamanın bir kesiti yakalayıp o anı ölümsüzleştiren fotoğraflar yalnızca geçmiş kapsamlı bir şekilde anlamamıza ve tanımamıza yardımcı olan mühim bilgi kaynakları değildir, aynı zamanda onu anlamlandırma, algılama ve öğrenme süreçlerimizi önemli ölçüde kolaylaştıran bir işlevi de yerine getirmektedirler. Ancak günümüzde, teknoloji alanında yaşanan hızlı gelişmeler, fotoğrafın kullanım biçimlerini değiştirmekte ve ona yeni işlevler kazandırmaktadır. Örneğin, multimedya araçları fotoğrafı diğer sanat dalları ve medya türleriyle harmanlayarak, görsel iletişimi daha güçlü ve kayda değer bir hale büründürmektedir.

Bu bağlamda, sanatların artık birbirinden bağımsız olarak ele alınmadığı ve fotoğraf sanatının da diğer sanat dallarıyla iç içe geçtiği günümüzde, fotoğrafın yalnızca bir görsel materyal olmanın ötesinde, malzeme ve teknik çeşitlilik açısından geniş bir kullanım yelpazesine sahip olduğu belirtilebilir. Zira fotoğrafçılık, sadece mekanik ve teknik bir süreç değil; aynı zamanda, diğer sanat dallarıyla bütünleşmeye en yatkın disiplinlerden biridir (Akengin, 2012: 145). Bu bütünleşme, dijital dünyanın taleplerine yanıt veren ve uyum sağlayan esnek ve dinamik bir yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Fotoğrafın multimedya yapılarındaki rolü ise, bilginin daha kapsamlı ve anlaşılır bir biçimde sunulmasını mümkün kılmaktadır. Bu işlevsel özellik, etkileşimli e-kitaplarda belirgin bir şekilde kendini göstermekte ve dijital yayıncılıkta fotoğrafa önemli bir yer kazandırmaktadır. Bu dijital kitaplarda fotoğrafların kullanımı, görselliğin bilgiye olan katkısını ve kullanıcı deneyimini önemli ölçüde artırmaktadır. Bunun yanı sıra, hikâye örgülerini, karmaşık veya teknik konuları daha anlaşılır hale getirmekte, böylece okuyucuların konuyla ilgili daha iyi bir kavrayış geliştirmesine olanak tanımaktadır. Ancak Kara'nın (2016: 38) da işaret ettiği gibi, etkileşimli e-kitap tasarımlarında kullanılan fotoğrafların ve diğer görsel unsurların, hikâye örgüsü, hedef okuyucu kitlesi, formatı ve yayınlanacağı platform gibi faktörler dikkate alınarak tasarlanması ve konumlandırılması gerekmektedir. Tasarım sürecinde estetik değerlerin ön planda tutulması önemli olmakla birlikte, fotoğraf gibi diğer görsel öğelerin de e-kitabın temasına uygun olması, içeriği önemli oranda desteklemesi ve iletilmek istenen mesajları etkili bir şekilde sunabilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu entegrasyon, etkileşimli bir e-kitap tasarımındaki çoklu ortam unsurlarının etkisini en üst düzeye çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda,

görselliğin estetik boyutunun yanı sıra, işlevselliği de göz önünde bulundurulmalıdır ve okuyucunun metinle daha derin bir bağ kurmasını sağlanmalıdır. Sonuç olarak, fotoğraflar, genellikle somut gerçekleri yansıtmaya yetenekleri sayesinde, metnin anlatımına doğrudan bir bağlam kazandırmaktadır. Özellikle kurmaya bir nitelik taşımayan bilgilerin sunulduğu ya da tarihsel veya gerçek olayların anlatıldığı e-kitaplarda fotoğrafların kullanımı, biçim ve içeriğin iletim zenginliğini artırmakta ve okuyucunun içeriği daha iyi kavramasını ve gerçeklikle bağ kurmasını kolaylaştırmaktadır.

2.4.2.2. İllüstrasyon

İllüstrasyon kavramı, tez çalışmasının ilerleyen bölümlerinde daha kapsamlı bir şekilde ele alınmış olup, tez çalışmasının gereksinimleri doğrultusunda detaylandırılmıştır. Ancak, bu aşamada konuyla ilgili açıklamaların sathi bir biçimde etkileşimli e-kitaplar özelinde ele alınmasının daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Bulduk'un (2015: 54) dile getirdiği gibi, illüstrasyon (resimleme) kavramı genellikle duygu, düşünce ve fikirlerin görsel bir dil aracılığıyla ifade edilmesi anlamına gelmektedir. Bu görsel ifade biçimi, özellikle genellikle kitap tasarımlarında önemli bir öğe olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim, görsel destekli kitapların, metne/kitaba olan ilgisini artırdığı bilinmektedir. İllüstrasyon, yazılı içeriği zenginleştiren ve metnin etkisini artıran bir araç olarak işlev görmektedir. Bazen illüstrasyonlar, kitaplarda yazılı anlatımı betimleyerek sözcüklerin görsel bir karşılığını sunarken, kimi zaman da metnin anlamını güçlendirmek için tamamlayıcı bir araç olarak kullanılmaktadır. Dijital çağın sunduğu yeniliklerle birlikte, görsel destek unsurları, basılı kitaplardan e-kitaplara geçişte çok daha kapsamlı bir şekilde kullanılabilir hale gelmiştir. Bu gelişmelerin bir adım ötesinde ise etkileşimli e-kitaplar yer almıştır. Böylece, etkileşimli e-kitaplar, illüstrasyon aracılığıyla görsel anlatımı ve metin bütünlüğünü yeni bir seviyeye taşımış, okuyucuya daha zengin ve katılımcı bir okuma fırsatı sunmuştur. Zira, bu etkileşimli dijital kitaplarda illüstrasyonlar sadece görsel olarak destekleyici öğeler olmakla kalmamakta, aynı zamanda okuyucunun aktif olarak katılımını sağlayacak şekilde de tasarlanmaktadır. Bu tür kitaplarda illüstrasyonlar tıklanabilir, sürüklenebilir, büyütülebilir ya da animasyonlu bir biçimde hareket edebilir. Okuyucu, dokunarak veya farklı yollarla bu illüstrasyonlarla etkileşimde

bulunabilir, böylece öğrenme ve okuma deneyimi daha eğlenceli ve etkileşimli hale gelmektedir.

Örneğin, Resim 2.14’de belirtilen illüstrasyon, Manas Destanı’nı konu alan etkileşimli bir kitap uygulamasının iç sayfalarında yer almaktadır. Bu illüstrasyonda, soğuk ve rüzgârlı bir ortamda cenk etmek üzere karşı karşıya gelen Yolay Alp ve Manas adında iki karakter tasvir edilmiştir.

Resim 2.14. Manas Destanı’nı konu alan bir etkileşimli e-kitabın yedinci sayfasına ait bir görüntü

Kaynak: Kara, 2016: 103.

Bu sayfadaki hareketli/dinamik unsurlar arasında, rüzgârda savrulan pelerinler, kaskların üzerindeki püsküller ve uçuşan polenler bulunmaktadır. İllüstrasyonun kıyafet tasarımlarının, önceden elde edilmiş görsel kaynaklardan ilham alarak oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Ekranın sağ tarafındaki Manas karakterine dokunulduğunda, karakterin bağırduğu, kollarının hareket ettiği ve kılıç sesi çıktığı gözlemlenmektedir. Bu örnek, etkileşimli e-kitaplarda illüstrasyonların dinamik ve etkileşimli bir biçimde nasıl kullanılabileceğini açıkça gösteren bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.

Nitekim Manas Destanı örneğinde olduğu gibi, etkileşimli e-kitaplar, karakterlerin hareketleriyle hikâyeye doğrudan dahil olma fırsatı tanıyarak okuyucunun metinle olan ilişkisini derinleştirmektedir. Bu durum, metin-illüstrasyon etkileşimleri ile okuma ve öğrenme süreçlerini daha aktif, eğlenceli ve verimli hale getirmekte ve geleneksel okuma alışkanlıklarının çok ötesinde bir deneyim sunarak, okuyucunun

dikkatini daha uzun süre metinde tutmasına ve görsel-işitsel unsurların yardımıyla daha etkili bir şekilde öğrenmesine olanak tanımaktadır. Bu bağlamda, etkileşimli e-kitapların hem yapısal hem de işlevsel açıdan kitap tasarımında devrim niteliğinde bir adımı temsil ettiğini söylemek mümkün olmaktadır.

2.4.2.2.1. İllüstrasyon kavramı ve gelişimi üzerine genel bir bakış:

Gelenekselden dijitale

Tarih öncesi çağlardan itibaren, hayatta kalma ve toplumsal yaşamın temel koşulu olan iletişimi daha düzenli, kolay ve anlaşılır hale getirme amacıyla, insanlar düşünce ve kavramlara görsel bir ifade kazandırmanın yollarını aramışlardır (Gürses, 2014: 2). Bu dönemde, görsel ifadeler, insanların iletişim ihtiyaçlarını karşılamak ve düşüncelerini paylaşmak için kullandıkları temel araçlardan biri haline gelmiştir. Örneğin, mağara duvarlarına kazınan ve boyanan resimler, büyük olasılıkla ilkel insanların çevrelerini, düşüncelerini ve hayallerini ifade etme amacı taşıyordu. Bu dönemin insanları, kömür parçalarını ve bitki boyalarını tükürük ve su ile karıştırarak inceltir, ellerini şablon olarak kullanarak bu karışımı ağız yoluyla mağara duvarlarına püskürtürlerdi (Arda, 2019: 22).

Resim 2.15. Sanatın primitif yaratımı: Pigmentin ağız aracılığıyla mağara duvarına aktarımı

Kaynak: Arda, 2019: 2.

Erken dönem mağara resimleri ve duvar kabartmaları, insanların çevrelerini anlamlandırma ve toplumsal iletişim kurma isteğinin yanı sıra yaratıcılık ve ifade etme arzularının ilk izleri olarak da değerlendirilmektedir. Bu eylemler, sınırlı teknoloji ve kaynaklarla sanatsal bir ifade biçimi geliştiren ilkel insanların yaratıcı süreçlerinin bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Bu ilkel eylemlerle birlikte, zamanla insanlar görsel ifade biçimlerini geliştirmiştir. Bu gelişim sürecinde farklı teknikler ve malzemeler keşfedilmiştir. İlk dönemlerde sadece mağara duvarlarıyla sınırlı kalan ifade biçimleri, zamanla çeşitlenmiş; renkler daha çeşitli hale gelmiş ve farklı

yüzeylere resim yapma yöntemleri geliştirilmiştir. Bu uzun süreç, günümüz illüstrasyon sanatının temellerini atmıştır. Sonuç olarak, illüstrasyonun tarihsel gelişimi, insanlığın iletişim ve sanat anlayışının evrimi ile yakından bağlantılıdır. Bu gelişim süreci, Taş Devri döneminde mağara duvarlarına yapılan çizimlerden antik çağdaki el yazmalarına, matbaanın icadından günümüz dijital çağına kadar uzanan bir evrimi temsil etmektedir. Bu tarihsel uzanım, günümüzde illüstrasyonun tanımını ve önemini belirlerken dikkate alınması gereken bir olgu olmaktadır. Dolayısıyla, Arda'nın (2019: 22) da aktardığı gibi, günümüz illüstrasyonlarının kökenlerinin uygarlık tarihi kadar eski olduğunu öne sürmek makul bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Fakat, Gönüllü'nün (2017: 910) de belirttiği gibi, illüstrasyon sanatının kökeni eski dönemlere, hatta milattan öncesine dayansa da, bu kavramın bir sözcük olarak ortaya çıkışı, kullanımı ve modern anlamı daha yakın bir tarihte şekillenmiştir.

“İllüstrasyon” kavramının kökeni, 1325-1375 yılları arasına uzanmakta olup, Latinceye dayanmaktadır. Bu kavram, Türkçeye Fransızca “illustration” kelimesinin telaffuzuyla geçmiştir. Tarih boyunca farklı bağlamlarda kullanılarak çeşitli anlamlar kazanmış olan bu kavram, kapsamlı anlamlarını tam olarak ifade edebilecek tek bir karşılık bulamamıştır. Günümüzde “illustration” kavramı, İngilizce kullanımında ve Latince kökeniyle paralel olarak, Türkçedeki karşılığına kıyasla daha geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'üne göre, Türkçede; bu kavram yalnızca “resimleme” anlamında kullanılırken, İngilizcede; “bir kitap veya dergiyi resimlemek”, “aydınlatıcı bir eylem veya süreç”, “karşılaştırma veya açıklama yapmak”, “onaylanması için bir örnek sunmak”, “tasvir”, “çizim”, “izah”, “örnekleme”, “tanım” ve “misal” gibi çok çeşitli anlamlarda işlev görmektedir (Gönüllü, 2017: 910-911). Bu sebeple Kaçtı (2019: 24), günümüzde yapılan birçok tanıma rağmen, Türk Dil Kurumu'nun (TDK) “illüstrasyon” kavramını daha çok kitaplara odaklanarak “resimlerle süsleme” veya “yazıları açıklayan resim” olarak tanımladığını belirtmektedir. Bu tanımın, illüstrasyonun günümüzdeki farklı kullanım alanlarını yeterince kapsamadığını ve dolayısıyla yetersiz kaldığını öne sürmektedir.

Becer (2019: 210), illüstrasyonu metinlerdeki başlık, slogan veya metin gibi sözlü unsurları görsel olarak açıklayan veya yorumlayan tüm unsurları içeren geniş bir kavram olarak tanımlamaktadır. Bu tanım, Gray'in (2011: 126) illüstrasyonun

genellikle bir metnin veya hikâyenin tamamlayıcısı olduğu yönündeki ifadesiyle örtüşmektedir; her iki yaklaşım da illüstrasyonun metinle bütünleşen ve onu zenginleştiren bir rol üstlendiğine vurguda bulunmaktadır. Wigan (2012: 9) ise, illüstrasyonların problem çözme, eğlendirme, yorum yapma, süsleme, eğitime, teşvik etme, bilgilendirme, açıklama, şaşırtma, esinlendirme, büyüleme ve hikâye anlatma gibi işlevleri yerine getirmek amacıyla içeriği görsel olarak aktardığını ve bu süreçte farklı ve son derece kişisel yöntemlere başvurduğunu ifade ederek, illüstrasyonun çok yönlü işlevselliğine dikkat çekmektedir. Öte yandan Kara (2023) ise, illüstrasyon kavramını kısa ve öz olarak “resimleme” şeklinde tanımlarken, bu tanımlamayı genişleterek, fotoğraf teknolojisinin olmadığı dönemlerde teknik ifadeleri, hikâyeleri veya olguları görselleştirmek ya da süslemek amacıyla ortaya çıkan bir sanat disiplini olduğunu da belirtmektedir. Bu bakış açıları, illüstrasyonun hem tamamlayıcı bir araç olarak hem de bağımsız bir sanat disiplini olarak çeşitli işlevlere hizmet ettiğini göstermektedir.

Grafik tasarım dünyasının önde gelen isimlerinden Milton Glaser, illüstrasyonun, sanatın evrensel bir ifade biçimi olarak insanlık tarihindeki etkisini değerlendirirken, bu sanat disiplininin anlatının netliği ve anlaşılabilirliği açısından kritik bir rol oynadığını da vurgulamaktadır. Glaser’a göre, illüstrasyon, anlatıların netliğini artırmak için kullanılan bir araç olarak insanlığın en önemli başarılarından biri olarak kabul edilmektedir (Gürses, 2014: 75; Başkent, 2010: 39). Buna karşılık, Çeken ve Ersan (2019: 318) ise, illüstrasyonun başarısının, izleyicide uyandırdığı duygu ve düşüncenin yanı sıra, iletmeye çalıştığı fikri veya mesajı ne kadar etkili bir şekilde aktarabildiğiyle ilintili olduğunu savunmaktadır. Bu iki bakış açısı, illüstrasyonun hem anlatıyı netleştirme hem de izleyici üzerinde derin bir etki yaratma konusundaki çift yönlü gücüne işaret etmektedir. Bu bağlamda, illüstrasyonlar yalnızca bir fikri veya metni görselleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda içeriği zenginleştirerek, anlamı derinleştirerek ve izleyiciyi farklı düşünce ve duygulara yönlendirerek geniş bir etki alanı da yaratmaktadır. Bu geniş etki alanı, Başkent’in (2010: 100) illüstrasyonun “kitap resimleme” ve “aydınlatma” görevlerinden hâlâ uzak olmadığını belirtmesiyle de paralellik göstermektedir. Nitekim Başkent, yirmi birinci yüzyılın sanat sahnesinde bu disiplinin daha özgür ve geniş bir ifade alanı bulduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, illüstrasyonu temel disiplin olarak benimseyen sanatçılar, sanat dünyasında bağımsız bir yer edinme amacıyla çaba göstermekte ve bu çabalar sonucunda galeriler

ve müzeler gibi prestijli mekânlarda eserlerini sergileme fırsatı bulmaktadırlar. Bu gelişmeler, illüstrasyonun yalnızca kitaplara özgü bir süsleme aracı olmanın ötesinde, sanatçılar için güçlü bir ifade biçimi ve farklı alanlarda önemli bir iletişim aracı olarak kullanılmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, illüstrasyonun çok yönlü işlevselliği, sanatçılara yaratıcı ve özgün bir ifade alanı sunarak, sanatsal ve iletişimsel önemini artırmaktadır.

İllüstrasyonlar, günümüzde çeşitli alanlarda yaygın olarak kullanılmakta ve dijital çağın sunduğu olanaklarla birlikte yeni bir boyut kazanmaktadır. Ancak, illüstrasyonun bir sanat formu olup olmadığına dair tartışmalar da devam etmektedir. İllüstrasyonlar günümüzde genellikle öykü anlatımı, reklam, eğitim ve görsel iletişim gibi amaçlar doğrultusunda üretilmekte ve bu işlevselliği nedeniyle bazı sanatçılar ve sanat eleştirmenleri tarafından “gerçek sanat” olarak kabul görmemektedir. Bu konuda yakın zamanda dikkat çeken yaklaşımlardan biri illüstratör Burak Şentürk’e aittir. Şentürk, illüstrasyonun bir sanat dalı değil, destekleyici bir unsur olduğunu savunmaktadır. Ona göre, illüstrasyonun resimle kesiştiği ve popülerleştiği noktalar, bazı illüstratörlerin bu yolu kullanarak kendilerini ifade etme ihtiyacı hissetmelerine yol açmış olabilir. Ancak, Şentürk illüstrasyonun bu işlevsel ve ifade edici yönlerinin, onu otomatik olarak bir sanat dalı olarak kabul etmeyi gerektirmediğini ifade etmektedir. Sanatın yalnızca kendine özgü bir yaratıcılığa, ifadeye ve estetiğe dayalı bir anlam taşıması gerektiğini belirten Şentürk, illüstrasyonun bu kriterleri tam olarak karşılamadığını öne sürmekte ve bu nedenle sanatçı ile illüstratör kavramlarının farklı rolleri ve işlevleri temsil ettiğini düşünmektedir (Satoshi TV, 2023).

Öte yandan, illüstrasyonların sanatsal bir değer taşıdığını savunan farklı yaklaşımlar da mevcuttur. Bu görüşü destekleyen önemli isimlerden biri olan Milton Glaser, sanat ve illüstrasyon arasındaki ayrımın tarihsel olarak var olmadığını belirtmektedir. Glaser’e göre, bu ayrım daha çok illüstrasyon ve resim arasında mevcuttur ve bu fark, çalışmanın içerik ve anlatı vurgusuna dayanmaktadır. Resim daha yüce ve manevi bir amaca hizmet ederken, illüstrasyon daha anlaşılır bir hikâye anlatma ve metni aydınlatma görevini üstlenmektedir. Ancak Glaser, tarih boyunca her iki disiplinin de benzer temel hazırlıkları gerektirdiğini belirtmekte ve bu hazırlıkların biçim ve renk anlayışı, estetik değerlendirme yeteneği, görsel tarih bilgisi, çizim becerileri, dikkatli gözlem yeteneği ve malzeme kullanımı gibi faktörleri içerdiğini de ifadelerine

eklemektedir (Başkent, 2010: 40). Bu düşünceler, illüstrasyon ile resim sanatı arasındaki nüansın sıklıkla göz ardı edildiği ya da karıştırıldığı gerçeğini akıllara getirebilir. Türkçede illüstrasyon kavramının genellikle ‘resimleme’ olarak ifade edilmesi ise, bu durumu pekiştiren bir etken olarak değerlendirilebilir (Sevim ve Tan, 2020: 911).

Bu bağlamda, illüstrasyonların sanat olarak kabul edilip edilmemesi üzerine süregelen tartışmalar, sanatın ve sanatçının özneliği ekseninde farklı perspektiflere dayanmaktadır. Bu tartışmalar, illüstrasyonun sanatın çeşitli boyutlarını anlamak ve değerlendirmek açısından önemli bir zemin sunduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu durum, illüstrasyonun sanatın tanımı ve sınırları bağlamında tartışmaya açık bir alan olarak ele alınmasına da imkân sağlamaktadır. Nitekim Akengin’in (2012: 145) belirttiği üzere, sanat tarih boyunca farklı tanımlamalara tabi tutulmuş ve dönemsel olarak sanat disiplinleri farklı sınıflandırmalara dahil edilmiştir. Bu tarihsel süreç, illüstrasyonun da sanat içindeki yerini sorgulayan tartışmaların temelini oluşturan önemli bir faktör olarak değerlendirilebilir.

2.4.2.2.2. İllüstrasyon yaratımında teknolojinin kullanımı

İllüstrasyon üretiminde, yüzyıllar boyunca insanlar geleneksel yöntemlere başvurmuştur. Bu süreçte, genellikle kâğıt, tuval, kalem, fırça ve boya gibi temel malzemeler kullanılmıştır. Ancak, teknolojinin hızla gelişmesiyle birlikte, illüstrasyon yaratım süreci de köklü bir değişim geçirmiş ve dijital ortamlara taşınmıştır. Dijital platformlar, hızlı düzeltmeler yapabilme, geniş bir renk paleti kullanabilme ve oluşturulan eserleri dijital mecralarda kolayca paylaşabilme gibi birçok avantaj sunarak, sanatçılara geleneksel yöntemlerin ötesine geçme imkânı sağlamıştır. Bu gelişmeler, dijital illüstrasyon ya da bilgisayar destekli illüstrasyon kavramlarının doğuşuna ve yaygınlaşmasına yol açmıştır.

Dijital illüstrasyonlar, temel olarak geleneksel çizim tekniklerinin dijital platformlara uyarlanmış biçimlerini ifade etmekte ve bu tür çalışmaların temel yapı taşı pikseller olmaktadır. Son yıllarda, dijital illüstrasyonlara olan ilgi hızla artmakta ve bu alandaki kullanım alanları genişlemektedir. Dijital illüstrasyonlar, belge niteliği taşıma, olayları canlandırma ve betimleme özelliklerinin yanı sıra, hızlı üretim süreçlerine de olanak tanımaktadır (Gürses, 2014: 60). Bu durum, dijital illüstrasyonları çeşitli alanlarda cazip bir seçenek haline getirmektedir. Bu tercihin arkasında, dijital teknolojilerin

sunduğu geniş yazılım yelpazesi ve tekniklerin önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bu yazılımlar arasında Adobe Illustrator, Adobe Photoshop, My Paint, ArtRage, Corel Painter, Paint Tool SAI ve Autodesk Sketchbook gibi özel programlar yer almaktadır. Bu programlar, piksel tabanlı ve vektör tabanlı yazılımlar olmak üzere genellikle iki ana kategoriye ayrılmaktadır (Çeken, Çiçekli ve Ersan, 2018: 170).

Piksel (raster) tabanlı yazılımlar, her bir pikselin renk ve parlaklık değerleriyle görseller oluşturarak, her piksel üzerinde ayrıntılı kontrol imkânı sunmakta ve detaylı ve gerçekçi görüntüler sağlamaktadır. Adobe Photoshop, bu kategoriye en iyi örneklerden biridir. Vektör (vector) tabanlı yazılımlar ise matematiksel formüller kullanarak çizgi ve şekilleri tanımlamakta, bu sayede görsellerin keskinliğini ve ölçeklenebilirliğini korumaktadır. Her iki yaklaşım da sanatçılara düşüncelerini grafiksel olarak ifade etme imkânı sunarak, yaratıcı süreçlerini desteklerken yenilikçi ve etkili sonuçlar elde etmelerine yardımcı olmaktadır (Resim 2.16). Adobe Illustrator ve CorelDRAW, bu kategoride öne çıkan örneklerdir. Bu çeşitlilik, farklı projelere ve ihtiyaçlara uygun araçlar sunarak sanatçıların yaratıcı potansiyellerini en üst düzeye çıkarmalarına imkân tanımaktadır.

Resim 2.16. Bir görüntünün piksel tabanlı ve vektör tabanlı iki farklı versiyonu

Kaynak: Vector Conversions, t.y.

Öte yandan, illüstrasyon yaratımı sürecinde dijital teknolojilerin sunduğu araçlar ve teknikler, yaratıcı süreçlerin daha verimli ve esnek bir şekilde yürütülmesini sağlarken, aynı zamanda pratik ve ekonomik açıdan da avantajlar sunmaktadır. Dijital illüstrasyon araçlarının başlangıç maliyeti yüksek olabilir; bir bilgisayar ve ileri seviye projeler için grafik tablet gibi ekipmanlar gerektirebilir. Ancak bu yatırımın, geleneksel illüstrasyon malzemelerinin sürekli olarak satın alınmasını gerektiren geleneksel yöntemlere göre uzun vadede maliyet tasarrufu sağladığı öne sürülebilir. Geleneksel illüstrasyon için boya, fırça, tuval, kalem ve diğer malzemelerin sürekli

yenilenmesi gerekmesi hem maliyetli hem de çevresel açıdan sürdürülebilirliği zor bir yaklaşım sunabilir.

Bu bağlamda, dijital ve bilgisayar destekli illüstrasyonların gelişimini ve etkinliğini artıran önemli teknolojik yeniliklere değinmek faydalı olabilir. Bu süreçteki ilerlemelere bakıldığında, Adobe firmasının yazılım ürünlerinin önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Özellikle Adobe Illustrator ve Adobe Photoshop gibi yazılımlar, illüstrasyon ve tasarım alanındaki önemli gelişmeleri temsil etmektedir. Ancak bu gelişmelerin yanı sıra, bilgisayar grafiklerinin babası olarak bilinen Ivan E. Sutherland tarafından 1963 yılında geliştirilen “Sketchpad” teknolojisinin de büyük bir öneme sahip olduğu unutulmamalıdır. Zira Sketchpad, günümüz grafik çizim tabletlerinin temelini atan bir teknoloji olarak kabul edilmektedir (Karaçeper, 2018: 75).

Resim 2.17. 1963'te Ivan E. Sutherland, Sketchpad ile çalışırken

Kaynak: Interface Studies, 2012.

Grafik çizim tabletleri, özellikle çizim yapma gerekliliği olan uygulamalarda fare (mouse) kullanmanın sınırlayıcı olabileceği durumlarda verimliliği ve üretkenliği büyük ölçüde artırmaktadır. Bu artışta, Adobe gibi şirketlerin sağladığı yazılım desteği ile birlikte, Wacom gibi firmaların öne sürdüğü daha ileri seviye grafik tabletler de önemli bir rol üstlenmektedir. Bu tabletlerde bulunan hassas ve basınç duyarlı LCD ekranlar sayesinde sanatçılar, doğrudan tablet yüzeyine çizimler yapabilme avantajına sahip olmaktadır (Snyder, 2017). Ayrıca, çoklu dokunmatik ekran kontrollerine sahip bazı grafik tablet modelleri ise, kullanıcıların iş akışını daha da hızlandırmakta ve yaratıcılıklarını dijital dünyada daha rahat ifade etmelerini sağlamaktadır. Bu durum, genellikle kâğıt veya tuval gibi geleneksel yöntemler üzerinde çalışmayı tercih eden sanatçıların bile dikkatini çekmeyi başarmaktadır. Bahsi geçen Sketchpad'in yarattığı temel üzerinden gelişen bu teknolojiler, modern dijital tasarımın ve illüstrasyonun evriminde önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Resim 2.18. Wacom Cintiq grafik tablet modeli üzerinde çalışan bir sanatçı

Kaynak: Wacom, 2022.

Günümüzde ise bu teknolojilerin daha da geliştiği görülmektedir. Özellikle iPad Pro gibi cihazlar, yüksek çözünürlüklü dokunmatik ekranları, hassas stylus kalemeleri ve güçlü donanımlarıyla dijital sanatın yeni standartlarını belirlemektedir. Bu tür cihazlar, Procreate gibi profesyonel yazılımlar ile birleştirildiğinde, sanatçılara kâğıt veya tuval üzerinde çalıştıkları kadar doğal ve sezgisel bir deneyim sunmaktadır. Geleneksel yöntemlerle çalışan sanatçılar dahi bu dijital araçların sunduğu esneklik ve verimlilik sayesinde yaratıcı süreçlerini dijital ortama taşımakta ve yeni ifade yolları keşfetmektedir.

Bununla birlikte, Adobe Illustrator ve Adobe Photoshop gibi geleneksel yazılımlar, sürekli olarak yenilenmekte ve bu programlara düzenli olarak eklenen yeni özellikler, tasarımcıların yaratıcı süreçler üzerinde daha kapsamlı bir denetim sahibi olmalarına olanak tanımaktadır. Bu yazılımlara entegre edilen yapay zekâ tabanlı özellikler, özellikle “üretken doldurma” (generative fill) ve benzeri araçlar, tasarımcılara daha önce erişilemez olan yaratıcı olanaklar sunmaktadır. Bu gelişmelerin yanı sıra, günümüzdeki yapay zekâ teknolojisinin geniş yelpazesi, Stable Diffusion, Midjourney ve DALL-E gibi bağımsız araçlarla da illüstrasyon ve tasarım dünyasına önemli yenilikler ve farklı perspektifler kazandırmaktadır. Bu gelişmiş algoritmalar, bir illüstratörün saatlerce ya da günlerce çalışarak üretebileceği çok sayıda illüstrasyonu saniyeler içinde oluşturabilme kapasitesine sahip olmaktadır (Bkz. Resim 2.19).

Alone astronaut on Mars, mysterious, colorful, hyper realistic

Resim 2.19. Stable Diffusion, Midjourney ve DALL-E aracılığıyla işlenmiş görseller

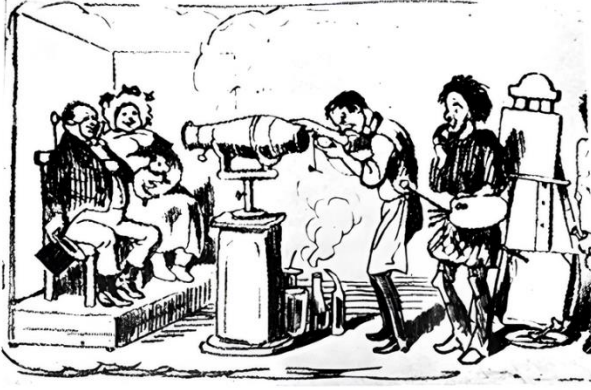
Kaynak: Khay, t.y.

Yüzyıllar boyunca illüstrasyonlar, metinlerin, kavramların veya düşüncelerin görsel bir yorumunu sunma işlevini üstlenmiştir. Ancak günümüzde, bu işlevi yapay zekâ farklı bir şekilde devralmıştır. Yapay zekâ, metinlerin veya komutların ardındaki kavramları ve fikirleri hızla analiz edip, bunları görsel olarak ifade etme kapasitesiyle öne çıkmaktadır. Yapay zekâ ile illüstrasyon üretimi, bu nedenle görsel olarak daha yalın ve erişebilir bir süreç olarak değerlendirilebilir. Ancak, insan eliyle gerçekleştirilen illüstrasyonlar, genellikle derinlemesine bir araştırma, titiz bir gözlem ve detaylı eskizleme süreçlerini içermekte ve kavramsal bütünlüğün sağlanabilmesi için kapsamlı açıklamalarla desteklenmesini gerektirmektedir. Ayrıca, renk dağılımı üzerinde titizlikle çalışılması ve sistematik bir yaklaşım benimsenmesi, insan temelli illüstrasyonun vazgeçilmez unsurları arasındadır. Bu bağlamda, yapay zekâ destekli illüstrasyonların yaratıcı sürece getirdiği yeniliklerin, sanat dünyasında çeşitli tartışmalara yol açtığı gözlemlenmektedir. Sanat dünyasının genellikle tutucu ve geleneksel bir tavır sergilediği, bu nedenle yeni yaklaşımları benimsemekte zorlandığı ve bu durumun yapay zekâ ile üretilen eserlerin kabul görme sürecini karmaşık hale getirdiği ifade edilmektedir. Bazı sanatçılar ve eleştirmenler, yapay zekâ destekli illüstrasyonların insan yaratıcılığını değersizleştirebileceği endişesini dile getirmekte ve bu tür eserlerin insan dokunuşundan ve duygusal derinlikten yoksun olabileceğini savunmaktadır. Diğer yandan, bazıları ise yapay zekâ destekli illüstrasyonların, sanatçılara yeni yaratıcı olanaklar sunabileceğini ve bu sayede yaratıcılığın daha da zenginleştirilebileceğini öne sürmektedir.

Bu tartışmalar, yapay zekânın sanata etkisi üzerine yoğunlaşırken, geçmişte yaşanan benzer endişeleri de akla getirmektedir. Örneğin, 90'lı yıllarda Adobe ve diğer yazılım şirketlerinin geliştirdiği ayrıntılı filtreler ve araç setlerinin kullanıma girmesiyle ortaya

ıkan tartışmalar, bu bağlamda dikkate değerdir. O dönemde bazı illüstratörler, tuvalleri, yağlı ve akrilik boyaları bırakarak bu dijital yazılımlara yönelmiş ve eserlerini dijital ortamlarda üretmeye başlamıştır. Bu gelişme, sanatın doğası ve tanımını üzerine yeni tartışmaların doğmasına neden olmuştur. Bazı eleştirmenler ve sanatçılar, dijital ortamda üretilen eserleri “gerçek sanat” olarak kabul etmemiş; bu eserlerin geleneksel illüstrasyonlardan farklı olduğunu ve sanat kavramına tam anlamıyla uymadığını savunmuşlardır. Ancak, bu yazılımların sağladığı ayrıntılı filtreler ve araç setleri zamanla geniş bir kullanıcı kitlesi tarafından benimsenmiş; sanatsal nitelikte eserlerin üretimine olanak tanımıştır. Teknolojinin hızla ilerlemesiyle birlikte bu tür dijital araçlar, sanat üretim süreçlerini büyük ölçüde kolaylaştırmış ve sanatın tanımını yeniden şekillendirme potansiyeline sahip olmuştur. Bu duruma örnek olarak ise, birçok ressamın fotoğrafın icadına karşı çıktıkları bir dönemden bahsedilebilir. Fotoğrafın, ilk dönemlerinde bazı ressamlar tarafından geleneksel sanat biçimlerine bir tehdit olarak görüldüğü ve meşru bir sanat biçimi olarak kabul edilmediği söylenebilir (Vass, 2023). Ancak, zamanla fotoğraf teknolojisinin ressamların veya illüstratörlerin yerini almadığı, aksine sanatçılar için yeni bilgi ve anlayış ortamlarını keşfetmelerine olanak sağladığı, mevcut nesneleri görselleştirmede önemli bir araç olarak kullanıldığı belirtilebilir.

Resim 2.20. Teknolojinin etkisi altındaki bir ressamın trajedisini betimleyen Theodor Hosemann’ın 1843 tarihli “Mutsuz Ressam” (The Unhappy Painter) adlı eseri

Kaynak: Voorhees ve Sease, 2023.

Nitekim, günümüzde hızla gelişen teknolojiye rağmen birçok sanat alanının hayatta kalmayı başardığı ve içsel beceri düzeylerinin değerini koruduğu gözlemlenmektedir. Hâliyle, matbaanın icadı, elle yazılmış kitapların değerini azaltmak yerine bilgiye erişimi önemli ölçüde kolaylaştırmıştır. Benzer şekilde, fotoğrafçılığın ortaya çıkışı, resimlerin ve illüstrasyonların değerini tamamen ortadan kaldırmamış, aksine sanatsal

ifade için yeni alternatifler sunmuştur. Bu bağlamda, yenilikçi teknolojiler ve yapay zekâ araçları da günümüz sanatçıları ve illüstratörleri için bir tehditte ziyade, sanatsal tutkularını ve kişisel kilometre taşlarını keşfetmelerine yardımcı olan tamamlayıcı araçlar olarak değerlendirilmektedir. Yapay zekâ destekli illüstrasyonların, geleneksel sanat formlarına karşı bir rekabet değil, bu formların sanatsal özgünlüğünü öne çıkaran tamamlayıcı birer ek olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Sonuç olarak, sanat ve illüstrasyonların sürekli evrimi bağlamında, teknolojinin rolü, yaratım süreçlerini genişleten ve farklı boyutlara taşıyan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat günümüzde teknolojinin hızla ilerlediği ve dijitalleşmenin süratle artan etkisi göz önünde bulundurulduğunda, yapay zekâ tarafından üretilen illüstrasyonların meşru bir sanatsal ifade biçimi olarak kabul edilip edilmeyeceği konusunda belirsizlikler sürse de bu tür illüstrasyonların gelecekte daha yaygın hale gelme olasılığı da oldukça yüksek görünmektedir.

2.4.2.3. Hareketli grafikler (video ve animasyon)

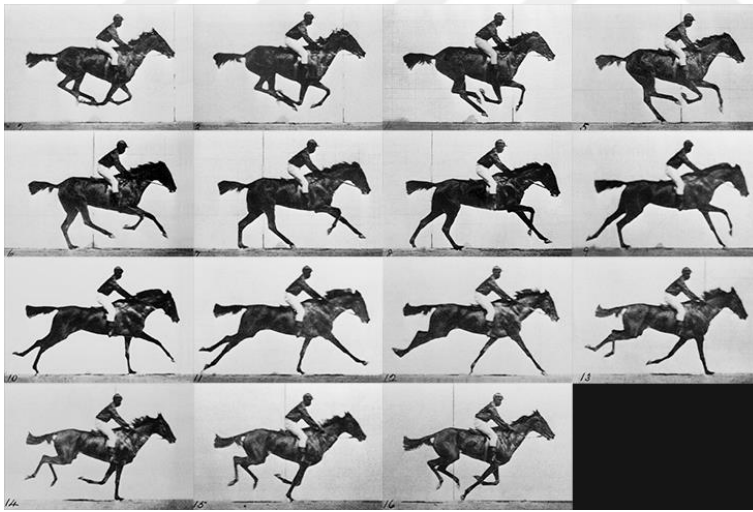
Hareketli grafikler, günümüzde ve dijital medyada bilgi ve görsel anlatımın en etkili yollarından biri haline gelmiştir. Bu grafikler, statik görüntülerden farklı olarak zaman içinde değişen ve hareket eden unsurlar içermektedir. Hareketli grafikler, mesajların dinamik bir şekilde iletilmesine olanak tanıyarak izleyiciye daha ilgi çekici ve kayda değer bir deneyim sunmaktadır. Televizyondan sinemaya, internetten etkileşimli (interaktif) medyaya kadar geniş bir kullanım yelpazesine sahip olan bu grafikler, görsel iletişimde önemli bir rol üstlenmektedir (Atiker, 2009: 1). Özellikle eğitim, reklamcılık ve eğlence gibi çeşitli alanlarda kullanılan bu teknik, bilginin, fikirlerin ya da endüstriyel kaynakların daha kolay kavranmasını sağlamak amacıyla tercih edilmektedir.

Video, hareketli grafiklerin en yaygın kullanım biçimlerinden biridir. Film yapımcısı ve medya sanatçısı Andreas Treske'nin "Video Teorisi: Çevrimiçi Video Estetiği veya Videonun Ötesi" (Video Theory: Online Video Aesthetics or the Afterlife of Video) adlı kitabında belirttiği gibi, video günümüzün koşullarına dair temel bir ifade biçiminden öte, bir yaşam tarzı haline gelmiştir. Bu görüşe göre, hızla değişen dünyada video, televizyon teknolojisinin basit bir uzantısı olmanın ötesine geçerek daha kapsamlı bir iletişim aracı halini almıştır (Gedik, 2021: 119). Görüntülerin akışkan ve zamanla değişen yapısı sayesinde videolar, karmaşık süreçlerin basit ve anlaşılır bir

şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Video içerikleri, dijital platformlarda geniş kitlelere hitap eden etkili bir anlatım aracı olarak öne çıkmaktadır.

Bununla birlikte, hareketli grafiklerin bir başka önemli bileşeni de animasyondur. Zira Curran'ın belirttiğine göre, hareketli grafikler, animasyonun (veya canlandırmanın) temel alındığı tasarımlar üzerine inşa edilen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır (Atiker, 2009: 1).

Bilindiği üzere, animasyon, multimedya öğeleri arasında popülerliğini sürdüren, ardışık karelerin bir araya gelmesiyle statik görüntülerin hareketlendirilmesine dayanan bir görsel sanat formudur. Nitekim, animasyonun öncülerinden William Norman McLaren da bu sanat formunu, “hareket eden çizimlerin değil, çizilenlerin hareketi sanatı” olarak tanımlamıştır (Şenler, 2005: 100). Animasyon, ardışık görüntülerin sıralanması yoluyla cansız nesnelerin hareket ediyormuş gibi görünmesini sağlayan bir optik yanılsama yaratmaktadır. Bu yanılsamanın etkisi, insan gözünün hızlı hareket eden görüntüleri anında silememesi ve bu görüntüleri üst üste bindirerek hareket algısını oluşturmasıyla sağlanmaktadır (Resim 2.21).

Resim 2.21. Eadweard Muybridge'e ait, hareket algısını sağlayan ardışık görsellerin bir arada sunulduğu bir örnek görüntü

Kaynak: Lambert, 2013.

Bu durum, animasyonu cansız nesnelere dinamik bir görsellik kazandıran ve onları hayata geçiren bir görsel anlatım biçimi olarak öne çıkarmaktadır. Bu biçimin, kendine özgü bir üretim süreci, yaklaşımı, teknik ve yöntemleri olduğu söylenebilir. Bu süreç, animasyonun sunduğu hareket ve dinamizmin, izleyiciye farklı bir deneyim sunmasını sağlamaktadır. Animasyonun en güçlü yönlerinden biri ise, geniş bir izleyici kitlesine

hitap edebilme potansiyeli olmaktadır. Stil ve teknik çeşitliliği, onu her yaştan izleyiciye farklı mesajlar iletmek için kayda değer bir görsel araç haline getirmektedir. Bu çeşitlilik, animasyonu yalnızca eğlence aracı olmanın ötesine taşımakta, aynı zamanda eğitici, bilgilendirici ve kültürel değerleri de aktarabilen güçlü bir iletişim aracı haline getirmektedir (Çeken ve Şen, 2023: 333-335). Animasyon, geniş bir kullanım yelpazesine sahip olması sayesinde reklamcılıktan eğitime, sinemadan dijital medya ve çeşitli multimedya uygulamalarına kadar pek çok alanda kullanılmaktadır. Özellikle dijital çağın sunduğu teknolojik olanaklarla, animasyonlar çeşitli platformlarda etkileşimli bir kimliğe bürünmekte, kullanıcılarla daha doğrudan bir bağ kurma imkânı bulmaktadır.

Bu bağlamda, etkileşimli e-kitaplar, animasyonların çeşitli platformlarda yer bulduğu bu evrimsel sürecinin bir yansıması olarak karşımıza çıkmakta ve bu kitaplarda animasyonların metinlerle bütünleştiği, okuyucunun aktif katılımını teşvik eden dinamik bir yapıya büründüğü anlaşılmaktadır. Bu tür kitaplarda animasyonlar, yalnızca metinlerin destekleyici bir aracı olmakla kalmayıp, aynı zamanda okuyucunun aktif katılımını sağlayan interaktif bir bileşen olarak da işlev görmektedir. Bu çerçevede, animasyonlar ilgili metnin anlatımını zenginleştirmekte, konunun akılda kalıcılığını artırmakta ve okuyucuların okuma motivasyonuna destek vermektedir. Ayrıca, soyut olayların zihinde canlandırılması konusunda yardımcı olarak, öğrenme sürecini de daha etkili hale getirmektedir.

Resim 2.22. “Ab-ı Hayat” adlı etkileşimli e-kitap uygulamasında bulunan bir animasyon

Kaynak: Bulduk, 2015: 218.

Nitekim, etkileşimli e-kitap uygulamalarında video ve animasyon gibi hareketli grafiklerin çeşitli işlevlere hizmet ettiği gözlemlenmektedir. Bu hareketli grafikler, genellikle kitabın genel yapısına giriş yapma, belirli hareketleri açıklama, dikkat çekici noktaları vurgulama, hikâye anlatımını zenginleştirme ve karmaşık anlatımları daha

anlaşılır hale getirme gibi amaçlar doğrultusunda kullanılmaktadır (Ersan, 2014: 66). Bu kullanım biçimleri, okuyucuların kavramsal anlama yetilerini geliştirmeye yönelik önemli katkılar sağlamakta ve bu etkileşimli dijital materyallerin eğitimsel etkinliğini ve niteliğine de artırmaktadır.

Resim 2.23. Video ve animasyon gibi hareketli grafiklerin etkileşimli e-kitaplarda kullanımına dair bir örnek görüntü

Kaynak: Itzkovitch, 2015.

Bu hareketli grafiklerin etkileşimli e-kitaplara sunduğu dinamik ve interaktif özellikler, karakterlerin yaratımında, nesnelerin boyutlandırılmasında, derinlik algısının artırılmasında, tipografinin hareketlendirilmesinde ve grafik arayüzlerde görsel efektlerin oluşturulmasında önemli roller üstlenmektedir (Kara, 2016: 37). Bu bağlamda, sprite animasyon türü de hareketli grafiklerin dikkate değer bir parçası olarak öne çıkmaktadır. Bu tür, bir objenin çeşitli hareketlerinin tek bir imaj üzerinde ardışık olarak yer aldığı grafiksel bir animasyon biçimidir (Lambert, 2013). Sprite animasyonu, hareket illüzyonunu oluşturmak amacıyla, bir dizi durağan görüntünün arka arkaya gösterilmesiyle gerçekleştirilmektedir. Bu animasyon türü, çerçeveler ve döngüler olmak üzere iki ana bileşenden oluşmakta ve hareket algısı yaratmak için birbirini takip eden statik çerçevelerin hızla geçişini sağlamaktadır. Görüntüler hızla ardışık olarak gösterildiğinde, insan gözü bu kesintili hareketleri akıcı bir hareket olarak algılamaktadır. Örneğin, bir yürüyüş animasyonu, yürüyen bir karakterin adım adım hareketlerini gösteren bir dizi çerçeveden/görüntüden oluşmaktadır (Resim 2.24).

Resim 2.24. Sprite animasyonu: Durağan görsellerin hareket yanılsaması

Kaynak: Lambert, 2013.

Bu şekilde, her bir sprite (görsel nesne), hareketin belirli bir aşamasını temsil eden bireysel bir grafik görsel olarak işlev görmektedir ve bir araya gelerek sürekli bir hareket efekti oluşturan bir bütünü meydana getirmektedir.

Bu bağlamda, sprite tabanlı animasyonlar, tıpkı oyunlarda olduğu gibi, etkileşimli e-kitaplarda da görsellerin ve hareketli grafiklerin yönetiminde önemli bir rol üstlenmektedir. Bu yöntem, her bir görseli veya animasyon karesini bağımsız bir resim olarak yüklemek yerine, tek bir dosya içinde bir araya getirilen durağan görüntülerin hareket yanılsaması yaratacak şekilde sıralanmasıyla çalışmaktadır. Bu yaklaşım hem bellek hem de işlem gücünden tasarruf sağlamanın yanı sıra performans üzerindeki yükü de azaltmaktadır. Etkileşimli e-kitaplarda, özellikle çok sayıda animasyon ve görsel kullanıldığı durumlarda, bu teknik büyük avantajlar sunmaktadır. Örneğin, Manas Destanı'nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasında bu yöntem kullanılmıştır. Uygulamada, hareketlendirilecek illüstrasyon parçaları PNG formatında Adobe After Effects'te hazırlanmış ve etkileşim özellikleri için Unity programında sprite animasyonu olarak kullanılmıştır (Resim 2.25). Bu sayede hem görsel bir dinamizm sağlanmış hem de performans optimizasyonu gerçekleştirilmiştir.

Resim 2.25. Manas Destanı'nı konu alan bir etkileşimli e-kitap uygulamasında yer alan sprite tabanlı bir animasyon

Kaynak: Kara, 2016: 98.

Bu kapsamda, sprite tabanlı animasyonlar, etkileşimli e-kitaplarda yalnızca görsellerin yönetiminde değil, aynı zamanda kullanıcı etkileşimini artırmada da etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Etkileşimli e-kitaplarda, kullanıcılar belirli bir öğeye tıkladığında ya da belirli bir noktaya geldiğinde devreye giren bu animasyonlar, okuyucunun dikkatini çekmek ve bilgi aktarımını daha dinamik hale getirmek amacıyla sıklıkla tercih edilmektedir. Dolayısıyla, etkileşimli e-kitap tasarımında hareketli grafiklerin, özellikle video ve animasyonların, görsel anlatımın derinliğini artırma ve kullanıcı deneyimini zenginleştirme potansiyeli göz ardı edilememektedir. Bu materyallerde hareketli grafiklerin etkili bir şekilde entegrasyonu, etkileşimli e-kitapların işlevsel ve davranışsal yapısını önemli ölçüde artırmaktadır.

2.4.2.4. Yazı ve tipografi

İletişim biçimleri arasında en gelişmiş sistemlerden biri, insan dilidir. Bu dilsel iletişim biçimi, seslerin bir araya getirilmesiyle oluşmakta ve işaretler dizgesi olarak sistematize edildiğinde, yazı olarak adlandırılan bir başka boyut kazanmaktadır. Yazı, sesli iletişimin sembollerle yapılandırılmış ve organize edilmiş biçimidir (Uçar, 2019: 174). Zira Sarıkavak ve Sarıkavak'ın (2022: 116) işaret ettiği gibi, tarihsel süreçte yazının temellerinin resimlerle atıldığı bir gerçektir. Bu durum, yazının gelişim sürecinin, insanın görsel unsurları anlamlandırma ve ifade etme yeteneğiyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Tipografi ise, bu yazılı ifadelerin görsel sunumunu ve düzenini ele alan bir disiplindir. Bu doğrultuda, yazının sadece içerik değil, aynı zamanda biçim açısından da etkili olmasını sağlayan tipografi, harflerin ve kelimelerin estetik ve işlevsel bir şekilde düzenlenmesini kapsamaktadır. Nitekim Uçar'a (2019:

175) göre, tipografi, “dil ve insanlığın form ve biçimlerindeki varlık yansıması” olarak değerlendirilmektedir. Tipografi, metnin okuyucu üzerindeki etkisini güçlendirmek için yazının görsel özelliklerini optimize etmektedir. Ancak bu noktada, boşluğun önemini de göz ardı etmemek gerekir. Zira Yazar’ın (2020: 258) belirttiği gibi, tipografi yalnızca harf ve çizgilerle yapılan düzenlemelerden ibaret olmayıp, boşluğun farkında olmak ve bunu biçimlendirmekle de ilgilidir. Çünkü yazı ve tipografi ile gerçekleştirilen her bir düzenleme, esasen bir “boşluğu tanımlama” ve “boşlukta konumlandırma” meselesini içermektedir. Dolayısıyla tipografik değerlendirmelerde başarılı ve işlevsel sonuçlar elde etmek, boşluğun bilincinde olmak ve onu ustaca düzenlemekle mümkün olmaktadır. Bu doğrultuda, boşlukları doğru bir şekilde değerlendirmek, işlevsel ve okunabilir bir metin ortaya çıkarmanın temel taşlarından biri haline gelmektedir. Hâliyle Becer’in (2019: 176) de vurguladığı gibi, en yaygın ve temel grafik iletişim araçlarından biri olarak, tipografinin öncelikli işlevi, metnin okunabilirliğini sağlamaktır. Bu bağlamda, metnin okunabilirliği, anlaşılabilirliği ve estetik bütünlüğü, tipografik tasarımla doğrudan ilişkili olmakta ve yazı unsurunun, dilsel bir araç olmanın ötesine geçerek görsel bir iletişim aracı haline gelmesi, tipografik ilişkiler sayesinde mümkün olmaktadır.

Yazı, bilginin ve duyguların aktarılmasında temel bir araç olurken, tipografi bu bilginin sunumunu görsel olarak güçlendiren bir disiplin olarak devreye girmektedir. Tasarım alanında yazının görsel boyutunu yönetmek, doğru tipografik tercihlerle mesajın etkisini artırarak okuyucunun metinle kurduğu ilişkiyi derinleştirmektedir. Özellikle tasarım ve sanat alanlarında, yazı ve tipografi, iletişimi güçlendirmek ve belirli noktalara vurgu yapmak için önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, yazı ve tipografi sadece bir iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda mutluluk, endişe, uyarı, kaygı, haber ve bilgi verme gibi pek çok duygu ve durumun ifade edilmesinde de önemli bir role sahiptir (Özeskici, 2021: 23). Bu bağlamda, el yazıları, kaligrafi, duvarlara yazılan graffitiler, mimarideki yazı uygulamaları, afiş tasarımları, simge sistemleri ve reklamcılık gibi farklı alanlarda kullanılan harf temelli tüm çalışmalar, tipografinin kapsamına girmektedir. Özellikle dijital teknolojilerin yaygınlaşmasıyla, eskiden özel bir uzmanlık alanı olarak kabul edilen tipografi, artık herkesin kullanımına açık bir araç haline gelmiştir (Becer, 2020: 14). Nitekim yazı ve tipografi, günümüzün her alanında ve farklı formatlarda karşımıza çıkan önemli bir iletişim ve ifade aracı olarak konumlanmaktadır.

Bu çerçevede, tipografinin farklı kullanım alanları, yalnızca basılı materyallerle sınırlı kalmamakta, dijital platformlarda da geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Özellikle interaktif ve dinamik içeriklerin yer aldığı etkileşimli e-kitaplarda, yazı ve tipografinin önemi daha da belirgin hale gelmektedir. Nitekim, tipografi, grafik tasarımın her alanında olduğu gibi, dijital yayıncılığın da en önemli unsurlarından biri olmaktadır (Çatal, 2008: 47). Bununla birlikte, etkileşimli e-kitaplarda, yazı ve tipografinin sadece bilgi aktarımındaki rolü değil, aynı zamanda okuyucunun dikkatini çekme, yönlendirme ve metni anlamada kolaylık sağlama işlevi de ön plana çıkmaktadır. Özellikle tipografik tercihler, metnin okunabilirliği ve anlaşılabilirliğini etkileyerek kullanıcı deneyimini doğrudan şekillendirmektedir.

Dijital ortamların sunduğu olanaklarla, yazı karakterlerinin dinamik biçimde kullanılması, hareketli başlıklar, vurgu yapılacak kelimelerin belirgin hale getirilmesi ve metinlerin görsel olarak daha çekici bir sunuma kavuşması, etkileşimli e-kitaplarda tipografinin stratejik kullanımının önemini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, yazının sadece bilginin aktarıldığı bir araç olarak değil, aynı zamanda bir tasarım öğesi olarak düşünülmesi, etkileşimli e-kitapların kullanıcı üzerindeki etkisini artırmakta ve okuma deneyimini zenginleştirmektedir. Zira Bulduk'un (2015: 128) da öne sürdüğü gibi, elektronik yayınlarda sayfa tasarımlarında tipografik düzenlemeler, yazı seçimleri, punto ölçüleri ve dizilimler, yazı ile görsel arasındaki ilişkiler, dikkatle ele alınması gereken önemli unsurlardır. Çünkü bir kitabın okunabilirliği ve anlaşılabilirliği, doğrudan bu düzenlemelerin niteliğiyle ilişkilidir. Aksi takdirde, etkileşimli bir e-kitabın sayfa tasarımında yanlış kullanılan bir tipografi, hem elektronik yayının okuyucu üzerindeki etkisini zayıflatmakta hem de e-kitabın görsel kalitesini düşürmektedir. Neticede Sarıkavak'ın (2018: 16) vurguladığı gibi, tipografi yalnızca harflerin kelimelerde, satırlarda ve sayfalarda düzenlenmesinden ibaret değildir; aynı zamanda önemli bir tasarım anlayışı ve sorunudur. İyi bir tasarım ise, her bir harfin ve boşluğun titizlikle ele alındığı, metnin akışkanlığını artırarak okuyucunun deneyimini zenginleştirdiği bir süreçtir. Bu nedenle, günümüz çağdaş ve görsel iletişim tasarımında olduğu gibi, etkileşimli e-kitap tasarımının da tipografinin önemi göz ardı edilemez bir gerçektir; zira her bir detay, okuyucunun metni algılama biçimini etkilemekte ve okuyucuya metnin anlamını ve duygusal tonunu hissettirecek bir atmosfer yaratmaktadır.

2.4.2.5. Ses ve müzik

Ses, fiziksel bir titreşim olarak hava gibi bir ortamda dalgalar halinde iletilmekte ve kulaklarımıza ulaşarak duyu organlarımız aracılığıyla algılanmaktadır. Bu temel fenomen, günlük yaşamda önemli bir iletişim aracı olmasının yanı sıra, çevremizdeki dünyayı anlamlandırmamıza da katkıda bulunmaktadır. Müzik ise, insanoğlunun varlığıyla birlikte ortaya çıktığı d ş n len kadim bir olgu olup, kökeni üzerine pek çok farklı görüş bulunsa da, sesin belirli frekanslarda düzenlenmesiyle meydana gelmekte ve ritim, melodi ve armoni unsurlarıyla zenginleşerek dinleyicilerde derin duygusal tepkiler uyandırmaktadır ( mik ve Haşhaş, 2020: 197). Bu bağlamda, ses ve müzik arasındaki ilişki, sadece fiziksel bir entegrasyon değil, aynı zamanda duygusal ve psikolojik de bir etkileşim olmaktadır.

Günlük yaşamımızda çevremizi anlamlandırmada önemli bir rol oynayan ses, izleyicinin ruh halini etkileyen, anları daha anlamlı kılan ve belirli duygusal tepkiler uyandıran müzikle birleştiğinde, elektronik ortamdaki görüntülerin gerçekçiliğini ifade etmede de son derece önemli bir işlev üstlenmektedir. Nitekim Pektaş-Turgut'un (2009: 4) belirttiği gibi, ses, görüntü boyutunun ya da görsel unsurların psikolojik olarak tamamlayıcı bir bileşenidir. Sesin bu tamamlayıcı rolü, bugünün görsel çağında medya içeriklerinin yalnızca görsellere odaklanmakla kalmayıp, aynı zamanda ses ve müziğin etkili bir şekilde bir araya getirildiği ve harmanlandığı bir biçimde sunulmasını sağlamaktadır. Bu bağlamda, ses ve müziğin etkili kullanımı, izleyicilerin deneyimlerini derinleştirerek medya içeriklerin algısını güçlendirmektedir. Özellikle etkileşimli e-kitaplar gibi birden fazla çoklu ortam ögesi içeren yenilikçi medya formatlarında, ses ve müzik entegrasyonu, okuyucunun içerikle etkileşimini artırarak dikkate değer bir etki yaratmakta ve kullanıcı deneyimini zenginleşirmektedir. Bu tür platformlar, görsel unsurların yanı sıra işitsel öğeleri de harmanlayarak, okuyucuların metinle kurduğu bağı daha derinlemesine pekiştirmektedir. Hâliyle Silva'nın (2000: 2) da işaret ettiği gibi, görme duyusunun ardından en kayda değer öğrenme biçimi olarak kabul edilen işitsel algı, okuyucunun dikkatini çekmede ve bilgilerin kalıcılığını artırmada önemli roller üstlenmektedir.

Bu doğrultuda, kitap uygulamalarında kullanıcı deneyimini zenginleştirmek ve etkileşimi artırmak amacıyla çeşitli ses öğelerinin entegre edildiği görülmektedir. Bu ses öğeleri; hikâye anlatımını destekleyen anlatıcı sesleri, atmosferi güçlendiren arka

plan müzikleri ve ortam sesleri, dikkat çekici ses efektleri, sayfa çevirme sesleri ile etkileşimli öğeler ve animasyonlara eşlik eden sesler şeklinde kategorize edilebilir (Ersan, 2014: 68). Bu unsurlar, kullanıcıyı yalnızca yönlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda uygulamanın keşfedilmesi ve derinlemesine deneyimlenmesi için çok boyutlu bir algısal zemin de oluşturmaktadır. Ancak, bu kapsamda etkileşimli e-kitaplardan en yüksek verimi elde edebilmek için tasarım sürecinde dikkate alınması gereken bazı önemli hususlar bulunmaktadır. Örneğin, ses ve müzik öğelerinin görsel tasarım unsurlarıyla uyumlu bir şekilde senkronize edilmesi, çoklu ortam özellikleri kapsamında sunulan ses öğelerinin kullanıcı tarafından kontrol edilebilir olması, okuyucunun arka planda yer alan müziğin seviyesini ayarlayabilmesi ve metnin seslendirilmesi sürecinde anlatıcı dilinin tercih edilebilir hale getirilmesi (misal, Türkçe ve İngilizce gibi sesli dil seçeneklerinin kullanıcılara sunulması) gibi unsurlar, etkileşimli deneyimin kalitesini artıracaktır (Kara, 2016: 35). Bu bağlamda, kullanıcılara sunulacak ses ve müzik özellikleri, görsel ve metinsel unsurları destekleyici nitelikte olmasının yanı sıra, özellikle okumayı bilmeyen küçük yaştaki çocuklar ve görme engelli bireyler için etkileşimli e-kitapların erişilebilirliğini ve eğitimsel etkinliğini de önemli ölçüde katkı sağlayacaktır.

2.4.2.6. Etkileşim

Çetinkaya ve Karlı'ya (2018: 20) göre, çoklu ortamın etkili olmasını sağlayan en temel unsur etkileşimdir. Bu unsur vasıtasıyla kullanıcının ihtiyaç duyduğu bilgiye, tercih ettiği yöntem ve araçlarla erişebilmesi, bilgiyi daha verimli bir şekilde kavramasına ve anlamlandırmasına katkı sağlamaktadır. Etkileşim kavramının literatürde birçok farklı tanımı bulunmakla birlikte, Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlük'üne göre etkileşim, "birbirini karşılıklı olarak etkileme işi" şeklinde açıklanmaktadır (TDK, 2023). Bu tanım, etkileşim olgusunun çift yönlü ve karşılıklı bir sürece işaret ettiğini göstermektedir. Baştan'a (2009: 8) göre, "etkileşim" kavramı, iki farklı etkenin bir özellik üzerinde birlikte yarattığı etki ya da nesneler, parçalar veya sistemler arasındaki karşılıklı kuvvet ve etkilerin tamamı olarak tanımlanmaktadır. Fakat, etkileşim kavramı sosyoloji, sosyal psikoloji, iletişim ve kültür araştırmalarının önemli, çok yönlü, katmanlı ve örtük temel terimlerinden biri olduğundan, farklı akademik disiplinler bu kavramı kendi esas ilgi alanlarına göre tanımlamakta ve modellemektedir. Örneğin, mühendislik açısından etkileşim, basınç altında iki farklı

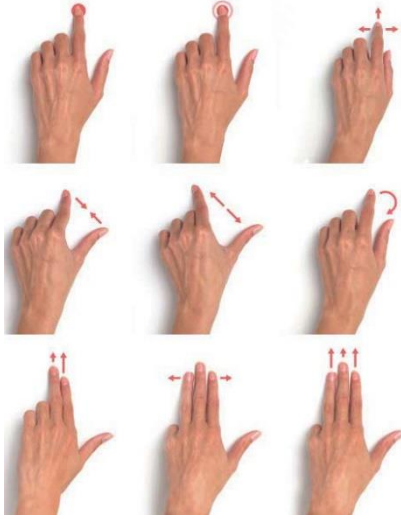
malzeme arasındaki ilişkiyi ifade ederken; istatistikte, bağımsız bir değişkene bağlı olarak çeşitli değişkenlerin maruz kaldığı ortak etkiyi tanımlamaktadır. Tıp biliminde etkileşim, aynı zaman diliminde uygulanan iki tedavinin karşılıklı etkilerini kapsarken; sosyolojik manada etkileşim ise, insanların davranışlarını diğerlerinin davranışlarına göre ayarladıkları durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan etkileşim, sadece iki veya daha fazla bireyin eylemlerinin karşılıklı olarak gözlemlendiği sürece var olmakta ve ancak kendilerini aynı sosyal bağlamda ve fiziksel yakınlıkta bulan taraflar arasında gerçekleşmektedir. Bu açıdan etkileşim, sosyal olayların temel unsuru ve sosyal ilişkilerin kurucu yapı taşı olarak değerlendirilmekte; bu yapı taşına ise “sosyal etkileşim” adı verilmektedir (Baştan, 2009: 9).

Geray’a göre, iletişim teknolojileri bağlamında etkileşim, iletişim sürecine belirli bir amaç doğrultusunda katılmış teknik düzenlemeler aracılığıyla alıcının verici olabilmesi veya kaynağın mesaj üzerindeki kontrolünü artırabilmesi şeklinde tanımlanmaktadır (Ürper, 2009. 30). Bu bağlamda, çift yönlü etki esaslı ön plana çıkmakta ve etkileşim, izleyiciyi kullanıcıya dönüştürme kapasitesine sahip olmaktadır (Ersan, 2014: 59). Bu dönüşüm, bireylerin yalnızca pasif alıcılar olmaktan çıkarak, aktif katılımı bulan katılımcılar ya da bir nevi içerik oluşturucuları haline gelmelerini sağlamaktadır. Bu etkileşim süreci, kullanılan teknolojinin ve medyanın yapısına göre şekillenmekte ve kullanıcılara farklı deneyimler sunmaktadır. Bu etkileşim süreci, kullanılan teknoloji ve medya yapısına bağlı olarak biçimlenirken, etkileşimin derecesi ve zamanı da teknolojinin, medya türlerinin ve kaynaklarının özelliklerine göre farklılık arz edebilmektedir (Ürper, 2009: 31).

Özellikle dijital platformlar, bu çeşitliliği yansıtan araçlar arasında önemli bir örnek teşkil etmektedir; sosyal medya, çevrimiçi eğitim platformları ve dijital yayıncılık gibi alanlarda etkileşim, kullanıcıların içeriğe olan katılımını artırmakta ve onları pasif alıcı konumundan aktif katılımcıya dönüştürmektedir. Bu durum, dijital okuma deneyimlerinde de önemli bir rol oynamakta olup, bu bağlamda etkileşimli e-kitaplar dikkat çekici bir örnek sunmaktadır. Geleneksel e-kitaplardan farklı olarak, etkileşimli e-kitaplar, okuyuculara içerikle daha derin bir bağ kurma ve interaktif bir okuma deneyimi yaşama fırsatı vermektedir. Hâliyle “e-kitap” kavramının önüne “etkileşim” kavramının eklenmesinden de anlaşılacağı üzere, etkileşimli e-kitapların okuyuculara sunduğu en temel ve ayırt edici fonksiyonlarından biri, etkileşim imkânı

sunmaları yani etkileşim özelliğine sahip olmalarıdır. Dolayısıyla Itzkovitch'in (2012) de belirttiği gibi, bir kitap veya e-kitap uygulaması kullanıcıların okuma deneyimini geliştirmek amacıyla etkileşim özelliğini barındırmıyorsa, etkileşimli e-kitap kategorisinde değerlendirilememektedir. Bu nedenle, etkileşimli özellikler sunan e-kitaplar, diğerlerinden ayrı bir konumda bulunmaktadır.

Bu tür kitaplarda kullanıcı etkileşimini artıran bir dizi özellik mevcut olmaktadır. Bu özellikler, çoklu ortam unsurlarıyla birlikte, okuyucu deneyimini zenginleştiren çeşitli eylemlerle genişletilebilmektedir. Örneğin, okuyucuya sunulan ses ayarlama özelliği, arka plan rengini değiştirme ve görsel ya da metinsel kısımları yakınlaştırma gibi özelleştirme imkânları, bireysel tercihleri dikkate alarak etkileşimi artırmaktadır. Ayrıca, karakterlerin hareketlerine müdahale etme ve bir sonraki sahneye geçmek için görevleri yerine getirme gibi dinamik eylemler, okuyucunun hikâye ile daha aktif bir şekilde bağ kurmasını sağlamaktadır. Sayfayı çevirme ve istediği yeri tekrar dinleme gibi işlevler ise, okuma deneyimini kesintisiz ve akıcı hale getirerek etkileşimin derinliğini artırmaktadır. Bu sebeple Kara (2016: 39), bir elektronik kitabın çoklu ortam özelliklerinin tamamen kullanıcının kontrolünde olması gerektiğini vurgularken, eğer bir e-kitap, yukarıda bahsi geçen etkileşimli eylemler gibi olanaklara sahip değilse, o e-kitabın etkileşimli e-kitap olarak tanımlanamayacağını da altını çizmektedir. Nitekim, etkileşimli e-kitap uygulamalarının daha merak uyandırıcı hale gelmesini sağlayan ve okuyucuların içerik üzerinde yetki ve kontrol sahibi olmasına imkân tanıyan bu etkileşimli eylemler, Ersan'ın (2014: 59) da belirttiği gibi, dokunmatik komutlar, hareketli komutlar ve sesli komutlar gibi çeşitli yöntemlerle gerçekleştirilebilmektedir.

Resim 2.26. Tablet gibi mobil cihazlarda kullanılan bazı dokunmatik özelliklerin hareketlerini örnekleyen bir görüntü

Kaynak: Ersan, 2014: 60.

Dokunmatik komutlar, okuyucuların ekran üzerindeki simgeleri veya içerikte yer alan diğer unsurları parmaklarıyla veya bir ekran kalemi (stylus pen) aracılığıyla yönlendirmesini sağlarken; hareketli komutlar, cihazın kamera ve hareket sensörlerini kullanarak, kullanıcı hareketlerini algılayıp içeriği kontrol etmeye imkân tanımaktadır. Sesli komutlar ise mikrofondan algılanan seslerle içeriğin belirli sözcükler veya direktiflerle yönetilmesini sağlayarak, kullanıcıların uygulamayı ellerini kullanmadan kontrol edebilmesini mümkün kılmaktadır. Bu sayede okuyucular, içeriği sadece pasif bir şekilde tüketmek yerine, dokunarak, hareketlerle veya sesli komutlarla yönlendirip şekillendirebilmektedir.

2.4.2.7. Yazılım

Yazılım, bilgisayar sistemleri ve elektronik cihazlar üzerinde çalışan, belirli işlevleri gerçekleştirmek amacıyla yazılmış talimatlar ve veriler bütünüdür. Yazılım, diğer bir deyişle, elektronik cihazların belirli görevleri yerine getirmesini sağlayan programların tamamını ifade eden genel bir kavramdır (Özkaya ve Samet, 2020: 20). Bu tanım, yazılımın temel işlevini ve kapsamını sathi bir biçimde ortaya koyarken, aynı zamanda akıllı telefonlar, tabletler, e-kitap okuyucular ve diğer birçok elektronik cihazın düzgün bir şekilde çalışabilmesi için gerekli olduğunu da vurguda bulunmaktadır. Yazılımın bu çok yönlü işlevselliği, özellikle elektronik ortamda sunulan kitapların gelişiminde de kendini göstermektedir.

Bilindiği üzere, e-kitaplar, elektronik ortama aktarılmış veya elektronik ortamda yayımlanmış ve bu ortamda kullanılan çeşitli protokoller ve yazılımlar aracılığıyla izlenebilen metin, resim, film ve ses gibi içerikleri barındıran bir medya formatı olmaktadır. Bu tanımda “okunabilen” ifadesi yerine “izlenebilen” teriminin tercih edilmesinin temel nedeni, e-kitaplarda yalnızca metin ve resim bulunmaması; aksine, yayımların amacına uygun olarak film, animasyon ve ses gibi çoklu ortam materyallerinin de yer alabilmesidir. Bu bağlamda, e-kitapların üretim süreçlerinin incelenmesi sonucunda, iki belirgin aşamanın öne çıktığı gözlemlenmektedir. İlk aşama, basılı edebi eserlerin dijital ortama aktarılmasıdır. Bu süreç, geleneksel kitapların içeriklerinin dijital formatlara dönüştürülmesini kapsamaktadır. İkinci aşama ise, bilgisayar yazılımlarının sunduğu çeşitli özelliklerden faydalanarak mevcut eserlerin yeniden şekillendirilmesi veya tamamen yeni ve özgün eserlerin oluşturulmasını içermektedir. Bu aşamada, donanım ve yazılımlarda meydana gelen gelişmeler, daha özgün e-kitapların üretilmesine olanak tanımaktadır. Bilgisayarların sunduğu etkileşim, ses, müzik ve canlandırma gibi birçok üstünlük, tasarımcılar tarafından etkin bir şekilde kullanılmakta, böylece yeni anlayışla üretilen elektronik kitaplar okuyucular için daha cazip bir seçenek haline gelmektedir (Çatal, 2008: 3). Ancak, elektronik ortamda bulunan kitapların, yani etkileşimli e-kitapların, etkileşimli bir işlevselliğe sahip olabilmesi, tasarıma özgü yazılımların geliştirilmesiyle mümkün olmaktadır (Bulduk, 2015: 129). Bu yazılımlar, kullanıcıların içerikle etkileşimde bulunmasını sağlayan temel bileşenlerdir. Kullanıcıların metinle, grafiklerle ve seslerle etkileşim kurabilmesi, bu yazılımların sağladığı çeşitli araçlar ve özellikler aracılığıyla mümkün hale gelmektedir. Örneğin, dokunmatik ekranlar üzerinde kaydırma, tıklama veya sürükleme gibi etkileşimler, okuyucunun içerikle daha derin bir bağ kurmasına olanak tanımaktadır. Bu nedenle, etkileşimli bir e-kitabın geliştirilmesi, içerik sağlayıcıları, illüstratörler, görsel yönetmenler ve arayüz tasarımcılarının yanı sıra yazılımcıların da önemli rol oynadığı bir iş birliği sürecini gerektirmektedir (Kara, 2016: 10). Bu bağlamda, başarılı bir etkileşimli e-kitabın üretim süreci, teknolojik gelişmelerin yanı sıra disiplinler arası bir yaklaşımın benimsenmesini de zorunlu kılmaktadır; zira, yazılım, etkileşimli e-kitap uygulamalarının etkin/aktif bir şekilde çalışabilmesi ve elektronik ortamda düzgün/sorunsuz bir şekilde görüntülenebilmesi için gerekli olan temel bir yürütme sistemi olarak önemli işlevler üstlenmektedir (Bulduk, 2015: 131). Sonuç olarak,

etkileşimli e-kitapların üretiminde yazılımın rolü hem işlevsellik hem de kullanıcı deneyimi açısından kritik bir öneme sahip olmaktadır.

2.5. Etkileşimli Elektronik Kitaplarda Tasarım Aşamaları

Kara'nın (2016: 23) aktardığı gibi, etkileşimli e-kitapların hazırlanma ve tasarlanma süreci, pedagojiden sosyolojiye, psikolojiden antropolojiye, dil biliminden bilgisayar mühendisliğine ve ergonomiden tasarıma kadar birçok disiplinin iş birliğini gerektirmektedir. Projenin kapsamı ve ölçeğine bağlı olarak, çeşitli alanlardan gelen uzmanların ortak çalışmaları neticesinde ortaya çıkan etkileşimli e-kitaplar, e-yayınçılık sektöründe önemli bir yer edinmektedir. E-yayınçılık süreci, geleneksel yayınçılıkla birçok ortak aşamaya sahipken, nihai ürünün elektronik ortamda sunulması ve etkileşim tasarımını destekleyen çoklu ortam özelliklerinin varlığı, bu iki yayınçılık biçimi arasında önemli farklılıklar yaratmaktadır (Bozkurt ve Bozkaya, 2013: 11). Nitekim, etkileşimli e-kitapların tasarımı ve geliştirilmesi, yalnızca teknik bir bilgi değil, aynı zamanda içerik ve kullanıcı deneyimi açısından da derin bir anlayış gerektiren karmaşık ve çok yönlü bir süreç olmaktadır. Bu sebeple, dijital ortamların hızla değiştiği günümüzde, etkileşimli e-kitapların hazırlık ve tasarım sürecinde bağlantılı ve tutarlı bir biçimde titizlikle yürütülen bir yaklaşım benimsemek hayati bir önem taşımaktadır. Bu süreç, kullanıcı deneyimini geliştirmek ve içeriği etkili bir biçimde sunmak amacıyla çeşitli aşamaları içermektedir.

Bozkurt ve Bozkaya (2013: 11-17), etkileşimli bir e-kitabın hazırlık sürecini, planlama, analiz, uygulama, koruma ve yayınlama olmak üzere beş ana aşamada ele almaktadır: Planlama aşaması, bir hazırlık ekibinin oluşturulması ve e-kitabın kuramsal yapısının belirlenmesi süreçlerini kapsamaktadır. Bu aşama, projenin genel çerçevesinin ve hedeflerinin netleştirilmesi açısından oldukça önemli olmaktadır. Analiz aşaması, hedef kitle profili ve kullanılacak dilin özellikleri ile birlikte kuramsal çerçevenin belirlenmesini içermektedir. Bu aşama, içerik ve tasarımın hedef kitleye uygun olmasını sağlamak amacıyla gerekli verilerin toplanması ve değerlendirilmesini içermektedir. Uygulama aşaması, uygun platform seçimi ile arayüz ve etkileşim tasarımını kapsamaktadır. Bu süreç, etkileşimli bir e-kitabın kullanıcı deneyimini artıracak şekilde tasarlanmasını sağlamak amacıyla çeşitli yazılım ve tasarım ilkelerinin uygulanmasını gerektirmektedir. Koruma aşaması, etkileşimli bir e-kitabın içeriği ve yapısının haklarının korunmasına yönelik dijital hak yönetimi ve telif hakları

gibi adımları içermektedir. Bu aşama, eser sahiplerinin haklarının güvence altına alınması için yasal düzenlemeleri ve teknik önlemleri kapsamaktadır. Yayınlama aşaması, etkileşimli bir e-kitabın amacına uygun olarak açık kaynak mı yoksa ticari amaçla mı yayınlanıp dağıtılacağına dair kararları içermektedir. Bu karar, eserin erişilebilirliğini ve dağıtım stratejisini belirlemekte önemli bir rol üstlenmektedir. Bu beş aşama, etkileşimli bir e-kitabın etkili bir şekilde hazırlanması ve sunulması için gerekli olan sistematik bir yaklaşımı temsil etmektedir. Her aşama, bir sonraki aşama için temel oluşturarak sürecin bütünsel bir şekilde ilerlemesini sağlamaktadır. Ancak, Özcan (2003: 44), etkileşimli ortam tasarımıyla doğrudan etkili olan temel disiplinin grafik tasarım olduğuna işaret etmekte ve bu doğrultuda, insan ve bilgisayar etkileşiminde grafik kullanıcı arayüzünü oluşturan beş ana tasarım aşamasını “ürün ve içerik tasarımı”, “kurumsal/görsel kimlik tasarımı”, “bilgilendirme (enformasyon) tasarımı”, “etkileşim (interaksiyon) tasarımı” ve “sunum tasarımı” şeklinde açıklamaktadır (Güney, 2006: 137; Kara, 2016: 23). Bu tasarım aşamaları, etkileşimli ortamların etkili bir biçimde oluşturulabilmesi için temel teşkil etmekte olup, konuyla ilgili bir ürünün kullanıcı deneyimini ve etkileşim düzeyini doğrudan etkilemektedir.

Bu kapsamda, etkileşimli e-kitaplar da etkileşimli ortamların bir farklı türü/formatı olarak değerlendirilebileceği için, Özcan’ın (2003) belirttiği bu tasarım aşamaları, etkileşimli e-kitapların tasarım sürecinde de dikkate alınabilir ve uygulama rehberi olarak kullanılabilir. Dolayısıyla, Ekin’in (2022: 14) de işaret ettiği gibi, etkileşimli e-kitaplarda etkili bir kullanıcı deneyimi sağlanabilmesi ve çoklu ortam teknolojilerinin doğru bir biçimde entegre edilebilmesi için, alanında uzman kişiler ve yazılım geliştiricilerin yanı sıra, e-kitapları ilgi çekici ve özgün kılmak amacıyla grafik tasarım ilkeleri ve öğelerinden sağlıklı bir biçimde faydalanabilmek adına, özellikle grafik tasarımcılara da büyük görevler düşmektedir.

2.5.1. Ürün ve İçerik Tasarımı

Ürün ve içerik tasarımı, kullanıcıların ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak şekilde yapılandırılan çok disiplinli bir süreçtir. Bu süreç, tasarımın temel unsurlarını içermekle birlikte, işlevsellik, estetik, kullanılabilirlik ve kullanıcı deneyimini göz önünde bulundurarak gerçekleştirilen sistematik bir yaklaşımdır. Bu nedenle, başarılı bir ürün ve içerik tasarımı için dikkate alınması gereken bazı önemli unsurlar vardır. Bu süreçte, öncelikle, ürünün kapsamı belirlenmeli, içerik planı çıkarılmalı ve ürünün

hitap edeceği kullanıcı kitlesi detaylı bir şekilde analiz edilmelidir (Tezel, 2007: 82). Zira hedef kitlenin eğitim seviyesi, cinsiyeti, yaş grubu, sosyal yapısı ve dönemin getirdiği koşullar gibi unsurlar, bu tasarım sürecinde alınacak kararlar açısından temel belirleyici faktörler arasında yer almaktadır. Bu faktörler doğrultusunda, ürünün işlevselliği ve kullanılabilirliği optimize edilerek, kullanıcının ihtiyaçlarını en etkin şekilde karşılayacak bir yapıya ulaşılmalıdır. Ayrıca, ürünün hangi eksikliği tamamlayacağı ve içeriğin kullanıcıların ihtiyaçlarına nasıl yanıt vereceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Aynı zamanda, benzer temalarla hazırlanmış diğer örnekler incelenerek klişelerden kaçınılmalı, kullanıcılara yenilikçi ve özgün bir tasarım sunulmalıdır. Bu yenilikçi yaklaşım, güncel trendlere uygun argümanlardan faydalanarak güçlendirilebilir. İçerik tasarımında, belirlenen ana temanın kullanılan dil ve görsellerle uyumlu olması hem kullanıcı deneyimi hem de estetik bütünlük açısından büyük önem taşımaktadır (Kara, 2016: 24). Zira, kullanıcı beklentilerine uygun olarak tasarlanan içerik, sonraki aşamaların başarısını doğrudan etkileyen önemli faktörlerden biri olmaktadır. Bu nedenle, ürün ve içerik tasarımı sürecinin her aşamasında, kullanıcı odaklı bir yaklaşım benimsemek ciddi bir önem arz etmektedir.

2.5.2. Kurumsal/Görsel Kimlik Tasarımı

Kurumsal/görsel kimlik tasarımı, bir organizasyonun, marka veya işletmenin, bir projenin ya da içeriğin görsel unsurlarının hedef kitle ile olan iletişimini güçlendirmek amacıyla sistematik bir şekilde düzenlenmesi ve sunulması sürecini ifade etmektedir. Bu tasarım süreci, görsel ve estetik unsurlarla işlevsel gereksinimleri bir araya getirerek, dinamik ve anlamlı bir deneyim oluşturmayı hedeflemektedir. Bu süreçte en önemli unsurlardan biri tutarlılıktır. Bu tutarlılık, görsel bir kimlik tasarımının her aşamasında aynı estetik ve işlevsel standartların korunmasını sağlayarak, kullanıcıların içeriğe olan güvenini artırırken, aynı zamanda akışın kurumsal, kesintisiz ve anlaşılır olmasını da sağlamaktadır. Bu husus, görsel kimliğin bir kurumu veya markayı sembolik olarak temsil etmedeki görünürlüğünü ve hatırlanabilirliğini önemli ölçüde güçlendirmektedir (Dündar, 2013: 94). Zira Çeken ve Şenoymak Ersan'ın (2016: 463) da dile getirdiği gibi, bir kurum veya organizasyonun kendisini ifade etme biçimlerinin bütünü, onun kurumsal/görsel kimliğini oluşturmaktadır. Bu kimliğin yapı taşları, genellikle logo tasarımı ile başlamaktadır. Logo tasarımını takiben, kurumsal kimlik çalışmaları renk paletinin belirlenmesi ve kurumsal kimlik rehberinin hazırlanması ile

devam etmekte ve bu süreç, basılı materyallerden bilgilendirme ve çevre grafiklerine, hatta promosyon malzemelerinin tasarımına kadar geniş bir yelpazeye yayılmaktadır. Bu tür bir bütüncül tasarım yaklaşımı, sadece fiziksel ürün veya hizmetlerde değil, aynı zamanda dijital ortam ve içeriklerde de kendini göstermektedir. Bu bağlamda, etkileşimli e-kitaplar, söz konusu sürecin bir uzantısı olarak değerlendirildiğinde, içeriklerini bütüncül bir şekilde yansıtan ve yapılandıran bir görsel kimlik sistemine sahip olmalıdır. Bu görsel kimlik sistemi, henüz e-kitap ile etkileşimde bulunmamış potansiyel okuyuculara dahi eserin temel kimliğini ve ana fikrini görsel olarak etkili bir biçimde iletme kapasitesine sahip olmalı ve e-kitabın niteliği hakkında okuyucuya bilgi verecek şekilde tasarlanmalıdır. Bu sistem, e-kitabın görsel dilini ve tasarım unsurlarını bütüncül bir çerçevede sunarak, her sayfada tutarlılığı koruyarak ilerlemelidir (Kara, 2016: 24). Bu hususta, Üstündağ ve Akdenizli'nin (2021: 2733) vurguladığı gibi, etkileşimli bir e-kitabın başlangıç arayüzünden son arayüzüne kadar tutarlı bir iletişim dili geliştirmelidir. Hâliyle, görsel kimlik tasarımının, etkileşimli e-kitaplarda semboller, grafik arayüz bileşenleri, yazı karakterleri ve baskın renk tonları gibi birçok unsuru kapsayan entegre bir iletişim aracı olarak yapılandırılması ve hedef kitlenin estetik ve algısal beklentileri ile örtüşmesi, e-kitabın başarısında belirleyici bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Nitekim, etkileşimli bir e-kitabın teknik işlevselliği ve kullanılabilirliğinin yanı sıra, görsel kimlik tasarımı ve sunumunun kalitesi de okuyucu deneyiminde önemli bir rol oynadığından ötürü, böyle bir yapının başarılı bir şekilde kurgulanması, e-kitabın diğer benzer eserlerden ayrışmasını ve hedef kitlesi nezdinde kendine özgü bir yer edinmesini sağlamaktadır (Kara, 2016: 25).

2.5.3. Bilgilendirme (Enformasyon) Tasarımı

Bilgilendirme tasarımının tanımı hususuna özellikle işlevsellik ve uygulama çerçevesinden bakıldığında, çeşitliliğe bağlı olarak farklı yaklaşımlar görmek mümkün olsa da (Yıldırım, 2023: 102), esasen bilgilendirme tasarımı, kullanıcıların ihtiyaç duyduğu bilgiyi hızlı ve anlaşılır bir şekilde sunarak hayatı kolaylaştırmayı, zamanı verimli kullanmayı ve bilgi kargaşasını önlemeyi hedefleyen bir disiplin anlayışı olarak tanımlanabilir (İlisulu, 2017: 195). Temel prensibi, bilginin sunum biçimini düzenleyerek karmaşık veri yığınlarını şemalar, grafikler ve diyagramlar gibi araçlar kullanarak anlaşılır ve erişilebilir hale getirmektir (Aybay, 2017: 489). Nitekim, bireyler özellikle günümüzde sürekli bir bilgi bombardımanıya karşı karşıya

kaldıklarından dolayı, çevrelerini daha anlaşılır bir düzeyde algılayabilmeleri için bu tasarım yaklaşımı son derece gerekli olmaktadır. Haritalar, metro ve otobüs güzergâh şemaları, trafik işaretleri ve yönlendirmeleri, form ve doküman tasarımları, eğitim materyalleri ve infografikler, bilgilendirme tasarımının etkili olduğu alanlara örnek olarak gösterilebilir (İlisulu, 2017: 195). Dolayısıyla Aybay'ın (2017: 490) dile getirdiği gibi, bugünün dünyasında gelişen teknolojilerin getirdiği bilgi yoğunlaşması, bireylerin çevrelerini daha anlaşılır bir düzeyde algılayabilmeleri için hemen hemen her alanda ve mecrada bilgilendirme tasarımının önemini artırmaktadır. Bu bağlamda, özellikle elektronik ortamlarda karmaşık veri setlerinin daha sade ve anlaşılır hale getirilmesi amacıyla etkili görsel ve yapısal stratejiler geliştirilmektedir.

Elektronik ortamlarda benimsenen bilgilendirme tasarımı stratejileri, diğer dijital platformlarda olduğu gibi etkileşimli e-kitaplarda da etkin bir şekilde uygulanmaktadır. Bu uygulamalar, kullanıcıların/okuyucuların yalnızca bilgiye daha kolay erişimini sağlamakla kalmamakta, aynı zamanda onların hikâye içinde kaybolmadan ilerlemelerini de desteklemektedir. Örneğin, okuyucuya organizasyonun neresinde bulunduğunu hatırlatmak için etkili araçlar olarak kullanılan semboller, ikonlar ve haritalar, kitap içi yönlendirmeyi destekleyen oklar ve sayfalar arası geçiş yönlerini belirten hareket efektleri gibi grafik unsurlar, okuyucunun navigasyonunu büyük ölçüde kolaylaştırmaktadır (Kara, 2016: 25). Bu tür yardımcı öğeler, bilgiye ulaşmayı daha sezgisel hale getirirken, okuma deneyimini de önemli ölçülerde zenginleştirmektedir. Bu bağlamda, etkileşimli e-kitap uygulamalarının hedef kitlesi nezdinde kullanılabilirliğini artırmak ve içeriğini anlaşılır bir biçimde hedef kitleye aktarabilmek amacıyla, tasarımcılar ve özellikle illüstratörlerin, tasarım sürecinde okuyucuların yaş grubuna uygun evrensel semboller, açıklayıcı görsel ifadeler ve talimatlar kullanarak, bilhassa bilgilendirme tasarımına özen göstermeleri kaçınılmaz olmaktadır (Üstündağ ve Akdenizli, 2021: 2733).

2.5.4. Etkileşim (İnteraksiyon) Tasarımı

Ana hatlarıyla değerlendirildiğinde, kullanıcı ile ürün arasındaki iletişimin dizayn edilmesi, etkileşim tasarımı olarak adlandırılmaktadır (Taluğ, 2019: 333). Öyle ki, İngilizcede “Interaction Design” olarak adlandırılan etkileşim tasarımı, kullanıcı ile bir ürün veya hizmet arasındaki karşılıklı etkileşimi analiz eden ve bu süreçte kullanıcının davranış ve algılarını anlamaya yönelik bir tasarım yaklaşımı ve

pratiğidir. Etkileşim, yapısı gereği çift yönlü bir süreçtir ve etkileşim tasarımı, bu süreçteki iletişimi optimize ederek kullanıcı deneyimini şekillendirmeyi amaçlamaktadır. Bu tasarımın temel amacı, kullanıcı ile ürün ya da hizmet arasında hem fiziksel hem de duygusal bir bağ kurarak, etkili ve anlamlı bir iletişim sağlamaktır. Bu iletişim pratiği, kullanıcı ihtiyaçlarını ve beklentilerini öngörerek, onların hedeflerine en verimli ve kullanıcı dostu şekilde ulaşmasını sağlayacak sürdürülebilir bir etkileşim süreci oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu süreç, ses, hareket, boşluk ve estetik gibi unsurları kapsamakta ve bu unsurların uyumlu bir şekilde harmanlanmasıyla güçlü bir kullanıcı deneyimi sunulması planlanmaktadır (Userspots, t.y.). Etkileşim tasarımında, bu unsurların dinamik etkileşimi, kullanıcıların daha zengin ve interaktif deneyimler yaşamalarını sağlarken, aynı zamanda içerik üreticilerine de yenilikçi yaklaşımlar geliştirme imkânı sunmaktadır. Böylece, etkileşim tasarımı, üreticilerin ve kullanıcıların yaratıcı potansiyelini ortaya çıkaran dinamik bir alan haline gelmekte; çeşitli alanlarda ifade özgürlüğünü artırmakta ve yaratıcılığın sınırlarını genişletmektedir. Bu bağlamda, Güney (2006: 138), etkileşim tasarımının en önemli özelliklerinden birinin doğrusal olmayan bir yön izlemesi olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda, etkileşimli ortamların hiper metin özelliği iyi bir örnek teşkil etmektedir. Bununla birlikte, ses, görüntü ve benzeri çoklu ortam bileşenlerinin bir arada kullanımı, etkileşimli tasarımı farklılaştıran bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bu bileşenlerin etkili bir şekilde entegre edilmesi, kullanıcıların deneyimlerini zenginleştirirken, etkileşimli tasarımın sunduğu olanakları da genişletmektedir. Bu nedenle, etkileşim tasarımında dikkate alınması gereken unsurların doğru bir şekilde bir araya getirilmesi, kullanıcı deneyimini en üst düzeye çıkarma hedefine destek vermektedir.

Tasarımda doğru bir etkileşim sağlamak amacıyla, Apple firması 1989 yılında kullanıcı deneyimini merkeze alan bir dizi kural ortaya koymuştur (Bulduk, 2015: 134). Bu kurallar, Apple'ın kullanıcı dostu arayüzler ve etkileşimli tasarımlar geliştirme konusundaki öncülüğünü pekiştirmiştir. Zamanla, teknolojik altyapıların gelişmesi ve internet ağının yaygınlaşmasıyla birlikte bu ilkeler de evrim geçirerek günümüz dijital dünyasının dinamiklerine adapte olmuştur (Kara, 2016: 26). Bu ilkeler arasında “benzeşik şekillerin kullanımı”, “doğrudan işleme”, “görünürlük”, “tutarlılık”, “önceden sezinir olma”, “kullanıcı kontrolü”, “ipuçlarıyla uyarı ve diyalog”, “affedici olma”, “standart algılama” ve “estetik uyum” yer almaktadır

(Özcan, 2003: 57). Aşağıda, elektronik ortamlardaki kullanıcı arayüzü ve etkileşim tasarımında önemli bir rol oynayan bu ilkelerin açıklamalarına yer verilmiştir:

Benzeşik şekillerin kullanımı, kullanıcının gerçek hayatta işlevini bildiği nesnelerin görsel temsiliinin arayüz tasarımına entegre edilmesi anlamına gelmektedir. Örneğin, ses kontrolü için hoparlör göstergesinin kullanımı bu ilkeye örnek olarak verilebilir. Doğrudan işleme kuralı, tasarımcının kullanıcıya hareketli nesnelerin nereden nereye sürüklenebileceğini veya etkileşimde bulunma yollarını göstermesiyle ilgilidir; bu durum, örneğin bir uygulamanın veya kitabın bir nevi kullanım kılavuzunun hazırlanması anlamına gelmektedir. Görünürlük ilkesi, kullanıcının ekranda gördüğü butonların veya yön işaretlerinin nasıl çalıştığı hakkında yardımcı görsel veya yazılı bilgilerle ipuçları sunulmasını ifade etmektedir. Özcan'a (2003: 58) göre, kullanıcıların "hatırla ve kullan" yerine "gör, algıla ve tıkla" prensibine göre hareket etmeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Arayüzdeki sayfa düzeninin, etkileşimli butonların tasarımı ve yerleşimi arasında tutarlılık sağlanması, kullanıcıların içerikteki dolaşımını kolaylaştıran önemli bir faktördür. Önceden sezinir olma ilkesi, kullanıcının etkileşimli bir butona tıkladıktan sonraki sayfanın veya seçeneğin içeriğini önceden tahmin edebilme yeteneği ile ilgilidir. Bu durum, kullanıcıların yayın içerisinde daha uzun süre kalmalarını sağlayabilir; zira beklenmedik bir bilgi aktarımı, kullanıcıların ürünü kullanmayı bırakmalarına neden olabilir. Kullanıcı kontrolü kuralı, kullanıcının çoklu ortam ürünlerini kullanırken ayarlarını kişisel tercihlerine göre değiştirebilme yeteneği ile ilgilidir. Ses, renk, metin büyüklüğü ve ışık ayarlarının değiştirilebilirliği veya başlat, durdur ve bitir gibi komutların kolayca yönetilebilirliği bu kuralın önemli örneklerindendir. İpuçlarıyla uyarı ve diyalog, kullanıcıyı yönlendiren ve ürünün kullanımında yardımcı olan unsurları içerirken, affedici olma ilkesi, bir çoklu ortam yayını içerisinde yolunu kaybeden kullanıcılara çıkış noktaları hakkında rehberlik eden bir özelliktir. Standart algılama, benzer türdeki ürünlerde kullanılan göstergelerin tutarlılığı ile ilgili bir ilkedir; bu durum, kullanıcıların butonların işlevlerini daha kolay anlamalarını sağlamaktadır. Örneğin, yardım butonunda soru işareti simgesinin kullanılması bu ilkeye örnek olarak gösterilebilir. Son olarak, estetik uyum ilkesi, kullanıcıların etkileşimli çoklu ortam ürünlerini etkili bir şekilde kullanmalarını sağlamak için görsel açıdan çekici ve işlevsel bir tasarımın uygulanmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda, sade, anlaşılır ve zarif bir arayüz ile

kullanıcı dostu düzenleme ve yönlendirmeler, bu uyumun sağlanmasında önemli roller üstlenmektedir (Özcan, 2003: 57-62; Bulduk, 2015: 134-135).

Bu ilkeler doğrultusunda, diğer elektronik ortam tasarımlarında olduğu gibi, etkileşimli e-kitap tasarımlarında da kullanıcı deneyimini iyileştiren, sezgisel ve işlevsel arayüzlerin oluşturulması, başarılı bir etkileşim tasarımının temelini oluşturmaktadır. Nitekim, gerçek yaşam ve fiziksel ortamlara dair edinilen deneyimler, etkileşimli ortamlarda da geçerliliğini sürdürmektedir. Bu deneyimler, kullanıcıların belirli işlevlerin nasıl gerçekleşeceğine dair kavramsal ve eylemsel şablonlar geliştirmesine olanak tanımaktadır (Baştan, 2009: 211). Bu bağlamda, etkileşimli bir e-kitap tasarımında, kullanıcıların zihinsel modellerini destekleyen ve kullanıcı deneyimini sürekli olarak iyileştiren, estetik ile işlevselliği uyumlu bir şekilde bir araya getiren etkileşim unsurlarının belirgin bir şekilde entegre edildiği bir tasarım yaklaşımı benimsenmelidir. Bu yaklaşım, tasarım sürecinin başından sonuna kadar, kullanıcı ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kullanışlı, işlevsel ve anlaşılır olmalıdır ve bu süreçte etkili bir etkileşim tasarımının gerektirdiği kurallar dikkate alınmalıdır. Bu doğrultuda, etkileşim unsurlarının doğru bir biçimde dengelenmesi ve aşırı etkileşimden kaçınılması da büyük önem taşımaktadır; çünkü aşırı etkileşim, okuyucunun dikkatini dağıtarak okuma deneyimini olumsuz yönde etkileyebilir (Karaşahinoğlu, 2018: 106). Bu nedenle, etkileşim düzeyi özenle ayarlanmalı ve okuyucunun içerikle odaklanarak etkileşim kurmasını destekleyecek bir tasarım yaklaşımı tercih edilmelidir.

2.5.5. Sunum Tasarımı

Sunum tasarımı kavramının tarihi, insanlığın kendini ve kültürel ifade biçimlerini çeşitli şekillerde sergilemeye başlamasıyla birlikte gelişim gösterdiği bilinmektedir (Oyman ve Erdoğan, 2011: 113). Bu süreç, zamanla görsel iletişim araçlarının ve tekniklerinin gelişimiyle paralellik göstermiştir. İnsanlar, bilgi ve deneyimlerini aktarırken biçim, içerik ve işlevsellik açısından optimize edilmiş yöntemler geliştirmişlerdir. Bu bağlamda, sunum tasarımının kökenleri, toplumsal etkileşim ve kültürel dinamiklerle şekillenmiş ve zamanla disiplinler arası bir yaklaşım haline gelmiştir. Bu yaklaşım, geleneksel ortamlarda olduğu kadar dijital platformlarda da geçerlilik kazanarak, sunum tasarımında yenilikçi yöntemlerin benimsenmesini teşvik etmiştir. Bu gelişmeler, sunum tasarımının dinamik doğasını pekiştirerek, bilgi

aktarımını daha akıcı ve anlamlı bir süreç haline getirmiştir. Sonuç olarak, bir fikrin en etkili biçimde iletilmesine katkıda bulunan temel unsurlardan biri de sunumdur. Sunum, yalnızca bir fikri görsel unsurlar aracılığıyla ifade etmekle kalmamaktadır; aynı zamanda bu görsellerin kullanımıyla fikrin akıcı ve anlamlı bir şekilde aktarılmasını da sağlamaktadır (Inolyzer, t.y.). Bu durum, iletişimdeki etkinliği artırarak, izleyici üzerinde daha güçlü bir etki yaratmaktadır

Bu bağlamda, etkileşimli e-kitaplar da bu sunum tasarımı sürecini bünyesine adapte eden ve destekleyen önemli araçlar arasında yer almaktadır. Bu materyallerin görsel niteliği, kendilerini fark edilebilir kılan özelliklere sahip olmalı ve kullanıcıya sunulduğu ortamlarda benzer materyallerle rekabet edebilmeleri amacıyla dikkat çekici ve özgün tasarlanmaları gerekmektedir. Ek olarak, tanıtım videoları ve uygulama mağazalarındaki görsel bileşenler, dinamik ve statik pazarlama araçları, akılda kalıcı bir bütünlük içinde tasarlanmalıdır. Aynı zamanda, hedef kitleye hitap eden niteliklerin sağlanabilmesi adına durumsal analizler ve istatistiklerden de faydalanmak gereklidir. Öte yandan, tasarım aşamasında renk ve tipografi gibi biçimsel elementler, hedef pazarın demografik özelliklerine uygun olarak seçilmelidir. Buna ilaveten, uygulama ikonundaki renk ve yazı karakteri tercihindan, eserin adına kadar pek çok ayrıntı, sunum tasarımında titizlikle planlanmalıdır. Aksi halde, etkileşimli bir e-kitabın içeriği ne kadar kaliteli ve nitelikli olursa olsun, görsel olarak etkili bir sunum hazırlanmaması, beklenen başarının önüne engel koyabilir (Kara, 2016: 32).

2.6. Etkileşimli Elektronik Kitapların Avantajları ve Dezavantajları

Etkileşimli e-kitapların avantajlarını ve dezavantajlarını kapsamlı bir şekilde değerlendirmek amacıyla, öncelikle genel olarak e-kitapların sunduğu yararları ve karşılaştığı zorlukları göz önünde bulundurmak uygun olacaktır. Zira literatürde, e-kitaplar ile etkileşimli e-kitaplar arasındaki farklar, özellikle avantajlar ve dezavantajlar bağlamında genellikle belirgin olmayabilir; her iki tür de elektronik formatlarda sunulduğu için, etkileşim boyutu dışındaki keskin farklılıklar sınırlı olabilir. Bu bağlamda, aşağıda hem e-kitapların hem de etkileşimli e-kitapların basılı kitaplara kıyasla sağladığı avantajlar ve karşılaştığı dezavantajlar, genel bir “e-kitap” kavramı altında genel hatlarıyla ele alınmıştır. Hem kullanıcılar hem de yazarlar ve

yayıncılar için çeşitli açılardan değerlendirilmesi gereken bu özelliklerin bazıları, aşağıdaki başlıklarda maddeler halinde sunulmuştur.

2.6.1. Elektronik Kitapların Avantajları

Fırsat Eşitliği ve Kolay Erişim: E-kitaplar, internet erişimi olan herkesin bilgiye ulaşabilmesine olanak tanıyarak, bireyler arasında fırsat eşitliğini artırmaktadır. Mobil cihazlar aracılığıyla her an, her yerden erişilebilen e-kitaplar, özellikle kırsal bölgelerde ya da maddi imkânları sınırlı olan bireyler için büyük bir fırsat sunmaktadır (Baştemur Kaya, 2013: 14). Ayrıca, engelli bireyler için geliştirilmiş erişim özellikleri (sesli okuma, ekran büyütme vb.) bu kitapların bilgiye erişimde kapsayıcı bir seçenek haline gelmesini sağlamaktadır. Öte yandan, geleneksel kitap endüstrisinde ticari kaygılar nedeniyle genellikle tanınmış yazarların popüler ve çok satan eserlerine öncelik verilmektedir. Bu durum, diğer yazarların eserlerinin yayınlanmasını geri plana atmaktadır (Rukancı ve Anameriç, 2003: 157). E-kitaplar, tanınmamış yazarlara kendi eserlerini elektronik ortamda tanıtma ve yayınlama fırsatı sunarak, daha geniş bir yazar yelpazesi için erişilebilirlik sağlamaktadır. Bu özellik, yazarlara daha fazla görünürlük ve fırsat sunarak, çeşitliliği teşvik etmektedir (Hatipoğlu, 2011: 40).

Düşük Maliyet ve Ekonomik Avantajlar: E-kitapların üretim, dağıtım ve depolama maliyetleri, basılı kitaplara kıyasla genellikle daha düşüktür. Bu durum, yayıncılık endüstrisi açısından maliyetlerin önemli ölçüde azalmasına ve yazarların daha geniş kitlelere ulaşmasına olanak tanırken, aynı zamanda okuyucular için de uygun maliyetli bir seçenek sunmaktadır (Önder, 2010: 167).

Sürdürülebilirlik: E-kitaplar, basılı kitapların üretiminde gereksinim duyulan kâğıt ve diğer doğal kaynakların kullanımını azaltarak çevre dostu bir alternatif oluşturmaktadır (Karaşahinoğlu, 2018: 105). Geleneksel yayıncılık yöntemlerinin aksine, e-kitaplar ağaç kesimi, mürekkep ve diğer fiziksel üretim malzemelerine ihtiyaç duymamaktadır. Bu özellikleri, çevreye verilen zararı minimize etmekte ve sürdürülebilirlik hedeflerine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu ekolojik avantaj, dijitalleşme sürecinde dikkate değer bir motivasyon unsuru haline gelmekte ve çevre bilincine sahip bireyler için e-kitapların cazibesini artırmaktadır (Rukancı ve Anameriç, 2003: 157).

Zengin Öğrenme Deneyimi: E-kitaplar, metinsel içeriği görsel, işitsel ve etkileşimli unsurlarla zenginleştirerek öğrenme süreçlerini daha çekici ve interaktif bir hale

getirmektedir. Bu format, okuyuculara çeşitli öğrenme stillerine uygun içerikler sunarak, eğitimde kişiselleştirilmiş bir deneyim sağlar ve bilgi edinme sürecini daha dinamik ve etkili kılarak, öğrenme verimliliğini önemli ölçüde artırmaktadır (Önder, 2010: 7)

Kişiselleştirme ve Not Alma İmkânı: E-kitaplar, yazı tipi, yazı boyutu ve ekran parlaklığı gibi ayarların kişiselleştirilmesine olanak tanıyarak, okuyuculara daha konforlu bir okuma deneyimi sunmaktadır. Ayrıca, metin üzerinde doğrudan not alma, belirli bölümleri vurgulama ve bu notlar ile vurgular arasında kolayca geçiş yapabilme imkânı, okuma ve bilgi edinme süreçlerini daha verimli hale getirmektedir (Önder ve Atılğan, 2015: 180). Bu özellik, okuyucuların notları düzenleyebilmesi, gerektiğinde gizleyebilmesi ve metne daha iyi odaklanabilmesi açısından büyük bir avantaj sağlamaktadır (Hatipoğlu, 2011: 41).

Hızlı Bilgi Arama Özelliği: E-kitapların araştırılabilirlik özelliği, kullanıcıların içerikte hızlıca gezinebilmesine olanak tanımaktadır. Arama fonksiyonu ile okuyucuların belirli bilgilere ya da kelimelere hızla erişmesini sağlamaktadır (Kara, 2016: 53). Geleneksel kitaplarda zaman alan bu süreç, bu kitaplarda anında gerçekleştirilebilir ve okuyucuların bilgiye daha kolay ve hızlıca ulaşmalarını mümkün kılmaktadır (Hatipoğlu, 2011: 41). Akademik çalışmalar ve araştırmalar açısından bu özellik, zaman tasarrufu sağlayarak üretkenliği artırmaktadır.

Fiziksel Dayanıklılık ve Kolay Depolama: Basılı kitaplar zamanla yıpranabilir, hasar görebilir ya da kaybolabilirken, e-kitaplar dijital olarak saklandıkları için fiziksel tahribata karşı dayanıklı olmaktadır (Kara, 2016: 53). Taşınabilir cihazlarda ve bulut sistemlerinde binlerce kitap saklanabilir; bu da özellikle mobil yaşam tarzını benimseyen bireyler için büyük bir avantaj sunmaktadır.

Dinamik ve Güncellenebilir İçerik: E-kitapların dijital yapısı, içeriklerin hızla güncellenebilmesine ve gerektiğinde hataların anında düzeltilmesine olanak tanımaktadır (Kara, 2016: 54). Basılı kitaplarda yeni baskı gerektiren bu süreç, e-kitaplarda kullanıcıya anında ulaşır ve bilginin her zaman güncel kalmasını sağlamaktadır.

Engelli Bireyler İçin Erişilebilirlik: E-kitaplar, görme ve işitme engelli bireyler için özel erişim özellikleri sunmaktadır (Kara, 2016: 54). Sesli okuma özelliği sayesinde görme engelliler kitaplara erişebilirken, metin büyütme ve kontrast ayarları düşük

görme yetisine sahip kişiler için okuma kolaylığı sağlamaktadır (Hatipoğlu, 2011: 41). Bu özellikler, e-kitapların bilgiye erişimde daha kapsayıcı bir platform olmasını mümkün kılmaktadır.

Dijital Hak Yönetimi ve Üretici Hakları: E-kitaplar, basılı kitaplardaki gibi fiziksel çoğaltma imkânı sunmadığı için her cihaza yalnızca bir kez indirilme veya yüklenme şansı tanımaktadır. Bu durum, yayıncılar ve üreticiler için dijital haklarını daha etkili bir şekilde koruma olanağı sağlamaktadır (Kara, 2016: 54).

Taşınabilirlik ve Birçok Yerde Erişim: E-kitaplar, taşınabilir yapısı sayesinde istenilen zaman ve yerde kullanım kolaylığı sağlamaktadır (Kara, 2016: 53). Hafif ve pratik cihazlar aracılığıyla birden fazla kitabı aynı anda taşıma olanağı sunmaktadır. Bu özellik, özellikle seyahat eden veya sürekli hareket halinde olan bireyler için büyük bir avantaj sağlamaktadır (Hatipoğlu, 2011: 42). Geleneksel kitapların hacmi ve ağırlığı ile kıyaslandığında, e-kitaplar mobil cihazlar üzerinde depolanabilir ve çok daha kolay erişilebilir hale gelmektedir. Bu durum, özellikle eğitim kurumları ve öğrenciler açısından önemli olmaktadır; zira, ağır çantalarla kitap taşıma zorunluluğunun yerini hafif taşınabilir cihazlarla çok sayıda kitaba erişim imkânı almaktadır. Bu durum aynı zamanda, derslik dışında bilgiye kolay ulaşım sağlarken, öğrencilerin ve ebeveynlerin ağır kitap çantalarından kurtulmasına da katkıda bulunmaktadır (Rukancı ve Anameriç, 2003: 157).

2.6.2. Elektronik Kitapların Dezavantajları

Göz Yorgunluğu ve Fiziksel Rahatsızlık: Ekran üzerinden uzun süreli okuma, özellikle düşük çözünürlüklü cihazlar kullanıldığında göz yorgunluğuna ve baş ağrısına neden olabilir (Önder, 2010: 173). Basılı kitaplar, gözleri daha az zorlayarak genellikle daha rahat bir okuma deneyimi sunarken, dijital ekranlar bu konuda dezavantajlı durumda olmaktadır. Göz sağlığı açısından elektronik cihazların sürekli kullanımı, okuma alışkanlıklarını olumsuz etkileyebilir. Nitekim, elektronik ortamda metin okumak, basılı kitaplara kıyasla daha zor ve yorucu olabilir, bu da e-kitaplara karşı olumsuz bir tutumun gelişmesine neden olabilir (Abdullah ve Gibb, 2008). Örneğin, yapılan bir çalışmada yedi katılımcı, e-kitap materyallerini bilgisayar ekranından okurken zorlandıklarını belirtmiş ve göz yorgunluğu ile genel yorgunluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir (Annand, 2008: 161). Ayrıca, aşırı kullanım durumlarında, özellikle küçük

yaş gruplarında, zihin uyuşmasına yol açarak sosyal etkileşimleri ve çevreyle iletişimi de olumsuz yönde etkileyebilir (Kara, 2016: 55).

Duyusal ve Duygusal Bağlantı Eksikliği: Geleneksel kitaplar, sayfalarını fiziksel olarak çevirme ve kitap kokusu gibi duygusal ve duysal deneyimler sunmaktadır. Bu tür deneyimler, bazı okuyucular için kitap okumanın ayrılmaz bir parçası olmaktadır. E-kitaplar, bu tür fiziksel etkileşimleri ve duygusal bağları sağlayamadığı için, bu açıdan tatmin edici olmayabilir (Önder, 2010: 174). Bu da e-kitaplara karşı olumsuz bir tutum geliştirmelerine yol açabilir (Önder ve Atılğan, 2015: 181).

Enerji Bağımlılığı: E-kitapları okumak için kullanılan cihazların enerjiye bağımlı olması, geleneksel basılı kitapların her an ve her yerde kullanılabilirliğine kıyasla bir dezavantaj olarak kabul edilebilir. Zira, elektronik cihazlar pil ömrüne bağlı olarak sınırlı bir süre kullanılabilirken, basılı kitaplar herhangi bir enerji kaynağına ihtiyaç duymamaktadır (Bozkurt ve Bozkaya, 2013: 390). Ortalama bir mobil cihazın pil ömrü, okulda veya dışarıda uzun süre vakit geçiren kullanıcılar için genellikle yeterli olmamaktadır. Bu nedenle, cihazı sürekli olarak kullanabilmek ve bilgiye erişim sağlamak için sık sık güç kaynağına başvurulması gerekmektedir (Kara, 2016: 55). Buna ek olarak, bazı e-kitapların tam fonksiyonları için internet bağlantısına da ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durum, kullanıcıların çevrimdışı olarak bu içeriklere erişimini sınırlayabilir ve sürekli bir bağlantı gereksinimi oluşturabilir.

Teknolojik Güncelleme ve Uyumluluk Sorunları: Teknolojik ilerlemeler, mevcut e-kitap formatlarının ve platformlarının zamanla güncelliğini yitirmesine ve bu nedenle yeni teknolojilere geçiş yapma zorunluluğunun ortaya çıkmasına neden olabilir. Kullanıcılar sık sık yeni cihazlar ve yazılımlar satın almak zorunda kalabilirler. Bu da hem maddi külfet yaratır hem de okuma deneyiminde sürekliliği olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, etkileşimli e-kitaplar farklı formatlarda üretilmektedir ve bazı donanımlar sadece belirli formatlarla çalışmaktadır. Bu da kullanıcılar açısından erişim ve uyumluluk sorunlarını artırabilir (Bozkurt ve Bozkaya, 2013: 390). Ayrıca, bazı e-kitaplarda yeterli sistem ve yazılım desteğinin bulunmaması ve kullanıcı dostu olmayan arayüzlerin varoluşu, okuyucuların bilgi edinme süreçlerine ilişkin beklentilerinin karşılanamaması gibi sorunlara yol açabilir (Kropman, Schoch ve Teoh, 2004: 515). Tüm bu etkenler, e-kitapların etkili bir öğrenme aracı olarak benimsenmesini zorlaştırabilir.

Teknik Arızalar ve Erişim Sorunları: Elektronik cihazlarda bazen teknik sorunlar veya arızalarla karşılaşılabilir (Baştemur Kaya, 2013: 15). Bu cihazlar, çevrimdışı olduklarında bazı e-kitaplara erişim sağlayamayabilir. Donanım ve yazılım sorunları, kullanıcıların okuma deneyimini kesintiye uğratarak bilgiye erişimi kısıtlayabilir.

Teknolojik Cihaz ve Bilgi Gereksinimi: E-kitapları okumak için gereken cihazlar genellikle basılı kitaplara kıyasla daha pahalıdır (Kara, 2016: 55). Bu maliyet, özellikle ekonomik açıdan daha hassas olan kullanıcılar (örneğin: öğrenciler) için bir engel teşkil edebilir (Hatipoğlu, 2011: 47). Ayrıca, e-kitapları etkili bir şekilde kullanabilmek için, kullanıcıların belirli bir yazılım ve donanım bilgisine de sahip olmaları gerekmektedir (Kara, 2016: 55). Bu durum, teknolojiye aşina olmayan kullanıcılar için bir ek engel teşkil edebilir.

2.7. Örnek Etkileşimli Elektronik Kitap İncelemeleri

Bu başlık altında gerek tasarım gerekse biçim, içerik ve işlevsellik açısından nitelikli olduğu düşünülen bazı etkileşimli elektronik kitaplar kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. İnceleme sürecinde, seçilen kitapların görsel kimlikleri ve kullanılan teknikleri bakımından farklılık göstermesi amaçlanmıştır. Bu incelemeler sırasında, etkileşim özelliği öncelikli olarak göz önünde bulundurulmuş olup; teknik, biçim, içerik ve işlevsellik, metin-görsel ilişkisi ve çoklu ortam tasarım öğelerinin birbirleriyle olan entegrasyonu da ele alınmıştır. Böylece, söz konusu her bir kitabın kendine özgü özellikleri ve tasarım yaklaşımları daha iyi değerlendirilebilmiştir.

2.7.1. “Little Fox Music Box” Adlı Etkileşimli Elektronik Kitap Üzerine Bir İnceleme

Fox&Sheep adlı şirketin geliştirdiği “Little Fox Music Box”, dijital ortamda çocuklara yönelik etkileşimli bir e-kitaptır. Samsung Apps, Amazon Appstore, Google Play ve App Store gibi çeşitli platformlardan erişilebilen ve her yaştan çocuk grubuna hitap edebilen bu uygulama, sadece bir hikâye kitabı olmanın ötesine geçerek, zengin bir şarkı kitabı deneyimi sunmaktadır. Ödüllü sanatçı Heidi Wittlinger’in görsel tasarımlarıyla hayat bulan bu e-kitap, Daniel Sus ve Fabio Fonda’nın müzik düzenlemeleriyle zenginleştirilmiştir. Yayınlandığı günden bu yana, en çok indirilen ve satın alınan etkileşimli e-kitaplar arasında yer alarak, pek çok otorite tarafından en iyi çocuk uygulamaları arasında gösterilmiştir (iPad Kids, 2012; Pure Sense Cases, 2019).

Bu e-kitabın arayüzü, kullanıcıların Almanca ve İngilizce dillerinde seçim yapmasına olanak tanımaktadır. İçerisinde “Old Mac Donald”, “London’s Bridge” ve “Evening Song” gibi dünya çapında bilinen çocuk şarkılarına yer verilmiş ve bu şarkılar her iki dilde seslendirilmiştir. İçerikte yalnızca üç şarkı bulunmasına rağmen, her biriyle birlikte keşfedilebilecek yüzlerce etkileşimli öge sunulmuştur. Okuyucular, şarkıların yer aldığı sayfalardaki karakterler ve ortamlarla etkileşimde bulunabilmekte; ayrıca karaoke seçeneği ve müzik stüdyosu gibi eğlenceli bölümlere de erişim sağlayabilmektedir.

Uygulamanın açılış sayfası, görsel bir oyun menüsünü andıran bir tasarıma sahiptir. Kullanıcılar, bu sayfada çeşitli etkileşim seçeneklerine ulaşırken, aynı zamanda dijital illüstrasyonlarla zenginleştirilmiş bir manzara ile karşılaşmaktadır. Dil tercihleri, karaoke seçeneği, şarkı seçimleri, müzik stüdyosu gibi ayarlara ve uygulama hakkındaki bilgilere buradan erişim sağlanabilmektedir. Ayrıca, sayfadaki karakterlere dokunarak da çeşitli etkileşimler gerçekleştirmek mümkündür. Bu etkileşimler, çocuklar için hem eğlenceli hem de öğretici bir deneyim sunmaktadır (Resim 2.27).

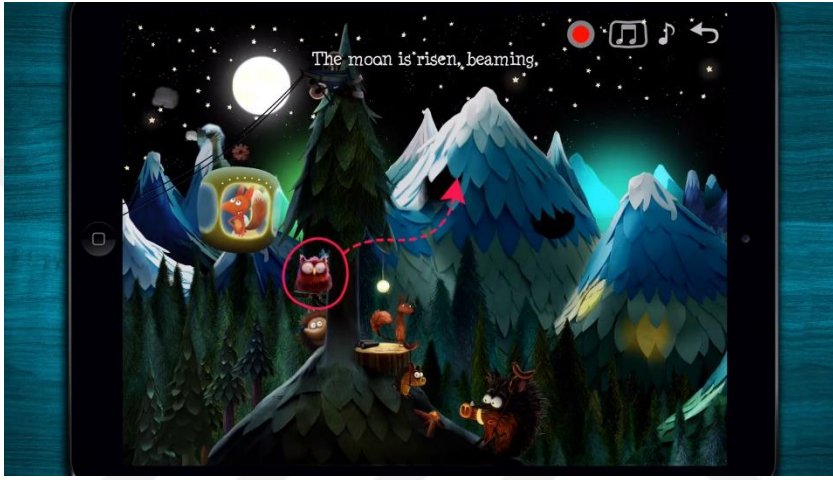
Resim 2.27. “Little Fox Music Box” adlı etkileşimli e-kitabın başlangıç sayfasına ait bir görüntü

Kaynak: Top Best Apps Planet, 2016.

Kitabın içeriği, dikkat çekici bir görsel kompozisyonla oluşturulmuş olup, renklerin seçimi, karakterlerin ve mekânların tasarımı, çocukların ilgisini çekecek ve onları eğlendirecek şekilde düşünülmüştür. Bu kompozisyon, diğer tasarım ilkeleriyle birlikte vurgu, orantı ve görsel hiyerarşi ilkelerini de esas alarak etkileşimli unsurların belirgin bir biçimde algılanmasını sağlamıştır. Bunun yanı sıra, daha küçük veya detaylara gizlenmiş unsurlar, kullanıcılara yönlendirici ipuçları ile sunulmuştur. Bu

yaklaşım, kullanıcı deneyimini iyileştirirken, keşif ve etkileşim fırsatlarını da artırmıştır.

Şarkı sözleri, seslendirme ile senkronize bir biçimde görüntülenmektedir. Bu durum, okumayı bilmeyen çocuklar için önemli bir avantaj sağlamaktadır. Arayüz tasarımı ise, sade bir görünüm sunan ayarlar butonları, müzik ve ortam seslerinin kontrol edilmesine olanak tanımaktadır. Kullanıcılar, aynı zamanda ses kaydı yapma imkânına da sahip olmaktadır (Resim 2.28).

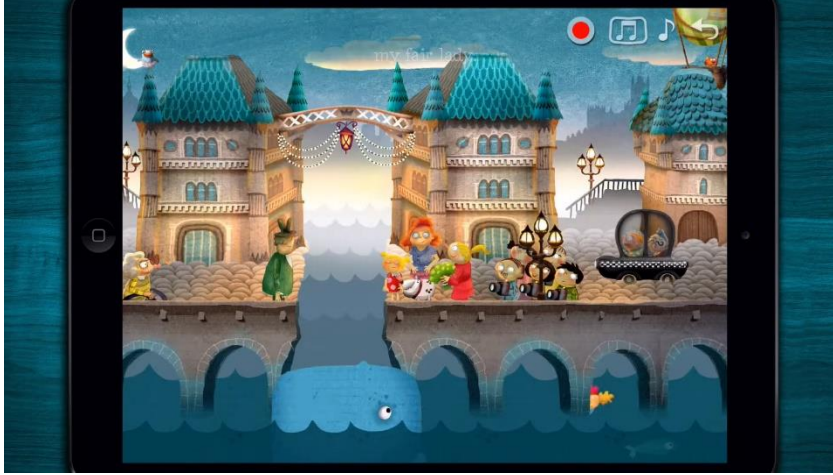

Resim 2.28. “Little Fox Music Box” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü

Kaynak: Top Best Apps Planet, 2016.

Paralaks özelliği, ekranın sağa ve sola kaydırılmasını sağlayarak, kullanıcılara daha geniş bir görsel alan sunmakta ve kompozisyona derinlik katmaktadır. E-kitabın içindeki müzik, hedef kitlenin yaş grubuna uygun olarak seslendirilmiş; arka planda kullanılan enstrümantal tonlar ise profesyonel bir anlayışla tasarlanmıştır (Resim 2.29).

Resim 2.29. “Little Fox Music Box” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü

Kaynak: Top Best Apps Planet, 2016.

Müzik stüdyosu bölümü, kullanıcıların yaratıcılığını ortaya koyabilmesine imkân tanırken, etkileşimli karakterlerin sevimliliği de dikkat çekmektedir. Kullanıcılar, bu bölümde rehberlik eden uyarı butonları sayesinde yönlendirilerek, gizlenmiş figürlerle etkileşimde bulunabilmektedirler (Resim 2.30).

Resim 2.30. “Little Fox Music Box” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü

Kaynak: Top Best Apps Planet, 2016.

Sayfalar arasında geçiş yapılırken, diğer sayfalardaki canlı renk çeşitliliğinin aksine, siyah bir arka plan üzerinde elinde kahve tutan e-kitabın başrol karakteri tilki figürüyle birlikte “Bir An” (One Moment) ifadesi kullanılmıştır. Bu yaklaşım, kullanıcılara kısa bir mola verme hissi yaşatırken, tilkinin sevimliliği ve kahve ile sunduğu sıcaklık, okuyucuların kitaba olan bağını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu geçiş, dikkat

dağıtıcı unsurları bir süreliğine hareketsiz kılarak, ana içeriğe ve diğer sayfalara odaklanmayı kolaylaştırmaktadır (Resim 2.31).

Resim 2.31. “Little Fox Music Box” adlı etkileşimli e-kitabın geçiş sayfasına ait bir görüntü

Kaynak: Top Best Apps Planet, 2016.

Sonuç olarak, “Little Fox Music Box”, çevrimiçi uygulama mağazalarında \$3.99 tutar karşılığında erişime açılan etkileşimli bir e-kitaptır (Pure Sense Cases, 2019). Bu etkileşimli e-kitabın, eğlenceli ve eğitici bir deneyim sağlayarak çocukların bilişsel ve duygusal gelişimine önemli katkılarda bulunduğu anlaşılmaktadır (Resim 2.32).

Resim 2.32. “Little Fox Music Box” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü

Kaynak: Top Best Apps Planet, 2016.

Kullanıcıların uygulamayı satın almadan önce bilgi edinmelerini sağlamak amacıyla, kapsamlı tanıtım yazıları ve görsellerle desteklenen kayda değer bir sunum yer almaktadır. Bu tanıtım materyalleri, potansiyel alıcıların dikkatini çekmeyi ve uygulamanın sunduğu zengin içerik hakkında derinlemesine bir anlayış kazandırmayı

hedeflemektedir. Bu sayede, kullanıcılar yalnızca uygulamanın eğlenceli yönlerini değil, aynı zamanda eğitici potansiyelini de keşfederek bilinçli bir satın alma kararı verme fırsatına sahip olmaktadır.

2.7.2. “Babel: The Cat Who Would Be King” Adlı Etkileşimli Elektronik Kitap Üzerine Bir İnceleme

İllüstratör Karim Maaloul’un kaleme aldığı “Babel: The Cat Who Would Be King”, Belçika menşeli etkileşimli bir elektronik kitap uygulamasıdır. Bu uygulama, huysuz ve yaşlı bir kedi olan Babel’in sıkıcı günlerini eğlenceli hale getirme çabasını konu almaktadır. Babel, monoton yaşamını renklendirmek için bir krallık arayışına girmekte, bu süreçte birçok eğlenceli macera yaşamaktadır. Özellikle 4 ile 8 yaş grubuna hitap eden bu uygulama, yüksek kaliteli görsel bileşenler, özel müzikler ve ses efektleri ile zenginleştirilmiştir. Epic adlı şirketin geliştirdiği bu etkileşimli e-kitap, kullanıcılara animasyonlar ve etkileşimli unsurlarla dolu, akıcı ve keyifli bir deneyim sunmayı amaçlamakta ve görsel anlatımı, hikâye yapısı ve interaktif öğeleri ile öne çıkmaktadır. Bu unsurlar, alanında uzman kişilerden oluşan bir ekip tarafından hazırlanmıştır (Epic Web Agency, 2012).

Uygulama, kapak sayfasından önce bir iniş sayfası (Landing Page) ile başlayarak kullanıcıyı karşılamakta ve burada Babel’in uyku halinde olduğu bir yükleme ekranı görüntülenmektedir. Kapak sayfasında “Bana Oku” (Read It To Me) ve “Kendim Okurum” (I Read By Myself) şeklinde iki ana seçenek bulunmaktadır. Ayrıca, bu arayüzde “Ayarlar” (Settings) ve “Paylaşım” (Share) gibi butonlarda yer almaktadır (Resim 2.33).

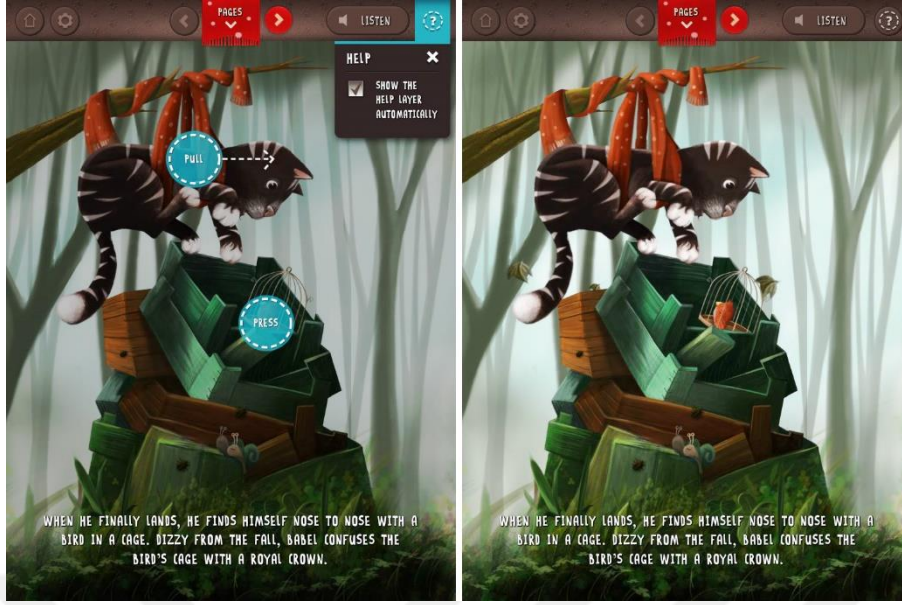

Resim 2.33. “Babel: The Cat Who Would Be King” adlı etkileşimli e-kitabın giriş sayfalarına ait görüntüler

Kaynak: Maaloul, 2014.

Babel’in hikâyesi, toplamda 20 sahneye bölünmüş olup, bu bölümler çeşitli etkileşim biçimleri (sürükle ve bırak, çek ve it gibi) ile zenginleştirilmiştir. Etkileşimli unsurların sahnelerle olan ilişkisi titizlikle tasarlanmıştır. Bu yaklaşım, okuyucunun dikkatini ve ilgisini hikâyeye yönlendirmeyi etkin bir şekilde sağlamaktadır. Kullanıcı arayüzü, ekranın üst kısmında sabit bir şekilde yer alan yönlendirme ve dolaşım menüsü ile desteklenmektedir. Bu menüde, ses açma/kapatma ikonu, ayarlar simgesi, sayfalara erişimi sağlayan ayraç göstergesi ve etkileşimli öğeleri tanımlayan bir soru işareti ikonu gibi unsurlar bulunmaktadır. Bu yöntem, kullanıcıların e-kitap içerisindeki dolaşımını kolaylaştırmakta ve arama ve keşif süreçlerini optimize etmektedir.

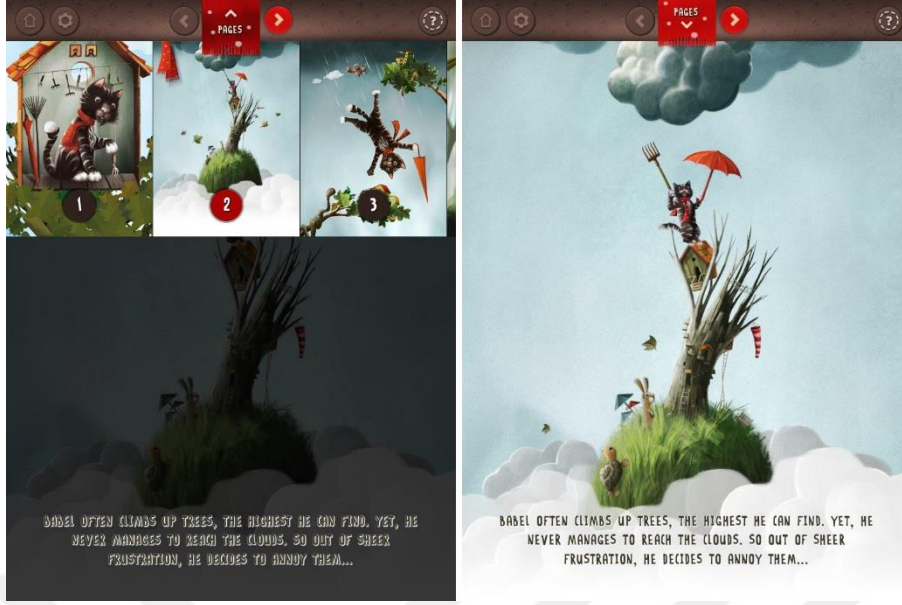
Nitekim, “Babel: The Cat Who Would Be King” adlı e-kitabın dikkat çekici özelliklerinden biri, kullanıcıya sunulan çok sayıda etkileşimin ayrıntılı bir şekilde açıklanmasıdır. Ekranın sağ üst köşesinde sabit bulunan soru işareti ikonuna tıklayan kullanıcı, bulunduğu sahnedeki hareketli nesneleri görüntüleyebilmektedir. Hangi hareketin hangi nesneye nasıl bir tepki vereceği, yalın bir gösterge ile ifade edilmektedir. Özellikle Resim 2.34’de gösterilen “Pull” (Çek/Sürükle) ve “Press” (Bas) komutları, bu etkileşimlerin somut örnekleri olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım, kullanıcı deneyimini zenginleştirmekte ve etkileşimli unsurların anlaşılabilirliğini artırmaktadır.

Resim 2.34. “Babel: The Cat Who Would Be King” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait görüntüler

Kaynak: Maaloul, 2014.

Öte yandan, iPad, iPad2 ve Android tabletlerle uyumlu bir şekilde çalışan bu etkileşimli e-kitabın bir diğer önemli özelliği, uygulamada kullanılan yazı bileşenlerinin her sayfada benzer konumda yer almasıdır ve bu da dikey olarak tasarlanan grafik arayüzünün alt kısmına denk gelmektedir. Kullanıcıların okuma sürecinde hangi sayfada olduklarını anlamaları ve başka sayfalara rahatlıkla geçiş yapabilmeleri için sayfaların tamamını aynı anda görebilmelerini sağlayan “Sayfalar” (Pages) butonu, bu arayüzün önemli bir parçası olmaktadır. Kullanıcı bu butona bastığında, okumakta olduğu kitapta istediği sayfaya hızlıca ulaşabilmektedir (Resim 2.35).

Resim 2.35. “Babel: The Cat Who Would Be King” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait görüntüler

Kaynak: Maaloul, 2014.

Eş zamanlı olarak sağlanan hareketli nesnelerin statik ve etkileşimli açıklamaları, kullanıcıların kitabın dinamik yapısını daha iyi kavramalarına olanak tanırken, sayfalar arası geçişleri kolaylaştıran tasarım unsurları, okuyucunun dikkatini sürdürmesine yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak, “Babel: The Cat Who Would Be King” adlı etkileşimli e-kitap uygulaması, kullanıcı deneyimini ön planda tutan çok sayıda etkileşim unsuru ve anlaşılabilir grafik arayüzü ile dikkat çekmektedir. Bu durum, modern dijital okuma deneyiminde yüksek kaliteli ve kullanıcı dostu arayüz tasarımlarının önemini gözler önüne sermekte ve etkileşimli e-kitapların geleceği açısından umut verici bir örnek teşkil etmektedir.

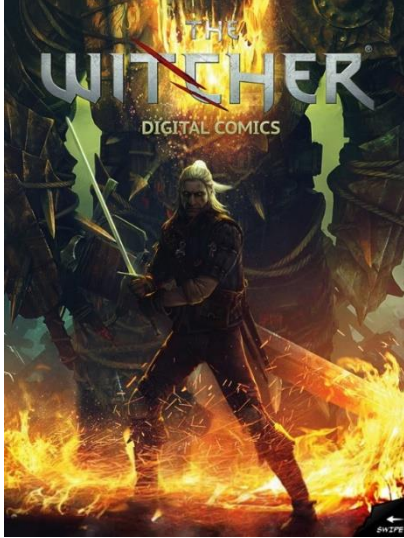
2.7.3. “The Witcher” Adlı Etkileşimli Elektronik Kitap Üzerine Bir İnceleme

CD Projekt RED tarafından geliştirilen ve CD Projekt tarafından yayımlanan The Witcher, hem bilgisayar hem de konsol sistemleri için özel olarak tasarlanmış, zengin bir fantastik dünyaya sahip bir aksiyon-rol yapma oyunu serisidir. Bu serinin bir çizgi roman uyarlaması olan etkileşimli e-kitap “The Witcher”, kullanıcılara oyun versiyonlarıyla kıyaslanabilir derinlikte bir anlatım sunmaktadır. Sadece App Store uygulama mağazası üzerinden erişilebilen bu etkileşimli e-kitap, içeriğinde şiddet, cinsellik ve kan sahneleri barındırdığı için, erişiminin 17 yaş ve üzeri bireylere sınırlı

olması amaçlanmıştır. Bu durum, eserin olgun temalarını ve grafik içeriğini dikkate alarak hedef kitleyi tanımlamakta etkili olmaktadır.

Geralt adındaki canavar avcısının serüvenini konu alan “The Witcher”, dikey bir formatta tasarlanmış ve İngilizce dilinde sunulmuştur. Kapak sayfası, içeriğiyle uyumlu bir atmosfer yaratarak şiddeti çağrıştırmaktadır (Resim 2.36). Bu sayfada kullanılan renk paleti, ışık-gölge dengesi ve kompozisyon, geleneksel çizim ve boyama tekniklerinden farklı olarak dijital boyama yöntemine dayanmaktadır. Ayakta kılıcını tutan Geralt karakteri, hareket eden dumanların arasında etkileyici bir şekilde sabit durmaktadır. Ayrıca, sayfada yalnızca “The Witcher” logosu ve “Dijital Comics” ifadesi bulunmakta, başka bir tipografik unsur yer almamaktadır. Sayfanın sağ alt köşesinde yer alan ikon (Swipe), hikâyenin başlatılması için parmakla sağdan sola kaydırma hareketi yapılması gerektiğini göstermektedir. Bu işlem, okuyuculara açılan sayfa ve diğer üç sayfa boyunca çizgi romanın okunma biçimi hakkında açıklayıcı net bilgiler sunmaktadır (Witcher2Game, 2012).

Resim 2.36. “The Witcher” adlı etkileşimli e-kitabın kapak sayfasına ait bir görüntü

Kaynak: XSGameplay, 2012.

Hikâye başladığında, her sayfa farklı açılardan ekranın merkezine doğru kayarak gelmekte ve kullanıcıya parmağını hangi yöne hareket ettirmesi gerektiğini göstermektedir. Bu kaydırma hareketleri, bazen sayfa değiştirmeye, bazen de hikâye akışını sürdürmeye yardımcı olmaktadır. Ayrıca, bu hareketler, kullanıcıların nesnelerle etkileşim kurabilmesini de imkân tanımaktadır. Bu yayın, sayfa yapıları, konuşma balonları ve içindeki yazı karakterleri bakımından geleneksel basılı çizgi

romanlarla benzerlik göstermektedir. Bu yaklaşım, okuyucuların kendilerini tanıdık bir ortamda hissetmelerine katkıda bulunmaktadır (Resim 2.37).

Resim 2.37. “The Witcher” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü

Kaynak: XSGameplay, 2012.

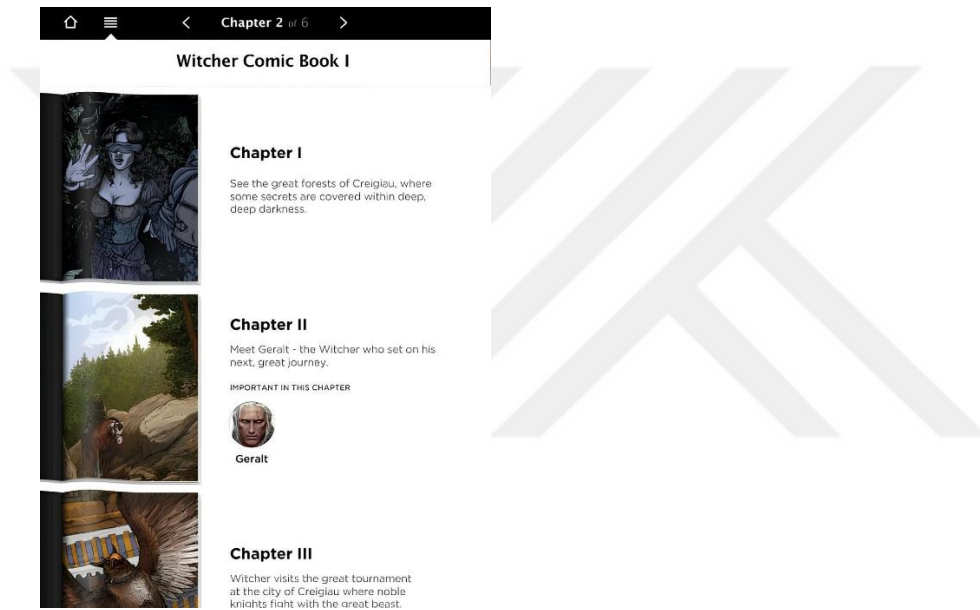
Her sayfada bazı bölümler hareket halinde olsa da kullanıcılara pek çok unsurla etkileşimde bulunma fırsatı sunulmadığı görülmektedir. Bu durum, etkileşim olanağını sınırlandırarak okuyucu deneyimini kısıtlasa da hikâyenin akışını etkilemediği anlaşılmaktadır. Sayfalar içindeki hikâye akışının hızına bağlı olarak değişen müzik ve ortam sesleri, kullanıcıların atmosfere uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Bu durum, okuma deneyiminin daha dikkate değer bir nitelik kazanmasını sağlamaktadır (Resim 2.38).

Resim 2.38. “The Witcher” adlı etkileşimli e-kitabın iç sayfalarına ait bir görüntü

Kaynak: XSGameplay, 2012.

Öte yandan, The Witcher adlı etkileşimli e-kitap, toplamda altı farklı bölümden oluşmaktadır. Kullanıcılar, bu bölümler arasında geçiş yapmak için sayfanın üst kısmında beliren menü sekmesini kullanabilmektedir. Bu menü, kullanıcıların istedikleri bölüme hızlı ve pratik bir şekilde ulaşmalarını sağlamakta, aynı zamanda ana sayfaya dönüş imkânı da sunmaktadır. Böylece, merak edilen içeriklere ve bölümlere erişim kolaylaşmakta ve okuma deneyimi daha akıcı hale gelmektedir. Bu deneyim, her bölüm için görsel bir sayfanın yanı sıra, kısa açıklayıcı bilgilerle desteklenerek, kullanıcıların bölüm seçimi süreçlerinde daha etkili bir yönlendirme sağlamaktadır (Resim 2.39).

Resim 2.39. “The Witcher” adlı etkileşimli e-kitabın bölümler arası navigasyonunu destekleyen bir menü sekmesine dair bir görüntü

Kaynak: XSGameplay, 2012.

The Witcher’ın hedef kitlesi dikkate alındığında, tercih edilen yazı tipleri, renk kullanımı ve çizim teknikleri, seslendirmelerin içerik ile olan uyumu açısından sistematik bir bütünlük sergilemektedir. Bu unsurların etkileşimi, eserin genel etkileyiciliğini artırmanın yanı sıra, illüstrasyonların teknik yapısında da belirgin bir iç tutarlılık sağlamaktadır. Bu özellikleri sayesinde kullanıcılar yalnızca bir çizgi roman okumakla kalmamakta, aynı zamanda interaktif bir keşif yolculuğuna çıkarak Geralt adlı karakterin evrenine daha derinlemesine entegre olma fırsatı da bulmaktadır. Bu durum, okuma alışkanlıklarını dönüştürme ve yeni deneyimler sunma konusunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

3. TARİHİ ŞAHSİYETLERİN ÖNEMİ, AKTARIMI VE İLLÜSTRASYONLARDAKİ YANSIMALARI

3.1. Tarih ve Tarihî Şahsiyet Kavramına Küresel ve Yerel Bir Perspektiften

Bakış

Bu başlık altında, tarih ve tarihî şahsiyet kavramları üzerine genel bir değerlendirme yapılması amaçlanmış ve söz konusu kavramların, günümüz toplumsal dinamiklerini nasıl şekillendirdiğini anlayabilmek amacıyla çeşitli küresel ve yerel perspektiflerin bütüncül bir şekilde bir araya getirilmesi göz önünde bulundurulmuştur.

3.1.1. Tarih

Günümüzün karmaşık ve hızla değişen dünyasında, tarihî perspektiflere başvurmak, geçmişin derin bir bilgelik ve önemli bir yol göstericilik sunduğunu ortaya koymaktadır. Bu perspektif, yalnızca geçmişe dair bilgi edinme veya geçmişi anımsama amacını taşımamakta; aynı zamanda bugünü ve bugünün sorunlarını anlamlandırma noktasında da büyük bir öneme sahip olmaktadır. Zira tarih, geçmişte yaşanan olayların ve toplumların kazandığı deneyimlerin yansımasıdır. Günümüzde karşılaşılan pek çok sorun, tarihte benzer zorluklarla mücadele eden bireyler ve toplumlar tarafından yaşanmış ve bu deneyimler, zamanın sayfalarına kaydedilmiştir. Zira MacMillan'ın (2017: 15-16) ifade ettiği gibi, geçmiş ile bugün arasında gözle görülür bir biçimde farklılıklar mevcut olsa da; geçmişin insanları ile bugünün insanların kaygılandıkları şeyler büyük farklılıklar gösterse de, geçmişin insanları da bugünün insanları gibi yaşadıkları çağın getirdiği zorluklar ve sorunlarla yüzleşmek/baş etmek mecburiyetindeydiler. Bu bağlamda, tarih, geçmişin tecrübelerinden ders çıkararak bugünü daha huzurlu kılmak için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu nedenle tarih, her bir sorunu çözmek için toplumlara yol gösteren bir pusula işlevi görmekte ve bugünü daha huzurlu kılmak için geçmişle sağlıklı bir ilişki kurma fırsatı sunmaktadır (Vurucu, 2017: 164). Ancak, geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu fırsattan yeterince faydalanılmadığı açıkça gözlemlenmektedir. Örneğin, yirminci yüzyılın iki büyük dünya savaşı, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine ve büyük yıkımlara yol açmış, uluslararası düzeyde barış ve iş birliği konularında ciddi dersler çıkarılması gereken örnekler olarak tarih sahnesinde yerini almıştır. Buna rağmen, günümüzde dünyanın çeşitli bölgelerinde savaşlar hâlâ devam etmekte ve bu durum, tarihin insanlığa sunduğu öğretilerin tam anlamıyla

işselleştirilmediğini göstermektedir. Savaşların yanı sıra, günümüzde etnik, dini, sosyal, ekonomik ve politik nedenlere dayalı olarak da insanlar arasında çatışmalar ortaya çıkmakta ve bu durum, çeşitli sorunlara ve anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Oysa tarih, insanlığa, ortak bir gezegeni paylaştığını hatırlatarak, bu tür savaşların ve çatışmaların sonuçlarından ders çıkarmanın gerekliliğini vurgulamakta ve daha barışçıl bir gelecek inşa etme ihtiyacına dair önemli öğretiler sunmaktadır. Hâliyle Santayana'nın (1905: 1), "Geçmişi hatırlayamayanlar, onu tekrar yaşamaya mahkûmdur" şeklindeki görüşü, bu bağlamda oldukça anlamlı olmaktadır. Bu süreçte, geçmişle kurulan bağın ve tarihin toplumsal hafızadaki yerinin büyük bir mana taşıdığı ve tarihin, tüm insanlık adına sunduğu kazanımların paha biçilmez olduğu düşüncesine vurguda bulunmak yerinde olacaktır.

Öyle ki, Stearns (2009: 118) da tarihin yalnızca tarihçilerin ya da tarih eğitimcilerinin üzerinde düşündüğü bir ilgi alanı olmadığını, aksine tarihin tarihsel süreç boyunca hiçbir zaman belirli gruplara özgü bir konu olarak kabul edilmediğini vurgulamaktadır. Nitekim Şimşirgil'in (2014: 9) belirttiği gibi, tarih "insanlığın ölümsüz romanı"dır. Tarihsizlik ise, "temeli ve geleceği olmayan, direnme gücü bulunmayan, 'günöbirlik' yaşamın ve süreselliğin ta kendisidir" (Bilgiç, 2012: 5). Safran'a (2010: 20) göre, tarih bazen felsefe, şiir veya siyaset biliminin bir uzantısı olarak algılsa da, hayalî bir metin değildir. Bilgiç'in (2012: 5) işaret ettiği gibi, tarih yalnızca bir bilim dalı ya da hobi değil; bireylerin insanlığa, çağına ve gelecek kuşaklara karşı taşıdığı sorumluluğun bir gereğidir. Bu sorumluluk bağlamında, Güngör (2003: 64), daha kapsamlı bir anlayış geliştirmek isteyen bireylerin veya toplumların tarihe yönelme zorunluluğuna dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, tarihin yalnızca geçmişe ait bir olgu olmadığını ve geçmişi incelemekle sınırlı kalmadığını, aynı zamanda bireyler ve toplumlar için derin bir anlam ve sorumluluk taşıdığını da işaret etmektedir. Dolayısıyla, tarihe yönelmek, geçmişi anlamak ve geçmişten dersler çıkarmak gibi evrensel gerekliliklerin ötesinde, her toplumun kendine özgü kimliğini tanımlama, tarihi mirasını koruma ve bu mirası gelecek nesillere aktarma gibi toplumsal sorumlulukları da içermektedir. Bu gereklilikler, toplumları ayrıştırma veya ötekileştirme amacı gütmemektedir; aksine, kültürel çeşitliliği zenginleştiren ve her toplumun eşsiz katkılarını ortaya koyan önemli etmenler olarak değerlendirilmektedir. Bu etmenler, toplumların gelecekteki kararlarını daha sağlam temeller üzerine inşa etmelerine yardımcı olmaktadır.

Demircan'ın (2007: 86) dikkat çektiği gibi, her toplumun kendine özgü bir medeniyeti bulunmaktadır. Bu medeniyete ait bireylerin, kendi geçmişlerini bilme ve bu geçmişi koruma sorumluluğu vardır. Bireyler, kendi medeniyetlerine ait değerlere sahip çıkmalı ve bu değerleri bir kuşaktan diğerine aktarmalıdır. Nitekim, Edward Hallett Carr, tarihi, edinilmiş becerilerin kuşaktan kuşağa aktarılması yoluyla gerçekleşen bir ilerleme süreci olarak değerlendirmektedir (Demircan, 2007: 86). Bu sorumluluğun ihmal edilmesi, toplumların tarihî köklerini kaybetmesine ve kültürel bağların zayıflamasına neden olabilmektedir. Bu sorumluluk, her toplum, millet ve ulus için yerine getirilmesi gereken öncelikli bir görevdir. Atsız (1971: 3) da bu sorumluluğun önemine vurguda bulunarak, “Bir millete geçmişini unutturmak, onu yok etmenin ilk şartıdır” demiştir. Bu görüş, geçmişin bilinmesinin, korunmasının ve aktarılmasının, toplumsal varoluşun ve kimliğin sürekliliği açısından ne denli kritik bir unsur olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu husus, Kılıç'ın (2019: 113) “Geçmişini bilmeyen uluslar, geleceğini iyi planlayamazlar ve sürekli hata yaparlar” ifadesiyle de somutluk kazanmaktadır. Nitekim Demircan'ın (2007: 85) belirttiği gibi, geçmişini bilmeyen ve tarih bilincinden yoksun bir toplumun kimliğini sürdürebilmesi mümkün değildir. Bu tür bir toplum, hem kültürel kimliğini kaybetmeye karşı savunmasız bir hâle dönüşmekte hem de diğer toplumlar tarafından ekonomik olarak sömürülmeye açık bir konuma gelmektedir. Fakat Güngör (2003: 66), tarih bilincinin sadece temel bir tarih bilgisinden ibaret olmayacağını vurgulamaktadır. Akabinde Güngör, “millî tarih şuuru” kavramına odaklanarak, bir milletin bireylerinin, ait oldukları millete ilişkin büyük tarihî olayları bir anlam bütünlüğü içinde gördüklerinde ve bu olayları kişisel geçmiş olayları gibi içselleştirdiklerinde bu özdeşleşmenin gerçekleşebileceğine dikkat çekmektedir. Güngör, bu özdeşleşmeyi insan ve tarih arasındaki özdeşleşme olarak tanımlamakta ve bireylerin kendi geçmişlerinin nasıl kişisel kimliklerinin temelini oluşturuyorsa, bir milletin geçmişinin de o millete mensup tüm bireylerin ortak mirası olarak kabul görmesi gerektiğini düşünmektedir.

Bu bağlamda, millî tarih bilincine sahip olmayan bireylerin, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün uyarıları ve yönlendirici tespitleri doğrultusunda, millî benliklerini korumalarının güç olduğu ifade edilebilmektedir. Zira, Millî benlik, Atasoy'a (2023) göre, toplum içindeki “ben” teriminin “biz” kavramı boyutuna taşınmasını sağlayan ve toplumun ata olarak kabul ettiği şahsiyetlerden devraldığı biyolojik, psikolojik ve sosyolojik mirasların bütününe temsil eden bir kavram olmaktadır. Atatürk de bu

çerçevede, millî benliğini bulamayan milletlerin diğer milletlerin hedefi haline geleceği konusunda önemli uyarılarda bulunmuştur (Alp, 1997: 447). Bu durum, Atsız'ın (1931) yirminci yüzyılda, yabancı milletlerle temas hâlindeki toplumlarda millî benlik duygusunun zayıfladığına ve pek çok bireyin bu sarsıntının ötesine geçerek dini, siyasi, toplumsal ve ekonomik ahlaklarına, hatta genel insanlık özelliklerine hayranlık duyduğuna dair belirttiği görüşleriyle paralellik göstermektedir. Bir asır sonra, yani günümüzde, internetin ve küreselleşmenin etkisiyle bu durumun daha da yoğunlaştığı ve bireylerin kültürel aidiyetlerinde zayıflamalar yaşandığı gözlemlenmektedir (Atsız, 2011: 45). Hâliyle Atatürk'ün öngörülerinin geçerliliği, küresel etkileşimlerin ivme kazandığı günümüzde daha da belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Bu hususta, ulusal kimliğin ve benliğin korunması, modern dünyanın baş döndüren kültürel değişimlerine karşı stratejik bir zorunluluk haline gelmektedir. Bu doğrultuda, tarih ve tarih bilinci, bireylerin ve toplumların millî benlik ve kimliklerini sürdürme mücadelesinde temel bir dayanak teşkil etmektedir. Zira Schopenhauer'in belirttiği üzere, “bir millet, benlik şuuruna ancak tarih vasıtasıyla varabilir” (Boyar, 2007: 149). Bu bağlamda, tarih yalnızca bir milletin geçmişini değil, aynı zamanda mevcut durumunu ve geleceğini de şekillendiren ve etkileyen kritik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kavram, milletlerin hüviyetlerini koruyabilmeleri ve sürdürebilmeleri için önemli bir temel oluşturmaktadır. Geçmişin doğru anlaşılması, mevcut toplumsal yapının ve kültürel değerlerin korunması ve gelecekteki toplumsal yönelimlerin belirlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle, tarih bilinci, sadece tarihsel olayları bilmekle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda bu olayların toplumların güncel ve gelecekteki yönelimleri üzerindeki etkilerini anlamak için de gerekli olmaktadır.

3.1.2. Tarihî Şahsiyet

Tarih, “toplumları, milletleri, kuruluşları etkileyen hareketlerden doğan, olayları zaman ve yer göstererek anlatan, bu olaylar arasındaki ilişkileri, daha önceki ve sonraki olaylarla bağlantılarını, karşılıklı etkilenmeleri, her milletin kurduğu medeniyeti inceleyen bilim” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Bu geniş tanım, şüphesiz tarihin kavramsal önemine dikkat çekmekte ve onun düne, bugüne ve yarına ışık tutan bir disiplin olduğuna vurguda bulunmaktadır. Tarihî şahsiyetler ise bu disiplin içerisinde baş aktörler olarak özel bir konuma sahip olmaktadır, zira onlar;

toplumların ve milletlerin seyrine, medeniyetlerin gelişimine etki eden, belirli bir tarihsel döneme damgasını vuran ve tarihin dokusunu oluşturan kişiler olmaktadır. Bu çerçevede Bektaş ve Şeker (2020: 529), bu özel konumu temel alarak tarihî şahsiyetleri, geçmişi anlamada ve değerlendirmede kritik bir unsur olarak değerlendirmekte ve onların olmadığı durumlarda geçmişi anlama ve geçmişe değer verme motivasyonunun eksik kalabileceğini öne sürmektedir. Bu perspektiften bakıldığında, tarihî şahsiyetlere özel bir değer ve önem atfetmek, geçmişle kurulan bağın daha derin ve anlamlı hale gelmesine katkı sağlayan özel ve önemli tarihî anekdotlardan türetilen çeşitli çıkarımlar sunmaktadır. Bu anekdotlardan hareketle, tarihî şahsiyetlerin bireysel hüviyetlerinin ötesine geçerek, bulundukları dönemin sınırlarını aşan ve hem küresel hem de ulusal bir anlam kazanan önemli bir gerekliliğin parçası olduklarını kavrayabilmek adına, öncelikle bu tarihî kişilikleri, “tarihî şahsiyet” kavramı bağlamında tanımlamak, ardından bu tanım temelinde çeşitli çıkarımlarda bulunmak; bu doğrultuda ise, tarihî şahsiyetlerin insanlık tarihine ve toplumların kolektif hafızasına olan tesirlerini ortaya koymak faydalı olacaktır.

Ancak, “tarihî şahsiyet” kavramını tek bir tanıma indirgemek ve bu bağlamda, söz konusu kavramın sınırlarını kesin bir şekilde belirlemek oldukça güç olabilmektedir. Bunun temel nedeni, bu kavramın kendi döneminin koşulları, kültürel bağlamı ve toplumsal dinamikleri çerçevesinde şekillenmiş, farklı alanlarda çeşitli roller üstlenmiş ve geniş bir etki alanına sahip tarihî kişileri kapsamasıdır. Dolayısıyla, bu tür bir kavramın ele alınmasında, daha geniş ve çok yönlü bir perspektife ihtiyaç duyulmaktadır. Misal, Bektaş ve Şeker (2020: 529-530), bu kişileri her ne kadar “tarihî şahsiyet” kavramı kapsamında “tarihin ve toplumların belirli dönemlerinde yaşamış ve toplumlarına bir şekilde katkıda bulunup, toplumların hafızasında adını ölümsüzleştirmiş kişiler” ya da “tarihîin tozlu sayfalarından önümüze çıkan değerli kişilikler” olarak tanımlasa da, bu kişileri tek bir tanıma indirgemeye çalışmanın ilk aşamada güç olabileceğine de dikkat çekmektedir. Nitekim bu kavram, Türkmen’in (2023) de vurguladığı gibi, “...geçmişte yaşamış ve insanlık tarihi için önemli işler yapmış olan kimseler...” için kullanılmakla birlikte, yalnızca peygamberler gibi hem insanî hem de uhrevî niteliklere sahip kişilerle sınırlı kalmamaktadır. Aksine, bu kavram kâşifler, filozoflar, sanatkârlar, ıslahatçılar ve inkılapçılar gibi geniş bir yelpazede yer alan kişileri de kapsamakta ve çeşitli alanlardaki etkileriyle geniş bir

nüfuz alanına sahip olmaktadır. Dolayısıyla, tarihî şahsiyet kavramı, çok boyutlu ve kapsamlı bir değerlendirme çerçevesi gerektirmektedir.

Örneğin, Ayaz (2020: 83) çalışmasında, “Tarihî şahsiyetler genelde önemli bir değeri olan, topluma fayda sağlamış kişilerdir” ifadesini kullanmıştır. Ancak, bu tür genel nitelendirmeler, tarihî şahsiyet kavramının çeşitliliğini ve çok boyutlu doğasını tam anlamıyla kapsamayabilir ya da bu kavram çerçevesinde onları tanımlamak için yetersiz kalabilir. Nitekim, Ayaz’ın ifadesindeki “...önemli bir değeri olan...” ve “...topluma fayda sağlamış...” gibi unsurlar, belirli normlara, yerel ölçütlere, bireysel ve toplumsal perspektiflere bağlı olarak değişkenlik gösterebilir. Bu bağlamda, bir tarihî şahsiyet, bir birey ya da toplum tarafından olumlu bir perspektifle değerlendirilebilirken, başka bir birey veya toplum tarafından farklı, hatta olumsuz bir bakış açısıyla ele alınabilir. Nitekim, Cantürk’ün (2022: 65) Türkçe ve Türk kültürü ders kitaplarında tarihî şahsiyetlere yönelik gerçekleştirdiği bir araştırmada, Ayaz’ın (2020: 83) yukarıda bahsi geçen tanımına atıfta bulunularak, “Bu çalışmada ise, tarihî şahsiyetin ‘genelde önemli bir değeri olan topluma fayda sağlamış kişiler’ anlamını karşılayacak nitelikteki kullanımı tercih edilmiştir” şeklinde bir ifade kullanmak durumunda kaldığı gözlemlenmektedir. Dolayısıyla, tarihî şahsiyet kavramının tanımlanmasında yer alan subjektif unsurların zamanla ve farklı bakış açıları doğrultusunda çeşitlenebileceği göz önüne alındığında, bu kavramın daha geniş, disiplinler arası ve çok boyutlu bir perspektifle ele alınması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durum, ilgili kavramın çok yönlü doğasını daha kapsamlı bir şekilde yansıtacak bir tanım yapılmasının zorunluluğuna işaret etmekte ve bu kavramın başlangıçta yalnızca belirli bir perspektifle sınırlandırılmaksızın, daha geniş ve kapsayıcı bir çerçeveden değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır.

Bu bağlamda, ilk olarak Türk Dil Kurumu’nun Türkçe Sözlük’ü incelenmiş ve burada, “tarihî şahsiyet” kavramının özel bir şekilde tanımlanmadığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, literatürde bu kavramın, yukarıda belirtilen perspektiflere benzer ya da aralarında belirgin farklılıklar taşıyan çeşitli tanımlamalarının da bulunduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, her bir tarihî şahsiyetin derinlemesine ve çok boyutlu bir karaktere sahip olduğu, farklı alanlarda etkili olarak toplumlara hem olumlu katkılar sağladığı hem de olumsuz etkilerde bulunduğu dikkate alınmıştır. Bu doğrultuda, söz konusu şahsiyetlerin yalnızca yerel değil, aynı zamanda küresel bir perspektiften de

ele alınarak tanımlanması ve değerlendirilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaca yanıt olarak, konuyla ilgili yapılan çeşitli araştırmalar üzerinden bazı çıkarımlar ortaya koymak ve özellikle Deniz (2011: 37) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmaya vurgu yapmak yerinde olacaktır. Zira, Deniz, bahsi geçen kavramın internet kaynaklarında araştırıldığında dahi net bir tanımına ulaşamadığını belirterek, bu süreçte önemli bir boşluğa dikkat çekmektedir. Ayrıca, Deniz, ilgili kaynaklarda “edebi şahsiyet”, “hükmi şahsiyet”, “manevi şahsiyet” ve “Müslüman şahsiyet” gibi alt kavramların açıklamalarına rastlanabildiğini ifade ederken, çarpıcı bir şekilde “tarihî şahsiyet” kavramının belirgin bir tanımının bulunmamasına da vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde, Cantürk’ün (2020: 64) de bu konuda literatürü incelediği ve araştırmalar yaptığı anlaşılmaktadır. Cantürk, söz konusu kavramın bazı kaynaklarda tanımlandığını, ancak kavramın tanımlanması konusunda farklı yorumlar ve tanımlamalar bulunduğunu, bu alanda net ve genel bir görüş birliği olmadığını, hatta bazı kaynaklarda “tarihî şahsiyet” yerine “tarihî karakter” kavramının da kullanıldığını gözlemlemiştir. Akabinde, Cantürk, bu durumu bireylerin “tarihî şahsiyet” kavramının sınırlarını belirleme konusunda yaşadıkları güçlüklerle ilişkilendirmektedir. Öte yandan, Dönmez ve Yazıcı’nın (2013) ise, bu durumu, “tarihî şahsiyet,” “tarihî karakter” ve “tarihî kişi” kavramları üzerinden eleştirel bir perspektifle ele aldıkları anlaşılmaktadır.

Bu gözlemler ışığında, söz konusu kavramın içeriği ve kapsamı üzerine daha geniş bir anlayış geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünülmüştür. Bu gereklilik doğrultusunda, yukarıda belirtilen “tarih” tanımına ek olarak, Türk Dil Kurumu’nun resmi internet sitesinde “tarihî” kavramının “tarihe geçmiş” ve “unutulmayan, anılma değeri olan” şeklinde açıklandığı, “şahsiyet” kavramının ise “kişilik veya bir kişi ait belirgin özellik” olarak tanımlandığı görülmüştür (TDK, 2023). Ayrıca, “şahsiyet” kavramının geniş bir kapsama sahip olduğu ve literatürde çeşitli tanımlamalarının bulunduğu; psikologlar arasında bile uzlaşılmış bir tanımının olmadığı; fakat genellikle bu kavramın bir kişiyi diğerlerinden ayıran bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerin bütünü olarak değerlendirildiği göz önüne alınmıştır (Aydın, 1996: 211). Bu bağlamda, “tarihî şahsiyet” kavramının, tarihsel süreçte önemli olaylara veya gelişmelere öncülük eden; kişilikleri, eylemleri ve katkılarıyla farklı alanlarda kalıcı ve derin izler bırakan; geniş ve uzun vadeli bir etki alanına sahip bireyleri ifade ettiği öne sürülebilir. Nitekim, Deniz’in (2011: 37) bu anlayışa paralel olarak, söz konusu

kavramı, “Tarihi olayların içinde aktif olarak rol alan, tarihsel olayların oluşumuna katkıda bulunan veya bu olayları gerçekleştirerek günümüzde etkisi devam eden, geçen zaman içinde adları unutulmaz hüviyetlerdir” şeklinde tanımladığı görülmektedir.

Yukarıda ifade edilen düşünceleri daha net bir şekilde vurgulamak amacıyla, bu hususta Deniz’in (2011: 38) araştırmasına yeniden başvurulması uygun olacaktır. Zira bu çalışmada, ilgili kavramın tarihsel bir olay üzerinden açıklayıcı bir biçimde ele alındığı gözlemlenmektedir. Deniz’in araştırmasına göre, Lale Devri’nin sona ermesine yol açan isyanda Patrona Halil, bir tarihî şahsiyet olarak kabul edilmektedir. Ancak, Patrona Halil’e destek olan diğer isyancılar, tam anlamıyla bir tarihî şahsiyet olarak nitelendirilememektedir. Bu ayrım, Patrona Halil’in isyanın öncüsü olması ve olayın gerçekleşmesi için düşünce ve eylemde bulunması ile ilgili olmaktadır. Ayrıca, bu olayın tarih kayıtlarında “Patrona Halil İsyanı” olarak özel bir biçimde adlandırılması, bu ayrımı daha da belirgin kılmaktadır.

Resim 3.1. Jean-Baptiste Vanmour imzası taşıyan Patrona Halil tasviri

Kaynak: Wikipedia, 2008.

Yukarıdaki örnek üzerinden de anlaşılabileceği üzere, bir kişinin tarih bilimi çerçevesinde yer alan belirli bir tarihsel olaya veya sürece dahil oluşu, söz konusu kişiyi tarihî şahsiyet olarak tanımlamak ya da değerlendirmek için yeterli olmamaktadır. Bu kavramsal analiz, tarihteki bir kişinin tarihî şahsiyet olarak tanımlanabilmesi için, bulunduğu dönemin sosyal, politik veya kültürel dinamiklerine nüfuz ederek öne çıkması, tarihsel süreçte aktif ve etkili roller üstlenmesi ya da tarih sahnesinde belirgin ve kalıcı bir iz bırakması gerekliliğine işaret etmektedir. Ancak bu tarihî kişiliklerin, tarihsel süreçte oynadıkları etkin roller ve tarih sahnesine bıraktıkları

izler, onları tarihî şahsiyet olarak öne çıkaran belirleyici faktörler olduğu gibi; aynı zamanda geniş kitlelerin onlara, kendi norm ve değer ölçütlerine göre çeşitli perspektiflerle yaklaşımlarına da neden olmaktadır. Örneğin, Patrona Halil, isyan sürecindeki rolü ve etkisi bağlamında bazı çevrelerce toplumsal düzeni sarsan ve iç barış ile huzur ortamını tehdit eden bir isyancı olarak değerlendirilebileceği gibi, bazı kesimlerce ise belirli grupların taleplerini dile getiren ve bu düşünceleri eyleme dönüştüren bir hareketin öncüsü olarak da görülebilmektedir. Nitekim, bazı romanlarda Patrona Halil'in cesur ve halkın hakkını savunan bir kahraman olarak kurgulandığı gözlemlenmektedir (Bkz. Türk, 2023: 231).

Bu değerlendirmeler ile birlikte nitelendirmeler, Adolf Hitler gibi örneklerle karşılaştırıldığında, daha sınırlı bir etkiye sahip tarihsel eylemlerin ötesine geçerek daha belirgin, katı ve kaçınılmaz bir boyut kazanabilmektedir. Zira Hitler'in liderliği genellikle Holokost gibi dehşet verici eylemler (Göktürk Çetinkaya ve Akgün, 2023: 123), totaliter rejim (Kahraman, 2023: 41) ve agresif bir dış politika ile ilişkilendirildiği için Hitler'in büyük bir kesim tarafından tarihin en karanlık figürlerinden biri olarak değerlendirildiği ve büyük bir kötülük simgesi olarak nitelendirildiği tespit edilmektedir.

Resim 3.2. Adolf Hitler'e ait bir fotoğraf

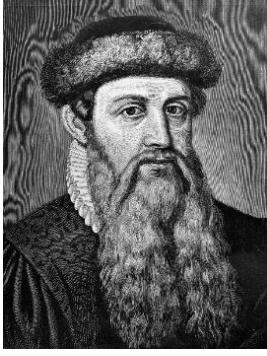
Kaynak: Wikipedia, 2020.

Ayrıca, bu tür örnekleri, Büyük İskender (asıl adıyla III. Aleksandros), Cengiz Han (doğum adıyla Temuçin) ve Emir Timur (veya Timurlenk) gibi tarihî şahsiyetlerle farklı bir bakış açısından ele alarak genişletmek de mümkündür. Bilindiği üzere, Büyük İskender, Cengiz Han ve Emir Timur; liderlikleri, askeri stratejileri, yönetim yetenekleri ve imparatorluklarını genişletme konusundaki başarıları ile büyük bir kesimde hayranlık uyandırmaktadır. Ancak, yönetimleri altındaki yaşanan savaşlar, istilalar ve imparatorluklarını genişletme sürecinde gerçekleştirdikleri kitlesel ölümler

gibi faktörler, onların acımasız savaş liderleri ve sert imparatorlar olarak nitelendirilmelerine de neden olmaktadır.

Bu bağlamda, Holodny ve Macias'ın (2015) araştırmasında; bazı tarihî şahsiyetlerin (veya liderlerin) hedeflerine ulaşmak için kullandıkları dehşet verici ve katı yöntemlerin, askeri ve siyasi gereklilikleri ile faydaları tartışılabilir olsa da, söz konusu şahsiyetlerin kimine göre kahraman, kimine göre de tiran (veya despot) olarak nitelendirilebilmesinin yoruma pek açık olmadığı belirtilmektedir. Ayrıca, bu görüşlerin desteklenmesi amacıyla Çin Şi Huang, Caligula, Attila, Wu Zetian, Cengiz Han, Emir Timur, Adolf Hitler ve Josef Stalin gibi tarihî şahsiyetlerin de örnek olarak ele alındığı görülmektedir.

Bu yaklaşımlar, Bektaş'ın (2020: 4) araştırmasında mevcut olan “Her tarihî şahsiyet bir kahraman mıdır?”, “Kime göre kahraman, kime göre değildir?” ve “Tarihî şahsiyetlerin kahraman olmasını sağlayan ölçütler nelerdir?” gibi soruları akıllara getirebilirken, bu tür soruların kişiden kişiye farklı cevapları olabileceği gerçeğini de içinde barındırmaktadır. Buna bağlı olarak, bu tür nitelendirmelerin ve ölçütlerin, dönemin koşulları, ideolojileri, tarihsel ve kültürel bağlamları gibi faktörlere bağlı olarak değişebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede, askeri ve siyasi liderlerin, genellikle ulusal ve politik hedeflere yönelik eylemleri ve savaşlara katılımları nedeniyle genellikle daha yerel ve eleştirel bir değerlendirme sürecine tabi tutulabildiği gözlemlenmektedir. Buna karşılık, özellikle bilim, sanat, kültür ve felsefe gibi daha barışçıl alanlarda etkiler yaratan/katkı sağlayan tarihî şahsiyetlerin, kültürel, entelektüel ve toplumsal etkileri dolayısıyla genellikle daha evrensel ve olumlu bir yaklaşımla değerlendirilebildiği anlaşılmaktadır. Örneğin, Johannes Gutenberg'in matbaanın icadıyla bilgiye erişimi kolaylaştırdığı ve insanlığın kültürel gelişimine katkı sağladığı göz önüne alındığında, bu tür etkiler/katkılar daha geniş bir takdirle karşılanmaktadır. Bu durum, tarihî şahsiyetlerin etkilerinin kapsamı ve niteliğinin, onların değerlendirilmesinde belirleyici bir rol oynadığını göstermektedir.

Resim 3.3. Johannes Gutenberg için yapılmış bir portre çalışması

Kaynak: Wikipedia, 2017.

Bu örnekler çoğaltılabilir. Ancak, Mustafa Kemal Atatürk örneğinde bu değerlendirme sürecinin genellikle daha farklı bir yönde ilerlediğine dikkat çekmek mümkündür. Bilindiği üzere, Atatürk; sadece askeri ve siyasi stratejileri ve başarıları ile değil, aynı zamanda vizyoner liderliği ve çağdaş düşünceleri ile eğitim ve kültür; hukuk ve adalet, tarım ve kırsal kalkınma; ekonomi ve sanayi, spor ve sağlık; bilim, sanat ve kültür gibi daha birçok alanda gerçekleştirdiği kayda değer atılımları ile de tanınmaktadır. Bu çok yönlülüğü ile birlikte, Atatürk'ün vasfının hem yerli hem de yabancı bilim ve fikir insanları, büyük askerler ve devlet adamları tarafından çeşitli incelemelere ve yazılara konu olduğu; genel kanaatin, Atatürk'ün modern devlet hayatının gerektirdiği değerlerle dolu, müstesna bir kişiliğe sahip olduğu; diğer bir deyişle, Atatürk'ün karizmatik bir lider olduğu düşüncesine değinmek de yerinde olacaktır (Arslan, 1996: 931).

Resim 3.4. Atatürk'e ait bir fotoğraf

Kaynak: Neifeless, 2023.

Dahası, tarih boyunca pek çok tarihî şahsiyetin veya liderin ırkçı ideolojilere büründüğü ve etnik ayrımlara vurgu yaptığı örnekler göze çarptığında; Atatürk, Köse'nin (2021: 39) belirttiği üzere, ırkçılığı reddetmiş ve Türk milletini Laz, Çerkez, Kürt veya Boşnak gibi etnik ayrımlara tabi tutmamıştır. Aksine, bu ayrımları geçmiş

idarelerin bir ürünü olarak görmüş, yurttaşlarını her zaman tek bir çatı altında birleştirme çabasında olmuş; Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırları içinde yaşayan ve kendisini Türk hissedenden herkesi Türk olarak kabul etmiş ve “Ne mutlu Türk olana!” değil, “Ne mutlu Türk’üm diyene!” diyerek ülkenin çeşitli coğrafi ve etnik kökenlere sahip vatandaşlarını kapsayıcı bir milliyetçilik anlayışıyla birleştirmiştir. Bu birleştirici anlayışa paralel olarak; Atatürk’e duyduğu hayranlığın bir yansıması olarak, “Gazi Mustafa Kemal” adında bir kitap yazan Charles H. Sherrill, Atatürk’ü sadece kurtarıcı ve millî bir kahraman olarak değil; aynı zamanda dünya ölçüsünde bir devlet adamı olarak da nitelendirmiştir (Yalçın ve Çetin, 1999: 1033). Buna ilaveten, Sherrill’in, bahsi geçen kitabındaki “...Türkler, Mustafa Kemal gibi, çağımızda henüz hiç kimsenin aşamadığı büyüklük ve yetenekte çok nadir bir insan yetiştirmiştir...” şeklindeki görüşünde kullandığı “çok nadir” sıfatının ilgili düşünce bağlamında önemli bir detay olarak göze çarptığını da izah etmek gerekir.

Bu bağlamda, Atatürk’ün sadece kendi milletine değil, genel anlamda tüm insanlığa hitap eden evrensel değerlere dayalı bir vizyonu temsil ettiği ve dünya genelinde saygı gören eşsiz bir şahsiyet ve saygın bir lider olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, “lider” sözcüğü genel anlamda “yol, gösteren, sevk eden, reis ya da baş” olarak, liderlik kavramı ise, en geniş kapsamı ile “toplumları sevk ve idare sanatı” olarak tanımlanabilse de (Enginsoy, 1986: 128), tarih boyunca çeşitli bilim adamları ve yazarlar tarafından liderlik kavramına ilişkin farklı tanımların yapıldığı (Akman, 2019: 102), liderlik kavramının pratik bir anlam taşıdığı ve dünya genelinde herkesin üzerinde mutabık kalabileceği bir liderlik modelinin belirlenemeyebildiği gerçeği göz önünde bulundurulduğunda (Kaldı, 2017); maalesef Atatürk’ün de diğer büyük liderler gibi zaman içinde çeşitli bakış açılarına maruz kaldığını ve farklı yorumlamalara tabi tutulduğunu gözlemek mümkün görünmektedir.

Bununla birlikte, bazı düşünörlere göre, tarihî şahsiyetlerin değeriendirilmesinde yalnızca onların eylemlerinin değil, aynı zamanda bu şahsiyetlere yüklenen anlamların da önemli bir rol oynadığına dikkat çekilmektedir. Aydın (2022), bu durumu şöyle izah etmektedir:

“...Her hareketiyle takdire şayan tarihî figürler ile ağzıyla kuş tutsa onay göremeyenler esasen aynı kadere mahkûm olmuşlardır ya da edilmişlerdir. Tarihî şahsiyetlerin ‘kutsal’ konuma çıkartılması veya yerden yere vurulması, bu şahsiyetlerin hayatları boyunca yaptıkları ile ilgili olduğu gibi takipçilerinin

ondan ne bekledikleri ile de alakalıdır... Aynı tarihî karakterin farklı zamanlar da (bazen aynı) bir kısım tarafından ayakta alkışlanırken başka bir kısım tarafından ise, ‘yuh!’ nidasıyla karşılanması, insanların bu tarihî karakter de aradıklarıyla yakından ilişkilidir...” (Aydın, 2022).

Bu çıkarsamalar ışığında, tarihçi ve akademisyen Margaret MacMillan’ın “Tarihin İnsanları: Kişilikler ve Tarihin Seyri” adlı kitabında yer alan birtakım görüşlere dikkat çekmek uygun olacaktır. Bahsi geçen kitaba göre, geçmişin insanlarını anlamak için öncelikle, o insanların değer yargılarının ve dünyayı görme biçimlerinin kendilerine özgü olduğu gerçeğine saygı duymakla işe başlamak gerekmektedir; zira onlar ve onların düşünce ve fikirleri, içinde bulundukları dönemin sosyal ve politik yapıları ve koşulları gibi bugünün insanının algısından uzak ve farklı kaynaklardan beslenmiş ve şekillenmiştir; bu nedenle onların daima kendi dönemleri içinde düşünülmesi ve değerlendirilmesi gerektiği sonucu ortaya çıkmaktadır (MacMillan, 2017: 14-15).

Bu bağlamda, tarihî şahsiyetlere yönelik kapsamlı bir anlayış geliştirmek; onları yalnızca izole bir biçimde değil, aynı zamanda bulundukları dönemin çevresel koşulları ve etmenleri ile birlikte değerlendirmeyi gerekli kılacaktır; bu durum da söz konusu şahsiyetlerin içinde bulundukları sosyal çevreyi idrak etmeyi ve bu çevrenin tarih boyunca biriktirdiği etkileri ve deneyimleri göz önünde bulundurmaya gerektirecektir. Zira Kuşat’ın (2003: 131) da ifade ettiği gibi, bir milletin tarihindeki dönüm noktalarını kavramak, bu evrelere etki eden liderlerin kişilik yapılarıyla birlikte düşünmeyi gerektirdiği gibi, bu liderleri anlamak da onların içinde bulundukları sosyal çevre, bu çevrenin etkisi ve birikimi bağlamında ele almayı zorunlu kılmaktadır. Sonuç olarak, tarihî şahsiyetlerin nasıl algılandığı veya onların eylemlerinin nasıl değerlendirildiği büyük ölçüde geniş kitlelerin değer yargılarına ya da onların tarihsel, toplumsal veya kültürel nüanslarına bağlı olarak değişebilir. Ancak, bu kişilerin tarih sahnesine bıraktıkları derin izler veya insanlık tarihinde oluşturdukları uzun vadeli etkiler konusunda herkesin uzlaşabileceği evrensel bir gerçek bulunmaktadır. Örneğin, 1453 yılında Sultan II. Mehmed, ya da bilinen adıyla Fatih Sultan Mehmet’in, komutasındaki Osmanlı ordusuyla Bizans İmparatorluğu’nun başkenti Constantinopolis’i (bugünkü adıyla İstanbul) ele geçirmesi, genel olarak büyük bir başarı olarak kabul edilen tarihî bir olay ve nesnel bir tespittir. Fakat, bu olay bazı topluluklar tarafından fetih olarak kabul görebilirken, diğer topluluklar tarafından istila olarak değerlendirilebilir.

Resim 3.5. İstanbul'un fetih sürecini konu alan Ressam Fausto Zonaro'nun bir eseri

Kaynak: Türk Tarih Kurumu, 2020.

Nitekim Demircan (2007: 71), bu konuda tarihçilere atıfta bulunarak, Türk tarihçilerinin II. Mehmed'i "Fatih" olarak anmış olmalarına ve bu olayı "Fetih" olarak nitelendirmelerine karşın, Batılı tarihçilerin söz konusu olayı "İstila" olarak değerlendirdiklerine işaret etmiştir. Araştırmacı, bu durumu ele alırken, bir tarihçinin zihninin ve tarihsel olguları yorumlamada kullandığı dilin, yaşadığı toplumdan, bağlı olduğu kültürel çevreden, aldığı eğitimden ve bizzat deneyimlediği tarihî olgulardan ve koşullardan etkilenmemesinin ve bu etkilerden kaynaklanan etmenler nedeniyle nesnel kalabilmesinin zor olabileceğine dikkat çekerek, tarihçilerin iradesi dışında ortaya çıkan bir öznellik ile ilişkilendirmiştir. Fakat, bu durum, Batı'da Grand Turco (Büyük Türk) takma adıyla bilinen Fatih Sultan Mehmet'in büyük bir askeri lider, devlet adamı ve entelektüel bir hükümdar olduğu gerçeğini gölgelememektedir. Zira o, sadece İstanbul'un fethiyle değil, aynı zamanda çağını aşan vizyonu, yeniliklere açıklığı ve imparatorluğunu güçlendirecek bir dizi reformu gerçekleştirme çabasıyla da tanınmaktadır. Onun hükümdarlığı döneminde Osmanlı İmparatorluğu, sadece askerî ve idari gücüyle değil, aynı zamanda entelektüel ve kültürel zenginliğiyle de öne çıkmış ve büyük bir güç haline gelmiştir. Bu sebeplerle ve daha fazlasıyla, Sultan II. Mehmet, namıdiğer Fatih Sultan Mehmet, sadece askeri ve siyasî liderlikteki eşsiz başarısı ile değil, aynı zamanda stratejik zekâsı ve vizyoner yönetim anlayışıyla döneminin en parlak dehalarından biri olarak da tarihe geçmiştir. Ayrıca, dönemindeki karşıt güçlere karşı uyguladığı stratejik hamleler ve caydırıcı politikalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun düşmanlarına korku salmasına neden olmuştur. Zira Sultan II. Mehmet'in ebediyete intikal ettiği haberi, İtalyan diplomatlar tarafından "Büyük Kartal öldü!" (La Grande Aquila è Morta!) ifadesiyle Venedik'e iletilmiş, kısa bir süre sonra da Roma'da bulunan Papa'ya özel bir kurye aracılığıyla bildirilmiş ve İtalya'da bu haberi takiben günlerce süren top atışları ve şenlikler düzenlenmiştir (Ekinci, 1996:

243). Bu durumu, II. Mehmet'in hükümdarlığının, onun varlığından rahatsız olanlar üzerinde nasıl derin bir etki yarattığının ve onun hükümdarlığı döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nun ne kadar büyük bir güç olarak algılandığının bir göstergesi olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Öte yandan, günümüzde dahi ölüm sebebi hakkındaki ihtilafların ve belirsizliklerin devam ettiği gözlemlenmekte olup (Çeken, 2017: 48), zehirlenme olasılığı en çok üzerinde durulan tezlerden biri olarak dikkat çekmektedir. Ancak, onun tarih sahnesine çıkışı ve kendi milletine bıraktığı miras göz önüne alındığında, onun çok dilli ve kültürlü kişiliği, çağ kapatıp çağ açan büyük liderlik kabiliyeti ve çağını aşan vizyonu tarih boyunca haklı bir övgüye layık görülmekte ve büyük bir belirginlik kazanmaktadır.

Bu genel hakikati temel alarak, tarihî şahsiyetlerin öneminin sadece bireysel ve toplumsal değer yargılarına bağlı olarak değişen bir mesele olmadığını öne çıkarmak ve bu çerçevede çeşitli perspektifleri kucaklamak da oldukça önemlidir. Bunu takiben, tarihî şahsiyetlerin küresel düzeydeki izlenimlerini kavramak kadar, onların ulusal bir tarih anlayışı içinde sentezlenen özel konumlarına odaklanmak ve bu konumlarına yerel bir bakış açısı kazandırmak da azımsanmayacak kadar mühim olacaktır.

3.2. Ulusal Perspektifte Tarihî Şahsiyetlerin Yeri, Önemi ve Aktarımı

İnsanlık, tarih boyunca çeşitli medeniyetler, krallıklar ve imparatorluklar kurarak, siyasal, toplumsal, kültürel ve ekonomik gelişimini sürdürmüştür. Bu medeniyetlerin ve yönetim biçimlerinin ortaya çıkışı, genellikle belirli tarihî şahsiyetlerin öncülük ettiği olaylarla ilişkili olmuştur. Doğdukları zamanın ruhuna ve koşullarına hâkim olan bu şahsiyetler, genellikle zorlu koşullarda ortaya çıkmışlar, kendi dönemlerindeki zorluklarla yüzleşmişler ve bu zorlukları aşmak için büyük kararlılıklarla adımlar atmışlardır. Bu adımları atmalarındaki ilhamları, genellikle bulundukları çağın akışından ve koşullarından, kendi kavimlerinin ve milletlerinin anlam ve değer dünyasından almışlardır (Türkmen, 2023). Aldıkları bu ilhamları, güçlü karakterleri, cesaretleri, vizyonları ve üstün becerileri ile harmanlayarak, milletlerini daha ileriye taşıma amaçları gütmüşlerdir ve bulundukları dönemin ruhunu ve gerekliliğini yansıtan değişimlere öncülük etmişlerdir. Bu öncüler, coğrafyalarını ve toplumlarını değiştirebilen ve şekillendirebilen bir güce ve değere sahip olarak, milletlerine/toplumlarına dayanıklılık ve vizyon kazandıran önemli ve çeşitli misyonlar üstlenmişlerdir. Üstlendikleri misyonlarla kendi kavimlerine ve milletlerine

önemli katkılarda bulunmuşlar ve tarih sahnesine derin etkiler ve güçlü izler bırakmışlardır. Bu izler zaman içinde sınırlı kalmamıştır; tarih boyunca devam eden bir mirasa dönüşmüştür, onların kendi milletlerinin tarihinde özel bir yer edinmelerini sağlamıştır ve toplumlarının hüviyetini şekillendiren, onların potansiyellerini belirleyen ve onları ortak bir amaç etrafında birleştiren unsurlar olarak öne çıkmıştır. Bu şekilde, onlar sadece kendi dönemlerine değil, aynı zamanda kendilerinden sonraki çağların akışına da kayda değer tesirlerde bulunmuşlardır; milletlerine hüviyetlerini her zaman daha adil, sürdürülebilir ve ilerici bir geleceğe taşıma sorumluluğunu hatırlatmışlar ve toplumlarına yön tayin eden kişiler olmuşlardır.

Bu neticeler ışığında Aydemir (1965: 5), tarihî şahsiyetleri, içinde doğdukları toplumun bir mahsulü olarak nitelendirmiş ve onları, bir toplumun kaderine tesir eden ve ona damgasını vuran önemli kişilikler olarak değerlendirmiştir. Zira Aydemir'in (1976: 323) tabiriyle, “Bir tarihî şahsiyetin belirişi, onun kendi vasıfları ve müdahaleleri ile, milletine, kavmine veya çağına şekil veren, yön tayin eden bir şahsiyetin, karar ve hareket sahasına çıkışıdır” şeklinde açıklık kazanmaktadır. Bu bakış açısıyla, belirli tarihî şahsiyetler, geçmişte üstlendikleri önemli rollerin bir sonucu olarak, Çeken ve Şen'in (2023: 340) belirttiği üzere, bir toplumun veya milletin kim olduğunun ve nereden geldiğinin işareti olmakla birlikte, aynı zamanda onların kökenlerinin ve gelecekteki potansiyel yönlerinin de önemli bir göstergesi olmaktadır. Bu çıkarsamalar doğrultusunda, onların sadece küresel veya uluslararası boyuttaki izlenimleriyle değil, aynı zamanda yerel veya ulusal düzeydeki hüviyetleriyle de tetkik edilmeleri gerektiği anlaşılmaktadır. Bu perspektifi güçlendirmek adına, tarihî şahsiyetler bağlamında askeri ve siyasi liderleri ön plana alarak, Yalçın ve Çetin'in (1999: 1033) aktardığı General Sherrill'in görüşlerine de atıfta bulunmak uygun olacaktır. Zira Sherrill, “...Bir kavmi anlamak için, onun ırkını, liderlerini tetkik etmekten daha iyi vasıta yoktur...” şeklinde bir görüş belirterek, bir millete ait liderlerin incelenmesinin, o milleti anlamının en etkili yolu olduğuna işaret etmiştir. Buna takiben Sherrill, Mustafa Kemal Atatürk gibi büyük ve liyakatli bir zatı Türk milletinin yetiştirdiğine dikkat çekerek, Türkiye'yi tetkik etmek için en iyi yolun onun başında bulunan zatla yani Atatürk'le işe başlamak olduğuna vurguda bulunmuştur.

Bu perspektifler ışığında, tarihî şahsiyetlerin ve bu bağlamda özellikle askeri ve siyasi liderlerin, bir toplumun geçmişini, günümüz zamanını ve geleceğini birbirine bağlayan

bir köprü gibi işlev gören önemine ve bir milletin tarihindeki belirleyici rolüne dikkat çekmek yerinde olacaktır. Nitekim, tarihçi-yazar Erhan Afyoncu'nun da işaret ettiği gibi, bazı milletler liderlerden daha çok toplumsal yapılar üzerinden hareket ederek yol alırken; diğer taraftan, Türk milleti gibi bazı milletler toplumsal yapılardan daha çok liderler etrafında kenetlenerek ilerlemektedir (HT Bilim Tarih Felsefe, 2022). Bu durum, Taştan'ın (2022) ifade ettiği “Lider, bir milletin başı; millet, bir liderin gövdesidir” düşüncesini çağrıştırmaktadır. Bu kontekst içinde, özellikle belirli toplumlarda ortaya çıkan ve göze çarpan eşsiz şahsiyetlerin, Kuşat'ın (2003: 145) ileri sürdüğü “Toplamlar mı büyük liderleri yaratır, yoksa büyük liderler mi büyük toplamları yaratır?” sorusunu gündeme getirdiğine ve tarihsel süreçteki liderlik dinamiklerini anlama ile tarihsel ve toplumsal koşulları analiz etme arasındaki derin ilişkiyi veya karmaşık bir etkileşim ağını keşfetmeye yönelik çeşitli perspektifler sunduğuna vurguda bulunmak önemli olacaktır. Bu soru için Kuşat, Fatih Sultan Mehmet'e atıfta bulunarak, “Büyük liderler, büyük toplamları yaratır” yanıtını daha isabetli bir perspektif olarak savunmaktadır. Kuşat'ın argümanına göre, her ne kadar toplumsal koşulların özellikleri bir kişiyi lider konumuna getirse de belirli koşulların yarattığı liderlerde de liderlik vasıflarının bulunabileceği bir gerçektir; aksi takdirde, liderlik niteliklerini taşımayan bir kişiyi hiçbir ortam lider konumuna getiremeyecektir.

Öte yandan Arslan'a (1996: 932) göre, bir liderin etkisi çoğu zaman içinde bulunduğu toplumsal koşullara ve bağlamlara büyük ölçüde bağlıdır; geçmişte gözlemlendiği gibi, bazı durumlarda büyük bunalımlar, büyük liderlerin ortaya çıkmasına olanak tanıyabilir. Ancak, bir kişinin lider olarak kabul görmesinin temel nitelikleri arasında güven aşılama, etkili yönlendirme yeteneği, çözüm yolları üretme becerisi, yüksek zekâ, zengin tecrübe birikimi ve eğitim altyapısı gibi unsurlar yer almaktadır. Bu sebeplerle, toplumların geniş bir yelpazede yer alan yaşamlarında, askeri ve devlet adamlığı vasıflarını ve yeteneklerini, özellikle de köklü reformları başarıyla uygulama kabiliyetini kendi kişiliklerinde bir araya getiren büyük liderlerin varlığına pek az rastlanmaktadır (Enginsoy, 1986: 127). Dolayısıyla, bu noktada şunu da özel olarak belirtmek yerinde olacaktır; bu tür liderlerin ortaya çıkışı ve potansiyellerini gerçekleştirmeleri sadece gerekli liderlik vasıflarına sahip olmalarına değil, aynı zamanda tarihsel bağlamın onlara sunduğu imkânlarla veya zorluklara uygun zamanda ve koşullarda doğru yanıt verebilme kabiliyetlerine de bağlı olmuştur, denilebilir. Zira,

tarihsel süreç içinde çığır açabilecek vasıflara sahip olduğu düşünölen pek çok tarihî şahsiyetin, uygun zamanın ve koşulların veya stratejik hamlelerin eksikliği sebebiyle çığır açma potansiyellerini gerçekleştirememiş ve taahhüt ettikleri istikamette önemli bir etki bırakamamış olduğu örneklerle de karşılaşılmaktadır. Örneğın, bu bağlamda tarihte çığır açmış liderlerden biri olarak değerdendirilen Napolyon Bonapart'ın, bu potansiyeli gerçekleştirebilmesinin temelinde doğru zaman diliminde doğmuş ve yaşamış olmasının önemli bir etkisi olduğu öne sürölmektedir.

Resim 3.6. Ressam Jacques-Louis David tarafından resmedilen Napolyon Bonapart'ın en ikonik tasvirlerinden biri

Kaynak: World History Encyclopedia, 2021.

Ayrıca, tarihte çığır açabilecek niteliklere sahip pek çok tarihî şahsiyetin, zamanın uygun olmaması nedeniyle bu potansiyellerini tam anlamıyla hayata geçiremeden tarihin derinliklerinde kaybolduğu da ifade edilmektedir (Sinemori, 2023). Bunun yanı sıra, bu kontekst içinde şu hususa da değinmek yerinde olacaktır: Tarihsel süreçte, bazı liderler askeri ve siyasi arenada çığır açan başarılar elde etmiş ve kendi dönemlerinde önemli yönetimleri kurmuş veya üstlenmişlerdir. Ancak, bu liderlerin kurmuş veya üstlenmiş oldukları yönetimler zaman içinde istikrarsızlıkla karşılaşmış ve halklarının özgürlükleriyle ilgili sürdürülebilirlik sorunları ortaya çıkmıştır. Bu istikrarsızlığın temelinde pek çok faktör etkili olsa da genellikle onların ardından gelen haleflerin, gerekli olan liderlik vasıflarını taşıyamamaları veya söz konusu liderlerin izlediği benzer politikaları sürdürmekte başarısız olmaları gibi örneklere işaret edilebilir. Öte yandan, bazı çığır açan liderler ise tarihsel süreçte daha sürdürülebilir ve istikrarlı bir yönetim kurma veya üstlenme başarısını göstermiş, zaman içinde karşılaştıkları olumsuz durumlar ve zorluklar karşısında dahi güçlenerek taahhüt ettikleri yolda istikametlerini

sürdürmüşlerdir. Bu istikamette onların ardından gelen halefler de zaman zaman inişli ve çıkışlı süreçler yaşamış olsa da onlardan devraldıkları tarihî mirası istikrarlı bir biçimde koruma amacı güderek, halklarını ileriye taşıma konusunda daima ileriye bakmışlardır. Hatta, bu liderlerden bazıları sadece askeri veya siyasi arenada değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel alanlarda da önemli başarılar elde ederek, halklarını uzun vadede olumlu bir şekilde etkilemişlerdir. Bu etkiler, günümüzde dahi halklarının ayakta durmalarını sağlamış ve özgürlüklerini, medeniyet seviyelerini ve refah düzeylerini artırmıştır.

Bu düşünceleri derinleştirmek amacıyla, bazı akademisyenlerin analitik görüşlerine odaklanmanın faydalı olacağı düşünülmektedir. Örneğin, bu bağlamda, Cengiz Han ve Emir Timur, askeri ve siyasi açıdan büyük başarılar elde etmiş ve çığır açmış liderler olarak değerlendirilmiştir. Ancak, bu liderlerin geçmişten günümüze kadar uzanan etkileri üzerinde durularak, halklarına olan faydalarına ve kültürel bağlamdaki zayıflıklarına vurgu yapılmış ve her iki tarihî şahsiyetin halklarının günümüzde bağımsızlıktan uzak, esaret içinde yaşam sürdüklerine dikkat çekilmiştir. Akabinde ise, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’e işaret edilerek, Atatürk’ün liderliği sadece askeri ve siyasi başarılarla değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel alanlardaki uzun vadeli etkileriyle de değerlendirilmiştir. Bu neticeler itibarıyla Atatürk, dünyanın en büyük adamlarından biri ve Türk milletini hem ısıtan hem de aydınlatan bir yıldız olarak nitelendirilmiştir (Şengör, 2023). Bu perspektifler, büyük liderlik vasıflarının sadece kısa vadeli kazanımlarla değil, uzun vadeli etkilerle de ölçülmesi gerektiği düşüncesini akıllara getirmektedir. Bu düşüncelerle birlikte, Atatürk’ün sadece Türk tarihinde değil, aynı zamanda dünya tarihinde de önemli bir karizmatik lider konumunda yer aldığına dikkat çekerek, Arslan’ın (1996: 933) “Tarihte çok az lider, tarihin akışını değiştirmiş ve millî lider veya tarihî lider olma niteliğini kazanmıştır” şeklindeki görüşüne de vurguda bulunmak mümkün görünmektedir. Zira Arslan’ın bu görüşü, şüphesiz Atatürk’ü özel olarak öne çıkaran bir anlam içermektedir. Bu kontekstler ışığında, Atatürk’ün büyük liderlik vasfına ve tarihî rolüne vurgu yapmanın yanı sıra, Türk milletinin büyük adamlar ve liderler yetiştirme geleneğine de dikkat çekilmesinin önemli olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim Türk Milleti, bu geleneğini en son Mustafa Kemal Atatürk gibi büyük bir liderle taçlandırdığı ileri sürülmektedir. Bu husus, Arslan’ın (1996: 933) “Büyük adamları büyük milletler yetiştirir. Tarihi büyük adamdan yoksun olan bir millet fakir bir millettir. Kökünü tarihin derinliklerinden alan

yüce Türk Milleti'nin yetiştirmiş olduğu en son büyük adam Atatürk'tür" şeklindeki ifadeleriyle vücut bulmaktadır.

Bu bağlamda, genel kabul görmüş bir yaklaşım olarak "Büyük adamları büyük milletler yetiştirir" ifadesi üzerinde durmak mümkündür (Enginsoy, 1986: 127). Tarihsel süreç incelendiğinde, birliği, beraberliği ve bağımsızlığı esas alan ulusların, köklü bir geçmişe sahip olduğu ve parlak bir geleceği hedeflediği gözlemlenmektedir. Bu tür ulusların tarihi boyunca, yüksek kabiliyetli siyaset ve devlet adamları ile üstün nitelikli askerler yetiştirdiği sıkça görülmektedir. Türk milletinin de bu bağlamda seçkin bir örnek teşkil ettiği ifade edilebilir. Türk milletinin tarih boyunca ortaya koyduğu şahsiyetlerin, diğer milletlerin öne çıkardığı isimlere kıyasla belirgin bir üstünlük arz ettiği değerlendirilmesi, bu çerçevede dikkate alınmalıdır. Zira Türk milleti, tarih boyunca bir arada yaşamış, bir bütün olarak varlığını sürdürmüş ve özgürlüğünü asla kaybetmemiş bir millet olmuştur. Hiçbir zaman başka bir milletin hâkimiyeti altında varlığını sürdürmeyi kabul etmeyen Türk milleti, başka bir egemenliğin gölgesi altında yaşamaktansa yerini ve yurdunu terk ederek göç etmeyi tercih etmiş ve geçici bir süre devletsiz kalmış olsa da bu durum kısa süreli olmuş, hiçbir zaman başsız kalmamış ve her zaman kendi liderlik geleneğini sürdürmüştür (Özen, 2014: 60). Bu süreç, pek çok lider ve devlet adamının etkisi altında gerçekleşmiş ve şekillenmiş, Türk milletinin bağımsızlık ve özgürlük mücadelesinin bir yansıması olarak değerlendirilmiş, Türk milletinin varlığını sürdürme kararlılığını temsil etmiş ve tarihsel ve kültürel bir mirasa dönüşmüştür.

Bu miras, Mete Han¹'den Sultan Alp Arslan'a, Ertuğrul Bey'den Osman Gazi'ye, Fatih Sultan Mehmet'ten Yavuz Sultan Selim'e, Kanuni Sultan Süleyman'dan Sultan II. Abdülhamid'e, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'den bugüne kadar uzanan geniş bir yelpazede daha birçok önemli ismi barındırarak, büyük bir tarihî zenginliği temsil etmiştir. Ayrıca bu miras, sadece siyasi ve askeri arenada değil; aynı zamanda bilim, sanat ve sosyal alanlarda da önemli isimlerin katkılarıyla zenginleşip, pekişmiştir. Zira Hoca Ahmet Yesevi, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Hacı Bektâş-ı Veli, Ahî Evran, Yunus Emre, Molla Fenârî, Somuncu Baba ve Hacı Bayrâm-ı Veli gibi daha birçok önemli düşünür, toplumsal birlikteliği ve hoşgörüyü vurgulayarak bu büyük mirası

---

¹ Mete Han, Osmanlı tarihçileri tarafından Oğuz Han olarak adlandırılmış ve büyük Türk destanı olan Oğuz Kağan Destanı'na ilham kaynağı olmuş bir tarihî şahsiyettir (Pancar, 2016).

manevi değerlerle yoğurmuşlardır, Türk düşünce dünyasına derin bir anlam katmışlardır. Buna ilaveten, Akşemseddin'in tıp alanındaki ilmi, Ali Kuşçu'nun bilimsel hesaplamaları, Piri Reis'in denizcilik ve haritacılık alanındaki uzmanlığı, Barbaros Hayreddin Paşa'nın deniz seferlerindeki üstün kabiliyeti, Fuzuli'nin düşünce derinliği, Mimar Sinan'ın asırlardır çözölemeyen mimari dehası, Evliya Çelebi'nin gözlemlerini ustalıkla sunma yetisi, Mehmet Akif Ersoy'un eserlerindeki millî ve manevi öğütleri, Osman Hamdi Bey'in fırça darbelerindeki titizliği ve Enver Paşa'nın vatan aşkıyla yoğrulmuş cesaretinin yanı sıra sanatsal kabiliyeti (Bkz. Resim 3.7) gibi daha birçok değerler silsilesi, bu tarihî mirasın entelektüel çeşitliliğini ortaya koymuştur.

Resim 3.7. Enver Paşa'nın yapmış olduğu bazı çizimler

Kaynak: Türk Ulak, 2022.

Bu çeşitlilikte öne çıkan tarihî şahsiyetler arasında, yalnızca erkekler değil, aynı zamanda Türk tarihinde önemli başarılar elde etmiş Tomris Hatun, Nene Hatun, Halide Edib Adıvar, Şerife Bacı, Gördesli Makbule ve Nezahat Onbaşı gibi daha nice kadın kahramanlar da mevcut olmuştur. Nitekim Karakuş ve Çoksever (2019: 48), bu hususu, “Kahraman denilince sadece erkekler akla gelmemelidir. Türk tarihi, birçok başarıya imza atmış kadın kahramanlarla doludur” şeklinde vurgulamıştır. Bu mevcudiyetler, Türk milletinin varoluşunu her safhada ve her sahada belirgin bir biçimde hissettirmiş, Türk milletinin karakterini şekillendirmiş ve bugüne taşımıştır. Bu süreçte göze çarpan tarihî şahsiyetler, sadece Türk milletinin özünü ve direniş

ruhunu ortaya koymak ve tarihî değerlerini yüceltmek ile kalmamış, aynı zamanda dünya tarihine de damga vuran önemli simalar olmuştur. Bu durum, onların sergilemiş oldukları özveri, direniş ve ideallerin bir sonucu olarak, mümkün olanın çok ötesinde bir tesir yaratma potansiyeline sahip olmuştur. Bu potansiyel, sadece tarihsel gerçeklere dayanan büyük ve köklü bir tarihî geçmişi temsil etme işlevini yerine getirmekle kalmamıştır, aynı zamanda Türk milletinin ruhsal, ahlaki ve kültürel derinliğini dışa vurma ve gelecek nesillere aktarma hususunu da Türk ulusuna her daim ivedilikle hatırlatmıştır. Hâl böyle olunca, onların hüviyetinin ve vasfının, Kütükoğlu'nun (1998: 23) “tarihe mâl olmuş şahsiyetlerin hayatlarının hikâyesi” olarak tanımlamadığı biyografi kaynakları, eğitim alanlarında tarih müfredatına eklenen özel eğitim programları veya ders kitapları gibi kaynaklarla sınırlı olmadığını vurgulamak ve ilgili konu bağlamında onların günlük hayatın ve toplumsal dinamiklerin birer parçası olduklarını ifade etmek elzem olmaktadır.

3.2.1. Türk Tarihî Şahsiyetlerin Biyografilerinin Ardındaki Toplumsal Dinamikler ve Kilit Roller

Türk tarihi, tarihsel süreçte çeşitli dönemlerde pek çok önemli şahsiyetin yaşamını ve mücadelesini barındırmaktadır. Bu şahsiyetler, kendi dönemlerinin ötesinde etkiler yaratarak Türk milletinin kolektif hafızasını, kültürel ve toplumsal yapısını derinlemesine etkilemişlerdir. Bu bağlamda bireylerin toplumsal rolleri, sosyokültürel idealleri, değerleri ve inançları, onların yaşam öykülerinde önemli bir yer tutmaktadır. Hâliyle, Türk tarihî şahsiyetlerinin biyografileri, yalnızca yaşadıkları dönemle ilgili bilgileri değil, aynı zamanda günümüz Türk milletinin kültürel ve sosyal dinamiklerini de yansıtan derin ve önemli birer kaynak niteliğinde olmaktadır.

Bu şahsiyetlerin yaşamları, başarıları ve idealleri, bireylerin ve toplulukların değerlerini şekillendiren çeşitli öğretilerin ortaya çıkmasına olanak tanımaktadır. Bu durum, Türk milletinin hüviyetini ve kültürel mirasını daha iyi anlamak adına önemli zeminler sunmakta olup; toplumsal bilincin inşasında önemli roller oynayan kavramlar ve öğretiler içermektedir.

Dolayısıyla, Türk tarihî şahsiyetlerin hem Türk tarih sahnesine hem de Türk milletine bıraktıkları derin izlerin doğru bir biçimde kavranmasının yanı sıra, bu şahsiyetlerin dijital çağın gerekliliklerine uygun olarak çeşitli yöntemlerle doğrudan veya dolaylı yoldan aktarılmasının ve rol model olarak öne çıkarılmasının büyük önem taşıdığı

anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, aşağıdaki belirli noktalara genel bir bakışla odaklanmanın uygun olacağı düşünülmektedir.

3.2.1.1. Türk tarihî şahsiyetlerin tarihsel ve kültürel önemi: Tarihî mirası koruma ve aktarma sorumluluğuna dair vurgulayıcı rolleri

Şüphesiz Türk milleti, derin köklere sahip bir tarihî miras ve zengin bir kültürle karakterize edilen büyük bir medeniyetin temsilcisidir. Sayna (2009: 153), bu hususa, “Türkler, millet olarak pek az toplumun sahip olabileceği köklü bir tarih ve kültürel mirasın vârisleridir” şeklinde vurguda bulunmuştur. Bu durumu, Türk milletinin geçmişten günümüze süregelen direncinin ve bütünlüğünün bir yansıması olarak değerlendirmek mümkündür. Zira, Türk halkının karakteri, tarih boyunca ortak bir aidiyet duygusuyla beslenmiş ve şekillenmiş, bu da onlara kadim geçmişi geleceğe taşıma konusunda derin bir sorumluluk yüklemiştir. Nitekim, bu tür bir aidiyetin önemli bir sorumluluğu da beraberinde getirmesi kaçınılmaz olmuştur. Bu sorumluluğun doğal bir tezahürü olarak beliren özellikle bazı tarihî şahsiyetler, Türk tarih sahnesine bıraktıkları derin izlerle birlikte, Türk milletine bu manalı görevlerini her zaman güven ve azimle hatırlatmaktadır. Zira bu şahsiyetler, Türk milletine emanet ettikleri bu kutsal mirastan ve ağır sorumluluktan güç alarak sebat göstermiş ve büyük bir özveriyle hareket etmişlerdir. Bu gayretler, Türk milletinin tarihsel ve kültürel dokusunu koruma ve yaşatma amacını taşımakta, bu bağlamda güçlü bir temel oluşturmakta ve köklü mirası gelecek kuşaklara en sağlam şekilde iletebilme arzusunun bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, tarihî şahsiyetler, bu miras içinde yaşayarak varlıklarını daima muhafaza etmekte, tarihî ve kültürel değerleri korumanın ve diri tutmanın yanı sıra gelecek kuşaklara bu zengin mirası aktarmanın önemine de vurgu yapmaktadırlar. Nitekim Bektaş ve Şeker’in (2020: 529) işaret ettiği gibi, bu şahsiyetler tuttıkları kayıtlarla, yaşayışlarıyla ve gerçekleştirdikleri eylemlerle Türk tarihini ve medeniyetini şekillendirmiş, kadim değerlerin oluşumunda ve nesilden nesile aktarımında önemli ve etkin misyonlar üstlenmişlerdir. Dolayısıyla Türk milleti için büyük önem arz eden bu şahsiyetler, söz konusu mirası yaşatmanın ve gelecek kuşaklara aktarmanın gerekliliğini vurgulayan kültürel değerler olarak kabul edilirken, aynı zamanda kendileri de yaşatılması ve nesiller boyu aktarılması gereken tarihî bir miras niteliği taşımaktadır (Cantürk, 2022: 65). Bu nedenle, Türk halkının tarihinde önemli bir yer tutan tarihî şahsiyetlerin izinde

yürüyen bir nesil, sadece geçmişin mirasını değil, aynı zamanda geleceğin inşasını da omuzlayan bir misyon üstlenmektedir.

3.2.1.2. Türk tarihî şahsiyetlerin tarih öğrenimine olan ilgiyi arttırma üzerindeki rolü ve millî tarih şuuru kazanımına katkıları

Tarih, en yalın biçimiyle “geçmişin bilimi” olarak tanımlanmaktadır. Bu disiplin, tarihsel olayları ve olguları incelemenin ve anlamının yanı sıra bireylere geçmişteki olaylardan doğru çıkarımlar yapabilme yeteneği kazandırmak amacıyla da hizmet vermektedir. Geçmişten dersler çıkarabilmek için, her bireyin tarihi öğrenmeye ve tarihsel deneyimlerden yararlanmaya olan ihtiyacı kaçınılmaz olmaktadır (Özçelik, 1998: 179). Zira Emiroğlu’nun (2005: 33) işaret ettiği gibi, kendi geçmişini tanımayan veya unutan bir birey eksik kalmaktadır. Bu tür bir birey, hafızasını yitirmiş ve hayatta anlamsız bir boşluk içerisinde olmaktadır. Bu sebeple, bireyler yaşamlarına anlam katma ihtiyacı duyduklarında genellikle geçmişlerine başvurmaktadırlar. Çünkü bireyler, tutum ve davranışlarını çoğunlukla geçmişin ışığı altında şekillendirmekte ve düzenlemektedirler. Geçmişten soyutlandıklarında ise yaşantıları genellikle uçsuz bucaksız bir hiçlik hâline gelebilmektedir. Benzer şekilde, milletlerin de tıpkı bireyler gibi geçmişlerine, yani tarihlerine başvurmaları gerekmektedir. Hâl böyleyken, bir milletin gelişmişlik düzeyi, öncelikle kendi tarihine atfettiği değerlerle doğrudan ilişkili olmakta ve tarihini bilmeyen milletler, köklerinden habersiz bir duruma düşmektedir. Bu nedenle, geçmişini bilen milletler, hem bireysel hem de toplumsal anlamda sağlam bir kimlik oluşturabilirken, bu kimlik ise, millî şuurun şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, Ünalp (2017), millî şuurun kaynağını, tarih bilgisi ve tarih bilinci temelinde ele almış ve şu görüşleri dile getirmiştir:

“Binlerce yılın birikimi ile çağları birbirine bağlayarak aynı toprağın içinde kaynaşarak derinleşmenin ve süreklilik iradesinin ifadesi olan millî şuur şekillendiren en önemli unsur geçmiştir. Bu nedenle kimliğin en önemli parçası, en vazgeçilmez unsuru olan tarihin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bir milletin yaşam öyküsü olan tarihini bilmesi, o millete zaman boyunca kendisini öteki milletlerden ayıran özel benliğinin nasıl oluştuğunu, neleri başarıp neleri başaramadığını, bunun nedenlerini aydınlatarak kendisini gerçekçi ölçülerle değerlendirebilmesini, öteki uluslar arasındaki yerini öğretir. Dolayısıyla geçmişin bilgisi ve muhakemesi üzerine inşa edilen tarih bilinci, fertlerin kişisel ve toplumsal yaşantılarını doğrudan etkileyen bir olgudur” (Ünalp, 2017: 299).

Bu çerçevede, tarihçi ve dil bilimci Hüseyin Namık Orkun, “Bir milletin tarihi, o milletin kökü demektir” (Durmuş, 2013: 99) ifadesiyle, bir milletin tarihini, onun varoluşunun temeli olarak nitelendirmektedir. Benzer bağlamda, Şirin (2020) ise, “Bir milletin tarihi, o milletin hafızasıdır” vecizesiyle, tarihin bir milletin hüviyetinin ve geleceğe dair perspektifinin temelini oluşturan bir hafıza işlevi gördüğüne işaret etmektedir. Her iki düşünürün de, tarih ile ilgili olarak söyledikleriyle, “tarih, bir milletin yalnızca geçmişinin değil, aynı zamanda geleceğinin de pusulasıdır” anlayışını benimsedikleri anlaşılmaktadır.

Zira bir milletin millet olma süreci, o milletin geçtiği tarihsel evrelerle şekillenmiştir; bu evreler, o milletin ulusal tarih anlayışını inşa etmiştir. Bu düşünceler ışığında, kendi tarihini bilmeyen bir milletin, köklerini anlamaktan yoksun olacağına, istikbalini şekillendirecek olan temel zeminden ve millî bilinçten mahrum kalacağına, bu durumun da o milleti yok olma riskiyle karşı karşıya bırakacağına vurguda bulunmak gerekir. Öyle ki, Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün ifadesi de bu noktada oldukça kayda değer bir nitelik arz etmektedir; “Tarihini bilmeyen milletler, yok olmaya mahkûmdur!” (Bayar ve Yıldız, 2021: 185). Bu ifade, bir milletin kendi tarihine yönelmesinin ve sahip çıkmasının sadece tarihsel ve kültürel bir sorumluluk değil, aynı zamanda varoluşsal bir gereklilik olduğuna da işaret etmektedir. Nitekim Atatürk, tarihe büyük önem atfetmiştir. Zira Özçelik’in (1996: 601) işaret ettiği üzere, Atatürk’ün en güçlü silahlarından biri zekâsı ve dehası olmakla birlikte, bir diğeri de tarih bilgisi olmuştur. O, Türk milletinin evladının kendisini anlamasının temelini tarihte yattığı düşüncesini öne çıkarmıştır ve gerek yaşadığı dönemde gerekse ebediyete intikal ettikten sonra Türk milletinin daima tarihiyle özdeşleşme ve bütünleşme çabası içinde olmasını arzu ve temenni etmiştir. Türk milletine ecdadına karşı duyduğu sorumluluğu hatırlatan Atatürk’ün bu tutumunu, “aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek” fiilleriyle de anımsamak mümkündür; “...Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümüllü medeniyetlere de sahip olmuştur. Bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur...” (İnan, 2009: 430).

Atatürk’ün yukarıdaki vecizesiyle birlikte, Türk milletinin geçmişine tesir eden büyük liderlerin, tarihî şahsiyetlerin geçmişteki rollerinin ve misyonlarının bu bağlamdaki kritik önemine odaklanmanın da faydalı olacağı öngörülmektedir. Nitekim Atatürk

gibi tarihî şahsiyetlerin tarihsel vurguları, asırlar boyunca bir milletin kendi tarihini idrak etme ve atalarına saygı duyma eğilimi, o milletin varlık bilincini her zaman güçlü kılma yönünde kayda değer bir etki bırakmıştır. Zira aziz Türk milleti gibi asil bir millet, tarih boyunca kendi tarihine verdiği önemle birlikte, bu tarihine yön ve şan veren tarihî şahsiyetlerine de gereken değeri verdiği ölçüde güçlü bir hüviyete sahip olmuştur. Tarihte çok az milletin sahip olduğu bu hüviyet ve istikrarlı yapı, onların yaşamları, misyonları, söylemleri ve özverileri üzerinden Türk milletinin tarihî hafızasında daha anlamlı bir derinlik hissi kazanmıştır. Bu durum, onların tarihî izlerini doğru bir biçimde idrak etme noktasında Türk milletine önemli bir hatırlatıcı olmanın yanı sıra, aynı zamanda geçmişe duyulan aidiyeti pekiştirme, tarihe kenetlenme ve bu bağlamda millî bir şuura erişme konularında da yardımcı olma potansiyelini beraberinde taşımaktadır. Bu nedenle, bu noktada, tarihî şahsiyetlerin tarih sahnesindeki rollerini ve bıraktıkları izleri dikkate alarak bu potansiyelden yararlanmanın, Türk milletinin bireylerinin geçmişe olan bağlılığını güçlendireceği ve millî şuurunu sürekli olarak canlı tutacağı görüşü önemle vurgulanmalıdır. Ayrıca, geçmişle kıyaslandığında günümüz dijital çağında bu görüşün daha belirgin bir şekilde ön plana çıkarılması gerektiği ifade edilmelidir. Bu sebeple Kaplan (1976: 78), bir milletin evlatlarının, kendi milletlerinin tarihini mümkünse en küçük ayrıntısına kadar bilmesinin, onlara gerçek anlamda millî bir şuur kazandıracağını ve bu bilginin onların davranışlarını da etkileyeceğini ifade etmiştir. Bu hususların önemini daha iyi kavrayabilmek amacıyla, yazar Veli Şirin'in Ana Hatlarıyla Siyasi-Kültürel Osmanlı Tarihi adlı kitabının arka kapağındaki düşüncelerine de dikkat çekmek faydalı olacaktır:

“Bir milletin tarihi, o milletin hafızasıdır. Bu vecizenin ifade ettiği gerçeğin yanı sıra, toplumumuzun hafıza kaybına uğratılmak istendiği, özellikle genç dimağların şanlı tarihimizden koparılmak için yoğun ve sistemli bir metot uygulanarak adeta redd-i miras yoluna gidildiği bir hakikattir” (Şirin, 2020).

Yukarıdaki düşünceler ışığında, Türk milletinin kendi tarihini, tarihî olaylarını ve tarihî şahsiyetlerini ne kadar doğru bilip, koruyup, öne çıkarıp aktarırsa, kendi değerlerini koruma, yaşatma ve savunma gücünü de o kadar artırabileceği açıkça ortaya konmalıdır. Ayrıca, geçmişten gelen öğretiler ve tecrübelerle birlikte, toplumun ve özellikle gençlerin karşılaştığı güncel zorluklarla başa çıkarak toplumsal millî hafızayı canlı tutabileceği izah edilmelidir. Bu bağlamda, Türk milletinin evlatlarının kendi tarihini ve tarih büyüklerini her zaman yâd etmesinin önemine işaret edilmelidir.

Dolayısıyla, Türk milletinin tarihî birikimlerine vurgu yapmak, bu değerleri yaşatmak ve geleceğe taşımak; günümüzün hızla değişen dünyasında ve gençlerin yabancı kültürlerin etkisine alenen ya da perdeli olarak maruz kaldığı bu dijital çağda toplumsal bir denge ve güç kaynağı oluşturacaktır, denilebilir.

3.2.1.3. Türk tarihî şahsiyetlerin rol model olarak fonksiyonları: Millî ve manevi değerlerin ve ahlaki kazanımların vurgulanması ve onların günümüz bireylerine sağladıkları öğretiler

Günümüz bireyleri, dijital çağın hızla evrim geçirdiği, iletişimin büyük çeşitlilik gösterdiği ve toplumsal dinamiklerin farklı bir boyut kazandığı bir dönemde yaşamaktadır. Bu dönem, bireyleri daha önce hiç olmadığı kadar geniş bir bilgi ve etkileşim ağına maruz bırakmaktadır. Bu durum, çeşitli perspektiflerden ele alınabilmektedir. Ancak, bu durum, ilgili başlık bağlamında değerlendirildiğinde, dijital çağın getirdiği bilgi ve etkileşim bolluğunun birçok olumlu etkiyi beraberinde getirdiği, fakat aynı zamanda birçok potansiyel olumsuz etkiyi de barındırdığına dikkat çekmek gerekmektedir. Bu bağlamda, öncelikle rol model kavramının ne anlama geldiğini ve bireylerin, özellikle çocukluk ve gençlik dönemlerinde, neden önemli bir yer işgal ettiğini yüzeysel bir biçimde belirtmek yerinde olacaktır. Bu kavramın literatürde pek çok farklı tanımı bulunsa da (Kabaklı Çimen, 2019: 90), bu kavramı, temelde “bir bireyin belirli davranışlarının başkası/başkaları tarafından taklit edilmesi” (Aslan ve Odabaşı, 2013: 46) şeklinde tanımlamak mümkündür. Bu tanımın temelinde, günümüzde ‘rol model’ kavramı kısaca “örnek alınacak kişi” (Çabas, 2017) olarak da özetlenebilir; yani bir kişi, belirli özellikleri, davranışları veya değerleri ile diğerleri için örnek teşkil eden bir rol model haline gelebilir.

Bilindiği üzere, bir bireyin gelişim sürecinde, özellikle erken çocukluk döneminden itibaren çevresini örnek alma ve rol model edinme eğilimi önemli bir rol oynamaktadır (Young Guru Academy, 2023). Bu süreçte, birey kim olduğunu, kime bağlanacağını, inanacağı kişiyi ve değer vereceği şeyleri belirlemeye çalışırken, bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde “Ben kimim?” ve “Kime benzemeliyim?” gibi sorular gündeme gelmektedir. Birey, toplumsal bir nitelik kazanmak adına çevresindeki kişiler arasında kendisine örnek olabilecek rol modelleri tespit etme eğiliminde olmaktadır (Kılavuz, 2005: 42). Birey, farkında ya da farkında olmaksızın yaşadığı toplumun kültüründen olduğu kadar, bu toplumu oluşturan diğer bireylerden de etkilenmekte ve karakterini,

bu kişilerle kurduğu özdeşlikler aracılığıyla şekillendirmektedir. Ayrıca, rol modeller yalnızca bireyin yakın çevresindeki kişilerden değil, aynı zamanda uzak ve kişisel olarak tanımadığı kişilerden de seçilebilir. Bu arayış sürecinde, bireyin seçtiği rol model gerçek bir kişi olabileceği gibi, bir film karakteri gibi kurgusal bir figür de olabilir (Young Guru Academy, 2023).

Birey, yalnızca yaşadığı kültür ve ortamın etkisi altında kalmaz; aynı zamanda çeşitli çevresel faktörlerden de etkilenir. Özellikle günümüz dijital çağda, hızla değişen teknoloji ve sosyal medya ağları, bireylerin rol model dinamiklerini daha da genişletmekte ve karmaşıklştırmaktadır. Artık bireyler, sadece ailelerinden, çevrelerinden veya yerel topluluklarından değil, aynı zamanda dijital dünyada popüler olan kurgusal imajlardan, küresel figürlerden ve yabancı kültürel ikonlardan da etkilenebilmektedir. Ayrıca bu etkiler, bireyler bağlamında yalnızca çocuklar, ergenler veya gençlerle sınırlı kalmayıp, yetişkinler üzerinde de doğrudan veya dolaylı bir şekilde gözlemlenmektedir. Bu durum, bireylerin değerlerini, davranış ve tutumlarını, beklentilerini ve hedeflerini belirlemede daha geniş bir yelpazeye sahip olmalarına sebep olmaktadır. Nitekim, sosyal öğrenme teorisine göre, insan davranışlarının büyük bir kısmı gözlem, taklit ve model alma gibi yöntemlerle şekillenmektedir (Bandura, 1989: 1178). Bu bağlamda, söz konusu durumun bireylerin yaşamının hemen her aşamasında geçerli olduğu ve rol model edinme sürecinin, bireylerin öğrenme, motive olma, özdeşleşme, toplumsal kabul ve uyum ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik doğal bir eğilim olduğu belirtilebilir. Nitekim Kılavuz'a (2005: 42) göre, toplumlarda ahlâkî değerler, dil, örf ve adetler, dinî uygulamalar ve meslekî etkinlikler gibi çeşitli sosyal davranışlar ve tutumlar başkalarının davranışlarının gözlemlenmesi, bu davranışların taklit edilmesi ve model alınması yoluyla öğrenilir ve içselleştirilir. Ancak, bu bağlamda özellikle çocukların ve reşit olmayan bireylerin karakter gelişim süreci, diğer bireylerin gelişimiyle mukayese edildiğinde özel bir ağırlık taşımaktadır. Özellikle ergenlik dönemi, Kabaklı Çimen'in (2019: 89) de işaret etmiş olduğu üzere, bireyin kişilik gelişiminin kritik bir aşamasını temsil etmektedir. Bu dönemde, bireylerde özdeşleşme mekanizmasının etkileri daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle, ebeveynler ve eğitimcilerin, bu bireylere uygun rehberlik sunmaları ve olumlu rol modeller sağlamaları veya bu bireyleri doğru yönlendirmek ve desteklemek amacıyla bilinçli bir şekilde rol model olmaları büyük önem taşımaktadır.

Günümüzde, yaşı oldukça küçük bireylerin bile akıllı telefonlar, masaüstü, dizüstü ve tablet bilgisayarlar gibi dijital cihazlarla haşır neşir olduğu bir dönemde, bu husus daha da önemli hale gelmektedir. Eskiden bu süreç, çoğunlukla doğrudan çevresel etkileşimlere veya fiziksel deneyimlere dayanıyordu. Ancak günümüzde, dijital medyanın etkisiyle, sanal dünyada birçok farklı etkileşimle karşılaşmakta ve çeşitli dijital içeriklere maruz kalınmaktadır. Bu bağlamda bireyler, dijital medyanın etkisiyle, dünya genelindeki çeşitli kültürlerden, düşünce tarzlarından ve yaşam perspektiflerinden bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde etkilenebilmektedirler. Bu durum, bireyleri olumlu yönde etkileyebileceği gibi, onlarda olumsuz etkiler de yaratabilir. Sanal platformlar, bireylerin pek çok farklı alanda ilham alabilecekleri, öğrenebilecekleri ve kendilerini geliştirebilecekleri hem ulusal hem de uluslararası düzeyde olumlu rol model örnekleri sunabilirken, aynı zamanda etik olmayan değerleri savunan, ahlaki kazanımlara ya da toplumsal normlara aykırı yaşam tarzlarına teşvik eden, yanıltıcı ve zararlı örnekleri de öne çıkartabilir.

Örneğin, günümüzdeki sosyal medya platformlarındaki mükemmeliyetçilik, popülerlik yarışı veya norm haline gelen toplumsal beklentiler, bireylerin kendilerini eksik veya değersiz hissetmelerine neden olabilir. Yanıltıcı ve manipülatif içerikler ve figürler, bireyleri gerçeklikten uzaklaştırabilir ve onların yanlış inançlara kapılmalarına yol açabilir. Ayrıca, bu ortamlardaki etkileşim oranları, takipçi, beğeni, yorum ve paylaşım sayıları gibi metrikler, bireylerin kişisel gelişimlerini ve başarılarını yüzeysel bir şekilde ölçmelerine sebep olabilir. Sosyal medya platformlarındaki belirli davranışlara, tutumlara veya inançlara uyma eğiliminde olan bireyler, kendi geçmişlerine, kültürlerine ve millî değerlerine olan bağlılıklarını azaltabilir; ahlaki kazanımlarını ve ulusal kimliklerini zayıflatabilir. Bu bağlamda, medya okuryazarlığı ve eleştirel düşünme becerileri gibi bileşenler, bireylerin dijital ortamlardan pozitif etkiler ve rol modeller elde etmelerine yardımcı olabilir. Buna ilaveten, bireylerin mensup oldukları milletin tarihine, tarihî özünden gelen güçlü kişiliklere ve örnek şahsiyetlere olan bağlılıkları, bu durumu dengeleyebilir.

Hiç şüphesiz Türk milleti, zengin bir tarihe sahip olması ve dünya çapında rol model olabilecek büyük şahsiyetlere ev sahipliği yapması nedeniyle, bireyler bu tarihî mirasa duydukları bağlılık sayesinde, günümüzde birçok mecrada yer alan zararlı içeriklere ve gündelik hayatta karşılaşılan olumsuz etkilere ve millî, manevi, ahlaki değerlere

aykırı tutumlara karşı bir savunma mekanizması oluşturabilir. Bu bağlılık aynı zamanda Türk milletinin bireylerinin köklerinden gelen güçlü kişilikleri hatırlamalarına, hüviyetlerini güçlü kılmalarına ve bu temelde özgüvenlerini artırmalarına da yardımcı olabilir. Ayrıca bu bağlılık, onlara nasıl bir yol çizerek ilerlemeleri ve hedeflerine ulaşmaları için ne denli bir çaba içinde olmaları gerektiği hususunda da örnek teşkil edebilir.

Öte yandan, günümüzde özellikle çocuk ve ergen bireylerin, modern medya ve eğlence endüstrisinin öne çıkardığı Süpermen (Superman), Örümcek Adam (Spiderman), Demir Adam (Ironman) veya Kaptan Amerika (Captain America) gibi pek çok fantastik karakterle kendilerini özdeşleştirme eğiliminde oldukları, bu kurgusal karakterlerin güçlü yeteneklerini hayranlıkla takip ettikleri ve onlar gibi dövüşebilmek veya uçabilmek hayaliyle büyüdüğü göz önünde bulundurulduğunda; Türk milletinin tarihî şahsiyetleri ve destanlarındaki kahramanların da aynı şekilde çocuklar ve gençler için ilham kaynağı olabileceği, onların hayal gücünü ve özgüvenini besleyebileceği açıktır. Bu bağlamda, millî kahramanların, tarihî başarıların ve kültürel mirasın eğitim sisteminde ve medya aracılığıyla daha fazla vurgulanması, genç nesillerin kendi köklerine ve millî kimliklerine daha güçlü bir şekilde bağlanmalarını sağlayarak, onları zararlı içeriklerden ve olumsuz etkilere karşı koruyabilir. Bu sayede, gençler, Süpermen veya Kaptan Amerika gibi hayali karakterlere değil, kendi tarihinin gerçek kahramanlarına özenerek büyüyebilir ve bu kahramanların cesaret, azim ve ahlaki değerlerinden ilham alarak kendi yaşamlarında da benzer erdemleri benimseyebilirler.

Nitekim, Türk milletinin tarihî mirasının, hayalî kahramanlar üreten ve bu kahramanlarla dünyaya tarih pazarlayan milletlerden büyük ölçüde ayrıştığı ve kendine özgü bir karakter taşıdığı tartışmasız bir gerçektir. Bu bağlamda, sahne adı Norm Ender olan müzisyen ve söz yazarı Ender Eroğlu'nun, halk ozanı ve şair Âşık Veysel'in "Kara Toprak" adlı eserinden esinlenerek oluşturduğu "Kara Toprak" adlı şarkısı üzerinde belirli liriklere odaklanarak bazı detaylara vurgu yapılabilir:

"Yazıldı şiirler ve tüstülendi gökyüzü. Bu toprağın var her yerinde kahramanlık öyküsü. Adanmış hayatları cesaretiyle yoğurdu. Tabiat anne bin bir çakala hep bir aslan doğurdu. Pes etme kabullenme zorda olsa şartların. Hiçbir nefer hiçbir nefes zorda havlu atmadı. Konuşsun kahpeler, tarihim cevap verir. Benim kahramanlarımı Hollywood yaratmadı" (Ender, 2018).

Eroğlu'nun söz konusu eserinde vurguladığı temel noktalardan biri, Türk milletinin topraklarının cesaretle yoğrulduğu ve bu coğrafyanın her köşesinde Hollywood gibi sinema endüstrilerinin yarattığı kurgusal kahramanlık hikâyelerinin değil, gerçek yaşam örneklerinin ve kahramanlık öykülerinin var olduğudur. Eroğlu, liriklerinde Türk milletinin tarihsel kahramanlıklarına atıfta bulunarak, bu toprakların cesur insanların yaşamlarıyla yoğrulduğunu belirtmektedir. Şarkının sözleri, Türk milletinin zorlu şartlara rağmen pes etmeyen, cesur ve kararlı yapısını öne çıkarmaktadır. Özellikle, “Benim kahramanlarımı Hollywood yaratmadı” ifadesi, Türk milletinin kahramanlarının gerçekliğine ve özgünlüğüne vurgu yaparak, batılı kurgusal kahramanlık anlayışından büyük farklılıklar taşıdığına işaret etmektedir. Bu analiz çerçevesinde, Eroğlu'nun eseri, Türk milletinin tarihî ve kültürel mirasını, gerçek kahramanlık öykülerini ve bu mirasın nesiller boyu devam eden etkisini derinlemesine işlemektedir. Bu bağlamda, şarkının sözleri, toplumsal belleği canlandırmakta ve dinleyicilere millî bir bilinç aşılamaktadır. Eroğlu'nun “Kara Toprak” adlı eseri, bu yönüyle, Türk milletinin tarihî kahramanlıklarını, ahlaki, millî ve manevi değerlerini hatırlatmada önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca Eroğlu, söz konusu eserinde kendisine rol model olarak Mustafa Kemal Atatürk'ü örnek aldığına da işaret etmektedir. Eserinde, Atatürk'e atfen kullandığı “Mavi gözlü bir devin asaleti var kanımda. Bu yüzden de ezilirsin karakterimin yanında” şeklindeki metaforik lirik, Atatürk'ün büyük liderliğine ve güçlü kişiliğine yapılan bir vurgudur. Bu şekilde Eroğlu, kendi karakterini Atatürk'ün önderliğindeki cesaret ve kararlılıkla özdeşleştirerek, Türk milletinin bireylerinin tarihlerinden, medeniyetlerinden, kültürlerinden, manevi kaynaklarından ve millî değerlerinden güç alabileceği düşüncesini öne çıkarmaktadır. Eroğlu'nun bu yaklaşımı, adanmış hayatların, cesaretin ve dayanışmanın öne çıktığı bir toplum portresi çizmekte ve bireylerin millî ve manevi değerlerden, ahlaki kazanımlardan ilham alarak kendi kimliklerini güçlendirmeleri gerektiğine dikkat çekmektedir. Eserin lirikleri, bu bağlamda, Türk milletinin tarihî ve kültürel mirasına olan bağlılığın önemini vurgulamakta ve bu mirasın, bireylerin karakterlerini ve toplumsal dayanışmayı nasıl şekillendirdiğini göstermektedir.

Eroğlu'nun vurguladığı bu önemli noktalara ek olarak, tarihçi ve akademisyen Sinan Ateş'in özellikle çocuk bireyleri hedef alarak ifade ettiği “Çocuklarımız ‘Han’ları değil, ‘Man’ları örnek alsın” şeklindeki vecizesi, bu konunun daha iyi

anlaşılmasına katkı sağlayacak bir perspektif sunmakta ve tarihî ve kültürel mirasın bireylerin kimlik gelişiminde ve karakter oluşumunda nasıl bir rol oynadığını anlamak açısından önemli bir ilave sunmaktadır.

“Herkesin çocukluğunda bir veya birkaç kahramanı olmuştur. Hepimizin olduğu gibi... Günümüz çocukları da bazı karakterleri gözünde büyütürken onları kendi hayal dünyalarında kurgulayarak bir yerlere koyuyor, efsaneleştiriyorlar. Bu, çoğu zaman çizgi film karakterleri oluyor. Malumunuzdur ki bu yaşlarda çocuğun örnek aldığı şahsiyetler, gelecek hayatında karakterinin şekillenmesinde önemli roller oynar. Günümüz çocuklarının seçtiği kahramanlar genellikle yabancı kültürlerin yansıması olan birtakım hayal ürünleridir. Çocuklarımız ‘Superman, Spiderman’ gibi sahte kahramanlara özenmekte ve bunlar gibi hareket etmektedir. Geçtiğimiz günlerde bir çocuğun kendini örümcek adam zannederek beşinci kattan atlaması ve bunun gibi birçok hadise malumunuzdur. Bu tür çocuk yayınlarının birçok zararlı yönü vardır. Bunlardan önemli bir tanesi Türk kültürünü baltalamasıdır” (Ateş, 2016: 188).

Ateş’in bu görüşleri, Türk milletinin hem mevcut hem de gelecekteki nesillerinin bilinçli ve öz değerlere bağlı bireyler olarak yetişmesini sağlamak amacıyla, tarihsel ve kültürel değerlerin vurgulanmasının önemini ortaya koymaktadır. Ateş, çocukların genellikle yabancı kültürlerin ürünleri olan hayalî karakterlere özendiklerini ve bu durumun, Türk kültürünü baltalayan bir etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bağlamda, çocukların hayranlık duyduğu rol modellerinin yalnızca kurgusal ve yabancı kahramanlar değil, kendi kültürlerinin ve tarihinin güçlü figürleri olması gerektiğini savunmaktadır. Bu görüşler, aynı zamanda Türk kültürünün ve millî değerlerinin yeterince tanıtılmamasından kaynaklanan eksiklikleri gidermek amacıyla, çocuk bireylerin millî ve manevi değerlerle donatılmalarını sağlayacak daha çeşitli ve inovatif bir eğitim ve medya stratejisinin gerekliliğine de vurguda bulunmaktadır. Bu sebeple, Türk kültürüne ve tarihî şahsiyetlere dayalı içeriklerin çocuklara sunulması hem kültürel mirasın korunması hem de çocukların kimlik gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde desteklenmesi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Aksi takdirde, Türk milletinin kültürünü yok etmeyi amaçlayan ve hayalperest, şizofrenik bir toplumu hedefleyen koşullarda yetişen çocukların, yaş aldıkça benzer dar görüşlü düşünce kalıplarını sürdürmeleri olasıdır. Bu durumun, bireylerin zihinsel ve kültürel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyeceği öngörülmektedir (Ateş, 2016: 189).

Sonuç olarak, bir milletin geleceği, elbette ki gelecekteki nesillerine bağlıdır. Bu nesiller, bir milletin karakterinin taşıyıcıları ve geleceğinin şekillendiricileridir. Geçmişten günümüze kadar, nesillerin sağlıklı ve bilinçli bireyler olarak

yetiştirilmesinde en önemli unsurlardan biri, onlara örnek alabilecekleri doğru rol modelleri sunabilmek olmuştur. Özellikle, küresel etkilerin yoğun olduğu, Türk medeniyetine ait olmayan rol modellerin sıkça empoze edildiği ve Türk milletinin evladının kendi değerlerine her geçen uzaklaştığı bu dijital çağda, bu gereklilik daha da kritik bir hale gelmiştir. Bu durum, kültürel ve millî değerlerin korunması ve yerli rol modellerin teşvik edilmesi, gelecekteki nesillerin sağlıklı bir kimlik geliştirmeleri açısından hayati bir önem arz etmektedir. Çabas'ın (2017) vurguladığı üzere, geleceğe yönelik bir vizyon geliştiren bir millet, hedeflediği toplumsal yapının örneklerini ve rol modellerini genç bireylerine sunmalıdır. Türk milletinin temel eksikliklerinden biri, belki de kendi tarihî köklerinden çıkan ve uluslararası düzeyde örnek teşkil eden büyük şahsiyetlere sahip olmasına rağmen, bu şahsiyetleri nesillerine yeterince tanıtılamamış olmasıdır.

Bu yetersizlik, Türk milletinin eşsiz zenginliklere sahip olan geçmişindeki büyük ve tarihî potansiyelini gelecekte tam anlamıyla ortaya koymasına engel teşkil edebilir. Zira Türk milletinin tarihine bakıldığında, millî ve manevi değerler üzerinde kurulu güçlü bir kültüre sahip olduğu, özgün bir hikâye ve karakter zenginliği taşıdığı, ahlaki kazanımları öne çıkardığı ve hayalî veya kurgusal karakterlerden ziyade gerçek yaşam ve rol model örnekleriyle dolu olduğu görülmektedir. Ancak, günümüzde bu örneklerden yeterince istifade edilemediği gözlemlenmektedir. Türk tarih sahnesindeki büyük ve gerçek şahsiyetlerden habersiz olma, onların biyografilerine yüzeysel olarak aşına olma veya bu şahsiyetlerin tarih sahnesine bırakmış oldukları izlerden gereken dersleri çıkaramama durumu söz konusudur.

Özellikle dijital medyanın yükselişi ile birlikte, modern ve popüler kültürün öne çıkardığı sığ veya şişirilmiş figürler ya da tarihsel süreçte hiç var olmamış hayalî veya kurgusal karakterlerin çocuk ve genç bireylere empoze edildiği üstü örtülemez bir gerçektir. Bu eğilim, toplumsal tercihlerin, değerlerin veya beklentilerin evrimini yansıtsa da, tarih; başarılar kadar başarısızlıkları, zaferler kadar yenilgileri, doğrular kadar hataları da bünyesinde barındırdığından, geçmişin eşsiz zenginliklerine ve değerli öğretilerine kulak tıkamayısı asla haklı çıkarmamalıdır. Örneğin, “Dünya Sultan Süleyman’a bile kalmamıştır” şeklindeki tabir, birçok insanın yaşamı boyunca en az bir kez duyduğu ve anlamını bildiği kalıplaşmış bir söylem olmaktadır. Ancak bu tabire rağmen, tarihsel ve çağdaş gözlemler, iktidar ve güç elde eden bireylerin

genellikle ahlaki ve etik değerlerden uzaklaştığını, mütevazılık ve alçak gönüllülük gibi erdemleri zamanla yitirdiğini göstermektedir. Bu sebeple Dünder (2012), makam ve mevkilerin, iktidar ve gücün hizmet aracı olarak görülmesi gerektiğini vurgularken, bu değerlere önem vermeyen ve liyakatten yoksun kişilerin gerçek yüzlerini yansıtan en önemli aynalar olduğunu belirtmektedir. Hâliyle Dünder, bireylerin etik ve ahlaki değerlere önem vermesi ve tarihe iz bırakmış büyük şahsiyetlerin yaşamlarını örnek alarak onların değerli öğretilerini dikkate almaları gerektiğinin altını çizmektedir. Bu bağlamın, bireylerin ve onların yetiştirecekleri nesillerin hem topluma daha faydalı bireyler olarak katkıda bulunmalarına hem de tarihsel ve kültürel hafızalarını diri tutarak toplumsal etik ve ahlak standartlarını yükseltme potansiyeline sahip olmalarına zemin hazırlayabileceği değerlendirilmektedir.

Nitekim, Türk milleti, gelecek nesillerine sağlam bir temel sunma hedefi doğrultusunda, eşsiz zenginlikler, kahramanlık destanları ve değerli öğretilerle dolu bir tarihî geçmişe sahip olup, tarihsel süreçte çok az milletin tanıklık edebileceği pek çok örnek şahsiyeti ve rol model örneğini bünyesinde barındırmıştır. Bu bağlamda, aziz Türk milletinin tarih boyunca çeşitli dönemlerde ve alanlarda pek çok rol model örneğine sahip olduğunu belirten Çabas (2017), tarihsel süreçte bu denli çok rol modele sahip başka bir milletin bulunmadığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda Çabas'ın (2017) işaret ettiği önemli noktalardan bazılarını aşağıda yer verilmiştir:

“Bir Türk genci, 50 bin kişilik bir orduyla 250 bin kişilik Bizans ordusunu mağlup eden Alparslan'a bakarak nasıl bir komutan, idareci olunması gerektiğini görebilir. 7 bin kilometre mesafeden gelerek, gittiği her yeri ilmek ilmek dokuyarak, Anadolu'daki darmadağın olan halkları Ehl-i Beyt mayasıyla yoğurarak Türk milleti haline getiren Hacı Bektaş-ı Veli'ye bakarak, birlik ve beraberlik nasıl sağlanabilir, teşkilatlanma nasıl yapılır, kaya gibi gönüllerden Allah aşıkları nasıl yetiştirilir görebilir. Mevlanalara, Yunuslara, Sarı Saltuklara, Karacaahmetlere, Somuncu Babalara, Hacı Bayramlara, Akşemseddinlere, Ömer Hüdayi Babalara, Mustafa Hayri Babalara bakarak aziz Türk milletinin manevi değerlerle nasıl yoğrulduğunu, tarihe Müslüman Türk'ün damgasının nasıl vurulduğunu anlayabilir. Ulubatlı Hasanlara, Genç Osmanlara bakarak cesareti, cengaverliği öğrenebilir. Mustafa Kemal Atatürk'e bakarak, lider nasıl olunur, komutan nasıl olunur, en olumsuz şartlarda nasıl destan yazılır, herkesin kaçtığı bir dönemde tek başına nasıl bıkmadan usanmadan mücadele edilir, bir imparatorluğun küllerinden nasıl güçlü bir devlet çıkartılır, darmadağın olmuş bir millet nasıl tek bilek tek yürek yapılır, dört bir taraftan topraklarımızı işgal edenler nasıl püskürtülür, milletin eli öptürülür görebilir” (Çabas, 2017).

Bu bağlamda Nobel Ödülü sahibi Türk bilim insanı Aziz Sancar ise, Türkiye’deki gençlerle bir araya geldiği bir etkinlikte, tarih bilincinin önemine dikkat çekerek şu düşüncelerini paylaşmıştır:

“Bizler, ‘benim manevi mirasım ilim ve akıldır’ diyen büyük kahraman Mustafa Kemal ATATÜRK’ün kurduğu ülkenin çocuklarıyız. Bizler zamanın en büyük AR-GE’cisi, mucidi Fatih Sultan Mehmet’in torunlarıyız. Bizler ilk emri ‘oku’ olan bir dinin ahlakıyla sarmalanan insanlarıyız. ‘İlim Çin’de bile olsa gidip alın’ diyen bir geleneğin temsilcisiyiz. Soluduğunuz iklim İbni Sina’ların, Ali Kuşçu’ların, Ömer Hayyam’ların, Mimar Sinan’ların iklimidir. Eğer bu iklimi soluyabilerseniz sizlere neyin miras bırakıldığını anlarsınız” (Batman İl Millî Eğitim Müdürlüğü, 2023).

Resim 3.8. Aziz Sancar’ın Türkiye’deki gençlerle buluştuğu etkinliğe ait bir görüntü

Kaynak: Batman İl Millî Eğitim Müdürlüğü, 2023.

Sancar’ın bu düşünceleri, millî benlik ve tarih şuurunun önemine ışık tutarken, Türk tarihinin ve mirasının yanı sıra bu mirasın gelişimine katkıda bulunan tarihî şahsiyetlerin de günümüz dünyasında genç nesillere olumlu birer rol model olabileceğine işaret etmektedir. Öyle ki Sancar, Türkiye’deki gençlerle bir araya geldiğinde, onlara kendi tarihlerini bilmelerinin yarınlarını öngörmelerine ve geleceklerine daha sağlam adımlar atmalarına yardımcı olabileceğini önermiş ve kendisi gibi, onların da başarı yolundaki motivasyonlarını Türk milletinin genlerinde, tarihi mirasında ve kültürel kodlarında bulabileceklerine dikkat çekmiştir. Nitekim, Sancar’ın Nobel Ödülü’ne uzanan kariyeri ve bilimsel çalışmaları hakkındaki bilgilere Google’den kolayca ulaşılabilir. Ancak, bu başarı yolundaki motivasyonunun temel kaynağının Türk milletinin tarihî ve kültürel mirasına dayandığını Google’den bulmak genellikle mümkün değildir. Bu süreçte, Türk tarihî şahsiyetlerin tarih sahnesine çıkıp Türk milletine bıraktığı izlerin, birer tarihi miras olarak değerlendirilmesi gerektiği açıktır. Bu mirasın günümüz nesillerine rol model

olabileceği ve ilham verici bir direnç ve motivasyon kaynağı oluşturabileceği üzerinde durulduğunda, bu şahsiyetlerin izlerinin yalnızca geçmişe değil, aynı zamanda bugüne ve yarına da ışık tutarak toplumun her kesimine ilham verici bir enerji sunduğu anlaşılmaktadır. Bu izler, zorluklara karşı benzer bir azim ve kararlılıkla hareket etme çağrısı yaparken, sadece çocuklar ve gençler için değil, yetişkin bireyler için de derin bir anlam taşımaktadır.

Bu çıkarımlar ışığında, Türk tarihindeki büyük şahsiyetlerin bıraktığı izleri değerlendiren ve bu izleri yaşamlarına entegre eden bireylerin, bu şahsiyetlerden aldıkları ilhamla kendi potansiyellerini keşfetme, hedeflerine ulaşma, kendilerine ve toplumlarına faydalı bireyler olma yolunda başarılı bir yol kat edecekleri öne sürülebilir. Özellikle modern ve dijital dünyanın hızla değişen koşulları altında, bu tarihî izler, bireyler için değerli bir rehberlik kaynağı işlevi görebilir ve bireylerin adaptasyon süreçlerine yeni perspektifler kazandırarak, zorluklarla başa çıkma yeteneklerini güçlendirebilir. Bu rehberlik kaynağı, zaman zaman umutsuzluğa kapılan bireylerin geçmişteki mücadelelerden dersler çıkararak, güçlüklerle başa çıkma ve zorluklara karşı direnç gösterme becerilerini geliştirmelerine ve aydınlık bir geleceğe doğru ilerlemelerine yardımcı olabilir. Zira Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün, “Umutsuz durumlar yoktur, umutsuz insanlar vardır. Ben hiçbir zaman umudumu yitirmedim” şeklindeki özdeyişi, onun tarihe bıraktığı derin izlerin önemli örneklerinden yalnızca birisi olmaktadır.

Bu doğrultuda, tarihçi-yazar Emrah Safa Gürkan tarafından dile getirilen görüşlere atıfta bulunulması isabetli olacaktır. Gürkan, yakın zamanda yaptığı açıklamalarda, tarih boyunca bireylerin zor koşullar altında nasıl direnç gösterdikleri ve mücadele ettiklerine odaklanarak, tarihten çıkarılabilecek önemli derslerin mevcut olduğuna vurgu yapmıştır. Ayrıca, modern ve geçmişe nazaran daha konforlu yaşam koşullarında bulunan günümüz bireylerinin karşılaştıkları zorluklar karşısında sıkça “En talihsiz nesil biziz” veya benzer ifadeleri kullanmalarını eleştirmiştir. Buna karşılık, “Biz rahat zamanların şımarttığı çocuklarız” şeklindeki bir düşüncüyü öne sürerek, bu tür tutumların sorgulanmasına yönelik bir yaklaşım geliştirmiştir. Akabinde, tarihsel olaylar üzerinden örnekler vererek bu görüşlerini desteklemiştir. Özellikle, 19 Mayıs 1919'da Türk milletinin bağımsızlık mücadelesini başlatmak üzere Bandırma Vapuru'na binen Mustafa Kemal Atatürk ve silah arkadaşlarının

yaşadığı zorlukları anımsatarak, günümüz bireylerinin geçmişteki kahramanlık ve mücadelelerden gerekli dersleri çıkarmaları gerektiğine işaret etmiştir. Dolayısıyla, Gürkan, bu tarihî olayların öneminin kavranmasına ve tarihî şahsiyetlerin/büyük liderlerin fedakârlıklarının hatırlanmasına dikkat çekerek, mevcut çağın insanların günümüzün mevcut zorlukları karşısında umutsuzluğa kapılmadan mücadele etmeleri gerektiğine vurguda bulunmuştur. Hatta, bu gerekliliği göz ardı eden bireylerin, benzer zorlu koşullar altında direnç gösterme konusunda yetersiz kalabileceklerini de belirtmiştir. Bu bağlamda, söz konusu bireylerin geçmişteki şartlarda bulunmaları durumunda büyük olasılıkla umutsuzluğa kapılacaklarını, pes edeceklerini ve bahsi geçen zaman diliminde Bandırma Vapuru'na asla binmeyeceklerini varsayımsal bir değerlendirme ile ifade etmiş ve metaforik bir çıkarımda bulunmuştur (Işık, 2023).

Sonuç olarak, geçmişteki büyük şahsiyetlerin yaşamlarının ve mücadelelerinin incelenmesinin, günümüz bireylerine önemli dersler ve değerli öğretiler sunma potansiyeline sahip olduğu görülmektedir. Bu şahsiyetlerin fedakârlıkları ve azimleri, modern çağda bireylerin karşılaştığı zorluklar karşısında onlara direnç ve umut aşılayarak ilham kaynağı olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda, Türk tarihindeki büyük şahsiyetlerin izlerinin, millî ve manevi değerlerin güçlendirilmesi ve bireylerin ahlaki gelişimlerinin desteklenmesi açısından kıymetli birer referans noktası olarak değerlendirilebileceği anlaşılmaktadır. Ancak, Elban'ın (2018: 112) da işaret ettiği gibi, bu şahsiyetlerin yalnızca idealize edilmiş ve kusursuz bireyler olarak sunulması, tarihsel gerçekliğin ihmal edilmesine yol açabileceği varsayılmaktadır. Böyle bir yaklaşımın, bu şahsiyetlerin hata yapmayan kahramanlar olarak algılanmasına neden olabileceği ve bu durumun, tarihsel gerçeklik ile eğitim arasındaki dengeyi zedeleyebileceği düşünülmektedir. Bu nedenle, ahlak ve değerler eğitiminde tarihî şahsiyetler bir kaynak olarak kullanılırken, onların da insani yönlerinin ve hata yapabilen bireyler olduklarının göz ardı edilmemesi gerektiği ifade edilebilmektedir. Böylesi bir yaklaşımın, tarih disiplininin bilimsel gereklilikleri ile eğitimin ahlaki ve kültürel amaçları arasındaki dengeyi koruma açısından etkili bir yöntem olabileceği değerlendirilmektedir.

3.2.1.4. Türk tarihî şahsiyetlerin ecdada ve tarihî mirasa duyulması gereken saygıyı hatırlatmadaki rolü

Bektaş ve Şeker'in (2020: 530) araştırmasında, tarihî şahsiyetlerin bazılarının toplum tarafından sevilen ve saygı duyulan kişiler olarak öne çıktığına ve üstelik bu sevgi ve saygının zorla değil, doğal bir biçimde ve kendiliğinden geliştiğine dikkat çekilmektedir. Araştırmada ayrıca, Türk tarih büyüklerine yönelik ön yargılı yaklaşımlardan veya rencide edici ifadeler kullanmaktan kaçınılması gerektiği de aktarılmaktadır. Bu hususta, Atsız'ın (1972) düşünceleri de kayda değer olmaktadır:

“Bir milletin kendi büyüklerine saygı göstermesi de millet olmanın büyük vasıflarından biridir. Büyükler, tarih dersi kitaplarında dile getirilmekle başlayan, anıt ve heykelleri dikilmek, anma günleri yapılmak suretiyle devam eden vefakârlıklarla saygı görür. Daha ilkökul çağındaki çocuk, tarih kitabında okuduğu büyüğü görerek yüreğinde ona karşı yakınlık duyar; bu yakınlıktan doğan sevgi, o büyüğün milletine kadar uzanarak çocukta önce millet sevgisini, sonra o büyüğe benzemek duygusunu, daha sonra da millete hizmet etmek ihtirasını uyandırır” (Atsız, 1972).

Bu bağlamda, Türk milletinin tarihindeki önde gelen isimlere ve onların mirasına duyulan saygı, yalnızca geçmişe yönelik bir minnet ifadesi değil, aynı zamanda geleceğe dair bir sorumluluk ve teminat niteliği de taşımaktadır. Bu şahsiyetlerin ortaya koyduğu idealler, değerler ve eserler, Türk milletinin geçmişine duyulan saygının ve mirasına olan bağlılığın önemli bir göstergesi olmaktadır. Bu bağlamda, saygı ve bağlılık, Türk milletinin varoluş mücadelesinin ve birliğinin ayrılmaz bir parçasıdır, dolayısıyla köklerine, kültürüne ve değerlerine olan derin sadakatin bir yansımasıdır. Ancak günümüzde, bu saygı ve bağlılığın yeterince gösterilemediği, tarihî şahsiyetlerin saygısızca eleştirildiği ve günümüz standartlarıyla değerlendirilerek haksız yere karalandığı bir ortamın mevcudiyeti gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, Kahveci (2020: 12-13), tarihî şahsiyetlerin ve olayların yalnızca kendi zaman dilimleri ve koşulları içinde değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta, geçmişte yüzyıllar önce yaşanan olayların ve alınan kararların bugünün değerleriyle yargılanmasının tarihî şahsiyetlere yapılan en büyük haksızlık olduğunu belirtmektedir. Bu süreçte, tarihî şahsiyetlerin birbirleriyle karşılaştırılmasının toplumsal birliğe zarar verebileceğine dikkat çekmektedir. Özellikle devletin kurucularına yönelik olumsuz söylemlerin, vatan uğruna şehit düşen kahramanların hatırasına saygısızlık teşkil edebileceğini ifade etmektedir. Bu nedenle, Türk tarihi ve tarihî şahsiyetleriyle gurur duyulması/iftihar edilmesi gerektiğini vurgulayan Kahveci,

bu görüşlerini günümüzde özellikle Fatih Sultan Mehmet ve Mustafa Kemal Atatürk üzerinden yürütülen ayrıştırıcı tartışmalar çerçevesinde dile getirmektedir. Ancak, yalnızca bu örnekle sınırlı kalmadığı ve günümüzde benzer tartışmaların farklı tarihî şahsiyetler etrafında da yürütüldüğü gözlemlenmektedir.

Örneğin, Sultan II. Abdülhamid ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletine hizmet etmiş ve aynı tarihsel süreçte önemli roller üstlenmiş iki değerli şahsiyettir. Her iki ismin de toplumsal hafızada önemli bir yer edinmiş olmasına rağmen, Türk toplumunda bu şahsiyetlere yönelik farklı görüş ayrılıklarının mevcut olduğu gözlemlenmektedir. Toplumda bazı kesimler, bu şahsiyetlerden birine yönelik sert eleştirilerde bulunurken, diğerine hayranlık ve şükran duygularıyla yaklaşmakta ve onu derin bir minnetle anmaktadır. Bu durum, tarihî şahsiyetlere ilişkin algıların, bireylerin ideolojik, tarihsel ve kültürel perspektifleri çerçevesinde şekillenmekte olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu tür tutumların toplumsal ayrışmanın belirgin bir unsuru olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu tür yaklaşımların, farklı tarihî şahsiyetler üzerinden de sürdürüldüğü gözlemlenmektedir. Örneğin, Türk toplumunda İsmail Enver Paşa ile Gazi Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) arasında, zaman zaman düşmanlık ve ayrıştırma boyutuna varan karşılaştırmalar yapılmakta ve bu bağlamda çeşitli görüş ayrılıklarının mevcut olduğu görülmektedir. Oysa her iki tarihî şahsiyet de 1881 yılında Türk cihanında adeta bir güneş gibi doğmuş ve Attilâ İlhan'ın tabiriyle “barut öksüren adamlar” olarak nitelendirilen fedailer içinde yer almışlardır (Ural, 2020). Türk milletinin refahı uğruna hayatlarını adanmış ve tarihe adlarını altın harflerle yazdırmış önemli tarihî kişiliklerdir. Bu noktada, Atatürk'ün, Enver Paşa için şu ifadeyi kullandığını vurgulamak faydalı olacaktır: “Enver bir güneş gibi doğmuş, bir gurûb ihtişamıyla batmıştır. Bunun ortasını tarihe bırakalım” (Sarıay, 2014. 189).

Resim 3.9. Gazi Mustafa Kemal (Paşa) Atatürk ile Enver Paşa'nın aynı karede yer aldığı bir fotoğraf

Kaynak: Anka Enstitüsü, 2020.

Tarihî şahsiyetler hakkında birtakım eleştirilerde ve değerlendirmelerde bulunmak, toplumsal birlik ve saygı çerçevesinde mümkün olabilmektedir. Ancak, bu şahsiyetler arasında ayırım yaparak ya da onların hüviyetlerini kullanarak farklı tarihsel ve siyasi kamplar oluşturmak, söz konusu şahsiyetlere, onların tarihî mirasına ve dolayısıyla Türk milletinin geçmişine ve geleceğine karşı yapılabilecek en büyük ihanetlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Kurtulmuş, 2019).

Bunun yanı sıra, günümüzde Türk milletinin tarihî dönemleri ve süreçleri arasındaki bütünlüğü ve sürekliliği görmezden gelen ve toplumu derin ayrışmalara sürükleyebilecek yaklaşımların varlığı da gözlemlenmektedir. Tarihî süreçleri kopuk ve birbirinden bağımsız olarak ele alan bu tür yaklaşımlar, toplumsal birlik ve beraberliği zedeleyerek, Türk milletinin kolektif hafızasını zayıflatma riski taşımaktadır. Tarihî sürekliliği reddeden veya Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemi gibi farklı tarihî dönemleri ve bu dönemlerin liderliğini üstlenen tarihî şahsiyetleri birbirine karşıt olarak sunan bu anlayışlar, toplumu bölmeye yönelik kasıtlı girişimler olarak değerlendirilmektedir (Çetin, 2024). Oysa ki, bu tarihî süreçler ve şahsiyetler arasındaki devamlılık ve bütünlük, Türk milletinin ortak değerlerinin ve kimliğinin korunması açısından büyük önem arz etmektedir. Zira Selçuklu dönemi, Anadolu’da Türk varlığını pekiştiren ve devlet yapısının temellerini atan bir dönem olmuştur. Bu süreci takip eden Osmanlı dönemi ise, bu temeller üzerine kurulan ve geniş coğrafyalarda etkili olan bir medeniyetin temsilcisi olarak öne çıkmıştır. Osmanlı’nın miras aldığı bu tarihî birikim, Cumhuriyet döneminde Türkiye Cumhuriyeti’nin inşasında temel bir referans noktası olmuştur. Cumhuriyet, Osmanlı’nın birikiminden beslenmiş ve tarihî sürekliliğin bir devamı olarak Türk milletinin çağdaş dünyadaki yerini almasına imkân tanımıştır. Bu tarihî dönemler arasındaki bağları görmezden gelmenin, tarihî gerçeklikten sapmak ve toplumu gereksiz ayrışmalara sürüklemek anlamına geldiği düşünülmektedir. Bu tür manipülatif yaklaşımların, tarihî bilincini zayıflatarak, Türk halkının kendi geçmişine olan aidiyetini ve millet olma şuurunu köreltme amacını taşıdığı anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, “millî tarih şuru”, Türk milletinin ortak değerler etrafında birleşmesine katkı sağlayarak toplumsal bütünlüğü pekiştiren ve toplumsal yaşamda bireyler arasında ortak aidiyet duygusunun gelişimini destekleyen önemli bir kavram olarak öne çıkmaktadır. Ancak, bu şurun eksikliği, toplumsal yapıyı zayıflatabilecek ciddi

sonuçlar doğurabilmektedir. Zira millî tarih şuurunun eksikliği, bireylerin ve onların etki alanındaki toplumsal kesimlerin, bu tür ötekileştirici eğilimler sonucunda aynı toplum içinde farklı kutuplara savrulmasına neden olabilmektedir. Hâliyle Türk milletinin Orta Asya'dan başlayarak Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerine kadar uzanan köklü tarihî sürecini kavramak ve bu süreçte meydana gelen kültürel, düşünsel ve siyasi mirasını idrak etmek, bu tarihsel bilincin bir gereği olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, söz konusu tarihî dönemlerle ilişkili şahsiyetlerin değerlendirilmesinde, onların yaşadıkları dönemin sosyokültürel, askerî, siyasi ve politik şartlarının göz önünde bulundurulması gerektiği açıktır. Ayrım yapılmaksızın, Türk tarihindeki tüm önemli şahsiyetlerin bir bütün olarak benimsenmesi ve saygıyla anılması gerekmektedir. Bu bütüncül yaklaşım, tarihî şahsiyetlerin doğru anlaşılmasına katkıda bulunmasının yanı sıra, atalara duyulan saygının sürekliliğini sağlayarak tarihî mirasın anlamlı bir şekilde korunmasına ve yaşatılmasına da zemin hazırlamaktadır. Bu şahsiyetlerin yaşamlarının ve eylemlerinin, içinde bulundukları tarihî koşullar çerçevesinde değerlendirilmesi, onların ideallerine ve mücadelelerine duyulan saygıyı perçinlemekte, bu sayede tarihî mirasın korunarak devamlılığını sağlamaktadır.

Bu doğrultuda, tarihî şahsiyetlerin ecdada ve tarihî mirasa duyulması gereken saygıyı hatırlatmadaki rolü oldukça belirleyici olmaktadır. Zira Türk tarihinin derin köklerine bakıldığında, özellikle Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan da Cumhuriyet dönemine kadar uzanan süreçte pek çok lider, düşünür, asker ve devlet adamının, milletin ortak değerlerini yaşatmak, korumak ve ileriye taşımak adına büyük çabalar gösterdiği görülmektedir. Bu çabalar hem millî hem de kültürel kimliğin inşa sürecinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Selçuklu döneminde devletin idari yapısını ve yönetimini üstlenen Sultan Alparslan ve Nizamülmülk'ten, Osman Gazi'nin beylik dönemine; oğlu Orhan Gazi'nin yönetiminde devlet haline dönüşen Osmanlı'ya; en büyük fetih hareketlerinden birini gerçekleştiren ve Osmanlı'yı devletten imparatorluk haline dönüştüren Fatih Sultan Mehmet'e; Osmanlı'nın en zorlu dönemlerinde devletini ayakta tutmak için çabalarını yoğun bir şekilde sürdüren Sultan II. Abdülhamid'e; Osmanlı'nın son yıllarında orduyu gençleştirme ve yeniden teşkilatlandırma faaliyetlerine öncülük eden ve askerî alanda etkin roller üstlenen Enver Paşa'ya; modern Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerini atan Mustafa Kemal Atatürk'e kadar uzanan bu çabalar, farklı tarihî bağlamlar veya koşullarda varlık

göstermiş olsalar da Türk milletinin ortak hedefler etrafında birleşmesine öncülük etmiş, ulusal bir hafıza ve üstün değerler silsilesine vesile olmuştur. Bu süreçte, tarihî şahsiyetlere ve ecdada duyulan saygı, sadece bireysel bir hatırlama veya övgü eylemi olarak değil, bir ulusun kolektif bilincini diri tutan, geçmişten gelen mirası geleceğe taşıyan önemli bir sorumluluk olarak kendini göstermektedir. Bu sorumluluk yerine getirilmediği takdirde, toplumsal hafızada bir zayıflama meydana gelmesi ve ulusun ortak değerler etrafında birleşme gücünde bir erozyon yaşanması ihtimali doğmaktadır. Bu bağlamda, Ayaz'ın (2020: 31) işaret ettiği gibi, Türk ulusunun tarihî şahsiyetlerinin ulusal yasalarla korunması ve onlara saygı gösterilmesi, önemli bir temel prensip olmakta ve Türk ulusunun, kendi vatandaşlarına kurucu liderlerini ve çeşitli alanlarda öne çıkan tarihî şahsiyetlerini doğru ve hassas bir şekilde aktarması, yararlı ve gerekli bir çaba olarak değerlendirilmektedir.

3.2.1.5. Türk tarihî şahsiyetlerin medyada doğru ve bilinçli şekilde aktarılmasına yönelik rehberlik işlevi: toplumsal bilinci şekillendirmek ve yanlış algıları önlemek

Türk tarihi, köklü bir geçmişe sahip olup, binlerce yıllık süreçte sayısız büyük şahsiyet yetiştirmiştir. Bu şahsiyetler, Türk toplumunun kültürel, siyasi ve sosyal yapısını şekillendirmiş hem kendi dönemlerine hem de sonraki nesillere derin etkiler bırakmıştır. Ancak bu etkilerin sürdürülebilir olması, bu şahsiyetlerin günümüzde nasıl aktarıldığı ve topluma nasıl sunulduğuyla da doğrudan ilişkili olmaktadır.

Günümüzde bilgiye erişim ve kültürel içerik tüketimi büyük ölçüde değişmiştir; yazılı eserlerin yanı sıra, medya, dijital platformlar, diziler ve filmler gibi araçlar da tarihî şahsiyetlerin tanıtılmasında ve anlaşılmasında önemli rol oynamaktadır. Bu nedenle, tarihî şahsiyetlerin doğru ve bilinçli bir şekilde aktarılması, sadece akademik çalışmalar ve kitaplarla sınırlı kalmamalı, aynı zamanda geniş kitlelere ulaşan bu modern medya araçları üzerinden de dikkatle yapılmalıdır.

Bilindiği üzere, günümüzde medya, toplumsal bilincin şekillenmesinde güçlü bir araçtır; dolayısıyla, tarihî şahsiyetlerin medyada doğru ve bilinçli bir şekilde aktarılmasının, yanlış algıların önlenmesi ve toplumsal bilincin sağlıklı bir şekilde geliştirilmesi açısından kayda değer bir önemi olmaktadır. Özellikle televizyon dizileri ve sinema filmleri, tarihî şahsiyetleri ve olayları topluma yansıtmada büyük bir etkiye sahiptir. Bu etki, görsel unsurların geçmişin atmosferini somut bir biçimde yansıtmaya

becerisi ve geniş kitlelere ulaştırma kapasitesi sayesinde daha belirgin bir hal almaktadır. Nitekim, oyuncu-yazar Bahadır Yenişehirlioğlu, tarih veya tarihî şahsiyetlerle ilgili geçmişten bugüne ciltler dolusu kitapların yazıldığını ve yazılmaya devam ettiğini, ancak günümüzde görsel sanatların nükleer bomba kadar etkili olduğunu belirterek, ciltler dolusu kitaplarla anlatılamayan şeyleri bir dizi projesi aracılığıyla büyük bir kitleye ulaştırabilme becerisine vurgu yapmaktadır (Kocaeli Kılavuz Gençlik, 2018). Öyle ki, Murat ve Gökgöz'ün (2022: 135) ifadesiyle, Türkiye'de son yıllarda tarihî temalı dizi içeriklerinin sayısında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Bu yapımlar, belirli tarihî dönemleri, şahsiyetleri veya konuları televizyon ekranlarına yansıtmaktadır. İnsanların tarihe olan ilgisi ve tarihî şahsiyetlere duydukları merak, bu tür yapımların yaygınlaşmasında etkili bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihî diziler, geçmiş dönemlere dair bilgiyi izleyicinin günlük yaşamına entegre ederek, arşiv ve tarihî kaynaklara başvurmada tarihsel bilgilere erişim imkânı sunmaktadır. Ancak bu tür yapımların tarihî gerçeklere ne derece sadık kaldığı, toplumun tarihî şahsiyetler ve olaylar hakkındaki algısını doğrudan etkileyebilir. Reyting kaygıları veya dramatik etkiler uğruna tarihî olayların ve şahsiyetlerin karakterlerinin çarpıtılması, onların mirasına zarar verebilir ve yanlış bir tarih anlayışının yayılmasına neden olabilir. Zira Sarı (2019: 10), bu tür tarihî yapımların tarihî olayları veya dönemleri daha çekici ve akıcı bir şekilde sunma potansiyeline sahip olabileceğini belirtmekle birlikte, görsel öğelerle güçlendirilmiş bu yapımların gerçek unsurların yanı sıra kurmaca öğeler de içerdiğine dikkat çekmektedir.

Bu bağlamda, tarihçi-yazar Ahmet Şimşirgil'in tarihi dizi ve sinema projelerinde tarihî şahsiyetlerin niteliklerinin genellikle doğru biçimde yansıtılmadığına dair eleştirilerde bulunduğunu belirtmek önemlidir. Şimşirgil, bu tür yapımların toplumların tarihe ve tarihî şahsiyetlere olan ilgilerini artırmada önemli bir rol oynadığını vurgulasa da, reyting kaygısıyla tarihî şahsiyetlerin niteliklerinin zarar görmesine yol açabilecek unsurların senaryolarda yer almaması gerektiğini savunarak bu konuda güçlü bir duruş sergilemiştir. Buna karşılık Yenişehirlioğlu, TRT 1 kanalında 2017-2021 yılları arasında yayımlanan Payitaht Abdülhamid adlı diziyi örnek göstererek, bahsi geçen dizinin jeneriğinde yer alan "Tarihteki gerçek şahsiyetler ve olaylardan ilham alınarak hazırlanmıştır" ibaresine atıfta bulunmuştur (Resim 3.10).

TARİHTEKİ GERÇEK
ŞAHSİYETLER VE
OLAYLARDAN İLHAM
ALINARAK HAZIRLANMIŞTIR.

Resim 3.10. Payitaht Abdülhamid adlı dizinin giriş kısmındaki ibareye ait bir görüntü

Kaynak: Payitaht Abdülhamid, 2018.

Akabinde ise, bu tür yapımların belgesel bir nitelik taşımadığını dile getirmiş ve tarihî şahsiyetlerin ve olayların, tarihî dizilerden doğru bir şekilde öğrenilemeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca, söz konusu yapımların reyting kaygıları taşıdığını ve bu kaygılar doğrultusunda geniş bir izleyici kitlesine hitap etmek amacıyla belirli paradigmaların, kodların veya realitelerin takip edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bunun ardından, kreatif değeri yüksek, görsel açıdan kaliteli ve güçlü oyuncu kadrolarına sahip yapımların, toplumlarda tarihî şahsiyetler ve olaylar hakkında daha fazla araştırma yapma arzusunu uyandırdığına dikkat çekmiş olmakla birlikte, bu tür girişimlerin önemine de vurguda bulunmuştur (Kocaeli Kılavuz Gençlik, 2018).

Bu doğrultuda Şimşirgil ise, şair Mithat Cemal Kuntay'ın “Anlat bana bir parçacık ecdâdımı anlat; muhtacım o efsâneye, târihe masal kat...” şeklindeki beyitlerini vurgulayarak, söz konusu yapımların senaryo süreçlerine belirli unsurlar ve paradigmalar eklenerek bazı anlatıların hayata geçirilebileceğine dikkat çekmiştir. Fakat ilgili birçok yapımın, yukarıdaki beyitlerin bağlamından uzak bir şekilde sunulduğunu, tarihsel gerçeklere ve bağlamlara zarar verecek şekilde dramatize edildiğini, tarihî şahsiyetlerin niteliklerinin zayıflatıldığını ve gerçek tarihe aykırı bir biçimde aktarıldığını ifade etmiştir (Söz Meydanı, 2020). Şimşirgil'in bu düşünceleri, tarihî dizi ve sinema yapımlarının tarihsel gerçekliği ne ölçüde yansıttığı ve tarihsel gerçeklik ile medya gerçekliği arasındaki ilişki üzerine yapılan bir araştırmanın bulgularını hatırlatmaktadır. İlgili araştırmaya göre, televizyon, tarihî olayları ve şahsiyetleri, izleyicinin beklentileri ile çağdaş tüketim kültürüne uygun bir şekilde yeniden inşa etmektedir. Bu süreçte, tarihî şahsiyetler genellikle özgün kimliklerinden uzaklaştırılarak, klişeleşmiş rollere indirgenmektedir. Bu yeniden kurgulama, tarihsel

gerçekliğin büyük ölçüde erozyona uğramasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, medyanın sunduğu gerçeklik, tarihsel gerçekliğin yerini almaktadır (Murat ve Gökğöz, 2022: 148). İzleyicilerin, tarihsel bilgi yerine, çağdaş değerler ve beklentilerle şekillendirilmiş bir anlatıyı tüketmeye yönlendirildiklerini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, 2011-2014 yılları arasında ilk olarak Show TV’de yayımlanan, ardından ise Star TV’ye transfer olan “Muhteşem Yüzyıl” adlı dizi, tarihsel gerçeklere uygun olmadığı yönünde ciddi eleştirilerin yapıldığı bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Zira bu dizi, Osmanlı İmparatorluğu’nun Kanuni Sultan Süleyman dönemini dramatize ederken, tarihsel olguları, olayları ve şahsiyetleri çoğunlukla çağdaş izleyici beklentilerine göre şekillendirmiştir. Özellikle dizideki harem yaşamı ve kişisel ihtirasların abartılması, tarihsel gerçekliğin erozyona uğramasına yol açmış ve medya tarafından inşa edilen bir gerçekliğin, tarihsel gerçekliğin yerine geçmesine neden olmuştur. Sonuç olarak, bu durum gayriresmî bir tarih anlayışının temsil edilmesine zemin hazırlamıştır (Bilis, 2013: 30). Bu sebeple, tarihçi-yazar Mustafa Turan, “Muhteşem Yüzyıl” adlı diziyi Türk tarihini çarpıtan ve tarihî değerlere zarar veren bir yapım olarak değerlendirmiştir. Turan, bu tür dizilerin tarihçiler açısından hiçbir bilimsel değeri olmadığını vurgulamış ve akabinde, ilgili yapımcıların bu dizinin bir belgesel olmadığını, tamamen kurguya dayandığını belirttiklerini hatırlatmıştır. Ancak Turan, kurgu üzerine bir dizi çekildiğinde, gerçek tarihî isimlerin ve mekânların kullanılmasının uygun olmadığını; özellikle, Osmanlı hükümdarı olan ve Avrupa’nın “Muhteşem Süleyman” (Suleiman the Magnificent) şeklinde tanımladığı bir tarihî şahsiyetin, şehvet düşkünü ve işi gücü haremde zevk ve safa sürmek olan bir kişi olarak takdim edilmesinin doğru olmadığını ifade etmiştir (Haberler, 2012).

Resim 3.11. “Muhteşem Yüzyıl” adlı dizi yapımına ait bir görüntü

Kaynak: Wikipedia, 2015.

Dolayısıyla, bu tür tarihî yapımların hazırlanmasında tarihî doğruluğa sadık kalınmalı ve sanatın sınırları içerisinde dahi olsa, tarihî şahsiyetlerin ve olayların gerçeğe uygun bir biçimde yansıtılmasına özen gösterilmelidir. Ayrıca, bu yapımların tarihsel bilincin şekillenmesindeki etkisi göz önünde bulundurularak, izleyicinin tarihî olayları ve şahsiyetleri doğru bir bağlamda kavrayabilmesi sağlanmalıdır (Sarı, 2019: 11). Medya, teknolojik imkânları aracılığıyla tarihî şahsiyetlere ve olaylara çeşitli perspektiflerden yaklaşabilme kapasitesine mâliktir. Ancak, bu tür yapımlarda sanat özgürlüğü çerçevesinde tarihî olayların ve şahsiyetlerin gerçekdışı bir şekilde sunulması, tarihsel gerçekliğin çarpıtılmasına ve izleyicilerde yanıltıcı izlenimlerin teşekkülüne yol açabilmektedir. Bu noktada, tarihî yapımların yalnızca bir kurgu unsuru olarak değil, aynı zamanda tarihsel bilginin aktarımı açısından da değerlendirilmesi gerekliliği, medyanın tarihî gerçekliği yansıtma sorumluluğunu daha da artırmaktadır.

3.3. Tarihî Şahsiyetlerin Aktarımında Görsel İfadelerin Rolü ve İllüstrasyonlar

Görsel ifadeler, tarih boyunca insan iletişiminin en etkili ve evrensel araçlarından biri olarak öne çıkmıştır. Yazılı ve sözlü iletişim genellikle belirli bir dil bilgisi veya eğitim düzeyi gerektirirken, görsel iletişim, bu tür sınırları aşarak çok daha geniş bir kitleye ulaşabilmiştir. Toplamların düşüncelerini, duygularını ve ideolojilerini ifade etme konusunda güçlü bir araç olarak hizmet eden görseller, kültürler arası etkileşimde de hayati bir rol oynamıştır. Geçmişten günümüze kadar, görsel unsurların bu evrensel dili hem bireyler arasında hem de toplumlar arasında köprüler kurmuş ve ortak anlamlar yaratmıştır. Günümüz dünyasında ise dijitalleşme ve medya teknolojilerinin hızla gelişmesi, görsel ifadelerin önemini, erişilebilirliğini ve çeşitliliğini katbekat artırmıştır. Bu durum, görsellerin hem bireyler hem de toplumlar üzerinde daha geniş ve derin bir etki yaratmasına zemin hazırlamıştır. Medya teknolojilerinin bu denli gelişmesi, görsel unsurların günlük yaşamın her alanında daha fazla yer almasına olanak sağlamış olup; iletişim ve bilgi paylaşımında güçlü bir araç olarak kullanılmasına neden olmuştur. Örneğin, haberlerin, reklamların ve eğitim materyallerinin büyük bir kısmı artık görsel odaklı olarak tasarlanmakta ve sunulmaktadır. Bu görsel odaklı yaklaşım, kültürel ve tarihsel bilgilerin de daha geniş kitlelere ulaşmasını sağlamış ve toplumların bu bilgilere olan ilgisini artırmıştır. Örneğin, tarihsel bir savaşın tasviri, bir liderin portresi ya da bir dönemi yansıtan

mimari yapıların görseli, izleyicinin o zaman ile daha bütüncül ve derin bir zihinsel bağlantı kurmasına imkân vermiştir.

Bu bağlamda, görseller, sadece tarihsel bilgilere erişimi kolaylaştırmakla kalmamakta, aynı zamanda bu bilgileri içselleştirmeyi ve hatırlamayı da güçlendirmektedir. Görsel hafıza, insanların olayları ve kişileri daha uzun süre zihinlerinde tutmalarına yardımcı olmaktadır. Bir tarihî dönemin, olayın veya şahsiyetin bir resim, fotoğraf ya da video aracılığıyla aktarılması, yalnızca yazılı bir metinle aktarıldığında olduğundan çok daha etkili ve akılda kalıcı olabilmektedir. Özellikle bugünün nesilleri için, tarih eğitiminde tercih edilen görsel materyaller, onların bilgi edinme süreçlerini daha dinamik ve etkili kılarak, tarihî dönemlerin, olayların ve şahsiyetlerin bellekteki yerini sağlamlaştırmakta ve tarihsel bilgilerin günlük yaşamda daha anlamlı bir yer edinmesine yardımcı olmaktadır. Zira Aslan'ın (2008: 83) da belirttiği gibi, bugünün nesilleri bilgi edinme süreçlerinin büyük bir bölümünü kitaplardan değil, medyadan (veya ekrandan) gerçekleştirdikleri görsel bir dünyada yaşamaktadır. Bu durum, tarih öğretiminde görsel materyallerin ve medyanın kullanımını kaçınılmaz hale getirmekte ve tarihî bilgilerin aktarımında ve tarihî şahsiyetlerin algılanış biçimlerinde geleneksel yöntemlerin yanı sıra modern iletişim araçlarının da önemini artırmaktadır.

Mevcut başlık kapsamında gerçekleştirilen araştırmalar ve gözlemler, ağırlıklı olarak eğitim alanında tarih öğretimi ve öğrenimi süreçlerine odaklanmış olsa da bu süreçlerin tarihî şahsiyetler ve olaylar çerçevesinde bir bağlama oturduğu dikkate alındığında, tarihî şahsiyetlerin aktarımında görsel ifadelerin rolüne ilişkin de önemli çıkarımlar yapılabilmektedir. Nitekim Aslan'ın (2008: 83) tarih öğretimi ve öğreniminde görsel unsurlardan faydalanmanın büyük bir potansiyele sahip olduğuna dair ifadeleri, aynı potansiyelin tarihî şahsiyetlerin aktarımında da geçerli olduğuna yönelik bir işaret taşımaktadır.

Demir ve Çencen'e (2015: 16) göre, tarihin genellikle ders kitapları aracılığıyla öğretildiği ve bu kitapların çoğunlukla tarihî zaferlere, barış antlaşmalarına veya tarihî şahsiyetlerin biyografilerine indirgenerek öğrencilere sınırlı bir perspektif sunduğu anlaşılmaktadır. Ancak, tarih disiplininin yalnızca bu sınırlı çerçevede ele alınması, onun kültürel, eğitimsel, kurumsal ve sosyal boyutlarını göz ardı etmekte ve bu disiplinin çok yönlü yapısını eksik bir biçimde yansıtmaktadır. Bu farklı boyutları detaylı bir şekilde ele almak için sayfalar dolusu kitaplar ve akademik makaleler

yazılmakta iken, tarih temalı film veya dizilerin, özellikle belirli bir sahne üzerinden, mesajlarını daha etkili bir biçimde iletebildikleri gözlemlenmektedir. Bu durum, izleme eyleminin, okumaya kıyasla daha cazip ve erişilebilir bir tercih olarak öne çıktığını ortaya koymaktadır.

Aktekin ve Çoban (2012: 143-144) ise, etkili tarih öğretiminde en önemli faktörlerden birinin de belgeler, fermanlar, yıllıklar, mektuplar, raporlar, resmi yazışmalar, haritalar, gazeteler, kitaplar, posterler ve fotoğraflar gibi dokümanların yanı sıra, birçok duyu organına hitap eden tarihî film, dizi veya belgesel gibi çeşitli materyallerin kullanımı olduğunu belirtmektedir. Yazarlar, görsel materyallerin tarih öğretimindeki önemine vurgu yaparak, bu materyallerin öğrencilere daha etkileşimli bir öğrenme deneyimi sunma potansiyeline sahip olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca, bu materyallerin öğrencilerin geçmişi zihinlerinde daha etkili bir şekilde yapılandırmalarına, imgeleme yeteneklerini geliştirmelerine, tarihsel düş gücünü kullanmalarına, yaratıcı düşünme becerilerini artırmalarına ve öğrenme süreçlerini soyut bir bağlamdan çıkararak somut bir anlamla buluşturmalarına katkı sağladığını belirtmektedirler. Bu bağlamda, görsel materyallerin tarih öğretimi ve öğreniminde kilit bir rol oynadığına dikkat çekilmektedir.

Benzer şekilde, teknolojinin ve kitle iletişim araçlarının öğrencilerin ilgisini çekme ve onlara ilham verme konusunda yenilikçi fırsatlar sunduğuna işaret eden Çeken ve Şen (2023: 333-341), günümüzde bilgi ve iletişim teknolojilerinin beraberinde yer alan multimedya (veya çoklu ortam) öğelerinin, geleneksel basılı kitapların bir adım önüne geçerek kullanıcılar arasında kullanımının artış gösterdiğini belirtmektedirler. Yazarlar, bu multimedya öğeleri arasında geçmişten günümüze popülerliğini koruyan ve birden fazla duyuya hitap etme potansiyeline sahip olan animasyon (veya çizgi film) disiplininin ön plana çıkarmakta ve tarihî şahsiyetler ile olayları konu alan animasyon yapımlarının, tarihin derinliklerine yolculuk yapma, tarihsel ilgi eksikliğini giderme, bir milletin tarihî mirasına ve köklü ulusal değerlerine erişme, bir toplumun kendine özgü kimliğini ve tarihsel konumunu etkin bir biçimde yansıtmaya bağlamında sadece eğitim alanında değil, aynı zamanda günlük hayatın her alanında büyük bir potansiyele sahip olduğunu vurgulamaktadırlar. Bunu takiben, Çeken ve Şen, yukarıdaki görüşlerini desteklemek amacıyla AnimaTürk Animasyon şirketi tarafından üretilen, tarih danışmanlığını Sinan Meydan'ın üstlendiği ve dünya genelinde animasyon

formatında Atatürk'ü temel alan ilk yapım olarak bilinen “Atatürk: Bir Ulusun Kurtarıcısı” adlı animasyon filmini örnek göstermektedirler. Yazarlar, bu yapımın Atatürk'ün ilkeleri, düşünceleri ve ideolojileri hakkında bilgi edinme; Millî Mücadele, Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini anlama ve değerlendirme konusunda hem Türkiye'de hem de uluslararası alanda önemli bir rol oynadığını vurgulamaktadırlar (Resim 3.12).

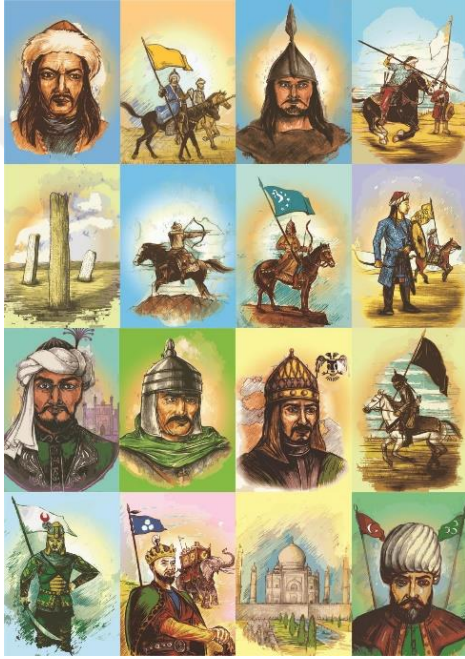

Resim 3.12. “Atatürk, Bir Ulusun Kurtarıcısı” adlı animasyon filminden bir görüntü
Kaynak: AnimaTürk Tv, 2019.

Bu bağlamda, teknolojinin, kitle iletişim araçlarının ve bu unsurlarla birlikte görsel materyallerin, tarih öğretimi ve öğreniminde olduğu gibi, tarihsel süreçte etkili olmuş şahsiyetlerin geçmişteki rollerini vurgulamak ve onların hikâyelerini veya dünya görüşlerini etkili bir biçimde aktarmak amacıyla da önemli bir araç olarak kullanılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu gereklilikten hareketle, Arslan'ın (2020: 3027) Türkiye'deki tarih ders kitaplarında genellikle fotoğraflara odaklanıldığını ve buna karşın resim, portre, minyatür ve gravür gibi birinci el kaynaklara ya hiç yer verilmediğini ya da çok az yer ayrıldığı yönündeki tespitlerine ek olarak; Deniz'in (2011: 34, 74, 78) bulgularına da değinmek gerekir. Zira Deniz, sosyal bilgiler ders kitaplarındaki tarihî şahsiyetlere yönelik yaklaşım tarzlarını değerlendirmiş ve ilgili ders kitaplarında tarihî şahsiyetlerin görsellerine (portrelerine veya fotoğraflarına) yeterince yer verilmediğini belirtmiştir. Bu eksikliğin, öğrencilerin tarihî şahsiyetler ve olaylarla bağlantı kurma yeteneklerini sınırlayabileceğine dikkat çekmiştir.

Benzer şekilde, tarih alanında çalışmalar yapan Ceren Sungur da tarih öğretimi ve öğreniminde görsel unsurların önemine dikkat çekmiştir. Sungur, özellikle illüstrasyonların tarihî şahsiyetler ve olaylarla bağ kurmada etkili olduğuna işaret etmiştir. Görsel kullanımının, öğrencilerin tarihle bütünlük kurma yeteneklerini güçlendirebileceğini belirtmiştir. Bu nedenle, tarih kitaplarının çizimsiz basılmaması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, tarih derslerinin görsellerle desteklenerek anlatılması

gerektiğini önemle dile getirmiştir (Tarih Obası, 2021). Bu düşünceleri desteklemek amacıyla, Abay'ın (2017) “Temel Eğitim Kurumlarında İllüstrasyonun Eğitim Materyali Olarak Kullanımı” başlıklı yüksek lisans tezine atıfta bulunmak yerinde olacaktır. Abay tezinde, belirli bir eğitim ve öğretim kademesini hedefleyen tarih ve sosyal bilgiler ders kitaplarında, 16 Türk devleti konusundaki yetersiz eğitim materyalleri sorununa dikkat çekmiştir. Bu eksikliği gidermek amacıyla, öğrencilerin ilgili konuyu daha iyi anlamalarını sağlamak için, bu devletlere ilişkin illüstrasyonlu eğitim materyalleri tasarlanmıştır (Resim 3.13).

Resim 3.13. Abay'ın (2017) yüksek lisans tezinin iç sayfalarından bir görüntü

Kaynak: Abay, 2017: 59.

Bu illüstrasyonlu eğitim materyallerinde, konuyla ilgili Türk devletlerini temsil eden sembolik unsurlara ve bu devletlere dair bilgilere yer verildiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, bazı materyallerde, ilgili devletlerin liderlerinin/tarihî şahsiyetlerinin tasvirlerinin de bulunduğu tespit edilmiştir (Resim 3.14).

Resim 3.14. Abay'ın (2017) yüksek lisans tezinin iç sayfalarından bir görüntü

Kaynak: Abay, 2017: 59.

Türk ulusunun köklü bir geçmişe sahip olduğunu, bu geçmişi oluşturan bağımsız Türk devletlerinin önemli başarıları imza attığını vurgulayan Abay, tasarladığı illüstrasyonlu eğitim materyallerinin, söz konusu konudaki eksikliği gidermeyi, kayda değer bir farkındalık oluşturmayı ve ilgili konuyu somutlaştırarak öğrenciler için daha anlaşılır hale getirmeyi amaçladığını belirtmiştir. Bu doğrultuda, öğrencilerin konuyu daha iyi kavrama imkânı bulacaklarına işaret etmiştir.

Bu gözlemler, yalnızca eğitim ve öğretim perspektifiyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda genel bağlamda tarihî şahsiyetlerin aktarımında görsel ifadelerin kritik bir rol oynadığını da vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, görsel unsurların tarihî şahsiyetlerin anlaşılması ve yorumlanması sürecinde ne denli önemli bir etkiye sahip olduğu dikkatle değerlendirilmelidir. Ancak, fotoğrafın icadından önce yaşamış ve günümüze ulaşan herhangi bir güvenilir resim, tasvir, minyatür veya heykel gibi görsel materyallerin bulunmadığı tarihî şahsiyetlerin fiziksel görünümlerini ve bu şahsiyetlerin yaşadıkları dönemleri ya da dahil oldukları eylemleri görsel olarak aktarmanın, tarihsel ve sanatsal açıdan çeşitli zorluklar barındırdığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, Mevlânâ Celaleddin Rumî'yi doğru bir biçimde tasvir eden bir resmin varlığı günümüzde hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Ancak, Mevlânâ'yı oturur şekilde tasvir eden bir resim, zamanla onun en yaygın temsili haline gelmiştir (Resim 3.15). Bu durum, Mevlânâ'nın fiziksel görünümüne dair yanlış bir algının oluşmasına neden olmuştur (Malumatfuruş, 2018).

Resim 3.15. Mevlânâ'nın halk arasında yaygın kabul gören tasviri

Kaynak: Tarih Obası, 2021.

Mevlânâ'nın belirli bir görsel temsilinin genel kabul görmüş olmasına karşılık, yazılı kaynaklar ve sanat eserlerinde geniş bir yorum çeşitliliği bulunan tarihî şahsiyetler bağlamında Resim 3.16'daki Attila örneği de dikkate değer olmaktadır.

Resim 3.16. Attila'nın görsel temsillerindeki çeşitlilik

Kaynak: Tarih Obası, 2021.

Bu örneklerin çeşitlendirilmesi mümkün olmakla birlikte, tarihî şahsiyetlerin gerçek fiziksel özelliklerini ve görünümlerini ya da bu şahsiyetlere dair ayrıntıları görsel olarak aktarmanın, resmî belgelerin eksikliği nedeniyle güçlük arz edebileceği de belirtilebilir. Bu noktadan hareketle, fotoğraf teknolojisinin icadı ve rolü, gerçeğin izini sürme, gerçeklik olgusunu anlama ve algılama bağlamında insanlığın dünya algısını ve görme biçimini köklü bir biçimde değiştirdiği vurgulanabilir (Dönmez, 2021: 173). Nitekim fotoğraf teknolojisi, insanlığa bireyleri ve olayları anında gözlemleme imkânını tanımış ve tarihi görsel verilerle destekleme yoluyla geçmişin daha güçlü bir şekilde temsil edilmesini sağlamıştır. Bu teknoloji, ilgili konu bağlamında belirli tarihî şahsiyetleri veya tarihsel olayları zamanın etkilerinden bağımsız olarak somut bir biçimde gözler önüne serme olanağı sunmuştur. Bu sayede, insanlığa, tarihin izlerini taşıyan ve geçmiş ile gelecek arasında çeşitli pencereler açan somut veriler kazandırılmıştır (Yıldırım, 2023: 100).

Buna karşılık, fotoğrafın keşfinden önce, sanatın ve çeşitli sanat dallarının tarihî şahsiyetlerin tasvirinde kritik bir işlev üstlendiğini hatırlamak önemlidir. Bu durum, tüm tarihî şahsiyetler için geçerli olmasa da bazı tarihî şahsiyetlerin tasvirleri, portreleri veya onları konu alan eserler (örneğin minyatürler, heykeller ve resimler) günümüze intikal edebilmiştir. Ancak, bu tür eserlerin sınırlamaları ve zamanla tahribata uğrama olasılıkları göz önünde bulundurulduğunda, bu tasvirlerin detaylarının eksik ya da bozulmuş olabileceği ihtimali de dikkate alınmalıdır. Yine de bu eserler tarihsel, kültürel, toplumsal ve sanatsal değer taşımakta ve günümüzde tarihî şahsiyetlerin fiziksel özelliklerini, görünümelerini ve ilgili ayrıntıları anlamak için geçmişin izlerini taşıyan önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Aynı zamanda, sanatçılar için de bu eserler, tarihî şahsiyetleri yeniden yorumlamak ve farklı sahnelere taşımak için kritik referans kaynakları olmaktadır. Bu durum, sanat dünyasında tarihî şahsiyetlere dair yenilikçi perspektiflerin ve yaratıcı ifadelerin gelişimine katkı sağlamaktadır. Ancak, kullanılan ve kullanılacak olan referans kaynaklarının doğruluk derecesine de dikkat edilmesi önemlidir, çünkü bazı kaynaklarda yer alan tarihî şahsiyetlerin tasvirlerinin ne ölçüde doğruluk taşıdığı konusunda belirsizlikler bulunmakta ve bu durum, bazı soru işaretlerini ortaya çıkarmaktadır. Nitekim Sungur, Cengiz Han örneği üzerinden bu durumu ele alarak, Cengiz Han'a ait bir tasvirin kaynaklarda bulunduğunu belirtmektedir. Ancak, bu tasvirin gerçekten Cengiz Han'a ait olup olmadığı konusundaki doğruluk payının belirsizlik taşıdığına dikkat çekmekte ve mevcut tasvirlerin gerçekliği hakkında kesin bir bilgiye ulaşmanın zor olduğuna işaret etmektedir (Tarih Obası, 2021).

Bu gözlemler ışığında, tarihî şahsiyetlerin fiziksel görünümüne ilişkin bilgi eksikliklerinin ya da mevcut eserlerin günümüze intikal etmemiş olmasının, bu şahsiyetlerin temsillerinin veya canlandırmalarının doğruluk derecesini etkileyebileceği sonucuna varılmaktadır. Bu durum, etik, çevresel, sosyal ve kültürel faktörler gibi çeşitli ölçüm değerlerinin araştırma sürecine dahil edilmesiyle ortaya çıkan çeşitli canlandırma ve temsillerin incelenmesini mümkün kılmaktadır. Ayrıca, bu sürecin büyük ölçüde sanatçıların yorumuna bağlı olarak gelişebileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Zira Sungur'un da belirttiği gibi, bazı tarihî şahsiyetlerin fiziksel görünümleri hakkında tarihçilerin dahi kesin bilgiye sahip olamadığı bir gerçek bulunmaktadır. Eğer tarihî şahsiyetlerin fiziksel özellikleri veya nitelikleri hakkında kaynaklarda bilgi veya kabul görmüş görseller mevcutsa, sanatçılar bu

verileri referans alarak bir yorumlama sürecine girebilmektedir. Ayrıca, sanatçılara bu süreçte talepte bulunan kişi, kurum veya kuruluşlar varsa ve sanatçılara gerekli özgürlükleri tanıyorlarsa, sanatçılar, gerekli araştırmaları yaparak ve anekdotları inceleyerek sıfırdan bir yorumlama ve yaratım sürecine de dahil olabilmektedir (Tarih Obası, 2021).

Bu bağlamda, illüstratör Ethem Onur Bilgiç'in yukarıda bahsi geçen sürece dair yaklaşımlarını ele almak, bu sürecin işlevselliğini anlamak için bir örnek teşkil edecektir. Bilgiç, özellikle çok eski bir döneme ait tarihî bir şahsiyeti tasvir etmeden önce ve bu şahsiyet hakkında günümüze ulaşan bir portre veya tasvir gibi görsel verilerin bulunmaması durumunda, ilgili şahsiyetin yaşamı hakkında detaylı bir araştırma yapmanın önemini vurgulamaktadır. Bu süreçte, Bilgiç, ilgili tarihî şahsiyetin doğduğu ve yetiştiği dönem, yer ve çevre gibi faktörlere odaklanarak bir tipoloji analizi sürecine yöneldiğini ifade etmektedir. Ayrıca, analiz sürecinde elde edilen bulguların yetersiz olması durumunda ise, tasavvur etme sürecinin büyük ölçüde sanatçının kişisel yorumuna dayanabileceğine de dikkat çekmektedir (Tarih Obası, 2021; Tiyatro İyesi, 2023).

Bu saptamalar, uzak bir tarihsel bağlama ait tarihî şahsiyetlerin görsel olarak yaratımı ve aktarımı süreçlerinin, bu şahsiyetlere dair görsel verilerin eksikliği veya yanıltıcı olabilmesi nedeniyle karmaşık ve zorlu olabileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, bu şahsiyetlere atfedilen görsel ifadelerin zaman zaman subjektif bir boyut taşıyabileceği ve bu süreçte sanatçının yönelimlerinin ve yaratıcılığının önemli bir rol oynayabileceği gerçeğine de ışık tutmaktadır. Bu bağlamda, Bilgiç gibi sanatçıların karar alma stratejilerini ve yönelimlerini daha iyi idrak edebilmek amacıyla, tezin ilerleyen bölümlerinde illüstratörlerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelere yer verilecektir. Bu bölümde ise, yukarıda bahsi geçen husustaki düşünceler temelinde çeşitli sanat disiplinleri arasından özellikle illüstrasyon sanatının önemi ve rolü üzerinde durulmasının, konuyla ilgili belirli çıkarımlar yapabilmek adına faydalı olacağı düşünülmektedir. İlerleyen bölümlerde, 'İlgili Araştırmalar' başlığı altında konuyla ilgili illüstrasyon örneklerinin incelenmesinin, çalışmanın bütünlüğü açısından daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Bilindiği üzere, illüstrasyonlar, fotoğraf teknolojisinin icadı öncesinden günümüze kadar, sadece estetik bir ifade biçimi olmanın ötesinde, güçlü bir görsel anlatı aracı

olarak işlevselliğini ve popülerliğini muhafaza eden bir disiplindir. Bu disiplinin uygulayıcıları olan illüstratörler, geçmiş, şimdi ve gelecek gibi zaman dilimleriyle ya da yer çekimi ve ışıklandırma gibi fiziksel sınırlamalara bağlı değildir. Bu nedenle, illüstrasyon disiplini, fotoğrafın yetersiz kaldığı durumlarda ya da mevcut olmadığı dönemlerdeki varlık alemini yorumlamak ve daha fazlasını ifade etmek amacıyla önemli bir rol üstlenmektedir. Dolayısıyla, bu disiplin, yalnızca mevcut olanı belgeleme işleviyle sınırlı kalmamakta, aynı zamanda fotoğraf teknolojisinin erişemeyeceği tarihi yolculuklar ve fantastik sahneler gibi ifade özgürlüklerine olanak tanıyarak, hayal gücünü harekete geçiren yeni perspektifler sunma yeteneğiyle de öne çıkmakta ve derinlik kazanmaktadır. Bu eksende Dağarslan (2011: 3-117), illüstrasyonun bu ve benzeri işlevlerine dikkat çekmekte ve onu fotoğraf ve resimle mukayese etmektedir. Yazar, illüstrasyon ve fotoğraf arasında temel bir benzerlik bulunduğunu; aralarındaki ilişkinin sürekli bir iç içe olma özelliği taşıdığını ve her iki disiplinin de görsel iletişimi doğru ve etkili bir şekilde gerçekleştirmeye odaklandığını belirtmektedir. Ancak, Dağarslan, teknolojik imkânların artmasıyla bu iki disiplin arasındaki ilişkinin güçlenmesine rağmen, illüstrasyonun görsel ifade açısından fotoğraftan daha benzersiz bir derinlik ve özgünlük sunduğunu vurgulamaktadır. İllüstrasyonun, sanatçının kişisel dokunuşunu ve hayal gücünü daha özgürce yansıtmaya potansiyeline sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra, yazar, resmin ise yorumlamaya açık olduğunu ve farklı kişiler için çeşitli anlamlar taşıyabileceğini belirtirken, illüstrasyonun bir durumu net, dramatik veya eğlenceli bir şekilde anlatma eğiliminde olduğunu da ifade etmektedir. Yazar, illüstrasyonun belirli bir öyküyü veya temayı çizgilerle daha fantastik bir biçimde sunma kapasitesine sahip olduğuna vurguda bulunmaktadır. Bunlara ilaveten, Dağarslan (2011: 4-305), dijital çağda kavramların ve yöntemlerin artık birbiri içinde eridiğini, tanımlamalarının farklılaştığını ve dönüştüğünü, bununla birlikte fotoğrafların artık sadece fotoğraf, illüstrasyonların ise artık yalnızca illüstrasyon olmadığını dile getirir de; fotoğrafı, gerçekçi çözümler üreten muazzam bir kaynak olarak tanımlarken, illüstrasyonu ise bir yorum ve bir imajı mizahileştirme ve sanatsallaştırma amacıyla kaçınılmaz bir uğraş alanı olarak nitelendirmektedir.

Öte yandan, Polat ve Kavuran (2023: 53-55-56) ise, illüstrasyonun gerçekte var olmayan unsurları varmış gibi göstermesinin temel özelliklerinden biri olduğunu belirtmektedirler. Bu bağlamda, illüstrasyonun sanatla iç içe olmasındaki en önemli

etkenleri yorum, düşünce ve özgünlük olarak sıralamaktadırlar. Ayrıca yazarlar, illüstrasyonu metin ve fikirlerin tasviri için yaygın olarak kullanılan bir resimleme türü olarak tanımlamakta ve bu sanat biçiminin canlı, sürekli gelişen ve güçlü bir iletişim aracı olarak değerlendirilmesine dikkat çekmektedirler. Yazarlar, sanatın pek çok dalında olduğu gibi, illüstrasyonun da çeşitli teknikleri bulunduğunu ifade etmekte ve füzen, akrilik boya, ecoline boya, toz pastel, suluboya, aquarelle boya, spray boya ve rapido kalem gibi tekniklerin varlığına işaret etmektedirler. Ancak araştırmalarında, dijital çağın gerekliliklerine uygun olarak, illüstratörlere sınırsız olanaklar sunan dijital illüstrasyon tekniğine özel bir vurgu yapmaktadırlar. Yazarlar, illüstrasyonların reklam, dergi ve gazete gibi çeşitli alanlarda geniş bir kullanım yelpazesine sahip olduğunu vurgularken; aynı zamanda bu görsel unsurların belirli bir bölge, coğrafya veya kültüre ilişkin tarihî bilgiler, mitolojik efsaneler, hikâyeler, destanlar ve masallar gibi bilgi ağırlıklı yazılı metinlerde de önemli bir rol oynadığını belirtmektedirler. Bu tür metinler genellikle ayrıntı yoğunluğu nedeniyle karmaşık olabilir ve bu da okuma ve öğrenme süreçlerini zorlaştırabilir. Dolayısıyla, illüstrasyonların tasvir edici özelliklerinin, öğrenim süreçlerini desteklemede, okuma deneyimini daha keyifli hale getirmede ve bilgilerin akılda kalıcılığını artırmada etkili bir araç olabileceği öne sürülmektedir.

Kıvrak'ın (2020) “Türk Mitolojisindeki Karakterlerin Analizi ve Yeniden Tasarlanması” başlıklı yüksek lisans tezine dikkat çekmek, bu düşünceleri pekiştirmek açısından önem arz etmektedir. Zira Kıvrak (2020), söz konusu çalışmada Türk mitolojisinde yer alan destanları derinlemesine incelemiş, Türk mitolojisinin genel hatlarını çizmiş ve konuyla ilgili destanlardaki karakter tasvirlerini ayrıntılı bir analizle ele almıştır. Bu analizler neticesinde, eksik bilgilere sahip karakterler üzerine yoğunlaşmış, mevcut kaynaklardaki tasvirlerle sadık kalarak bu karakterleri özenle yeniden yorumlamaya çalışmıştır. Kıvrak, Türk mitolojisinin zengin kültürel mirasını yansıtan bu tasvirler doğrultusunda, mitolojik karakterlerin yeniden yaratım sürecine odaklanmış ve bu süreçte dijital illüstrasyon tekniğini benimsemiştir (Resim 3.17).

Resim 3.17. Kıvrak'ın (2020) yüksek lisans tezinin iç sayfalarından bir görüntü

Kaynak: Kıvrak, 2020: 53.

Bu bağlamda şu hususu belirtmekte fayda vardır: Tarihî şahsiyetler, geçmişte belirli bir zaman diliminde yaşamış ve tarihsel kayıtlarla teyit edilmiş gerçek kişiler iken, mitolojik karakterler genellikle sembolik veya doğaüstü nitelikler taşıyan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu gözlemler, illüstrasyonların her iki kategorideki karakterlerin de illüstratif temsiller yoluyla görsel olarak iletilmesi, tarihsel derinliği yeniden canlandırarak tarihsel ve kültürel mirası yansıtmaları ve izleyiciye zengin, etkileyici bir görsel deneyim sunması bakımından paralel bir işlevsellik taşıdığını ortaya koymaktadır.

Bu gözlemler ve çıkarımlar doğrultusunda, ilgili konu bağlamında, illüstrasyonların tarihî şahsiyetleri yalnızca geçmişin bir parçası olarak değil, aynı zamanda bugünün ve geleceğin bir yansıması olarak sunma gücüne sahip olduğu öne sürülebilir. Bu kapsamda, illüstratörlerin yaratıcılığı ve bakış açısı, kullandıkları renk paleti, kompozisyon ve diğer unsurlar gibi faktörler dikkate alınıp; tarihsel bir perspektife geçildiğinde, illüstrasyonların yalnızca geçmişe ait yazılı ve görsel kaynaklardaki eksiklikler ya da bu bağlamda yanıltıcı olabilecek subjektif yorumlamaların etkisi altındaki tarihî şahsiyetleri ve onlara dair bazı ayrıntıları görsel olarak aktarmakla kalmayacağı, aynı zamanda günümüze referans olarak kabul edilebilecek görsel kaynakları (tasvir, minyatür, resim, heykel ve fotoğraf gibi) intikal eden tarihî şahsiyetleri de canlandırma, geçmişin atmosferini yakalama ve bugüne taşıma, tarihsel bağlamı belirli bir ışıktaki görme veya farklı ve yenilikçi perspektiflerle zenginleştirip yaşatma konusunda da güçlü bir araç olarak öne çıkacağı belirtilebilir. Nitekim Sungur'un da belirttiği üzere, bir tarihî şahsiyete ait orijinal görsel kaynaklar mevcutsa, bu kaynakların kullanılması ve izleyiciye sunulması önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, bir illüstratör veya sanatçının o tarihî şahsiyeti kendi yorumuyla tasvir ettiği illüstrasyonlar, çizimler de söz konusuysa, bu eserlerin de özellikle günümüz izleyicilerine hitap etmek amacıyla aynı titizlikle ve önemle paylaşılması faydalı olacaktır (Tarih Obası, 2021). Bu yaklaşım, tarihî şahsiyetlerin tasavvur edilmesi ve anlamlandırılması sürecine sanatsal yaratıcılığın katkısını ekleyerek, izleyicilere daha zengin bir deneyim sunulmasını sağlayacaktır.

İllüstratör Murat Kara'nın 2022 yılında gerçekleştirdiği “Türk Dünyası Büyükleri” sergisi, illüstrasyonun yukarıda belirtilen etki alanlarını somut bir biçimde gösteren önemli örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. Zira söz konusu sergide, çeşitli tarihsel dönemlere ait birçok önemli şahsiyetin yer aldığı gözlemlenmektedir. Bu şahsiyetler arasında, kendi dönemlerinden günümüze sağlam temellere dayanan görsel kaynakları ulaşmış olanların olduğu gibi, bu tür kaynaklardan yoksun olan tarihî şahsiyetlerin de tasvir edildiği dikkat çekmektedir (Resim 3.18). Bu durumun, tarihsel bağlamda belirli bir yetkinliğe sahip illüstratörlerin ve sanatçıların, çeşitli kaynaklardan faydalanan ve belirli metodolojik yaklaşımları izleyerek zengin ve analitik tasvirler yapabilme becerilerini sergileyebileceği düşüncesine yönelik bir atmosfer sunduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, bu tür illüstratif çalışmaların, geçmiş dönemlerin önemli tarihî şahsiyetlerini görsel olarak yeniden canlandırma ve ayrıntılı bir şekilde idrak etme imkânını sağlayarak tarihsel ve kültürel mirası korunma, yaşatma ve aktarma çabaları açısından da literatüre önemli bir katkı sağladığı düşünülmektedir.

Resim 3.18. “Türk Dünyası Büyükleri” adlı sergiden seçilmiş bir görüntü

Kaynak: TRT Haber, 2022.

Bahsi geçen serginin öne çıkan özelliklerinden biri, Türk tarihinde derin izler bırakmış ve Türk medeniyetine çeşitli alanlarda katkı sağlamış önemli simaların tasvir edilmesi ve bu tasvirler aracılığıyla, görselliğin büyük önem arz ettiği günümüz dijital çağında

bu şahsiyetlerin bıraktığı mirası vurgulama amacı taşımasıdır. Sergide, Fatih Sultan Mehmet Han ve Mustafa Kemal Atatürk gibi önde gelen liderlerin yanı sıra; modern tıbbın temellerini atan İbn-i Sina, Osmanlı'yı eserleriyle ölümsüzleştiren Mimar Sinan, tasavvuf dünyasının önemli isimlerinden Yunus Emre ve Hacı Bektaş-ı Veli gibi tarihî şahsiyetlerin de yer aldığı gözlemlenmektedir. Nitekim, Kara, Türk medeniyetinin insanlık tarihine çağlar boyu etkisini sürdüren bilim insanları, mucitler, mutasavvıflar ve çağının çok ötesinde düşüncelere sahip devlet adamları gibi pek çok önemli şahsiyet kazandırdığına dikkat çekerek, bu konuyla ilgili illüstrasyonların ilerleyen süreçlerde çoğaltılmasını amaçladıklarını belirtmiştir. Ardından, Batı medeniyetinde benzer şekilde önem arz eden şahsiyetlere dair sanat ve edebiyat alanlarında birçok eser ortaya konulurken, Türk medeniyetinin bağrından çıkan ve insanlığa mâl olan bu şahsiyetlerin toplumlar tarafından yeterince bilinmediğine işaret eden Kara, günümüz dijital çağında görselliğin büyük bir önem taşıdığını vurgulayarak, bu tür illüstrasyonların bireylerin bu şahsiyetler hakkında daha fazla bilgi edinmelerine ve araştırma yapmalarına olanak tanıyarak, onların hayat hikâyeleri ile dünya görüşlerine dair derinlemesine bir anlayış geliştirmelerine katkıda bulunabileceğini de ifadelerine eklemiştir (TRT Haber, 2022; Dokuz Eylül Üniversitesi Haber Portalı, 2022).

3.3.1. İlgili Araştırmalar

Bu başlık altında, yerli ve yabancı kaynaklardan elde edilen veriler ışığında, çeşitli illüstratörler tarafından oluşturulmuş olan Cengiz Han, Emir Timur, Mevlâna Celaleddin Rumi, Fatih Sultan Mehmet, Mehmet Akif Ersoy ve Mustafa Kemal Atatürk gibi önemli tarihî şahsiyetlere yönelik illüstrasyon örnekleri kapsamlı bir biçimde ele alınmıştır. Yapılan incelemeler sonucunda, bu illüstrasyonların çoğunun günümüz dijital imkânlarıyla oluşturulduğu ve bu eserlerin, tarihî şahsiyetlerin farklı referans noktaları (tasvir, resim, heykel, minyatür, fotoğraf vb.) temel alınarak geliştirildiği gözlemlenmiştir. Bu süreçte, tarihî şahsiyetleri konu alan illüstrasyonların, bu şahsiyetlerin tarihsel önemleri bağlamında kültürel mirası nasıl yansıttıkları, sanatçıların yorumlama biçimleri ve kullanılan teknikler gibi unsurlar da göz önünde bulundurulmuştur. Özellikle, günümüze herhangi bir görsel tasviri intikal etmemiş veya net bir tasviri bulunmayan, hatta mevcut tasvirlerin doğruluğu konusunda şüpheler barındıran tarihî şahsiyetlerin illüstrasyonlarda fiziksel betimlemelerinin nasıl oluşturulabileceği konusu da dikkate alınmıştır. Zira bu tez

kapsamında geliştirilecek olan “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli e-kitapta yer alacak Hacı Bayram-ı Veli illüstrasyonu için, söz konusu şahsiyetin görsel temsiline dair elimizde yeterli ve somut bir kaynak bulunmamaktadır. Bu bağlamda, tarihî şahsiyetlerin illüstrasyonlarda tasvir edilme biçimlerine yönelik yapılan incelemelerin, Hacı Bayram-ı Veli’nin tarihsel önemi ile kültürel ve manevi mirasının görsel olarak aktarımında yol gösterici bir işlev üstleneceği öngörülmüştür. Ayrıca, bu aşamada tespit edilen eksik veya zayıf noktaların, alanında yetkin illüstratörlerle yarı yapılandırılmış görüşmeler düzenlenerek, elde edilen bulgular ışığında kapsamlı bir değerlendirme yapılması planlanmıştır.

Öte yandan, bu başlık altında, görsel temsili mevcut olan tarihî şahsiyetler için (örneğin, resim, fotoğraf veya çeşitli rekonstrüksiyon çalışmaları sonucunda oluşturulan heykeller gibi kaynaklardan elde edilen tasvirler) illüstrasyon sanatının bu temsilleri nasıl daha özgün ve farklı bir yaklaşımla ele alabileceği de değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, mevcut görsel kaynakların illüstrasyon sanatı aracılığıyla yeni bir bakış açısıyla sunulma potansiyelinin yanı sıra, illüstratörlerin bu süreçte izledikleri yollar ve tercih ettikleri teknikler de gözden geçirilmiştir. Yapılan bu değerlendirmeler neticesinde, illüstrasyon sanatının doğru ve etkili bir biçimde kullanıldığında ruhani bir köprü görme işlevi üstlendiği anlaşılmış ve tarihî şahsiyetlerle ilişkili duygu ve hislerin yapısına, mekaniğine ve işlevine büyük ölçüde ışık tuttuğu düşünülmüştür.

3.3.1.1. Cengiz Han

Cengiz Han olarak bilinen Temuçin’in kişisel yaşamı ve fiziksel özellikleri hakkında sınırlı sayıda kaynak bulunmasına rağmen, Resim 3.19’da yer alan Cengiz Han portresinin birçok kitapta ve internet kaynağında onun temsili olarak sıkça kullanıldığı gözlemlenmektedir. Bu durum, tarihsel verilerin yetersizliğine rağmen, söz konusu portreye atfedilen temsili değerin altını çizmektedir.

Resim 3.19. Kubilay Han'ın yaptırdığı 14. yüzyıla ait Cengiz Han portresi

Kaynak: Filippi, Garcia ve Favereau, 2017.

Cengiz Han'ın tarih boyunca net ve kapsamlı bir tasvirine ulaşılamamış olması, çeşitli illüstratörlerin onun fiziksel görünümünü farklı perspektiflerden ele alıp yorumlamasına yol açmıştır. Bu illüstratörler genellikle kendi bireysel araştırmalarının yanı sıra, tarihî kaynaklardan elde ettikleri bilgileri, Cengiz Han'ı konu alan filmlerden edindikleri izlenimlerle birleştirerek ve onun etnik veya kültürel tipolojisini referans alarak kendilerine özgü bir yaklaşım ve anlayışla Cengiz Han'ı resmetmişlerdir. Örneğin, savaş meydanında zafer kazanırken, askeri birliklerini yönetirken veya düşmanlarını mağlup ederken resmedildiği sahnelerde, Cengiz Han'ın kararlılığı, fiziksel gücü, cesareti, otoriter duruşu ve liderlik vasıfları öne çıkarılmıştır. Dolayısıyla, farklı illüstrasyonlar belirli detayları vurgulamakta ya da farklı bakış açıları sunmakta olsa da genellikle Cengiz Han'ın karakteristik özellikleri ve tarihsel başarılarına odaklanıldığı için temel anlatının büyük ölçüde sabit kaldığı gözlemlenmektedir (Resim 3.20). Sonuç olarak, Cengiz Han'ın gerçek fiziksel görünümü hakkında kesin bilgilere sahip olunamaması, onun etkileyici ve güçlü liderlik vasıflarını gölgelememekte; aksine, Cengiz Han'ın tarihsel önemini ve etkisini anlamada önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Resim 3.20. Cengiz Han İllüstrasyonu

Kaynak: Yazıcı, 2013.

Bu bağlamda, Cengiz Han'ın çeşitli illüstratörler tarafından tasvir edildiği örneklerin analizi, konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayabilir. Özellikle Resim 3.21'de yer alan illüstrasyon, illüstratör Ethem Onur Bilgiç tarafından hazırlanmış olup, Cengiz Han'ın kişiliği ve liderlik özelliklerini öne çıkarmayı amaçlamaktadır. Bilgiç'in bu illüstrasyonun oluşturulmasında "Mongol: The Rise of Genghis Khan" adlı filmde esinlendiği belirtilmiştir (Tarih Obası, 2021).

Resim 3.21. Cengiz Han İllüstrasyonu

Kaynak: Bilgiç, 2018.

İllüstrasyonda Cengiz Han'ın yüz ifadesi, soğukkanlılık ve kararlılığı yansıtacak şekilde tasvir edilmiştir. Bu yüz ifadesi, liderlik niteliklerini yansıtmaya amaç taşımaktadır. Ayrıca, savaşlarda kullanılan kılıç, mızrak, süngü ve ok gibi delici aletlere karşı koruma sağlayan zırh gibi detaylar da illüstrasyonda yer almaktadır. İllüstrasyonun görsel etkisini artırmak için, Cengiz Han'ın yüz ifadesi ve arka plandaki askerlerin detayları gibi görsel unsurlar özenle düzenlenmiştir. Bu unsurların, dönemin atmosferini yansıtmak amacıyla titizlikle seçildiği anlaşılmaktadır. Genel olarak, illüstrasyon, Cengiz Han'ın liderlik özelliklerini ve tarihsel önemini görsel bir anlatımla sunmaktadır.

Cengiz Han, tarih boyunca Moğol halkına hukuk, zenginlik, medeniyet, kültür ve güç kazandırmış bir lider olarak tanınırken, aynı zamanda birçok topluma ölüm ve yıkım getiren bir figür olarak da bilinmektedir. Bu yüzden, Cengiz Han'ın tasvir edildiği illüstrasyonlarda savaş kompozisyonlarının sıkça yer alması kaçınılmaz bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kontekst doğrultusunda, Resim 3.22'deki kompozisyon, perspektifin etkili kullanımıyla izleyicilere güçlü ve yüce bir atmosfer sunarak, onların dikkatini doğrudan Cengiz Han'ın olağanüstü varlığına çekmeyi amaçlamaktadır. Cengiz Han'ın tasviri, kafasının vücut oranlarına göre daha küçük,

kaşlarının çatık, omuzlarının geniş ve bakışlarının sert olması gibi karakteristik özelliklerle, onun savaşçı ruhunu ve kararlılığını izleyiciye güçlü bir şekilde aktarmayı hedeflemektedir. Bu tasvir, Cengiz Han'ın sadece bir lider değil, aynı zamanda yenilmez bir savaşçı olarak da tarih sahnesindeki yerini vurgulamaktadır. Onun düşmanlarının üzerine çıkmış şeklindeki duruşu, Cengiz Han'ın üstünlük ve kudretini izleyiciye net bir şekilde iletmeye çalışmaktadır. Arka planda yer alan ve güneşin batışıyla birleşen sıcak renk tonları, sahnenin dramatik havasını daha da güçlendirirken, bu tarihî şahsiyetin zafer dolu anını daha çarpıcı kılmaktadır. Ayrıca, alev rengindeki gökyüzü, sahnenin sıcak ve tehlikeli atmosferini vurgulamakta, izleyiciyi bu destansı anın içine çekmektedir. Omuzlarının genişliği, sert bakışları ve sıkıca kavradığı kılıcı, Cengiz Han'ın karakterini ve onun savaş meydanındaki kararlılığını izleyiciye etkili bir şekilde yansıtmaktadır. Bu yönleriyle illüstrasyon, Cengiz Han'ın tarihsel önemini ve kişiliğini başarılı bir şekilde yakalamaya ve onun savaşçı kimliğini ve liderlik vasıflarını ön plana çıkarmaya odaklanmaktadır.

Resim 3.22. Cengiz Han İllüstrasyonu

Kaynak: Asuka, 2011.

Cengiz Han'ın askeri üstünlüğü, savaşçı kişiliği ve zaferleri, tarih yazımında sıklıkla vurgulanan unsurlardan biri olmaktadır. Kırılı'nın (2021: 86) öne sürdüğü gibi, Cengiz Han'ın yaşamının son yirmi beş yılında elde ettiği benzersiz askerî zaferler, tarih boyunca eş benzeri görülmemiş büyük bir başarıyı işaret etmektedir. Bu bağlamda, Resim 3.23'deki illüstrasyonda Cengiz Han, savaşın kaotik atmosferi içinde, bir lider olarak kararlılığı ve savaşçı ruhu ile öne çıkartılmaktadır. Kılıcı ve kalkanyla düşmanlarına karşı ciddi bir tehdit oluşturduğu görülürken, yüzündeki sert ve kararlı ifade, Cengiz Han'ın savaş meydanındaki güçlü varlığını ve liderlik ruhunu yansıtmaktadır. Renk tonlarının sıcaklığı, sahnenin dramatik atmosferini pekiştirmekte

ve izleyiciyi bu tarihî anın içine çekmeye yönelik bir etki yaratmaktadır. Cengiz Han'ın görsel temsili, izleyiciye doğru bakacak şekilde konumlandırılmıştır. Cengiz Han'ın izleyiciye doğru yöneltilmiş bakışı, bu kaotik ortamda bile zafer beklentisini ima eder nitelikte yer almaktadır. Arka plandaki savaşın gürültüsü ve kaosu, âdeta Cengiz Han'ın bakışında yok olmuştur. Burada dikkat çeken nokta, Cengiz Han'ın bu karmaşayı aşma iradesi ve zafer kazanma kararlılığı olmaktadır. İllüstrasyonun fotoğrafik bir kompozisyonu andıran yapısı, eserin zamansal bir anı dondurmuş gibi görünmesine neden olmaktadır. Bu yaklaşım, tarihî şahsiyetlerin görsel olarak aktarımında illüstrasyonların bir tür görsel tarih yazımı işlevi görmesine olanak tanımakta ve yalnızca estetik bir değer taşımanın ötesinde, izleyicilere derinlemesine bir düşünme ve yorumlama fırsatı da sunmaktadır.

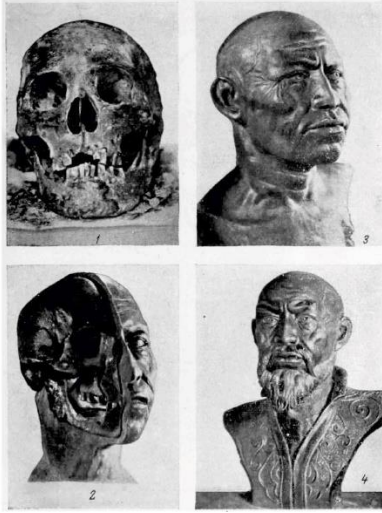
Resim 3.23. Cengiz Han İllüstrasyonu

Kaynak: Engin, 2014.

3.3.1.2. Emir Timur

Emir Timur, diğer adıyla Timur Lenk veya Tamerlane, adalet anlayışı ve askeri stratejileriyle tarihin nadir komutanları arasında yer almaktadır. Emir Timur, liderlik vasıfları ve süratle hareket eden ordularıyla düşmanlarına korku salmış ve sayısız zafer kazanmış bir liderdir. Bu zaferler, Timur'un askeri taktiklerdeki üstün ustalığı ve stratejik zekâsının bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Timur'un askeri başarıları ve liderlik yeteneklerinin ötesinde, 1941 yılında mezarının açılmasıyla, Rus antropolog Mihail Mihayloviç Gerasimov tarafından yapılan kafatası incelemesi neticesinde yüzünün rekonstrüksiyonu gerçekleştirilmiştir (Resim 3.24).

Resim 3.24. Timur'un Kafatası ve Yüz Rekonstrüksiyonu Aşamaları

Kaynak: Gerasimov, 1947: 16.

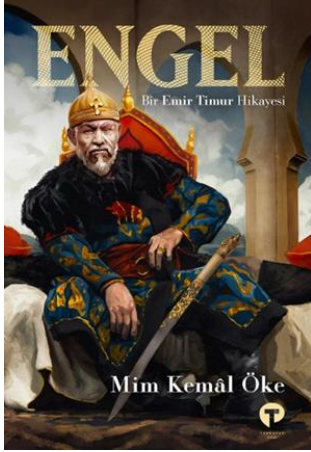
Timur'un mezarının yeri hakkında Otrar, Herat veya Şehr-i Sebz gibi pek çok farklı görüş mevcutken, Gerasimov'un Timur'un mezarını tespit etme ve fiziksel özelliklerini kemik analizi yoluyla belirleme amacı taşıyan araştırması hem mezarın yerini belirleme hem de Timur'un fiziksel özelliklerini ortaya koyma açısından önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir (Kök, 2022: 315). Timur'un hayatının bir döneminde, bir çatışmada sağ kolu ve sağ bacağı yaralayarak sakatlandığı ve bu sebeple "Aksak Timur" (Timurlenk) olarak anılmaya başlandığı bilinmektedir (Aktaş, 2023: 131). Bu bağlamda, yapılan araştırmada topallık izlerinin tespit edilmesi, Timur'un kimliğini doğrulayan kritik bir bulgu olarak değerlendirilmiştir. Bu bulgu, Timur'un mezarının yerinin netleşmesine ve Gur-i Emir'de gömüldüğünün doğrulanmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca, Gerasimov'un bu önemli çalışması, Timur'a ait sonraki portreler için de bir prototip teşkil etmiştir (Kök, 2022: 315) (Bkz. Resim 3.25).

Resim 3.25. Gerasimov tarafından hazırlanan Timur büstü

Kaynak: Gerasimov, 1947: 17; Wikimedia Commons, 2008.

Bu bağlamda Resim 3.26'daki Timur illüstrasyonu, Ethem Onur Bilgiç'in titizlikle yürüttüğü tasarım sürecinin bir sonucu olarak, yukarıda bilgilerine yer verilen Gerasimov'un Timur büstünden esinlenerek oluşturduğu bir eser olarak öne çıkmaktadır. Zira Bilgiç de bu illüstrasyona Gerasimov'un yaptığı Timur büstünü referans alarak başladığını ve Timur'un kişiliğini dikkate alarak tasarım sürecini yürüttüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Bilgiç, Timur'un yaşadığı dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak kostüm tasarımı sürecine odaklandığını ve bu süreçte diğer Timur canlandırmalarını da inceleyerek farklı kaynaklardan elde ettiği bilgileri entegre ettiğini açıklamıştır. Bilgiç, yaptığı incelemelerin sonucunda sahnedeki taht ve mimari sütunlar gibi unsurların diğer Timur canlandırmalarında yer aldığını gözlemlemiş ve bu unsurların illüstrasyonda etkileyici bir biçimde yer alacağını düşünerek kompozisyonda kullanmıştır. Bunların yanı sıra Bilgiç, bu Timur illüstrasyonunun bir kurmaca kitabının kapağında yer alacak olması nedeniyle bu sürecin bazı spontane kararlarla şekillendiğinin de altını çizmiştir (Tarih Obası, 2021).

Resim 3.26. Timur İllüstrasyonu

Kaynak: Bilgiç, 2021.

Diğer yandan, Bilgiç'in araştırma sürecinde değerlendirdiği canlandırmalardan biri, geniş çapta tanınan Resim 3.27'deki Emir Timur tasviri olabilir. Zira Bilgiç'in illüstrasyonunda yer alan taht ve Timur'un giysisindeki desenler, bu tasvirle önemli ölçüde paralellik göstermektedir. Bu durum, Bilgiç'in tarihî referansları ne denli titizlikle değerlendirdiğini ve illüstrasyonunda bu unsurları nasıl etkili bir şekilde yansıttığını göstermektedir.

Resim 3.27. Resmî olarak onaylanmış Timur tasviri

Kaynak: Paskaleva, 2015: 425.

Bu gözlemler, tarihî bir şahsiyetin görsel tasvirini oluşturma sürecinde detaylı araştırma, inceleme ve gözlemin önemini vurgulamaktadır. Aynı zamanda, bir tarihî şahsiyetin farklı sanatçılar tarafından nasıl yorumlandığını ve bu yorumlamaların hangi unsurlarla desteklendiğini analiz etmenin gerekliliğine de işaret etmektedir. Bu değerlendirmeler ışığında, yukarıda bahsi geçen Resim 3.26'daki Emir Timur illüstrasyonunda, Timur'un karakteristik özellikleri, kararlı duruşu ve etkileyici kılıcı gibi önemli unsurların kompozisyondaki diğer görsel öğelerle uyum içinde sunulduğu ve tarihsel bir atmosferin başarıyla yansıtıldığı düşünülmektedir.

Resim 3.28'deki Özbekistan'ın başkenti Taşkent'in merkezinde yer alan Emir Timur anıtı, Timur'un liderlik özelliklerini ve askeri üstünlüğünü yansıtan bir anıtsal yapıdır. Bu yapı, Taşkent'in kültürel mirasının önemli bir parçası olarak değerlendirilmektedir. Anıtta Timur, sağ elini yukarıya doğru kaldırmış bir şekilde betimlenmiştir. Bu duruş, ileriye yönelik bir vizyonu veya yol göstericiliği simgeleyen bir jest olarak yorumlanabileceği gibi, aynı zamanda güç ve bağımsızlık sembolizmiyle de ilişkilendirilebilmektedir.

Resim 3.28. Emir Timur Anıtı

Kaynak: Falcklarsen, 2019.

Bu anıt, Timur’u eserlerine taşımak isteyen sanatçılar için de ilham kaynağı olabilmektedir. Nitekim Ethem Onur Bilgiç’in de Resim 3.29’daki Emir Timur illüstrasyonunda bu anıttan esinlendiği anlaşılmaktadır. İllüstrasyon, anıtın genel ölçütlerini temel almasına rağmen, bazı farklılıklar içermektedir; anıtta hareketsiz olarak tasvir edilen at, illüstrasyonda hareket halinde betimlenmiştir. Ayrıca, anıttaki Timur’un sağ eli havada ileriye uzanmış bir pozisyondayken, illüstrasyonda atın dizginlerini tutmaktadır. İllüstrasyonun genel kompozisyonunda açık gri tonlar hakimdir ve gölgelemelerde siyah ve koyu gri tonlar tercih edilmiştir. Bu kompozisyon, bozkır kültüründe kişisel liderliğin önemine vurgu yaparak Timur’un karakterini yansıtmaktadır.

Resim 3.29. Timur İllüstrasyonu

Kaynak: Öke, 2021: 8.

Atın kuyruğunun bağlanması, illüstrasyonda dikkat çeken bir başka önemli ayrıntıdır. Bu, göçebe kültüründe savaşa hazırlık sürecinin bir parçası olarak at ile savaşçı arasındaki bağın bir yansımasıdır (Bezmen, 2018: 50). Bu geleneksel uygulama, atın sıradan bir binekten bir savaş atına dönüşümünü simgelemektedir (Akyürek, 2021). Kuyruğun düğümlenmesi ise, savaş esnasında atın manevra kabiliyetini artırmak amacıyla uzun kuyruk kıllarının atın ayaklarına dolanmasını engellemektedir (Sarıkaya, 2020). Bu detaylar, illüstrasyonun etkisini artırmak amacıyla yapılan stratejik müdahaleler olarak değerlendirilebilir. Bu müdahaleler, alışılmış görsel anlatımın ötesine geçerek izleyicide çok boyutlu ve katmanlı fikirlerin ortaya çıkmasına olanak tanıyabilir. Bu bağlamda, söz konusu illüstrasyon, sanatın ifade biçimindeki esneklik ve yaratıcılığın güçlü bir örneği olarak kabul edilebilir. Yazar Mim Kemâl Öke’nin “*Engel*” adlı fantastik kitabında yer alan bu illüstrasyonun, Emir

Timur'un hayatını, tarihsel önemini ve kültürel mirasını görsel olarak tasvir ettiği ve bahsi geçen kitaptaki metni önemli ölçüde destekleyen bir işlev sunduğu düşünülmektedir.

3.3.1.3. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî

Mevlânâ'nın yaygın olarak bilinen tasviri, Resim 3.30'da yer alan tasvirdir. Bu tasvirin kökeni, 1960'lı yıllarda İran'da düzenlenen Mevlânâ konulu bir minyatür ve resim yarışmasına dayandığı söylenmektedir. Bu tasvir, İran gezisi sırasında dönemin Mevlânâ Müzesi Müdürü Mehmet Önder'e hediye edildiği ve daha sonra Konya Mevlânâ Müzesi'ne getirildiği bilinmektedir. Kartpostallar aracılığıyla geniş kitlelere ulaşarak popüler hale gelen bu tasvir, zamanla Mevlânâ'nın sembolik bir temsili olarak kabul görmüştür (Malumatfuruş, 2018). Mevlânâ'nın genellikle zihinsel ve manevi gelişim üzerine yoğunlaşan öğretileri nedeniyle, Mevlânâ'nın bu tasvirdeki fiziksel özelliklerinin ikincil bir öneme sahip olduğu düşünülmüş olabilir. Ancak, Mevlânâ'nın öğretileri, aynı zamanda nefsini denetlemeyi ve disiplinli bir yaşam tarzını da vurguladığı için, doğal olarak Resim 3.30'daki aşırı kilolu tasvirine yönelik bazı eleştiriler ve itirazlar da ortaya çıkmıştır. Mevlânâ'nın yaşadığı döneme ait kesin bir resim veya tasvirin günümüze intikal etmemiş olması, bu tasvirin doğruluğu ve Mevlânâ'nın fiziksel özellikleri konusunda belirsizliklerin devam etmesine yol açmaktadır.

Resim 3.30. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Tasviri

Kaynak: Ganjoor, 2013.

Mevlânâ'nın toplumda kabul gören tasviri, toplumsal bellekte derin bir şekilde yer edinmiştir ve farklı bir yorumla karşılaşıldığında bu durum şaşkınlık yaratabilir. Bu bağlamda, Resim 3.31'de yer alan Mevlânâ illüstrasyonu, geleneksel normlardan

farklı bir analiz ve yorumlama yaklaşımıyla oluşturulmuştur. İllüstratör Ethem Onur Bilgiç tarafından yapılan bu illüstrasyonda, Mevlânâ'nın ideal bir kiloda tasvir edildiği görülmektedir. Bilgiç, Mevlânâ'yı resmetmeden önce çeşitli kaynaklardan araştırma yapmış ve Mevlânâ'nın doğum yerinin günümüzde Afganistan sınırları içinde bulunan Belh şehri olduğunu tespit etmiştir. Bu bölgenin insanların genellikle esmer ve kavruk tenli olabileceği varsayımından yola çıkarak, Mevlânâ'yı bu şekilde tasvir etmeyi tercih etmiştir. Ayrıca, Mevlânâ'nın sûfi ve mistik bir şahsiyet olmasından hareketle, onun kilolu bir görünüme sahip olamayacağı düşüncesiyle ideal kiloda bir tasvir oluşturma kararı almıştır (Tarih Obası, 2021). Bu yaklaşımla Mevlânâ'nın ruhani öğretilerine, nefis terbiyesine dair görüşlerine ve içsel dönüşümün önemine atıfta bulunulmuştur. Bilgiç, Mevlânâ'yı resmederken estetik kaygıların yanı sıra tarihî, coğrafi ve kültürel faktörleri de dikkate almıştır.

Resim 3.31. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî İllüstrasyonu

Kaynak: Bilgiç, 2016.

Belirtildiği üzere, Mevlânâ'nın popüler olarak bilinen tasviri (Resim 3.30), bir sanat eseri olmanın ötesine geçerek, toplumun zihninde onu sembolize eden bir simge haline gelmiştir. Bu durum, Resim 3.31 ve Resim 3.32'deki Bilgiç'in yaptığı illüstrasyonun eleştirilmesine neden olmuştur. Bilgiç, eserine yönelik "Kim bu?" ya da "Mevlânâ bu değil!" gibi eleştirilerle karşılaşmıştır. Mevlânâ'yı resmetmesini isteyen etkinlik yöneticileri, Bilgiç'ten yukarıda belirtilen Resim 3.30'daki tasvirden uzaklaşmaması yönünde taleplerde bulunmuştur. Buna karşın, Bilgiç illüstrasyonunda değişiklik yapmamaya kararlı olduğunu ifade etmiş ve eserin oluşturulma sürecinde dikkate aldığı unsurları açıklayarak etkinlik yöneticilerini ikna etmeyi başarmıştır (Tarih Obası, 2021).

Resim 3.32. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî İllüstrasyonu

Kaynak: Bilgiç, 2018.

Bilgiç'in bu tutumunun, tarihî şahsiyetlerin yalnızca geçmişe ait figürler olarak görülmesinin veya toplum tarafından özdeşleştirilen ancak resmiyet kazanmamış betimlemelerin ötesine geçerek, onların geleneksel kalıpların dışında çağdaş bir anlayışla yeniden yorumlanmasına olanak tanıdığı düşünülmektedir. Bu tür bir perspektifin, geçmişin farklı katmanları arasında yeni bağlantılar kurulmasını sağlayabileceği ve tarihî şahsiyetlerin toplumsal ve kültürel açılardan daha önce göz ardı edilen yönlerinin keşfedilmesine olanak tanıyabileceği öne sürülmektedir. Bununla birlikte, tarihî şahsiyetlerin yüksek statülerine, önemli başarılarına ve ayırt edici niteliklerine rağmen, onları günümüz insanları gibi ele almanın veya tasvir etmenin, belirli bir yöntem ve süreç doğrultusunda yapılması kaydıyla, tarihsel perspektiflere zarar vermeyeceği kabul edilebilmektedir. Ayrıca bu yaklaşımın, tarihî şahsiyetleri idealize edilmiş birer ikon olmaktan çıkararak, Diao'nun (2020) tabiriyle, onların geçmiş bir dönemin yarı tanrıları gibi görülmelerine engel olup; izleyicilere, onları daha gerçekçi, erişilebilir ve insancıl bir perspektiften değerlendirme imkânı sunabileceği öngörülmektedir.

3.3.1.4. Fatih Sultan Mehmet Han

Venedik Rönesans sanatının öncülerinden biri olan Gentile Bellini, Venedik resim ekolünün ilk önemli portrelerinden biri olarak kabul edilen Fatih Sultan Mehmet'in yağlı boya portresinin de yaratıcısıdır (Berk, 1953: 145). Nitekim, Resim 3.33'deki ünlü portre, yalnızca estetik bir ifade biçimi olmanın ötesinde, aynı zamanda tarihî ve kültürel mirası yansıtan nadir eserlerden biri olarak da öne çıkmaktadır. Ressam Burhan Kum, bu portreyi, sanatın tarihî ve kültürel bağlamda oynadığı rolü vurgulayarak, kültürel bir devrim, siyasi bir manifesto ve suretin günah sayıldığı bir toplumda padişahın dinî otoriteye karşı duruşu olarak yorumlamaktadır (Evrensel.Net, 2020). Fatih Sultan Mehmet'in kişiliğini ve liderlik özelliklerini öne çıkarmayı

amaçlayan bu portre, birçok sanatçı için temel bir referans kaynağı olmuş ve sanatın tarihî şahsiyetleri anlamada ve aktarmada taşıdığı önemi gözler önüne sermiştir.

Resim 3.33. II. Mehmed'in 1479'da İtalyan ressam Gentile Bellini'ye yaptırdığı portresi

Kaynak: Wikipedia, 2024.

Gentile Bellini'nin Fatih Sultan Mehmet portresinden ilham/referans alan illüstratörlerin çalışmalarını incelemekten önce, Resim 3.34'deki görselin değerlendirilmesi uygun olacaktır. Bu görsel, Fatih Sultan Mehmet'in günümüze ulaşan portresinin yalnızca illüstratörler için değil, aynı zamanda yapay zekâ teknolojileri için de bir referans kaynağı olduğunu göstermektedir. Görselin dikkatli bir şekilde incelenmesi, yapay zekânın Bellini'nin portresinde eksik kalan dokuları tamamlayarak, sanatçının orijinal tarzından belirgin bir ölçüde saparak, o dönemin giyimine kısmen sadık kalarak Fatih Sultan Mehmet'in şimdiye kadar ki en gerçekçi görüntüsünü veya modern bir tasvirini oluşturmayı hedeflediğini ortaya koymaktadır.

Resim 3.34. Fatih Sultan Mehmet'in yapay zekâ tarafından üretilen görüntüsü

Kaynak: On Altı Haber, 2023.

Resim 3.35’deki illüstrasyon, tarihî şahsiyetlere yönelik yapılan bazı illüstrasyonların daha anlamlı bir bağlam kazanabilmesi için tarihsel ve sembolik bir zemine ihtiyaç duyduğunu hatırlatmaktadır. Bu illüstrasyon, Bellini’nin tablosundan farklı bir perspektif sunarak, Fatih Sultan Mehmet’i liderlik niteliklerini belirgin şekilde öne çıkaran, güçlü ve kararlı bir biçimde beyaz atının üzerinde betimlemektedir. Beyaz at, Eldem’in (2015: 22) çalışmasından yola çıkarak değerlendirildiğinde, kesin bir kanıt olmasa da yaklaşık beş yüz yıl önce İstanbul’un fethine öncülük eden Fatih Sultan Mehmet’in beyaz at üzerindeki İstanbul’a girişini çağrıştıran bir imge olarak öne çıkmaktadır. Bu, tarihsel bir öykünmenin göstergesi olarak kabul edilebilir. Öte yandan, Gürçay’a (2019: 43) göre, beyaz atlar mitolojik anlatılardan sanat eserlerine ve tarihî anlatılara kadar, uzun bir süre boyunca kahramanlar, krallar ve yüksek statüdeki kişilerin sembolik bir taşıtı olarak belirgin bir şekilde yer almakta ve nadir bulunmaları da onları daha özel kılmaktadır.

Resim 3.35. Fatih Sultan Mehmet İllüstrasyonu

Kaynak: Engin, 2015.

Bu bağlamda, Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’un kapısından girişinin betimlendiği tabloda da bindiği atın renginin beyaz olduğu bilgisi de dikkate alınabilir (Resim 3.36).

Resim 3.36. Ressam Fausto Zonaro'nun, II. Mehmed'in Konstantinopolis'e girişini betimlediği tablosu

Kaynak: Wikipedia, 2017.

Öte yandan, yukarıda bahsi geçen illüstrasyondaki kompozisyonun dikkat çekici bir diğer özelliği, gökyüzündeki mavi, sarı ve kırmızı tonların esrarengiz kullanımıdır. Bu renkler, İstanbul'un Fethi'nin büyüklüğüne ve tarihî önemine görsel olarak vurguda bulunmaktadır. Zemin detaylarında yer alan toz etkileri ise, sahneyi daha gerçekçi kılarak izleyiciyi olayın içine çekmeyi amaçlamaktadır.

Yukarıda, Resim 3.33'deki Bellini'nin Fatih Sultan Mehmet portresinde kullandığı kırmızı ve kahverengi tonlarının, Resim 3.37'deki illüstrasyonda da süreklilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu renkler, Fatih Sultan Mehmet'in üzerindeki lekesel detaylara derinlik kazandırmakta ve onun güçlü karakterini vurgulamada önemli bir rol oynamaktadır. İllüstrasyon, Fatih Sultan Mehmet'in yüz ifadesini ustalıkla yakalayıp karizmatik bir aura sunmaktadır. Ayrıca, giyim tarzı, ayakta duruşu ve zemin gibi detaylar, onun güçlü liderlik vasıflarını, cesaretini ve kararlılığını ön plana çıkarırken, tarih sahnesinde Fatih Sultan Mehmet'i daha genç ve enerjik bir şekilde hayal etmemize imkân sağlamaktadır.

Resim 3.37. Fatih Sultan Mehmet İllüstrasyonu

Kaynak: Kara, 2015.

Çeken ve Ersan'ın (2019: 326) araştırmalarına göre, portre illüstrasyonları genellikle sanatçının detaylı bir araştırma sürecine dayanmaktadır. Bu süreçte, her nesne ve ayrıntı, betimlenen kişinin fiziksel ve karakteristik özelliklerini yansıtacak şekilde özenle seçilmektedir. Bu bağlamda Resim 3.38'deki Fatih Sultan Mehmet illüstrasyonuna odaklanıldığında, tam boy yerine daha yakın bir çekimin tercih edildiği gözlemlenmektedir. Bu tercih, Fatih Sultan Mehmet'in yüz ifadesi, bakışları ve duruşu gibi ayrıntılara daha fazla vurgu yaparak, zarafet ve özgünlüğün sembolü olarak tasvir edilmesine imkân tanımaktadır. Zira Berk'in (1953: 145) de işaret ettiği gibi, Fatih Sultan Mehmet, savaş alanındaki başarılarıyla bir cenk adamı olduğu kadar, aynı zamanda düşünür ve stratejist bir şahsiyet olarak da tanınmaktadır. Bu çerçevede, illüstrasyonun Fatih Sultan Mehmet'in zekâsını, ileri görüşlülüğünü ve entelektüel kimliğini öne çıkardığı söylenebilir. Dolayısıyla, sanatçının detaylara verdiği önem ve özgün yaklaşım, eseri daha derin bir anlama kavuşturmakta ve izleyiciye Fatih Sultan Mehmet'in niteliklerini daha kapsamlı bir şekilde keşfetme fırsatı sunmaktadır.

Resim 3.38. Fatih Sultan Mehmet İllüstrasyonu

Kaynak: Draman, t.y.

Bu eksen de Ressam Burhan Kum'un yazıp resimlediği, “Gentile Bellini'nin Resimli Konstantiniyye Günlüğü” adlı esere de atıfta bulunmak faydalı olacaktır. Bu yaklaşımın, tarihî şahsiyetleri ve dönemleri anlama, yorumlama ve görsel olarak aktarma biçimleri hakkında ek bir perspektif sunabileceği düşünülmektedir (Resim 3.39).

Resim 3.39. “Gentile Bellini'nin Resimli Konstantiniyye Günlüğü” adlı eserin iç sayfalarından bazı görüntüler

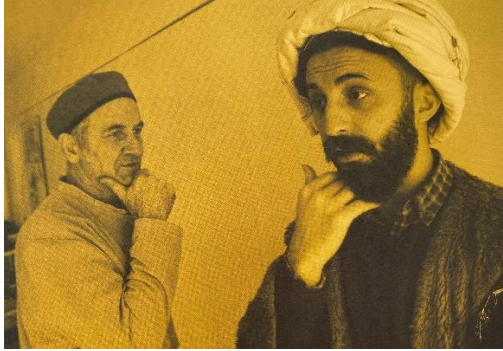
Kaynak: Kum, 2019.

Bu eser, yalnızca anakronik ve gerçeküstü unsurlar içeren bir dizi resim sunmakla kalmamakta, aynı zamanda ‘Fatih Sultan Mehmet’in portresini çizmek için İstanbul’a gelen Bellini, İtalya’ya döndükten sonra bu çizgi romanı çizseydi, nasıl çizirdi?’ sorusuna da temel almaktadır. Bu bakış açısı hem tarihî şahsiyetin hem de bu şahsiyetin portresini çizen sanatçının, iki boyutlu bir düzlemde üç boyutlu ve renkli bir dünyaya geçişini gözlemlemeyi mümkün kılmaktadır. Ancak bir tarihî şahsiyet üzerine, hele ki kurmaca bir eserde anakronik ve gerçeküstü unsurlar içeren bir anlatı sunmak, bazı okurlar tarafından absürt ya da tarihsel gerçeklikten uzak bir yaklaşım

olarak değerlendirilebilir. Bu eleştirilerin farkında olan Kum, Türkiye’de örneğine az rastlanır eseri için kendi yaklaşımını şöyle savunmaktadır:

“Tarihçi değilim ve çizgi romandaki amacım da tarihin rekonstrüksiyonu değil. Ama tarihin bir bilim olmadığı düşüncesinden hareketle, domates yetiştirebilmek için ziraat mühendisliği diplomasına gerek olmadığı gibi, tarih üzerine konuşabilmek için de diplomalı tarihçi olmaya gerek olmadığını düşünüyorum. Dolayısıyla, olayların geçtiği mekânlar, bu mekânlardaki nesneler ve karakterlerin kostümlerinde zaman kavramını olabildiğince esneterek sanatsal ifadede ‘zamanın zamansızlığını’ vurgulamak istedim” (Özdal, 2019).

Buna ek olarak, Kum, çizgi romandaki tarihî figürlerin anatomik doğruluğunu ve hareket dinamiklerini en iyi şekilde yansıtabilmek amacıyla atölyesinde canlı modellerden yararlanmış ve bu modellerin fotoğraflarını çekerek bazı sahnelerin alt yapısını oluşturmuştur. Eserin sonunda yer verilen bu fotoğraflar, sanatçının figür hareketlerini gerçeğe uygun bir biçimde yansıtmaya çabasının somut bir göstergesi olarak okuyuculara sunulmuştur (Resim 3.40).

Resim 3.40. “Gentile Bellini’nin Resimli Konstantiniyye Günlüğü” adlı eserin iç sayfalarından bir görüntü

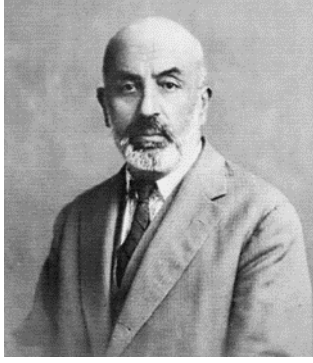
Kaynak: Kum, 2019.

Bu yöntem, sanatçının çizimlerinde gerçekçilik ve estetik uyumu bir arada sağlamayı hedeflediğini göstermektedir. Kum’un bu yaklaşımı, çizgi roman sanatında hem teknik hem de sanatsal anlamda yüksek bir hassasiyetle çalışıldığını ortaya koymaktadır. Kum’un çizgi roman çalışmasındaki metodolojisi, yalnızca yüksek standartların ve detaycılığın önemini vurgulamakla kalmamakta, aynı zamanda ve illüstrasyon sanatında gerçekçilik ve detaylı tasvirlerin nasıl olması gerektiğine dair de önemli bir işaret taşımaktadır.

3.3.1.5. Mehmet Âkif Ersoy

İstiklal Marşı'nın yazarı Mehmet Akif Ersoy, Türk edebiyat tarihinin önemli şahsiyetlerinden biridir ve onun şahsiyeti, yaşamı ile sanatı arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır (Karabulut, 2021: 35). Zira Akif, tarihsel süreçte şair kimliğinin yanı sıra, düşünür olarak da etkili bir rol üstlenmiş ve Türk milletine millî birlik ve bütünlük anlayışını güçlendiren ve bu değerlere vurgu yapan güçlü mesajlar iletmıştır.

Resim 3.41'de, Mehmet Âkif Ersoy'un tanınmış bir siyah-beyaz fotoğrafı yer almaktadır. Bu fotoğraf, sanatçılar için Âkif'in yaşamı ve dönemine dair değerli bir görsel referans noktası sunmaktadır. Nitekim Âkif'in birçok siyah-beyaz fotoğrafı günümüze intikal etmesine karşın, bu özel fotoğraf, illüstratörler ve tasarımcılar tarafından sıklıkla tercih edilen bir görsel kaynak olarak öne çıkmaktadır.

Resim 3.41. Mehmet Akif Ersoy'a ait tarihî bir fotoğraf

Kaynak: Wikipedia, 2020.

Tarihsel süreçte, özellikle fotoğraf teknolojisinin mevcut olmadığı dönemlerde yaşamış bazı tarihî şahsiyetler, somut görsel verilerden yoksundur. Bu durum, söz konusu şahsiyetlerin görsel temsillerinin çeşitli biçimlerde tasvir edilmesine neden olmuştur. Yine de bu zorlu şartlar altında, bazı tarihî şahsiyetlerin yaşadığı dönemde fotoğraf teknolojisi olmasa da farklı araçlar ve araştırmalar, günümüze bu tarihî şahsiyetlerin fiziksel görünüşleri ve yaşamları hakkında bazı veriler sunmuştur. Bu bağlamda, resim, minyatür, heykel ve fotoğraf gibi görsel materyallerin, tarihî şahsiyetlerin daha gerçekçi bir şekilde temsiline ve tarihî doğruluğun sağlanmasına katkıda bulunduğu açıktır. Özellikle Resim 3.41'deki gibi somut olan görsel veriler, bu materyallerin tarihî şahsiyetlerin doğru ve gerçekçi temsillerinin oluşturulmasında ne denli kritik bir rol oynadığını ortaya koymakta ve farklı sahnelerde objektif ve çeşitli biçimlerde yeniden yorumlanmalarını mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda,

yazının icadı tarihsel süreçler hakkında daha kesin yargılara ulaşmamıza olanak sağlamış olduğu gibi, fotoğrafın icadı da bu süreci daha sağlam bir temele oturtarak görsel olarak belgelememize ve anlamamıza önemli katkılarda bulunmuştur.

Resim 3.42’de, İstiklâl Marşı’nın kabul edilişinin 100. yılı anısına illüstratör Murat Kara tarafından hazırlanan bir illüstrasyon yer almaktadır. Bu illüstrasyonda, Mehmet Âkif Ersoy bir elinde divit kalem ve diğer elinde İstiklâl Marşı’nı tutar şekilde tasvir edilmiştir. Âkif’in edebî kişiliği ve öğretmen kimliği, duruşu ve bakışları aracılığıyla vurgulanmıştır. İllüstrasyon, dönemin atmosferini ve hissiyatını yansıtmak amacıyla perdeler, duvar kâğıtları ve fotoğraf çerçeveleri gibi özel detaylarla önemli ölçüde zenginleştirilmiştir. Ayrıca, Mehmet Âkif Ersoy’un fiziksel ve ahlaki nitelikleri, illüstrasyonda etkileyici bir biçimde sergilenmiştir. Zira Özdağ ve Duman’ın (2012: 130-134) ifade ettiği gibi, güçlü ahlaki değerlere, sağlam bir bedene, mısraları kadar etkileyici bir yumruğa ve sonsuz bir vatan sevgisine sahip olan Mehmet Âkif Ersoy, aynı zamanda güreşçi, yüzücü, gülle atıcısı, at binicisi ve silah atıcısıdır. Bu nitelikler, illüstrasyon aracılığıyla belirgin bir şekilde yansıtılmış ve Âkif’in heybetli ve görkemli bir biçimde yansıtılmasına katkıda bulunmuştur.

Resim 3.42. Mehmet Âkif Ersoy İllüstrasyonu

Kaynak: Kara, 2017.

Benzer şekilde, Resim 3.43’de yer alan Mehmet Âkif Ersoy illüstrasyonunda da Âkif’in benzer niteliklerinin nasıl tasvir edildiğine odaklanılabilir. Bu tür illüstrasyonlar, siyah-beyaz fotoğrafların getirdiği sınırlamaları aşarak, tarihî şahsiyetlerin idealize edilmiş imajını ve manevi mirasını yeni bir perspektiften sunma amacıyla özgürlük ve yaratıcılığı bir araç olarak kullanmaktadır. Bu illüstrasyonlar, izleyicilere geçmişin canlılığını ve derinliğini hissettirme konusunda fotoğrafların

ötesinde bir deneyim sunarak, tarihî şahsiyetlerin idealleştirilmiş temsilleriyle daha etkili bir bağlantı kurma imkânı tanımaktadır.

Resim 3.43. Mehmet Âkif Ersoy İllüstrasyonu

Kaynak: Kara, 2017.

Aksi takdirde, doğrudan fotoğraf kullanılarak yapılan çalışmalar da mevcuttur. Ancak, tarihî şahsiyetleri anlamak ve onların yaşamlarına daha fazla ışık tutmak amacıyla, yalnızca fotoğraf temelli tasarımlar yerine illüstrasyon sanatının ve diğer yaratıcı yaklaşımların da bu amaca hizmet edebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde, yalnızca metin ve fotoğraf kombinasyonuna dayanan ve önemli tarihî şahsiyetleri ele alan çalışmalar (örneğin, Resim 3.44), izleyicilerin bu şahsiyetlerin yaşamlarına dair daha derin bir anlayış geliştirmeleri hususunda bir engel teşkil edebilir ve bu doğrultuda tekdüze bir anlatıya yol açabilir.

Resim 3.44. Mehmet Akif Ersoy'a odaklanan fotoğraf temelli bir tasarım

Kaynak: Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, 2021.

Bu nedenle, tarihî şahsiyetlerin hüviyetlerini ve yaşamlarını daha kapsamlı ve çok yönlü bir şekilde izleyicilere sunmak adına, çeşitli sanatsal ve yaratıcı yöntemlerin kullanılması büyük önem arz etmektedir.

3.3.1.6. Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal Atatürk, üzerinde derinlemesine düşünülmesi ve duygusal unsurlardan uzak, tamamen bilimsel bir perspektifle ele alınması gereken bir şahsiyettir. Bu yaklaşım, Atatürk'ün daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ve gelecek nesiller için ilerlemeye yönelik sağlam bir temel oluşturacaktır (Sakin, 2003: 191). Nitekim Atatürk'ün liderliği, yalnızca Türkiye için değil, küresel ölçekte de dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır. Onun vizyoner perspektifi ve gerçekleştirdiği reformlar, diğer ülkelere de ilham veren bir model sunmaktadır.

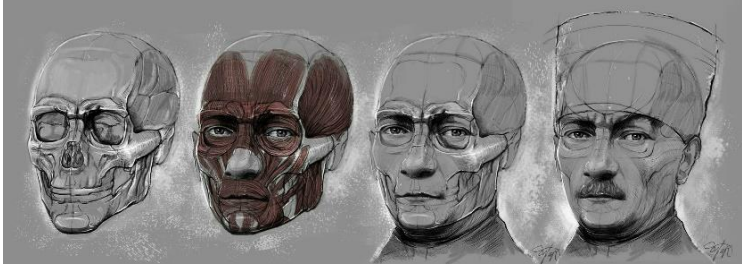

Resim 3.45. Mustafa Kemal Atatürk'ün eskiden kalma bir fotoğrafı

Kaynak: Wikipedia, 2024.

Benzer şekilde, Atatürk'ü özel kılan kişiliği ve karakteri, sanatçılar için de önemli bir esin kaynağı olmaktadır. Dolayısıyla, Atatürk'e yönelik sanatsal üretimler, yalnızca tarihsel bir kişiliği değil, aynı zamanda bir fikri, sembolü ve düşünsel bir mirası da yansıtmayı amaçlamaktadır. Günümüzde, Atatürk'ün siyah-beyaz fotoğraflarından yola çıkılarak renklendirilmiş ve çeşitli iyileştirme süreçlerinden geçirilmiş bir dizi resim, heykel ve illüstrasyon gibi sanat eserleri bulunmaktadır. Bu eserler, genellikle Atatürk'ün fotoğraflarına referansla yaratılmış olup, Atatürk'ün olağanüstü vizyonunu farklı bir boyutta ele almayı hedeflemektedir. Ayrıca, bazı sanatçılar, Atatürk'ün yüz anatomisini daha ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, görünen yüzeyin ötesindeki kemik yapısı ve kasları tasvir etmeye yönelik çalışmalar da yapmaktadır.

Örneğin, sanatçı Onur Can Çaylı, Atatürk'ün yüz anatomisi üzerine detaylı çalışmalar gerçekleştirmiş ve bu çalışmaların süreçlerini kişisel Instagram hesabında paylaşmıştır (Bkz. Resim 3.46).

Resim 3.46. Mustafa Kemal Atatürk'ün anatomik portresi

Kaynak: Çaylı, 2021.

Bu tür çalışmalar, sanatçıların gerekli bilgi ve donanımlara sahip olduklarında, dış etkenlerden bağımsız olarak gözlem yeteneklerini ve temel anatomik bilgilerini birleştirerek tarihî şahsiyetleri canlandırma kapasitesine sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Fakat, bazı sanat eserleri, gerçekçi bir yaklaşımdan ziyade sanatçının özgün perspektifini ve yaratıcılığını vurgulayarak Atatürk'ün vizyonunu daha dramatik ve fantastik bir şekilde ifade edebilmektedir.

Örneğin, Resim 3.47'deki Atatürk illüstrasyonu, görsel anlatımıyla duygu, düşünce ve estetiği bir araya getirerek hayal gücünün nasıl etkin bir biçimde genişleyebileceğini açıkça ortaya koymaktadır. İllüstrasyonda Atatürk, Türk bayrağını sönmeyecek bir meşale gibi tutarken tasvir edilmiştir. Bu tasvir, Âkif'in "Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak..." dizelerini çağrıştırır niteliktedir. Türk bayrağı, Samanyolu (veya Kehkeşan) galaksisine doğru yol alır gibi görünmektedir. Bu izlenim, evrenin derinliklerine uzanan tarif edilemez bir çekim kuvveti ile gerçekleşiyor gibi görünmektedir. Bu betimleme, Türk milletinin ve Türklüğün yalnızca zaman ve mekân ile sınırlı olmayan bir tarihsel derinliğe ve sonsuz bir potansiyele sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca, Atatürk'ün arkasında yer alan aslan figürü bu düşünceyi desteklemektedir.

Resim 3.47. Mustafa Kemal Atatürk İllüstrasyonu

Kaynak: Engin, 2014.

Zira, Öztürk (2019: 36) tarafından da belirtildiği gibi; aslan figürü Türk kültüründe sembolik bir figür olarak kabul edilmekte ve ihtişam, cesaret, güç, yiğitlik, hâkimiyet, asalet ve kuvvet gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Bu bağlamda, aslan figürü, Atatürk'ün liderliğinin ve Türk milletinin karakterinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Cesaret dolu ve güçlü liderlik örneği olan Atatürk, Nitekim Türkiye'yi büyük bir dönüşüm ve reform hareketine yönlendirmiştir. Bu nedenle, söz konusu eser yalnızca bir illüstrasyon olarak değil, aynı zamanda Türk milletinin tarihi ve kültürel zenginliklerini, ayrıca geleceğe yönelik umutlarını temsil eden önemli bir sanat eseri olarak da öne çıkabilir.

Benzer doğrultuda, Resim 3.48'deki illüstrasyon da olağan dışı bir kompozisyon içinde sunulurken millî temaları kayda değer bir biçimde ifade etmektedir. Atatürk'ün uzattığı elin ay yıldızla doğru yönlendirildiği bu illüstrasyon, Türk, Türklük, Türkçülük ve Türk milleti gibi kavramları göksel sembolizmle birleştirerek belirgin bir etki yaratmaktadır. Ay ve yıldız, Türk milletinin millî sembolü olarak, görsel ihtişamı ve çekiciliğiyle dikkat çekmektedir. Eserde yer alan şimşek, kompozisyona hacimsel bir derinlik kazandırarak Türk milletinin gücüne vurguda bulunmaktadır. Ayrıca, etrafı saran ışık ışınları ve mistik atmosfer, sahnenin gerçekçiliğini ve etkileyiciliğini artırmaktadır. Nitekim, Atatürk'ün ümitle dolu bakışları ve cesur duruşuyla bütünleşerek uzattığı eli, Türk gençliğine yönlendirilmiş bir destek simgesi olarak yorumlanabilir. Bu detay, Atatürk'ün “Sizler, yeni Türkiye'nin genç evlâtları, yorulsanız da beni izleyeceksiniz. Dinlenmemek üzere yürümeye karar verenler asla

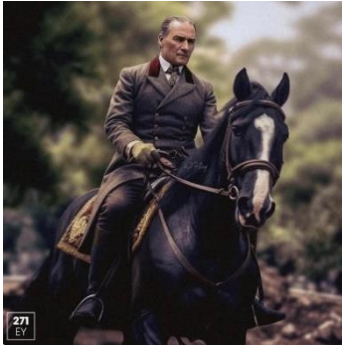
yorulmazlar. Türk gençliği amaca, bizim yüksek ölkümüze durmadan, yorulmadan yürüyecektir” şeklindeki vecizesini hatırlatır niteliktedir.

Resim 3.48. Mustafa Kemal Atatürk İllüstrasyonu

Kaynak: Engin, 2014.

Bu illüstrasyonların ardından, söz konusu konuya dair birkaç önemli nokta da ele alınabilir. Öyle ki, illüstratörlerin tarihî şahsiyetleri konu alan illüstrasyonlar oluştururken, sanatsal bakış açıları ve yaratıcılıklarının yanı sıra etik ve tarihsel hassasiyetleri göz önünde bulundurmaları gerekmektedir. Ancak günümüzde yapay zekâ tarafından üretilen görseller bu süreci farklı bir perspektiften ele almaktadır. Yapay zekâ, belirli algoritmalar ve parametreler doğrultusunda çalışmakta olup, tarihî şahsiyetlerin tarihsel bağlamlarını ve derinliklerini anlama yeteneğine sahip değildir. Örneğin, sosyal medya platformlarında sıklıkla karşılaşılan Mustafa Kemal Atatürk’ü temsil eden yapay zekâ görselleri (Resim 3.49), genellikle görsel olarak dikkat çekici olmakla birlikte, tarihî şahsiyetlerin ruhsal ve tarihsel bağlamlarını yeterince yansıtamadığı gözlemlenmektedir. Bu durum, görsellerin otantikliği ve derinliği konusunda bazı etik sorunları gündeme getirebilmektedir.

Resim 3.49. Mustafa Kemal Atatürk’ün yapay zekâ aracılığıyla oluşturulmuş bir görüntüsü

Kaynak: Yılmaz, 2023.

Bununla birlikte, yapay zekâ tarafından üretilen görsellerin bazı olumlu yönleri de bulunmaktadır. Günümüz gençleri, görsel bir dünyaya doğmuş durumdadır ve yapay

zekâ tarafından üretilen görseller, gençlerin tarihî şahsiyetlerle daha yakın bir ilişki kurmalarına ve bu şahsiyetlerin modern zamanlardaki görünümelerini hayal etmelerine olanak tanıyabilir. Bu tür görseller (Resim 3.50), gençlerin tarihî şahsiyetler hakkında farkındalık geliştirmelerine, empati duygusu beslemelerine ve daha fazla araştırma yapmalarına yardımcı olarak işlevsel bir rol oynayabilir.

Resim 3.50. Mustafa Kemal Atatürk'ün yapay zekâ vasıtasıyla oluşturulmuş bir görüntüsü

Kaynak: Yılmaz, 2023.

Bu bağlamda, tarihî şahsiyetleri modern bir bakış açısıyla görmek, tarihî ve kültürel mirası daha derinlemesine inceleme ve anlama fırsatı sunabilir. Bu süreç, gençlerin dünya görüşlerini genişletebilir ve tarihî şahsiyetlere olan ilgilerini artırarak gelecekte daha donanımlı bireyler olarak yetişmelerine katkıda bulunabilir. Önemli olan, bu görsellerin Mustafa Kemal Atatürk ve onun gibi diğer tarihî şahsiyetlerin tarihsel ve kültürel mirasını idrak etmek ve bireyleri bu şahsiyetler hakkında daha fazla araştırma yapmaya teşvik etmek amacıyla oluşturulmuş olmasıdır.

3.3.2. Tarihî Şahsiyetlere Odaklanan İllüstrasyonlarda Sanatçıların İşlevi ve Üslup Yaklaşımı

“İlgili Araştırmalar” başlığı altında, tarihî şahsiyetleri konu alan illüstrasyonların incelenmesinin ardından, bu tez çalışması çerçevesinde geliştirilecek etkileşimli elektronik kitap projesinin içeriğinde yer alacak illüstrasyonların, tarihsel doneleri doğru ve etkili bir biçimde görsel olarak ifade etme gerekliliği ön plana çıkmıştır. Zira, incelenen illüstrasyonlar, tarihî şahsiyetleri konu alan illüstrasyonlarda sanatçıların işlevinin ve üslup yaklaşımının kayda değer bir rol üstlendiğini açıkça ortaya koymuştur. Bu bağlamda, “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı projenin akademik temellerinin güçlendirilmesi amacıyla illüstrasyon alanında uzmanlaşmış kişilerle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirme kararı alınmıştır. Bu süreçte,

illüstrasyon sanatçılarının işlevi ve üslup yaklaşımı, bu görüşmelerin merkezi odaklarından birini oluşturmuş ve uzman görüşlerinin, ilgili projenin içerik ve kalitesinin geliştirilmesine önemli katkılarda bulunacağı öngörülmüştür. Bu amaçla, etkileşimli elektronik kitap projesinin sağlam bir temel üzerine inşa edilebilmesi için toplam on adet soru hazırlanmıştır. Bu aşama, sorular ve uzman görüşlerinin detaylı bir biçimde paylaşıldığı bir süreç olarak, dijital çağda illüstrasyonlar aracılığıyla tarihî şahsiyetlerin daha verimli bir şekilde sunulmasına dair unsurları içerirken, aynı zamanda ilgili projenin içerik ve kalite düzeyinin yanı sıra etkileşimli elektronik kitabın akademik katkısını artırma bakımından da büyük önem arz etmiştir. Aşağıda, bu konuyla ilgili olarak gerçekleştirilen görüşmelerde illüstratörlere yöneltilen sorular ve bu sorulara verilen yanıtlar sunulmuştur:

Soru 1: Görsel veya yazılı referanslar sınırlı olduğunda, illüstratör tarihî bir şahsiyetin kişiliğini yakalamaya nasıl yaklaşmalıdır?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Sınırlı görsel veya yazılı referanslarla çalışırken, illüstratörün tarihî bir şahsiyetin kişiliğini yansıtabilmesi için kapsamlı bir araştırma süreci yürütmesi gereklidir. Bu bağlamda, mevcut yazılı kaynaklardaki betimlemeler dikkatle incelenmeli ve şahsiyetin doğduğu bölgenin kültürel ve fiziksel özellikleri analiz edilmelidir. Bölgenin demografik yapısı ve karakteristik unsurlarını anlamak için görsel materyaller değerlendirilebilir. Ayrıca, tarihçilerle ve konuya hâkim uzmanlarla istişare ederek, eksik bilgilerin tamamlanması hedeflenmelidir. Bu yöntem, illüstratörün şahsiyetin kişiliğini doğru ve etkili bir şekilde yansıtmaya yardımcı olacaktır (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti illüstrasyon yoluyla tasvir etmek, illüstratörün mevcut görsel ve yazılı referanslardan titizlikle yararlanmasını gerektirir; çünkü illüstratörün tarihî şahsiyeti birebir tanıma imkânı bulunmamaktadır. Bu süreçte, illüstratör genellikle erişilebilen görsel materyallere ve aktarılan bilgilere dayanarak bir temsil oluşturur. Ancak, bu süreç, sanatçının kişisel algısı ve estetik yorumları ile de şekillenebileceği için öznel nitelikler taşıyabilir. Dolayısıyla, illüstratör, gördüğü görseller ve duyduğu bilgiler ışığında bir anlatım oluştururken, kaçınılmaz olarak kendi sanatsal perspektifini ve yorum gücünü de devreye sokar. Bu nedenle, olabildiğince tarihsel doğruluğun ve sanatsal özgünlüğün dengede tutulması önemlidir (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 2: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken resim, heykel, minyatür veya fotoğraf gibi referanslar bulunduğu ve bulunmadığı durumlarda illüstratörün yaklaşımında ne gibi farklar olabilir?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken referans materyallerinin türüne göre illüstratörün yaklaşımı farklılık göstermektedir. Eğer fotoğraf ya da özel bir portre gibi doğrudan bir görsel referans mevcutsa, bu materyaller detaylı bir şekilde incelenmeli ve şahsiyetin fiziksel özellikleri doğrulukla yansıtılmalıdır. Ancak, böyle bir referans bulunmadığında, illüstratör mevcut yazılı kaynaklara dayanarak bir görsel tasvir oluşturmak durumundadır. Bu süreçte, tarihî belgeler, biyografik bilgiler ve dönemin genel estetik anlayışı ışığında bir denge kurarak şahsiyetin görsel bir temsilini ortaya koymak hedeflenmelidir (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken, görsel referansların mevcut olup olmaması illüstratörün yaklaşımını doğrudan etkilemektedir. Bu süreçte, kütüphanelere gitme veya müze gezme gibi geleneksel yöntemlere başvurmadan ziyade, günümüz dijital imkanları, özellikle internet, illüstratörlere geniş bir referans yelpazesi sunmaktadır. Bununla birlikte, tarihî diziler ve filmler gibi görsel medya kaynakları genellikle sanatsal özgürlük ve kitlenin ilgisini çekmeye yönelik abartılı ve gerçek dışı öğeler içerdiği için, illüstratörler bu tür temsillerden kaçınmayı tercih etmesi gerekir. Doğru kıyafetler, mimari unsurlar ve tarihî malzeme kullanımı genellikle bu tür yapımlarda ikinci planda kalır. Örneğin, Osman Gazi'nin tasvirinin yapıldığı bir tarihî dizide, deri kıyafetler gibi abartılı unsurlar, tarihî gerçeklikle örtüşmeyen bir seçimdir. Zira, Osman Gazi'nin dönemiyle ilgili mevcut veriler, onun geleneksel Osmanlı kıyafetleri giydiğini ve bunların genellikle "fistan" tarzında uzun elbiseler olduğunu, belini ise kuşak veya sarmal şekilde bağladığını göstermektedir. Hatta bu durum, bir Türk komedi skeç programında da hicvedilmiş ve tarih dizilerinde kullanılan kostüm, kıyafet ve aksesuarların tarihî gerçeklikten uzak olduğu esprili bir dille vurgulanmıştır (Bkz. Güldür Güldür Show, 2022). Bu örnek, tarihî tasvirlerde popüler kültürün etkisini ve illüstratörlerin bu tür temsillere neden eleştirel yaklaşması gerektiğini açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, tarihî doğruluğu yansıtabilmek için, illüstratörlerin

özellikle güvenilir ve akademik referanslara dayalı görsel verilerle çalışması önemlidir (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 3: Tarihî bir şahsiyetin illüstrasyonunu oluşturmada önce ne tür araştırmalar yapılmalıdır?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihî bir şahsiyetin illüstrasyonunu oluşturmada önce detaylı bir araştırma süreci yürütülmelidir. İnternet üzerinde yer alan yanlış ve doğruluğu şüpheli görsellerin yanıltıcı olabileceği göz önünde bulundurularak, güvenilir kaynaklara dayalı bir yaklaşım benimsenmelidir. Bu doğrultuda, konuya özel akademik kitaplar incelenmeli, arşiv belgelerine ve kütüphane kaynaklarına erişim sağlanmalıdır. Ayrıca, illüstrasyonu yapılacak tarihî şahsiyetin kişilik özellikleri, dönemine ve yaşamına dair bilgiler, çalışmanın yönünü belirlemede önemli bir rol oynayabilir. Bu tür kapsamlı bir analiz, tarihî şahsiyetin daha gerçekçi ve tarihî bağlama uygun bir şekilde temsil edilmesine olanak tanıyacaktır (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihî bir şahsiyete yönelik bir illüstrasyon hazırlamadan önce, dönemin tarihî, sosyal ve kültürel bağlamını anlamaya yönelik araştırmalar yapılmalıdır. Bu süreçte, mevcut görsel materyaller, yazılı belgeler ve arkeolojik buluntular mutlaka incelenmelidir. Tarihî şahsiyetin yaşamına ilişkin biyografik detaylar araştırılmalı; dönemin mimari özellikleri, kıyafet anlayışı ve tarihî aksesuar kullanımı gibi unsurlar dikkatle değerlendirilmelidir. Ancak görsel referansların sınırlı olduğu durumlarda, eldeki bilgilerden yola çıkarak tarihî gerçeklik ve sanatsal yorum arasında dengeli bir yaklaşım benimsenmelidir (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 4: Tarihî bir şahsiyetin kişiliği ve karakteri illüstrasyon ile etkili bir şekilde nasıl aktarılabilir?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihî bir şahsiyetin kişiliği ve karakteri illüstrasyon ile etkili bir şekilde aktarılabilmesi için öncelikle o şahsiyetin derinlemesine incelenmesi gerekmektedir. Bu inceleme hem kişinin biyografik bilgilerini hem de dönemin kültürel ve toplumsal niteliklerini kapsamalıdır. Sonrasında, tarihî şahsiyetin kişiliğini en iyi şekilde yansıtabilecek bir kompozisyon tercih edilmelidir. İllüstrasyonda, tarihî şahsiyetin karakteri doğru bir biçimde ifade edebilmek için, küçük ve büyük detayların dikkatlice seçilmesi büyük önem

taşıyacaktır. Ancak, uydurulan veya aşırı detaylandırılmış öğelerden kaçınılması, görselin daha etkili ve otantik olmasını sağlayacaktır. Bu denge, tarihî şahsiyetin kişiliğinin ve karakterinin güçlü bir şekilde izleyiciye aktarılmasında belirleyici bir rol oynamaktadır (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihî bir şahsiyetin kişiliğini ve karakterini illüstrasyonla etkili bir şekilde aktarabilmek, sanatçının tarihi doğruluğu ne kadar ön planda tutmak istediğine veya eseri talep eden kişilerin beklentilerine bağlı olarak değişir. Örneğin, Fatih Sultan Mehmet'i şiir yazarken elinde gül tutan bir figür olarak tasvir etmek, bir kısım izleyicinin beklentilerine hitap edebilirken, diğer bir kesim için bu, tarihî gerçeklikle örtüşmeyebilir. Çünkü bazı tarihî şahsiyetler, daha güçlü ve sert bir karakter olarak algılanmak istenebilir; bu da onların daha sert ifadelerle veya dramatik sahnelerde yer almasını gerektirebilir. Yani, tarihî şahsiyetin kişiliği ve karakterinin aktarımı, sadece tarihî doğruluğa değil, aynı zamanda izleyicinin estetik ve duygusal beklentilerine göre de yön bulabilir. Dolayısıyla bu süreç genellikle illüstratörün veya illüstrasyonun amacının doğrultusunda şekillenir (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 5: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken sıklıkla yapılan hatalar nelerdir ve bunlardan nasıl kaçınılabilir?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken sıklıkla yapılan hatalardan biri, özellikle internet üzerinden bulunan görsellerin referans olarak kullanılmasıdır. Bu tür görseller genellikle güvenilir kaynaklardan alınmamış olup, yanlış bilgi veya görsel temsillere dayanabilir. Bu durum, illüstrasyonun tarihsel doğruluğunu tehlikeye atabilir. Bu hatadan kaçınmak için, illüstratörlerin tarihsel belgeler, güvenilir yayınlar ve akademik kaynaklar gibi daha sağlam ve doğrulanabilir kaynaklardan faydalanması önemlidir. Ayrıca, kullanılan görsellerin ve tasvirlerin dönemin kültürel ve sosyal bağlamına uygun olmasına dikkat edilmelidir (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihî şahsiyetlerin tasvirinde yeterli belge veya görsel referans eksikliği, özellikle fiziksel niteliklerin doğru yansıtılmasında hata yapma riskini artırmaktadır. Bu durum, illüstratörün tarihî bağlama dair bilgi eksikliğinde yanlış kıyafet, aksesuar ya da mimari detaylar kullanarak tarihsel gerçeklikten sapmasına yol açabilir. Bu hataları önlemek için illüstratörler, dönemin

genel görsel standartları ve şahsiyetin bilinen özellikleri doğrultusunda sağlam bir temel oluşturmali, tarihsel kaynakları çeşitlendirerek analiz etmeli ve gerekirse uzman görüşlerinden faydalanmalıdır. Bunun yanı sıra, illüstratörlerden tarihsel doğruluğu göz ardı ederek, tarihî bir şahsiyeti belirli bir ideolojik veya estetik bakış açısına uygun tasvir etmeleri talep edilebilir. Böyle bir yaklaşımda tarihî gerçeklikten kasıtlı olarak uzaklaşılabilir. Ancak bu durum, illüstrasyonun amacı doğrultusunda değerlendirilmelidir; bazı durumlarda bu tür sanatsal yorumlar, bir hata olarak değil, yaratıcı bir tercih olarak görülebilir (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 6: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken hangi etik hususlar göz önünde bulundurulmalıdır?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken göz önünde bulundurulması gereken etik hususlar arasında, referans olarak kullanılan materyallerin doğruluğu ve güvenilirliği büyük önem taşır. Fotoğraflar, tarihî şahsiyetin doğru bir şekilde betimlenmesi için referans olarak kullanılabilir, ancak mevcut resimlerin doğrudan kopyalanmaması gerekir. Bu tür illüstrasyonlar yalnızca sanatsal bir ifade değil, aynı zamanda belgesel bir nitelik taşıyan çizimlerdir. Bu nedenle illüstratör, dönemin kıyafetleri ve diğer görsel unsurlarına ilişkin derinlemesine bir inceleme yaparak, olabildiğince doğru ve tarihsel ve kültürel detaylarla dengeli bir temsil ortaya koymalıdır (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken etik unsurlar, illüstratörün yaratıcı özgünlüğü ile tarihî doğruluğun dengelenmesini gerektirir. İllüstratör, tarihî şahsiyetin başka illüstratörler tarafından yapılmış geçmişteki temsillerini birebir kopyalamaktan kaçınmalı; özgün bir yaklaşım geliştirirken dönemin tarihî ve kültürel bağlamını korumalıdır. Örneğin, bir tarihî şahsiyetin bilinen bir aksesuarı ya da giysisi varsa, bu unsur bire bir kopyalanmak yerine, o dönemin karakterine uygun ve özgün şekilde yeniden tasarlanmalıdır. Ayrıca, illüstrasyon, tarihî gerçeklikten kasıtlı olarak sapılmasını talep eden beklentilere karşı eleştirel bir mesafeyi korumalı, yanlış bilgi yayılmasını önlemelidir. İllüstratör, tarihî şahsiyetin toplumsal ve kültürel önemini gözeterek hem sanatsal hem de tarihî bağlamda saygılı bir temsiliyet sunmayı amaçlamalıdır (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 7: Tarihi bir şahsiyetin yaşamının tartışmalı veya hassas yönlerini tasvir ederken nelere dikkat edilmelidir?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihi bir şahsiyetin tartışmalı veya hassas yönlerini tasvir ederken, illüstrasyonun kullanılacağı metin içeriği belirleyici bir faktördür. Dedikodulardan kaçınılmalı, yalnızca belgelenmiş ve güvenilir veriler kompozisyona dahil edilmeli ve görselleştirilmelidir (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihi bir şahsiyetin yaşamının tartışmalı veya hassas yönlerini tasvir ederken, illüstratör tarihi gerçekliğe sadık kalmaya özen göstermeli ve mümkün mertebe tarafsız bir yaklaşım benimsemelidir. Kültürel, etik ve tarihi bağlam dikkate alınmalı, tasvirlerin yanlış anlamalara veya hassasiyetlere sebep olmayacak şekilde oluşturulmasına dikkat edilmelidir. Ayrıca, bu tür çalışmalar, gereksiz abartılardan kaçınılarak, şahsiyetin bilinen tarihi kimliğine karşıt düşmeyecek bir şekilde sunulmalıdır (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 8: Tarihi bir şahsiyeti resimlerken doğruluk ve yaratıcılık nasıl dengelenebilir?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihi bir şahsiyeti resimlerken doğruluk ve yaratıcılığın dengelenmesi, özellikle fotografik bir referansın bulunmaması durumunda daha da önemli hale gelir. Bu durumda, tarihi şahsiyet hakkında mevcut olan anlatılar titizlikle araştırılmalı ve güvenilir kaynaklardan elde edilen veriler doğrultusunda bir temsil oluşturulabilir. Ayrıca, şahsiyetin doğduğu ve yaşadığı coğrafyadaki insanlara ait fiziksel özellikler göz önünde bulundurularak, bölgesel bir tipoloji oluşturma sürecine de yönelenebilir (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihi bir şahsiyeti resimlerken doğruluk ve yaratıcılığı dengede tutmak oldukça zordur ve bazen bu denge sağlanamayabilir. Bu zorluk, özellikle bazı tarihi şahsiyetlere dair genellikle sınırlı ve kesin olmayan bilgilere dayanmasından kaynaklanır ve mevcut tarihi verilerin sınırları içinde çalışırken, illüstratörün hayal gücünü kullanması gerekir. Bu süreç, kaçınılmaz olarak, illüstratörün tarihi şahsiyete yönelik bugüne kadar edindiği bilgilerden, gördüklerinden, duyduklarından ve kişisel algısından etkilenir. Yine de illüstratör, elinden geldikçe doğruluk ile yaratıcılık arasında bir denge kurmaya çalışmalı; tarihi

bağlamı ve mevcut verileri göz önünde bulundurarak, tarihî şahsiyetin özgün bir tasvirini oluşturmayı hedeflemelidir (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 9: Tarihi bir şahsiyeti resimlerken içinde bulunduğu tarihi, sosyal ve kültürel bağlam illüstrasyonda nasıl betimlenebilir?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken, içinde bulunduğu tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamın illüstrasyonda betimlenmesi, büyük ölçüde projenin ana parametrelerinin belirtildiği brief'e yani belgeye ve çalışmanın amacına bağlıdır. Bu betimlemenin nasıl yapılacağı sorusunun cevabı ise, illüstrasyonun veya çalışmanın yer alacağı bağlama göre içerik ve görsel unsurların farklılık gösterebileceğidir (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Bu soruya net bir cevap vermek benim için oldukça zor. Tarihî bir şahsiyeti, içinde bulunduğu tarihî, sosyal ve kültürel bağlamla birlikte betimlemek, geniş bir bilgi birikimi ve kapsamlı bir analiz gerektirir. Yine de şunu söylemekte fayda var: Bir illüstrasyon çalışmasında yalnızca tarihî şahsiyetin bireysel özelliklerini değil, aynı zamanda dönemin toplumsal dinamiklerini, kültürel unsurlarını ve tarihî atmosferini doğru şekilde yansıtmak son derece önemlidir. Ancak bu süreç, kaynakların sınırlı olması ve farklı yorumların bir araya getirilmesi gerektiği için oldukça karmaşıktır (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

Soru 10: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken kullanılacak araç ve tekniğin kararını etkileyen unsurlar nelerdir?

İllüstratör Ethem Onur Bilgiç'in Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken kullanılacak araç ve tekniğin seçimi, büyük ölçüde illüstratörün tercihlerine ve çalışmanın gereksinimlerine bağlıdır. Yağlı boya, kuru pastel veya dijital çizim tabletleri gibi çeşitli teknikler, her birinin sunduğu estetik ve pratik avantajlar göz önünde bulundurularak tercih edilebilir. Ancak, seçilecek teknik, illüstrasyonun kullanılacağı platforma uygun olmalı ve belirli bir amaca hizmet etmelidir (E. O. Bilgiç, Kişisel İletişim, 17 Kasım 2024).

İllüstratör Bahadır Yazıcı'nın Cevabı: Tarihî bir şahsiyeti resimlerken kullanılacak araç ve teknik, genellikle illüstratörün tercihi ya da çalışmayı talep eden kişi veya kurumun beklentilerine bağlıdır. İllüstrasyon, bir sanat formundan ziyade, çoğu zaman zanaat yönü ağır basan bir disiplindir. Bu nedenle, müşterinin talep ettiği stil, bütçe ve

kullanılan teknik gibi unsurlar belirleyici rol oynar. Örneğin, müşterinin dijital bir illüstrasyon talep etmesi, kullanılacak araçları ve süreci doğrudan etkileyebilir (B. Yazıcı, Kişisel İletişim, 14 Kasım 2024).

4. “TARİHTE İZ BIRAKANLAR: HACI BAYRAM-I VELİ” ADLI ETKİLEŞİMLİ ELEKTRONİK KİTAP PROJESİ: UYGULAMA SÜRECİ

Bu başlık altında, “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesinin geliştirilme süreçlerine değinmeden önce, tezin önceki bölümlerinde ele alınan bulgular ışığında, tarihî şahsiyetlerin modern dünyada nasıl aktarılabileceğine ilişkin önemli adımların atılması amaçlanmıştır. Bu gaye, tarihî şahsiyetlerin gelecek kuşaklara doğru ve etkin bir şekilde aktarılması bağlamında titiz bir araştırma sürecini ve sağlam kaynaklara dayalı bir analiz gerektirmiştir. Böylece, tarihî şahsiyetlerin günümüz dünyasında daha anlaşılır ve dikkate değer bir biçimde sunulması adına, ilgili proje için belirlenmiş olan metodolojik adımlar, tarih ve teknoloji arasında köprü kurarak hem akademik hem de kültürel bir katkı sunmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, Hacı Bayram-ı Veli’nin hayatı ve etkisine ilişkin güvenilir bilgilere ulaşmak, bahsi geçen projenin temel amaçlarından biri olarak öne çıkmıştır. Zira Baykara’nın (1986: 15) çalışmasında vurgulandığı üzere, Hacı Bayram-ı Veli’nin büyük olasılıkla Osmanlı hâkimiyetinin Ankara’da tesis edilmeye başlandığı dönemlerde doğmuş olması, onun yaşamını ve bıraktığı mirası anlamlandırmayı oldukça geriye uzanan bir tarihî bağlama dayandırmaktadır. Üstelik, Hacı Bayram-ı Veli’nin yaşadığı döneme ait günümüze ulaşan kaynakların yetersizliği, bu sürecin ne denli hassas bir araştırma ve değerlendirme gerektirdiğini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Bu çerçevede, tarihsel doğruluğun korunması ve bilimsel yöntemin titizlikle uygulanması, ilgili projenin sağlam bir akademik temel üzerine inşa edilmesinde oldukça önemli bir yere sahip olmaktadır.

Nitekim, Orhan Gazi’den Sultan II. Murad’a kadar olan padişahlar döneminde varlık gösterdiği bilinen Hacı Bayram-ı Veli’nin, içinde bulunduğu dönemin sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamını derinlemesine anlamının, onun yaşamını ve tarihî mirasını daha iyi kavrayabilmek açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Hâliyle Öztürk (2023) de, Hacı Bayram-ı Veli’yi anlamının, Türklerin Anadolu’yu inanç sistemleri ve sosyal yapıları aracılığıyla nasıl bir vatan haline getirdiklerini kavramak açısından dikkate değer bir yaklaşım sunduğunu öne sürmektedir. Bu doğrultuda, Hacı Bayram-ı Veli’nin doğumundan itibaren çocukluk yılları, aldığı eğitim, müderrislik hayatı, tasavvufa intisabı ve toplumsal etkileri gibi hayatının farklı evrelerinin detaylı biçimde ele alınmasının, onun hem etkilendiği hem de etkilediği tarihsel dinamiklerin

anlaşılmasına ışık tutabileceği varsayılmaktadır. Bu bilgiler, Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi mirasını doğru bir perspektiften değerlendirmeye olanak tanımanın yanı sıra, bu mirasın dijital çağın genç nesillerine aktarılabilmesi için sağlam bir temel oluşturabileceği öngörülmektedir. Bu süreçte elde edilen bulgular ve yapılan analizlerin, “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesinin uygulama, tasarım ve içerik sürecine katkı sağlayarak, ilgili projenin zenginleştirilmesine yönelik önemli öneriler ve yaklaşımlar sunabileceği düşünülmektedir. Böylelikle, tarihî şahsiyetlerin günümüz teknolojisi aracılığıyla daha geniş kitlelere ulaştırılabilmesi için yenilikçi ve kapsayıcı bir yaklaşım geliştirilmesi hedeflenmektedir.

4.1. Proje Doğrultusunda Gözlem, Veri Toplama ve Hazırlık Süreci

Bu tez kapsamında geliştirilen “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesinin tasarım sürecine geçilmeden önce, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatını ve tarihî mirasını daha derinlemesine kavrayabilmek ve ilgili projenin temellendirildiği akademik altyapıyı güçlendirebilmek amacıyla kapsamlı yazınsal araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda çeşitli gözlemler yapılmış ve yazınsal, görsel ve işitsel veri toplama aşamalarına başvurulmuştur. Bu çok yönlü araştırma ve veri toplama sürecine yönelik girişimlerin, ilgili projenin kapsamını genişletmede önemli bir referans noktası oluşturabileceği ve Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamına dair daha zengin bir içerik sunulmasına katkı sağlayabileceği öngörülmüştür. Bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli'nin tarihsel ve kültürel önemini daha derinlemesine kavrayabilmek amacıyla öncelikle çeşitli yazılı kaynaklar taranmış ve bu bağlamda ilgili kitaplar toplanmıştır. Bu süreçte, Hacı Bayram-ı Veli hakkında mevcut literatürdeki bilgilerin etraflı bir şekilde incelenmesi, ilgili projenin temel altyapısının güçlendirilmesi açısından büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu çerçevede, yazılı kaynaklardan elde edilen bilgiler doğrultusunda, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamına dair bilgileri daha iyi içselleştirebilmek ve ilgili projenin tasarım sürecini doğru ve tutarlı bir biçimde besleyebilmek amacıyla atılan ilk adımlardan biri, Hacı Bayram-ı Veli Cami'nin ziyaret edilmesi olmuştur. Ziyaret sırasında, Hacı Bayram-ı Veli Cami'nin iç yapısı, mimari detayları ve çevresindeki atmosfer yakından incelenmiştir. Bu incelemeler esnasında, ilgili projenin görsel veri toplama sürecini

desteklemek ve ilerleyen süreçlerde kullanıcılara daha etkili bir okuma deneyimi sunabilmek amacıyla çeşitli fotoğraf çekimleri yapılmıştır (Resim 4.1).

Resim 4.1. Hacı Bayram-ı Veli Cami'ne ve çevresine ilişkin bazı görüntüler

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Ziyaret esnasında, taş kaideli, tuğla duvarlı ve kiremit çatılı yapısıyla dikkat çeken Hacı Bayram-ı Veli Cami'nin güneyinde, mihrap duvarına bitişik olarak konumlanan Hacı Bayram-ı Veli Türbesi'nin yer aldığı görülmüştür. Caminin doğusunda ise, tahminen MÖ 25-20 yılları arasında inşa edildiği ve Bizanslılar tarafından bir dönem kilise olarak kullanıldığı bilinen Augustus Tapınağı'nın bulunduğu fark edilmiştir. Sağdıç'ın (1991: 72) tabiriyle, Augustus Tapınağı ve Hacı Bayram-ı Veli Cami'nin adeta kucak kucağa olduğu, bu iki yapının bir nevi iç içe geçmiş ve bütünleşmiş bir nitelik taşıdığı görülmüştür. Bu tarihî yapıların varlığı, birbirleriyle olan ilişkileri ve etkileşimleri, Ankara'nın en önemli inanç merkezi olmasının yanı sıra, farklı kültürlerin buluşma mekânı olarak da atfedilen bu bölgenin çok kültürlü evrensel değerini somut bir biçimde gözler önüne sermiş ve geçmişle günümüz arasında bir köprü kurma olanağı tanımıştır (Resim 4.2).

Resim 4.2. Mimar ve arkeolog Charles Texier’e ait, Hacı Bayram-ı Veli Cami’nin de yer aldığı Augustus Tapınağı gravürü

Kaynak: Sülüner, 2014: 16.

Ayrıca, Hacı Bayram-ı Veli Cami ve çevresine yönelik yapılan detaylı gözlemler ve tarihî yapılarla ilgili incelemeler, mevcut yazılı kaynaklarla da desteklenmiş ve bu bağlamda özellikle restorasyon çalışmalarını ele alan bir kitap, bu süreçte önemli bir referans noktası olarak değerlendirilmiştir. Kitap, caminin inşa edildiği dönemden günümüze kadar geçen süre zarfında, Hacı Bayram-ı Veli Türbesi ve Augustus Tapınağı ile birlikte, tarihî bir yapı ve anıt olmasının yanı sıra, derin manevi önemi sayesinde hem ibadet edenlerin hem de tarih ve kültüre ilgi duyan ziyaretçilerin yoğun ilgisini karşılayabilmek amacıyla çeşitli restorasyon ve tadilat süreçlerinden geçtiğini ortaya koymuştur. Kitapta, caminin tarih boyunca çeşitli dönemlerde önemli yapısal değişikliklere maruz kaldığı ve bu değişikliklerin caminin özgün plan şemasında bazı bozulmalara sebep olduğu yönünde bilgilere de yer verilmiştir (Ankara Büyükşehir Belediyesi, 2011: 24). Bu bulgular, Hacı Bayram-ı Veli Cami’nin tarihî dokusunu ve mimarî evrimini daha iyi anlama noktasında önemli katkılar sağlamıştır.

Bunun yanı sıra, Hacı Bayram-ı Veli Cami’nin tarihî ve kültürel önemi ile ilgili olarak, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş sürecine doğru ilerleyen yolda gerçekleşen bazı tarihî olaylar ve etkinlikler de hatırlanmıştır (Resim 4.3). Zira, 23 Nisan 1920 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışı öncesinde, Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere subaylar, milletvekilleri ve Ankara halkı, o gün Hacı Bayram-ı Veli Cami’nde toplanarak Cuma namazı kılındığı, tekbirler eşliğinde yürüyüşe geçildiği ve ülkenin bağımsızlığı ve kurtuluşu için kurbanlar kesilerek dualar edildiği ve ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin resmî olarak açıldığı bilinmektedir (Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, t.y.). Dolayısıyla Bayramoğlu’nun (1985: 199) ifade

ettiği gibi, Ankara'yı Hacı Bayram-ı Veli ve Gazi Mustafa Kemal Atatürk olmadan tasavvur etmek mümkün değildir; zira Hacı Bayram-ı Veli ve Atatürk, Ankara'nın tarihî ve kültürel kimliğini oluşturan en önemli sembollerinden biridir ve bu gerçek, veri toplama aşamasında da tekrar gözler önüne serilmiştir.

Resim 4.3. TBMM'nin açılışı öncesinde, 23 Nisan 1920'de Hacı Bayram-ı Veli Cami'nde kaydedilen bir görüntü

Kaynak: Çakmak, 2018: 497; Tarih Bilimi, 2020.

Bu bağlamda, yapılan gözlemler esnasında Hacı Bayram-ı Veli Cami'nin yalnızca bir inanç merkezi olarak değil, aynı zamanda Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenlik mücadelesinin simgelerinden biri olarak da önemini pekiştirdiği görülmüştür. Bu gözlemler, Hacı Bayram-ı Veli Cami'nin tarihî dokusunu ve kültürel önemini anlamlandırmaya yönelik derin bir içgörü elde edilmesine imkân tanımıştır. Akabinde Hacı Bayram-ı Veli'nin doğduğu evin de ziyaret edilmesi planlanmıştır.

Belgelere göre, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğum yeri olarak Solfasol (Solfasıl veya Zülfazıl) köyü kayıtlarda geçmektedir. Hâliyle, Orta Asya'dan göç eden Avşar, Bayat, Çavundur, Dodurga, Döğer, Eymür ve Yüreğir gibi Oğuz boylarının Ankara, Sinop ve Bursa üçgeninde yoğun şekilde yerleşmiş olmaları dikkate alındığında, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğum yeri olan Solfasol köyünün de bu yerleşim ağı içinde bulunması, Hacı Bayram-ı Veli'nin Oğuz Türk'ü olma ihtimalini güçlendirmektedir (Cebecioğlu, 1998: 7). Ancak, Solfasol köyü, sadece stratejik bir yerleşim alanı olarak değil, aynı zamanda isminin kökeniyle de dikkat çeken bir yerleşim yeri olarak değerlendirilmektedir. Zira, “Solfasol” adının kökenine dair birçok söylenti bulunmakla birlikte, çoğu kaynak, bu kelimenin Arapçada “erdemli” veya “fazilet sahibi” anlamına gelen “Zü'l-fazl” (veya Zülfadl) kelimesinden türediğini öne sürmektedir (Bayramoğlu, 1989: 11). Nitekim, Hacı Bayram-ı Veli'nin bu köyde doğmuş olmasının etkisiyle, köyün isimlendirilmesinde bu olumlu anlamı taşıyan kavramın kullanıldığı düşünülmektedir (Benekay, 1966: 18). Ancak, köyün isminin

esasen “Son Fasil” ifadesinden türediğini, Hacı Bayram-ı Veli’ye uygun bir atıf yapılması amacıyla “fazilet sahibi” anlamında kullanıldığını, Osmanlı belgelerinde bu yerin “Son Fasil” ya da “Sol Fasil” olarak geçtiğini ve bu bağlamda Ankara’nın son faslı (bölgesi) ya da Çankırı’dan gelirken sol tarafı olarak tanımlandığını öne süren görüşlerin de mevcut olduğu gözlemlenmiştir (Akkuş, 2019: 104). Ancak, literatürde bu yer isminin daha çok “Solfasol” olarak kullanıldığı gözlemlendiği için tez çalışmasının ilerleyen aşamalarında da bu şekilde ele almanın daha uygun olacağı düşünülmüştür.

Bir zamanlar Ankara’nın Çubuk Çayı kenarında bir köy olarak bilinen Solfasol, günümüzde Altındağ ilçesi sınırları içinde bir semt olarak anılmaktadır. Yapılan araştırmalar, bu köyün yenileme çalışmaları yürütülmeden önce kerpiçten yapılmış, küçük ve eski bir yerleşim yeri olduğunu ortaya koymuştur (Güler, 2021: 22). Günümüzde ise, köy niteliğini yitirdiği ve Ankara ile birleşerek modern bir görünüme kavuştuğu görülmüştür. Bununla birlikte, Hacı Bayram-ı Veli’nin doğduğu evin Solfasol semtindeki orijinal yerinde korunarak restore edilmiş bir halde hâlâ ayakta olduğu gözlemlenmiştir (Resim 4.4). Ancak yapılan detaylı incelemeler neticesinde, evin içerisinde geçmişten kalan orijinal yapılardan yalnızca kerpiçle örülmüş bir ocağın mevcut olduğu, diğer tarihî iç yapı unsurlarının ise sınırlı bir kısmının korunabildiği anlaşılmıştır (Cebecioğlu, 1998: 9).

Resim 4.4. Hacı Bayram Veli’nin doğduğu ev olarak bilinen tarihî mekâna ilişkin birtakım görüntüler

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Evin dış cephesinde “Hacı Bayram Veli Hazretleri Bu Evde Doğmuştur. 1352-1429” ifadesinin yer aldığı görülmüştür. Fakat, ilgili projenin gözlem ve hazırlık sürecinde

incelenen kaynaklar, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğum tarihinin kesin olarak belirlenemediği konusunda genel bir mutabakat olduğunu ortaya koymuştur (Bayramoğlu, 1990: 38). Hatta, vefat tarihi hakkında bile çeşitli rivayetlerin bulunduğu gözlemlenmiştir (Kaplan, 2016: 100). Mevcut kaynaklarda yer alan doğum tarihleri, çeşitli dönemlerde büyük farklılıklar göstermiş olduğu ve bu hususta 1339, 1352, 1353 ve hatta 1257 yılları gibi tarihlerin öne sürüldüğü tespit edilmiştir. Bu tarihsel belirsizlikler ışığında, Hacı Bayram Veli'nin doğum tarihinin 1348-1350 yılları arasında gerçekleşmiş olabileceği üzerinde durulduğu öğrenilmiştir (Cebecioğlu, 1994: 107). Hâliyle, özellikle Fatih Sultan Mehmet dönemi öncesindeki devirleri ele alan kaynaklarda yer alan birtakım spesifik bilgilerin, tarihlerin, isimlerin ve hatta şahısların dahi kesinlikten uzak ve kati bir nitelikten yoksun olduğu göz önüne alındığında, bu durumda umumi kabullerden hareket etmenin daha faydalı olacağı değerlendirilmiştir (Ekinci, 2021). Bu tarihsel belirsizlikler ışığında, Ankara'da yakın zamanda açılan Hacı Bayram-ı Veli Müzesi'nin de ziyaret edilmesi amaçlanmıştır (Resim 4.5).

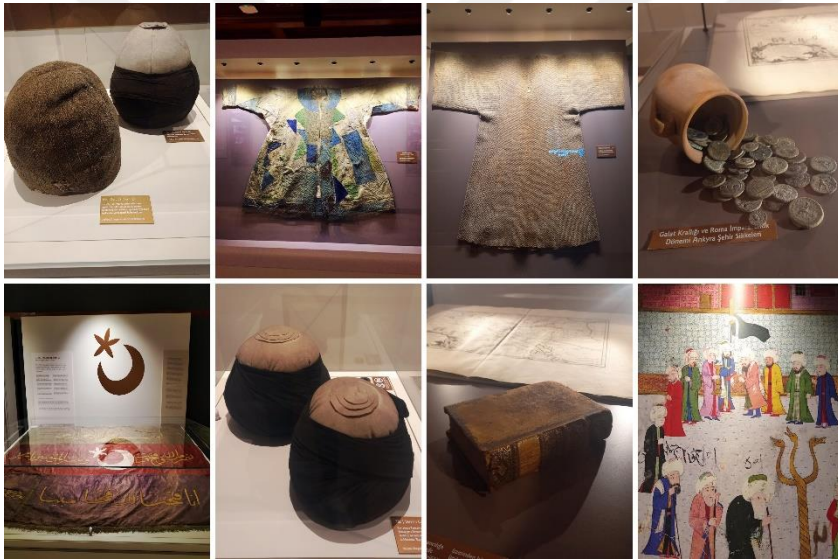

Resim 4.5. Hacı Bayram Veli Müzesi'nin dış cepheden bir görüntüsü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Ziyaret sırasında, bu müzenin Hacı Bayram Veli'ye ait eşyaların ilk kez bir müze ortamında sergilendiği önemli bir kaynak niteliği taşıdığı anlaşılmıştır. Müzenin, etkileşim odaklı bilgilendirme ve sergileme tasarımları ile somut ve soyut kültürel varlıkların tematik olarak anlatıldığı çağdaş müzecilik anlayışıyla dizayn edildiği görülmüştür. Müze koleksiyonunda yer alan 1 adet keçe külah, 1 adet önü açık hırka, 1 adet murakka hırka, 2 adet boyundan geçmeli yün hırka, 1 adet Himmetiye terksiz tacı, 1 adet 7 terkli Eşrefi tacı, 1 adet Bayrami tacı ve 1 adet tarikat sancağı gibi tarihî eserler büyük bir titizlikle incelenmiş ve bu eserlerin ilgili projenin tasarım sürecine sağlayabileceği katkılar üzerinde derinlemesine düşünülmüştür. Ziyaret esnasında, bu eserlerin her birinin Hacı Bayram Veli'nin yaşamına ve felsefesine dair önemli ipuçları

sunduğu ve müzenin genel atmosferinin, Hacı Bayram Veli'nin ruhunu ve dönemini yansıtan bir ambiyans yarattığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, müze içerisinde, dönemin şairlerinin Hacı Bayram Veli'ye ithaf ederek yazdıkları şiirlerin yer aldığı levhalar da önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır. Bu levhalar, Hacı Bayram Veli'nin edebi mirasına dair derinlemesine bir anlayış geliştirilmesine olanak tanımıştır. Böylece, Hacı Bayram Veli Müzesi, ilgili proje bağlamında hem Hacı Bayram-ı Veli'yi hem de onun dönemine ait atmosferi daha yakından gözlemleme imkânı sağlamıştır. Bunun yanı sıra, müze, ilgili projenin içeriğinde yer alacak illüstrasyonların yaratım sürecini şekillendirmek ve genel yapısını zenginleştirmek amacıyla gözlem yapma ve görsel veri toplama gereksinimini de karşılamıştır. Bu süreçte elde edilen görsel verilerin bir kısmı, tek bir görüntü formatında bir araya getirilmiş ve bu derleme, Resim 4.6'da sunulmuştur.

Resim 4.6. Hacı Bayram Veli Müzesi'nde elde edilen görsel verilere ilişkin bazı görüntüler

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu doğrultuda, Hacı Bayram Veli Müzesi'ni, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğumundan vefatına kadar olan dönemdeki Ankara ile ilişkisini sergileyen önemli bir mekân olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu ekseninde, Hacı Bayram Veli Müzesi'nin sunduğu olanaklar, söz konusu projenin akademik derinliğini artırarak, Hacı Bayram Veli'nin düşünce dünyasına ve bulunduğu dönemin sosyal dinamiklerine dair daha kapsamlı bir kavrayış geliştirilmesine katkıda bulunmuştur (Resim 4.7).

Resim 4.7. Hacı Bayram Veli Müzesi'nde belgesel gösterimine ayrılmış özel bir alanda çekilmiş bir görüntü

Kaynak: E. Usta, Kişisel İletişim, 20 Nisan 2023.

Öte yandan, Hacı Bayram Veli Müzesi'nden elde edilen bulgular, Hacı Bayram-ı Veli'yi ve onun yaşadığı dönemi konu alan çeşitli film, dizi ve belgesel yapımlarını da detaylı bir biçimde incelemeyi gerektirmiştir. Bu inceleme çerçevesinde, özellikle *Aşkın Yolculuğu: Hacı Bayram-ı Veli* ve *Somuncu Baba: Aşkın Sırrı* gibi dizi ve film yapımlarının, güncelliklerini koruduğu ve devlet destekli kaynaklardan yararlanılarak üretildikleri için diğer yapımlardan ayrıştığı gözlemlenmiştir. Bu bağlamda, söz konusu proje kapsamında, döneme ait kıyafetler ve mimari unsurlarla ilgili illüstrasyonların yaratım sürecinde, bahsi geçen yapımların önemli bir görsel referans kaynağı olarak değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bu düşüncüyü destekleyen önemli bir nokta, *Aşkın Yolculuğu: Hacı Bayram-ı Veli* adlı dizide Hacı Bayram-ı Veli karakterini canlandıran aktör Burak Sevinç'in açıklamaları olmuştur. Sevinç, Hacı Bayram-ı Veli'nin dönemine dair bilgilerin çoğunlukla tarih kitaplarıyla sınırlı kaldığını ve bu döneme dair ekolojik ve tipolojik bilgilere ulaşmanın zor olduğunu belirtmiştir (Resim 4.8).

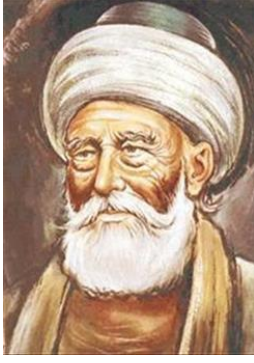
Resim 4.8. “Aşkın Yolculuğu: Hacı Bayram-ı Veli” adlı dizide Hacı Bayram-ı Veli rolüne hayat veren Burak Sevinç’in söz konusu açıklamaları yaptığı röportajdan bir görüntü

Kaynak: TV100, 2021.

Akabinde Sevinç, Hacı Bayram-ı Veli hakkında mevcut kaynakların sınırlı olduğunu ve bu kaynaklara ulaşmanın normal şartlar altında pek mümkün olmadığını ifade etmiştir. Bu bağlamda, dizi yapımcılarının tarihçilerle iş birliği yaparak devlet destekli kaynaklara erişim sağladıklarını vurgulamıştır. Ayrıca, tarihî bir şahsiyeti canlandırmanın bir oyuncu için riskli bir durum olduğunu belirtmiş ve bu sürecin manevi boyutunun da oldukça ağır olduğunu altını çizmiştir. Ancak, o döneme uygun olarak hazırlanmış kıyafetlerin ve mekânların, söz konusu dönemin ruhunu yakalamada kendisine yardımcı olduğunu dile getirmiştir (TV100, 2021). Sevinç’in düşünceleri, tarihî bağlamın ve görsel anlatımın önemine dair farkındalığı artırarak, bu tez kapsamında yürütülen etkileşimli elektronik kitap projesinin içerik geliştirme ve illüstrasyon yaratımı sürecine de bir nevi ışık tutmuştur.

Bu düşünceler doğrultusunda, ilgili proje içeriğinde yer alacak olan illüstrasyonların hazırlanması sürecinde dikkate alınması gereken temel unsurlar ve yöntemler düşünülmüştür. Bu süreçte, illüstrasyonlar bağlamında hangi yöntemlerin izleneceği, bu yöntemlerin ilgili projenin içeriği ile nasıl bütünleştirileceği, illüstrasyonların etkileşimli elektronik kitabın genel yapısına nasıl katkı sağlayacağı ve bu illüstrasyonlarda Hacı Bayram-ı Veli’nin tasavvurunun nasıl şekillendirileceği konularına titizlikle odaklanılmıştır. Ancak yürütülen araştırmalar neticesinde, internet kaynaklarında ve bazı kitap kapaklarında sıklıkla yer alan tasvirin Hacı Bayram-ı Veli’ye ait olduğuna dair şüphelerin bulunduğu tespit edilmiştir. Zira, bu tasvirin yaratım sürecinin hangi kaynaklara dayandığına ve kim tarafından, hangi tarihte hazırlandığına dair kesin bir bilgi bulunamamıştır (Resim 4.9).

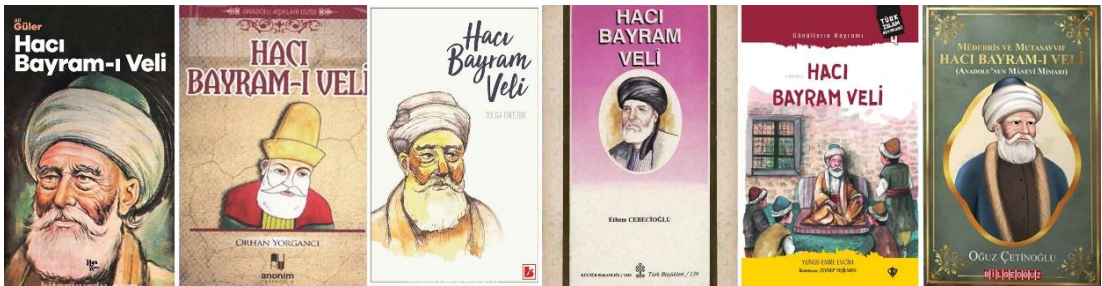

Resim 4.9. Hacı Bayram-ı Veli'nin genel kabul görmüş tasviri

Kaynak: Biyografya, t.y.

Daha önce de belirtildiği gibi, Mevlânâ'nın resmi olarak bilinen tasviri, toplumda yaygın bir kabul görmüş; bu tasvir, Mevlânâ'nın fiziksel özellikleriyle ilişkilendirilerek büyük bir kitle tarafından benimsenmiştir. Bu durum, Hacı Bayram-ı Veli'nin tasvirinin de benzer bir şekilde, geçmişte herhangi bir zaman diliminde bir kişi tarafından oluşturulup, zaman içinde Hacı Bayram-ı Veli ile ilişkilendirilerek yaygınlık kazanmış olabileceği olasılığını akla getirmiştir.

Öte yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin görsel temsiline dair tutarsızlıklar, genel olarak farklı betimlemelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim, Hacı Bayram-ı Veli'nin genel olarak kabul gören tasvirinin yanı sıra (Resim 4.9), pek çok kitap kapağında farklı Hacı Bayram-ı Veli betimlemelerinin de bulunduğu gözlemlenmiştir. Ancak, Resim 4.10'da görüldüğü üzere, kitap kapaklarının her birinde çeşitli tasvirler yer almasına rağmen, söz konusu Hacı Bayram-ı Veli tasvirlerinde değişmeyen yegâne unsur, yaşlı ve sakallı bir betimleme sürecinin izlenmesi olmuştur.

Resim 4.10. Bazı kitap kapaklarında bulunan Hacı Bayram-ı Veli tasvirleri

Kaynak: Cebecioğlu, 1991; Evcim, 2021; Güler, 2021; Öntürk, 2019; Yorgancı, 2013; Çetinoğlu, 2021.

Bu durumun, genel olarak tasavvufî ilişkilendirilen tarihî şahsiyetlerin yaşlı, beyaz sakallı ve vakur bir ifade ile betimlenme geleneğinden kaynaklandığı gözlemlenmektedir. Oysa bu tür tekdüze tasvirlerin, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamını

ve mirasını değerlendirirken, onun hayatının farklı dönemlerini ve düşünce dünyasının dinamik yapılarını yeterince yansıtamadığı öne sürülebilmektedir. Nitekim, onun gençlik yıllarını, olgunluk dönemini ve tasavvufi kimliğinin gelişimini genellikle göz ardı eden bu tür betimlemeler, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatını bütüncül bir perspektiften ele almak isteyenler için birtakım önemli eksiklikler barındırabilmektedir. Bu durum, basmakalıp tasvirlerin ötesine geçme gerekliliğini de gündeme getirirken, akabinde yapılan araştırmalar, geleneksel betimleme tarzını sorgulayan ve bu tarzın ötesine geçen alternatif yorumlamaların da varlığını ortaya koymuştur. Bu doğrultuda, Hacı Bayram-ı Veli'nin içsel felsefesini ve düşünce dünyasının farklı dönemlerini yansıtmayı amaçlayan, çeşitli yaş evrelerine ait betimlemeleri Resim 4.11'de görmek mümkündür.

Resim 4.11. Hacı Bayram-ı Veli'yi konu alan çeşitli betimleme ve tasvir çalışmaları

Kaynak: O. Küçükusta, Kişisel İletişim, 17 Aralık 2022.

Bu betimlemelerdeki çeşitliliğin kaynağı, Hacı Bayram-ı Veli gibi tarihî şahsiyetlerin fiziksel özelliklerine ilişkin mevcut verilerin sınırlı olmasından ileri gelmektedir. Özellikle saç, sakal, yüz şekli, göz rengi ve ten rengi gibi fiziksel detaylardaki belirsizlik, söz konusu tarihî şahsiyetin farklı perspektifler ve yorumlarla tasvir edilebilmesi olasılığını meydana getirebilmektedir. Sonuç olarak, tarihsel bağlamda çok eski dönemlerde yaşamış tarihî şahsiyetlerin fiziksel özelliklerine dair bilgiler, genellikle yazılı kaynaklarda da nadiren yer almaktadır. Bu olasılığı göz önünde bulundurarak, Hacı Bayram-ı Veli'nin muhtemel fiziksel görünümünü, ilgili

elektronik kitap projesi çerçevesinde daha güvenilir bir biçimde betimlemek amacıyla kapsamlı bir araştırma süreci yürütülmüş ve ilgili yazılı kaynaklar dikkatlice taranmıştır.

Bu araştırmalar sonucunda, Hacı Bayram-ı Veli'nin fiziksel özelliklerine dair tanımlamalara yalnızca Abdüllatîf Râzî'nin şiirlerindeki beyitlerde rastlanmıştır. Bu beyitler, Hacı Bayram-ı Veli'nin olası fiziksel niteliklerine dair önemli ipuçları sunmakla birlikte, tarihsel gerçekliği tam anlamıyla yansıtmada konusunda kesin bir güvence sağlamadığından, elde edilen bilgiler büyük bir dikkat ve ihtiyatla değerlendirilmiştir:

“Allah onu, görenlerin öveceği güzel bir şekilde yaratmıştır. Nurlu yüzünün rengi yeni açılmış bir gül gibidir, hilâle benzeyen kaşlarının arası açıktır. Gözleri büyükçedir. Yüzü ne çok sarıdır ne de esmer. Ama biraz sarıya meyillidir. Mübarek sakalının üst tarafı incedir. Boyu ne çok uzundur ne de çok kısadır, orta boylu ve ölçülüdür. Bedeni biraz zayıfçadır, vücudunda kıl pek nadir görülür” (Erdoğan, 2016: 183).

Râzî'nin eserlerinde, yaşamının büyük bir kısmını Ankara'da geçirdiği ve Hacı Bayram-ı Veli'nin ailesiyle olan bağlantılarına dair bilgiler göz önüne alındığında (Erdoğan, 2016: 171); Râzî'nin beyitlerinde yer alan teşbih ve tasvirlerin, Hacı Bayram-ı Veli'nin muhtemel fiziksel niteliklerini betimleme açısından önemli bir referans noktası teşkil ettiği söylenebilir. Bu durum, yukarıda atıf yapılan Resim 4.9, Resim 4.10 ve Resim 4.11'te yer alan farklı dönemlerde ve bağlamlarda üretilen Hacı Bayram-ı Veli tasvirlerinin, Râzî'nin edebî betimlemeleriyle belirgin bir uyumsuzluk gösterdiğini ve tam anlamıyla örtüşmediğini düşündürmektedir.

Bu bağlamda, tezin ilerleyen bölümlerinde Hacı Bayram-ı Veli'nin tasvirine yönelik temel kaynak olarak Râzî'nin beyitlerine atıfta bulunulması planlanmıştır. Zira Râzî'nin eserleri, Hacı Bayram-ı Veli'nin olası fiziksel görünümüne dair en güvenilir referans kaynaklarından biri olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla Râzî'nin beyitlerinde yer alan teşbih ve tasvirlerle dayalı olarak hazırlanacak illüstrasyonların, Hacı Bayram-ı Veli'nin muhtemel fiziksel görünümünü en etkili biçimde yansıtmada amacı güderek titizlikle tasarlanması ve etkileşimli elektronik kitabın içeriğinde özel bir yer edinmesi hedeflenmiştir.

Ayrıca, Hacı Bayram-ı Veli'nin büyük bir mutasavvıf olmasının yanı sıra derin ve lirik bir şair olduğu gerçeği de göz önünde bulundurularak, ilgili projenin tasarım ve uygulama sürecine yönelik çalışmalar başlamadan önce bu önemli faktör de göz ardı

edilmemiştir. Nitekim, tarihî bir şahsiyeti konu alan bir projenin başarılı olabilmesi için, ilgili şahsiyetin her yönünün anlaşılması ve içselleştirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, söz konusu projenin hazırlık sürecinde bu perspektife de büyük bir önem verilmiş ve bu sayede Hacı Bayram-ı Veli'nin en verimli ve bütüncül bir şekilde aktarılması gaye edinilmiştir. Bu yaklaşımla, ilgili projenin daha etkili ve katmanlı bir deneyim sunmasını sağlamak amaçlanmıştır. Bu kapsamda, “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesinin içeriğinde, okuyucunun tercihinine bağlı olarak aktif veya pasif bir şekilde kullanabileceği bir müzik ögesinin yer alması planlanmıştır. Uzun istişareler sonucunda, Hacı Bayram-ı Velî Yardımlaşma Derneği (HAY-DER) desteğiyle müzisyen Ziya Uğur tarafından bestelenerek seslendirilen ve “Hacı Bayram-ı Veli Şiirleri’ne Besteler” albümünde yer alan “Sen Seni Bil Sen Seni”, “Dünya’ya Gönül Verme”, “N’oldu Bu Gönülüm” ve “Çalabım Bir Şar Yaratmış” adlı eserler, söz konusu projenin içeriğine tematik olarak uygun bulunmuştur. Fakat, okuyucunun zaman zaman dikkatinin dağılmaması amacıyla, Uğur’un seslendirdiği bölümlerin devre dışı bırakılması ve bu doğrultuda yalnızca müzik bestelerinin kullanılması daha kabul edilebilir olarak değerlendirilmiştir. Bu bestelerin, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatının farklı evrelerini daha derinlikli ve incelikli bir şekilde yansıtmak adına, ilgili projenin çeşitli bölümlerine entegre edilmesi ve böylece ilgili bilgilerin ahenkli ve tutarlı bir geçişle okuyuculara sunulması öngörülmüştür. Bu doğrultuda, söz konusu bestelerin, ilgili projenin anlatısal kurgusundaki konumlandırılması kadar, metinsel içeriğin de bu ahenk veya uyum, doğruluk ve tutarlılık çerçevesinde şekillendirilmesi gerektiği büyük önem arz etmiştir.

Bu gözlem ve hazırlık sürecinin önemli bir aşaması tamamlandığında, bu sürecin bel kemiğini oluşturan yazılı metinlerin de aynı titizlik ve özenle kaleme alınması gerekliliği daha da belirgin bir hale gelmiştir. Bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatını daha kapsamlı, doğru ve akademik bir çerçevede sunabilmek adına, yazınsal kaynak tarama sürecine daha özel bir ağırlık verilmiş ve literatürdeki mevcut akademik çalışmalar ve tarihsel kaynaklar detaylı bir eleme sürecine tabi tutulmuştur. Özellikle, Hacı Bayram-ı Veli'nin on altıncı kuşaktan torunu olan Fuat Bayramoğlu'nun 1989 yılında yayımladığı “Hacı Bayram-ı Veli: Yaşamı, Soyu, Vakfı” adlı eseri ile Ethem Cebecioğlu'nun 1994 yılında yayınlanan “Hacı Bayram Velî ve Tasavvuf Anlayışı” adlı çalışması, ilgili sürecin ana referans kaynakları olarak öne çıkmıştır. Zira,

literatürde tarihî belgeler bağlamında Bayramoğlu'nun eseri ve bilimsel kapsam açısından da Cebecioğlu'nun çalışmasıyla karşılaştırılabilir derinlikte muadil yeni bir araştırmanın yapılmadığı gözlemlenmiştir. Nitekim, daha sonradan yapılan çalışmaların çoğunun ise makale boyutunda olduğu ve bazı konularla ilgili detayları aydınlatmaya veya yorumlamaya yönelik katkılar sunduğu görülmüştür. Özellikle Hacı Bayram-ı Veli'nin tasavvufa intisabı, önceki yaşamı ve sonraki dönemiyle ilgili eklenebilecek orijinal yeni bilgiler ve belgelerin neredeyse hiç olmadığı saptanmıştır (Kaplan, 2016: 100). Bu durum, mevcut kaynakların yetersiz kaldığı ve bu alanda daha derinlemesine araştırmalara ihtiyaç duyulduğu şeklinde yorumlanmıştır. Bu bağlamda, iki temel kaynak üzerinden hareketle, literatürdeki diğer ilgili çalışmalar titizlikle derlenmiştir. Bu derleme, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamı, düşünce dünyası, eserleri ve görüşleri gibi unsurların yanı sıra, tarihî mirası ve kültürel önemini çok yönlü bir perspektiften ele almayı amaçlamıştır. Bu gayeler neticesinde, yürütülen kapsamlı araştırmalar ve detaylı analizler sonucunda disiplinler arası bir yaklaşım benimsenmiş ve bu süreç, titiz bir hazırlık aşaması ile desteklenmiştir. Sonuç olarak, proje ile ilgili yazınsal ana hatların belirlenmesine yönelik kayda değer adımlar atılmış ve bu sayede, ilgili projenin görsel ve işitsel bileşenlerinin hem akademik hem de kültürel bir bağlamda tasarlanabilmesi için sağlam bir zemin oluşturulmuştur.

4.2. Proje Metni Bağlamında Hacı Bayram-ı Veli'nin Hayatına, Tarihsel ve Kültürel Önemine Umumi Bir Bakış

Tarihsel süreçte, askeri ve siyasi liderlerin yanı sıra, manevi önderler de toplumsal yapılar üzerinde derin izler bırakmışlardır (Güler, 2021: 7). Bu manevi şahsiyetler, çoğunlukla toplumsal çalkantıların yaşandığı karanlık dönemlerde yol gösterici olarak öne çıkmış; içinde bulundukları toplulukların ruhunu beslemiş, sosyal ve ahlaki sorunlara çözüm üreterek halkın manevi gelişiminde öncü bir rol oynamışlardır. Her biri, kendi yaşam felsefeleri doğrultusunda halkı yönlendirerek toplumsal huzur ve birliği sağlamayı hedeflemiş, zorlu dönemlerde umut ışığı olmuş ve toplumun manevi dokusunun inşasında kilit roller üstlenmişlerdir. Bu mümtaz şahsiyetler, yaşadıkları coğrafyanın ruhunu yansıtan figürler olarak, bulundukları şehir ya da bölgeyle özdeşleşmiş ve yalnızca kendi dönemlerinin sorunlarına ışık tutmakla kalmayıp, gelecek kuşaklar için de bir rehber ve ilham kaynağı haline gelmişlerdir. Özellikle Anadolu'nun manevi ve kültürel kimliğinin şekillenmesinde mihenk taşı haline gelen

bu manevi önderler, yaşadıkları yerlerin tarihi ve sosyo-kültürel dinamikleriyle iç içe geçmiş, özdeşleşmiş ve adeta o coğrafyanın özünü temsil eden birer sembole dönüşmüşlerdir (Turan, 2004: 9). Bu bağlamda, Konya’da Mevlâna, Nevşehir’de (veya Hacıbektaş’ta) Hacı Bektaş-ı Veli, Göynük’te Akşemseddin, Kastamonu’da Şeyh Şaban-ı Veli, Bursa’da Emir Sultan, Aksaray’da Somuncu Baba ve İstanbul’da Eyüp Sultan olduğu gibi, Ankara da hiç şüphesiz Hacı Bayram-ı Veli ile anılmaktadır.

Öyle ki, Hacı Bayram-ı Veli’nin Türk tarih sahnesine çıkışı, özellikle de Ankara’nın tarihî ve kültürel gelişimi açısından kayda değer bir dönüm noktası olmaktadır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, büyük ihtimalle Osmanlı hâkimiyetinin Ankara üzerindeki etkisinin arttığı yıllara denk gelmektedir (Baykara, 1986: 15). Orta Anadolu’daki Osmanlı hâkimiyetinin Ankara Savaşı’yla önemli ölçüde sarsıldığı gerçeği gözlem altında tutulduğunda (Sarı, 2023: 380); Hacı Bayram-ı Veli’nin Türk tarihindeki toplumsal rolü, hiç şüphesiz, daha da belirgin bir hâl almaktadır. Zira o, Ankara Savaşı’nın ardından Anadolu’da patlak veren isyan ve fitne ateşini, Ahi Baba’lık geleneğiyle söndüren, gönüllerdeki kin ve nefretin yerini sevgi ve vahdet tohumlarıyla yeşerterek toplumsal huzuru yeniden tesis eden büyük bir veli olarak anılmaktadır (Erdoğan, 2015: 3). Hâliyle, Anadolu’da eski bir dönemin sona erip yeni bir devrin başlangıcı için örnek bir şahsiyet arayışına girildiğinde, Hacı Bayram-ı Veli’nin bu rolü üstlenmek için en uygun isimlerden biri olduğu anlaşılmaktadır (Baykara, 1986: 15). Ancak onun etkisi, yalnızca Anadolu coğrafyası ile sınırlı kalmamış; onun manevi rehberliği ve öğretileri gerek kendisi gerekse Akşemseddin gibi talebeleri aracılığıyla çok daha geniş bir alana, özellikle de İstanbul’un fethi sürecine kadar uzanmıştır. Nitekim, Hacı Bayram-ı Veli’den aldığı ilim, eğitim ve terbiye ile yetişen Akşemseddin, yalnızca derin ilmi bilgisiyle değil, aynı zamanda güçlü manevi önderliğiyle de ön plana çıkmış ve İstanbul’un fethine giden yolda manevi bir rehberlik işlevi görerek, Orta Çağ’ı kapatıp Yeni Çağ’ı başlatan Osmanlı hükümdarı Fatih Sultan Mehmet Han’ın hocası olarak tarihteki seçkin yerini almıştır (Kayadibi, 2003). Böylece Hacı Bayram-ı Veli’nin öğretileri ve etkisi, İstanbul’un fethi gibi tarihî olayların arka planında da belirleyici bir rol oynamış ve Anadolu dışındaki bölgelerde de önemli bir yankı bulmuştur. Ancak, Hacı Bayram-ı Veli’nin kendi döneminde önemli bir manevi lider olarak öne çıkması ve ilim yolunda talebelerine rehberlik sağlaması, aynı zamanda Somuncu Baba’nın talebesi olmasıyla da doğrudan bağlantılı olmuştur. Hâliyle, Hacı Bayram-ı Veli’nin talebeleri

denildiğinde, hiç şüphesiz, ilk akla gelen isim Akşemseddin olduğu gibi, Somuncu Baba'nın talebeleri denildiğinde de akıllara ilk olarak Hacı Bayram-ı Veli gelmektedir. Tıpkı Akşemseddin'in Hacı Bayram-ı Veli'den aldığı ilim ve irfanı, toplumun huzuruna sunması gibi, Hacı Bayram-ı Veli de zaman içinde "şöhret afettir" ilkesini benimseyen Somuncu Baba'nın öğretilerini özümsemiş ve onları daha geniş bir kitleye ulaştırmıştır (Doğan, 2012).

Bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli'nin Somuncu Baba ile tanışmadan önceki müderrislik dönemi de dikkate değer bir nitelik arz etmektedir. Zira, Hacı Bayram-ı Veli, Somuncu Baba'ya intisap ederek tasavvuf yoluna girmeden önce Ankara'da müderrislik görevini icra etmekteydi. Bu dönemde, ilim, toplumsal ve kültürel yaşamda önemli bir pozisyona sahipti. O dönemde, Anadolu'da Sivas, Konya, Amasya, Erzurum, Aydın, Kayseri, Niğde, Aksaray ve Tire gibi stratejik kavşak noktalarındaki şehirler, yüksek seviyede eğitim sunan medreselere ev sahipliği yapmaktaydı (Bayramoğlu, 1989: 15; Cebecioğlu, 1994: 111). Anadolu Selçukluları döneminden Osmanlı dönemine intikal eden bu medreselerde görev yapan ve müderris olarak adlandırılan kişiler, günümüz profesör titrine sahipken, medreseler de günümüzün büyük ve prestijli üniversitelerine denk bir konumdaydı (Cebecioğlu, 1994: 111). Bu kurumlarda görev yapacak olan müderrisler, aklî ve naklî ilimlerde derin bilgi sahibi, yetkin kişiler arasından özenle seçiliyordu. Bu medreselere Davud Kayseri, Cemaleddin Muhammed Aksarayî, İbn-i Melik, Şemseddin Muhammed Molla Fenarî ve Şeyh Şihâbeddin Sivasî gibi muktedir âlimler tayin ediliyordu. Hâliyle, Hacı Bayram-ı Veli'nin de bu seçkin müderris topluluğu içinde bulunması, onun aklî ve naklî ilimlerde kayda değer akademik mertebelere ulaştığını, önemli bir mevkiyi haiz olduğunu ve bu alanlarda derin bir entelektüel birikime sahip bulunduğunu ortaya koymaktadır (Turan, 2004 :20).

Belgelere göre, Hacı Bayram-ı Veli, devrinin bilimlerinde derinleşmiş bir âlim olarak, ilmi birikimi ve yetkinliğiyle dikkat çeken bir müderris idi (Benekay, 1966: 24). Hatta, Hacı Bayram-ı Veli'nin, Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos ile Ankara'da gerçekleştirdiği ilahiyat konulu münazaralar da bu yetkinliğinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Her ne kadar II. Manuel'in Ankara'da münazaralarda bulunduğu müderrisin Hacı Bayram-ı Veli olduğuna dair bazı şüpheler bulunmakta ise de; bu müderrisin Müslüman bir Türk ve Ankaralı bir şahsiyet olduğuna dair artık

genel olarak kabul edilmiş bir olgudan hareketle, Bayramoğlu (1989: 17-19) tarafından yapılan ve uzun yıllar süren araştırmalar sonucunda, II. Manuel'in Ankara'da bir Türk müderrisin evinde konakladığı ve onunla yirmi altı (26) oturum süren münazaralar gerçekleştirdiği müderrisin Hacı Bayram-ı Veli olabileceği yönünde bir kanaate varıldığı anlaşılmaktadır. Öyle ki, II. Manuel'in yazılarında ilahiyat konularında derinlemesine sorular sorduğu ve bu müderrisi “Persli” olarak tanımladığı belirtilmektedir ki, bu ifade, Bizans tarihçilerinin, Türklerin İran üzerinden Anadolu'ya göç ettikleri ve bu nedenle şehirli Türklere genellikle “Persler” (İranlılar) dedikleri şeklinde açıklanmaktadır (Erdoğan, 2015: 30-31). Öte yandan, bu müderrisin Osmanlı Devleti'nin ilk şeyhülislamı Molla Fenarî olabileceği yönünde de bazı iddialar ileri sürülse de, Fenarî'nin hiçbir zaman Ankara'da yaşamadığına dair bilgiler, bu iddiayı zayıflatan durumlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Balivet, 2011: 245). Hâliyle, II. Manuel'in mektuplarında bu müderrisi yalnızca bir “din bilgini” olarak değil, aynı zamanda “yargıçların ve bilgelerin her işinin onun ağzından çıkacak tek bir söze bağlı olduğu” şeklinde nitelendirmesi de, Hacı Bayram-ı Veli'nin Yıldırım Bayezid döneminde “kapıcıbaşılık” görevini ifa ettiği yönündeki bilgileri de geçerli kıldığı şeklinde yorumlanmaktadır (Bayramoğlu, 1989: 16).

Resim 4.12'de, yukarıda bahsedilen Bizans İmparatoru II. Manuel ile Hacı Bayram-ı Veli arasında gerçekleşen ve yirmi altı fasıl süren dinî münazaraların bir temsili yer almaktadır. Bu temsili, tarihî kaynakların dizi ve görsel medya aracılığıyla nasıl yeniden yorumlandığını gösteren önemli örneklerden biri olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir.

Resim 4.12. “Aşkın Yolculuğu: Hacı Bayram-ı Veli” adlı dizideki, Hacı Bayram-ı Veli ile II. Manuel arasındaki yukarıda bahsi geçen münazara anını yansıtan bir görüntü

Kaynak: TRT Nostalji, 2022.

Öte yandan, bu münazara, o dönemin Ankara'sında (eski adıyla Engürü), yani orta büyüklükte ve bir serhat şehri konumundaki bu Müslüman yerleşim yerinde, farklı dini inanç mensuplarının bir arada barış içinde yaşayabildiklerine ve aynı zamanda medeni bir düzeyde en derin dinî meseleleri tartışabilecekleri bir ortamın mevcut olduğuna da işaret etmektedir. Bu durum, yalnızca toplumun dinî hoşgörü ve bir arada yaşam kültürünü yansıtmakla kalmamaktadır. Aynı zamanda, o dönemin Ankara'sında ilahiyat ve diğer önemli konularda derinlemesine tartışmalar yapabilen âlimler ve ariflerin bulunmasının, Türklerin Anadolu'daki maddi kuvvetinin yanı sıra manevi güçlerini de geliştirdiğini gözler önüne sermektedir (Güler, 2021: 17).

Diğer yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin, II. Manuel'in İslamiyet hakkındaki kendisine yöneltilen sorularına sabır ve hoşgörüyle cevap verdiği bilgisi göz önüne alındığında (Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, t.y., :12), onun yalnızca dinî bilgi ve anlayış derinliğini değil, aynı zamanda toplumsal barışa katkı sağlayan etkileyici hitabeti ve nazik üslubunu da vurgulamak yerinde olacaktır. Nitekim, Hacı Bayram-ı Veli'nin nezaket dolu üslubu ve etkileyici hitabetinin, sadece onun derslerine katılan, bir sonraki dersi büyük bir heyecanla bekleyen talebeleri arasında değil, aynı zamanda halk nezdinde de kendisine olan sevgi ve bağlılığı giderek artırdığı bilinmektedir (Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, t.y., :11). Öte yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin, önce Ankara'da Melike Hatun isimli hayırsever bir kadın tarafından yaptırılan Kara Medrese'de, ardından Bursa'da Çelebi Sultan Mehmet Medresesi'nde müderrislik yaptığı ileri sürülmektedir (Cebecioğlu, 1994: 110; Cebecioğlu, 1998: 11). Hacı Bayram-ı Veli'nin müderrislik görevini ne kadar süreyle icra ettiği net olarak tespit edilememişse de, onun dönemin önde gelen müderrislerinden biri olduğu çeşitli vesikalarla teyit edilebilmektedir (Sezgit, 1978: 5). Ancak, özellikle çocukluk ve gençlik dönemiyle ilgili olarak, eğitime nerede başladığı ve kimlerden ders aldığı gibi tahsil hayatı ile bilgiler sınırlıdır; dolayısıyla bu hususlarda kesin verilere ulaşmak güçtür (Okhan, 1950: 41). Pek çok kaynak, Hacı Bayram-ı Veli'nin güçlü bir medrese eğitimi aldığını kaydetmektedir. Ancak, hangi medreselerde eğitim gördüğü hususunda net bilgiler mevcut değildir (Turan, 2000: 13). Yine de Hacı Bayram-ı Veli'nin henüz gençlik yıllarında, Arapça, Farsça, Edebiyat, Felsefe, Matematik, Astronomi, Tasavvuf, Tefsir, Hadis ve Fıkıh gibi çeşitli alanlarda eğitim aldığı ve bu disiplinlerde icazetler (diplomalar) elde ettiği bilinmektedir. Ayrıca, onun döneminin köklü medreselerinde üstlendiği müderrislik faaliyetleri göz önüne alındığında, tahsil

hayatına özellikle çocukluk yıllarından itibaren başladığı kuvvetle muhtemeldir (Cebecioğlu, 1998: 10). Kaynaklar, Hacı Bayram-ı Veli'nin çocukluğu ile ilgili bilgilere ulaşmanın zor olduğunu belirtse de, esas olan bir durum vardır: Numan, yani Hacı Bayram-ı Veli, çocukluk döneminden itibaren gerek ahlaki değerleri gerekse terbiye anlayışı açısından yaşlılarından belirgin bir farklılık göstermekteydi (Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı, t.y., :9). Hatta Karadayı (2018: 123), Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatından esinlenerek yazdığı biyografik romanında, onun bir zamanlar “Küçük Numan” olarak tanındığını, ancak zamanla bu ismin unutulup yerine “Molla Numan” olarak anılmaya başlandığını belirtmektedir. Ayrıca, tefsir, fıkıh ve hadis gibi ilimleri zevkle öğrenerek yaşlılarından çok daha hızlı ilerlediğini ve müderrislerin ona öğretebileceği bilgilerin neredeyse tükendiğini, onun ise ilme olan susuzluğunun her geçen gün daha da arttığını dile getirmektedir. Bu tür anlatıların yanı sıra, Şeyh Himmet Efendi Tarikat-nâme'sinin “Der Beyân-ı Silsile-i Bayramiyye” adlı bölümünde, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğuştan itibaren olgun bir kişilik sergilediği ve henüz yedi yaşına geldiğinde büyük bir manevi olgunluğa eriştiği yönünde rivayetler de aktarılmaktadır (Bayramoğlu, 1989: 13). Bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli'nin çocukluğuna ilişkin halk arasında dolaşan söylenceleri derleyen Yahya Benekay, şunları nakletmektedir:

“Bir gün Hacı Bayram Veli'nin annesi Açça deresinde çamaşır yıkıyormuş. Hacı Bayram Veli'ye henüz hamile imiş. Gene öyle bir gün eşkıya basmış. Tam oralarda iken Hacı Bayram Veli'nin annesini görmüşler. Hemen kötü niyetle ona saldırmışlar. Kadıncağız çok korkmuş. Ayağa fırlamış. Eşkıyalar tam kadını tutacakları sırada gaipten bir nida gelmiş: -Dokunmayın o hatuna! O bir veli anasıdır! Eşkıyalar bu sesle ürpermişler. Hemen korkarak kaçmışlar oradan. Bu nidadan Hacı Bayram Veli'nin annesi de pek ürkmüş ve hamile olduğu evladının bir veliyullah olacağını daha o zamandan anlamış” (Benekay, 1966: 21-22).

Fakat, bu tür rivayetlerin, tarihsel gerçeklikten ziyade halkın manevi önderlere atfetmek istediği olağanüstü niteliklerin bir yansıması olarak ihtiyatla değerlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir; zira bu tür rivayetlerde gerçeklik payı olabileceği gibi, halkın hayal gücüyle süslenmiş unsurların da bulunabileceği düşünülmektedir (Cebecioğlu, 1994: 170). Bu bağlamda Turan'ın (2004) görüşlerine yer vermek faydalı olacaktır:

“Hacı Bayram Veli ile de ilgili birtakım rivayetler vardır. Bu rivayetler halk müfekkiresinin manevi önderlerinde görmek istediği olağanüstülükler olarak değerlendirilebilir. Muhtelif velî kültleri incelendiği zaman gözden kaçırılmaması gereken bir nokta vardır: Kült konusunun velilerin ait oldukları

toplumun içtimaî, dinî veya ahlâkî değerlerin tamamının yahut bir kısmının temsilcisi olduğu görülür. O toplum söz konusu değer ile takdis ettiği velîyi özdeşleştirmiştir. Böylece o velî o toplum için, tabir caizse artık sade bir insan değil, inandığı değerler bütünüdür kendisidir” (Turan, 2004: 18).

Turan’ın tespitlerinden hareketle, Hacı Bayram-ı Veli hakkında pek çok rivayetin bulunduğu ve bu rivayetlerin belirli bir çerçeve ile sınırlı olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak, Hacı Bayram-ı Veli’nin yaşamının farklı safhalarına dair mevcut sınırlı bilgi ve verilerin, doğum tarihi ve hatta vefat tarihi de dahil olmak üzere, birbirinden oldukça farklı rivayetlere dayandığı dikkate alındığında, bu tür rivayetlerden çeşitli çıkarımlar yapmak ya da bunlardan birini veya birkaçını bir nevi gerçek olarak kabul etmek doğal bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Kaplan, 2016: 100).

Nitekim, Ankara’nın Çubuk Çayı kenarındaki Solfasol köyünde dünyaya gelen Hacı Bayram-ı Veli’nin çocukluk ve gençlik yıllarına dair sınırlı bilgilere ulaşılabildiği gibi, ailesi hakkında da kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Vakfiye kayıtlarına göre, babasının adı Koyunluca Ahmed, dedesinin adı ise Mahmud’dur (Bayramoğlu, 1989: 12). Babasının adının başındaki “Koyunluca” lakabı ve Orta Asya’dan göç eden Türk boylarının o dönemde genellikle çiftçilik ve hayvancılıkla meşgul olduğu dikkate alındığında, ailesinin geçimini muhtemelen çiftçilik ve hayvancılıkla sağladığı anlaşılmaktadır (Cebecioğlu, 1998: 8). Annesinin adı kesin olarak bilinmemekle birlikte, Solfasol köyü yakınlarındaki mezarında bulunan bir Arapça ibarede “Bu Hacı Bayram-ı Veli’nin Annesidir” (ümm-i Hacı Bayrâm-ı Velî) ifadesine rastlanmaktadır (Cebecioğlu, 1998: 8; Güler, 2021: 20-21). Koyunluca Ahmed’in üç oğlu vardır: Numan bin Ahmed (Hacı Bayram-ı Veli), Safiyüddin ve Murad (veya Abdal Murad) (Bayramoğlu, 1989: 13). Bu kardeşlerden Murad’ın medrese eğitimi aldığı ve güçlü bir alim olduğu bilinirken, Safiyüddin’in çiftçilikle meşgul olduğu söylenmektedir (Turan, 2004: 17).

Bilindiği üzere, Hacı Bayram-ı Veli’nin esas adı Numan’dır (Bayramoğlu, 1989: 11). Hacı Bayram Veli’nin adında yer alan “Hacı”, “Bayram” ve “Veli” lakaplarının, onun manevi hüviyetinin farklı yönlerini yansıttığı düşünülmektedir. Cebecioğlu’nun (1991: 34) aktardığına göre, “Hacı” unvanını, hocası Ebu Hâmidüddin Aksarayî, yani Somuncu Baba ile birlikte Mekke’ye gidip hac görevini ifa etmesi sonucunda aldığı bilinmektedir. “Bayram” isminin ise, kaynakların çoğunluğunun ittifakla beyan ettiği üzere, hocası Somuncu Baba ile ilk karşılaşmasının bir Kurban Bayramı arifesine denk gelmesi sebebiyle, bu özel günü hatırlatan bir isim olarak kendisine verildiği ileri

sürülmektedir. Son olarak, “Veli” lakabının, Kur’an-ı Kerim tabiriyle, “iman edip takvaya sarılanlar” için kullanılan ve Allah dostu manasını ifade eden bir terim olduğu ve Hacı Bayram Veli’nin derin manevi şahsiyeti ile halk nezdindeki konumunu simgelediği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak, Hacı Bayram Veli’nin “Ahi Sultan”, “Kapıcıbaşı” ve “Hacı Paşa” gibi başka unvanlarla da anıldığı bilinmektedir (Cebecioğlu, 1994: 114). Bu unvanlar, onun hem sosyal hayattaki rolüne hem de devlet nezdindeki saygınlığına işaret etmektedir. Nitekim, Hacı Bayram-ı Veli’nin hayatının bir döneminde, dördüncü Osmanlı padişahı Bayezid’in sarayında kapıcıbaşı olarak görev aldığı ve saray kapıları nöbetçilerinin başında bulunduğu bazı kaynaklarda dile getirilmektedir (Balivet, 2011: 246).

Bu bağlamda, Hacı Bayram Veli’nin yaşamında Somuncu Baba (veya Ekmekçi Baba), belirleyici bir dönüm noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, Somuncu Baba ile Hacı Bayram-ı Veli’nin tanışma noktası hakkında kaynaklarda çeşitli görüşler mevcut olsa da, bu karşılaşmanın onun hayatında önemli bir kırılma anı teşkil ettiği gerçeği aşîkârdır. Zira, Molla Numan olarak da bilinen Hacı Bayram-ı Veli’nin, kuvvetli bir medrese eğitimi aldığı, genç yaşta müderris olduğu ve başarılı bir müderris olarak faaliyet gösterdiği bilinmektedir (Mert, 1987: 96). Ancak, zamanla içsel bir arayış içerisine yöneldiği ve bu süreçte manevi bir dönüşüm yaşayarak Ankara’daki müderrislik görevinden uzaklaştığı görülmektedir. Aynî’ye (1986: 69-70) göre, Hacı Bayram-ı Veli’nin müderrislik vazifesinden uzaklaşma nedeni, Gazâlî ve Câmî gibi büyük düşünürlerin manevi arayışlarının bir parçası olarak kalplerinin fitri bir şekilde tasavvufa yönelmesiyle, kendi memleketlerini ve resmi görevlerini terk etme nedenleriyle bir benzerlik taşımaktadır. Bu benzerlik, Hacı Bayram-ı Veli’nin de tıpkı Gazâlî, Câmî ve Mevlânâ gibi önde gelen düşünürler misali doğal bir eğilimle manevi bir doyum arayışına girerek tasavvufa yöneldiğini düşündürmektedir (Okhan, 1950: 41). Ancak, Hacı Bayram-ı Veli’nin, döneminin toplumsal, ahlaki ve siyasi çalkantıları ile halk arasında hızla yayılan fikri karmaşayı engelleme amacıyla tedris kürsüsünden ayrıldığı görüşü de yaygın kanaatler arasında yer almaktadır (Cebecioğlu, 1994: 116; Turan, 2004: 21-22). Bu görüşe paralel olarak, Hamdi Mert (1987), bu konuyu şöyle değerlendirmektedir:

“Hacı Bayram Veli’nin doğduğu ve geliştiği yıllar, Anadolu’nun fikrî, içtimâî ve siyasî karışıklık içerisinde bulunduğu yıllar... Moğol istilas ve Haçlı Seferleri’nin ortaya çıkardığı yorgunluk; Selçuklular’ın, Bizanslılar, Anadolu

tekfurlukları, Rum ve Ermeniler’le sürdürdükleri biteviye savaşlar; bu karışıklıklardan faydalanmaya kalkan bazı ümera ve beyliklerin birbirlerine ve Selçuklu Devleti’ne karşı açtıkları mücadeleler; veraset kavgaları, Anadolu insanını bezgin ve ümitsiz bir hale düşürmüştü. Dışarıdan sokulan bazı maksatlı ve teşkilatlı fikir akımları, Anadolu insanının bu ümitsizlik ve bezginliğini kurnazca değerlendirdiler. İran’dan kaynaklanan ‘Bâtınlık’ ve Suriye’den sokulan ‘Babilik’ tarikatları yoğun faaliyetlere giriştiler. Anadolu’nun birçok yerine tekke ve zaviyeler açıldı. İstikbalden ümitsiz, siyasî gelişmelerden muzdarip insanlar, karşılarında güleryüzlü ve müşfik insanları görünce, onların etrafına hızla toplandılar. Hacı Bayram Veli, bu gelişmeler karşısında ehliyetle yürüttüğü ‘Müderrislik’ mesleğinden ayrılmayı tercih etti. Bu karışık, ümitsiz ortamda akıl ve düşüncelere değil, duygu ve gönüllere hitap etmek gerektiğini düşündü. Tedris yerine tasavvufu seçti” (Mert, 1987: 96-97).

Öte yandan, Hacı Bayram-ı Veli’nin hayatında, müderrislik görevinden ayrıldıktan sonra başlayan tasavvufi yolculuğun büyük bir dönüşümün habercisi olduğu görülmektedir. Nitekim Hacı Bayram-ı Veli’nin, müderrislik vazifesinden ayrıldıktan sonra, Somuncu Baba’nın rehberliğinde tasavvufa intisap ettiği ve manevi bir seyrin içine yöneldiği gözlemlenmektedir (Erdoğan, 2015: 40). Bu süreçte, Hacı Bayram-ı Veli, hocası Somuncu Baba ile kurduğu hoca-talebe ilişkisini derin bir samimiyetle sürdürdüğü ve zamanla manevi olgunluğunu artırdığı kaydedilmektedir (Cebecioğlu, 1998: 20). Somuncu Baba ile gerçekleştirdiği sohbetler ve teveccühlerin, Hacı Bayram-ı Veli’nin manevi gelişiminde önemli bir yer tuttuğu ve onu zamanının en büyük velilerinden biri haline getirdiği, ancak bu uzun yılların hocasının vefatıyla sona erdiği bilinmektedir (Turan ve Aydın, 2011: 11). Hocası vefat ettikten sonra, Hacı Bayram-ı Veli’nin Ankara’ya döndüğü kabul edilmektedir (Ayni, 1986: 87; Mert, 1987: 97). Fakat, kimi kaynaklarda Hacı Bayram-ı Veli’nin, hocasının vefatından önce, yani tasavvufi eğitimini tamamladıktan sonra Somuncu Baba’dan icazet alarak Ankara’ya, yani memleketine döndüğü öne sürülmektedir. Ancak, Benekay (1966) ise, Hacı Bayram-ı Veli’nin, hocasının vefatının ardından köyü Solfasol’a döndüğünü ve müşidini kaybetmenin kendisinde derin bir üzüntü yarattığını ifade etmektedir. Ancak bu zorlu sürecin, onun kişisel olgunlaşmasına katkı sağladığı, yalnızca bir müderris olmaktan çıkıp bir müşid mertebesine erişmesine vesile olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli’nin tasavvufa intisap etmeden önce Müderris Numan olarak tanındığı, fakat daha sonra başta Ankara olmak üzere, tüm Anadolu’ya tesir edecek Hacı Bayram-ı Veli hüviyetine ulaşacağı ifadesi, doğru bir değerlendirme olacaktır. Fakat, Hacı Bayram-ı Veli’nin Ankara’ya müşit olarak döndüğü dönemde, Anadolu’nun oldukça ciddi siyasi ve toplumsal karışıklıklar içinde olduğu

bilinmektedir. Zira, Cebecioğlu (1991), bahsi geçen dönemle ilgili şunları aktarmaktadır:

“Timur istilâsı, Yıldırım Bâyezid’in vefâtı üzerine oğulları arasında iktidar kavgasının zuhuru; İstanbul’un fethedilememiş bir çıbanbaşı olarak hâlâ varlığını sürdürmesi; Şeyh Bedreddin olayı; Selçukluların terviç ettiği kültür dili Farsçanın etkisini sürdürmeye devam edişi; Anadolu’nun bazı yerlerinde nüfusun ağırlıklı biçimde Türkler lehine sağlanamamış oluşu; Orta Asya’dan gelen ve göçebe hayatına alışmış bulunan Türk boylarının yerleşik hayat tarzına adapte edilmesinin gecikmesi; yine, serbest hayat tarzına alışık göçebelerin kanun, nizâm ve disiplin altına alınma zorluğu; içtimâî-siyasî karmaşa, İran’dan gelen Şîî propagandalarının sünnî İslâm’a ciddî bir tehlike arz etmesi...İşte bütün bu saydığımız problemler, büyüme yolundaki Osmanlı Devleti’nin en önemli engelleridir” (Cebecioğlu, 1991: 48).

Bu zorluklar karşısında, Hacı Bayram-ı Veli’nin bir mürşit olarak Ankara’ya dönüşü, oldukça dikkate değer bir nitelik taşımaktadır. Bu kritik dönemde, Hacı Bayram-ı Veli’nin tarih sahnesinde belirmesi ve özellikle devletin yanında yer alarak denge unsuru haline gelmesi, kayda değer bir olgu olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte, Anadolu’da ilk Türk tarikatı olan Bayramiyye’nin temellerini attığı ve toplumsal anlamda manevi bir ıslah hareketine giriştiği görülmektedir. Ancak, bu faaliyetlerin sürdürülebilirliği için tekke, zaviye veya hangâh adı verilen yapılara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu doğrultuda Hacı Bayram-ı Veli, Anadolu’nun içinde bulunduğu bu zorlu koşullar karşısında bir tekke inşa etmeye karar vermektedir. Bu karar, danışmalar ve istihareler sonucunda, Ankara Kalesi’nin kuzeybatı bölgesine yakın yüksek bir tepe üzerinde uygulanmaktadır. İnşa edilen yapı, eski bir Hristiyan mabedi olan Augustus (Ogüst) Tapınağı’na bitişik olarak konumlanmaktadır (Cebecioğlu, 1998: 23). Bu tutum, sadece Hacı Bayram-ı Veli’nin Hristiyan ve Müslüman cemaatler arasında dinî hoşgörüyü teşvik eden kapsayıcı yaklaşımını değil, aynı zamanda tarihî ve kültürel bilinciyle toplumlar arası etkileşimi ve birlikteliği nasıl öncelediğini de göstermektedir. Bu yönüyle, Hacı Bayram-ı Veli’nin, dönemin sosyal ve kültürel dinamiklerine duyarlılığı ve toplumlar arası etkileşimi teşvik etme çabası, tarihsel açıdan önemli bir konuma sahip olmaktadır. Bu hususta, Ahmet Hamdi Tanpınar, Ankara’nın tarihî ve kültürel değerlerine dair yaptığı gözlemlerle bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Ankara, uzun tarihinin şaşırtıcı terkipleriyle doludur... Bu terkiplerin en mânalısı İmparator Augustus’un şerefine toprağa dikilmiş mermer bir kaside olan Roma mabedinin kalıntılarıyla yanı başındaki Hacı Bayram-ı Veli camii’nin beraberce teşkil ettiği zıtlar mecmuasıdır. Bitmiş veya tam diyebileceğimiz

hiçbir eser bu toprağın macerasını bu kadar güzel hulâsa edemez. Hacı Bayramı Roma kartalının bu mermer çilehanesini seçmeye götüren gizli tesadüf nedir? Camiinin altındaki dar çile odasında geçirdiği ibadet ve murakabe saatlerinde, yanı başında güneş vurdukça yaldızlı akislerle pırıldayan ve üstüne diz çöktüğü toprakta bir nevi iğva gibi gizlenmiş duran bu taştan dünya, kendisinininkinden büsbütün ayrı zaferleri terennüm eden bu iyi yontulmuş mermerler, o sert ve kibirli Roma hemşerisi çehreleri acaba onu rahatsız etmiyor muydu? Bu velinin rahmanî rüyasına komşularının mağrur sükûtundan sızan düşünce ve duyguları bilsek ne kadar iyi olacaktı... Ankara şehri, imparatorluğun arazisinin yarısından fazlasıyla beraber büsbütün başka bir milletin eline geçti. Kadim medeniyetin eserleriyle örtülü toprakta yeni bir nizam çiçek açtı, küçük, mütevazı mâbetlerde başka bir Allah'a ibadet edilmeye, Ankara kalesinin üstünde başka türlü hasretlerin türküleri söylenmeye başlandı. Ve günün birinde bu toprağın yeni sahipleri içinden yetişen saf yürekli bir köylü çocuğu, Roma'nın zafer mâbedi ve biraz sonra da Bizans bazilikası olan bu abidenin yanı başına muhacir bir kuş gibi yerleşti ve insanlara kadîm İmparatorluğun ayakta durmasını sağlayan hakikatlerinden çok başka bir hakikatin sırrını açtı" (Tanpınar, 1995: 197-199).

Tanpınar'ın gözlemleri, Ankara'nın tarihî ve kültürel değerlerini vurgularken, Hacı Bayram-ı Veli'nin sosyal ve kültürel dinamiklere duyarlılığını da ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli'nin önderliğindeki Bayramiyye'nin, bir manevi ıslah hareketi olarak toplumsal yapıda derin bir etki oluşturduğu ve dönemin ihtiyaçlarına yanıt veren bir tasavvuf ekolü haline gelerek Anadolu'da kısa zamanda hızla yayıldığı gerçeği de dikkate değer olmaktadır (Bayramoğlu, 1989: 23). Bu durum, o dönemdeki sınırlı ulaşım ve iletişim olanaklarına rağmen, Hacı Bayram-ı Veli'nin ve manevi otoritesinin Orta Çağ Anadolu halkı tarafından yüksek derecede bir kabul gördüğüne işaret etmektedir (Cebecioğlu, 1994: 137). Hacı Bayram-ı Veli'nin medrese kökenli bir âlim olması ve bu sayede çevresindekilere güven telkin edebilmesi, bu kabulün arkasındaki önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir (Cebecioğlu, 1998: 25). Öyle ki Hacı Bayram-ı Veli'nin bu niteliği, yalnızca halk tabakalarında değil, aynı zamanda sosyal ve siyasi çevrelerde, Osmanlı devlet yöneticileri nezdinde de güçlü bir yankı uyandırdığı anlaşılmaktadır (Özköse, 2019: 16). Bu etkinin en belirgin örneklerinden biri, Sultan II. Murad'ın 1421'de tahta geçtikten kısa bir süre sonra Hacı Bayram-ı Veli'yi Edirne'deki sarayına davet ederek onu şahsen tanımak ve soruşturmak istemesidir (Cebecioğlu, 1994: 135). Bu davet, Bayramiyye ekolünün Anadolu'da hızla yayılmakta olduğunun, Hacı Bayram-ı Veli'nin kısa sürede geniş kitleler arasında tanınmış bir şahsiyet haline geldiğinin ve etrafında toplanan talebelerin sayısındaki dikkate değer artışın en somut göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilmektedir (Bayramoğlu, 1989: 24-25).

Öyle ki, Ahmet Hamdi Tanpınar, “Beş Şehir” adlı eserinde Sultan II. Murad’ın bu davetine değinirken, şu ifadeleri kullanmıştır:

“Hacı Bayram, sadece Hak’la Hak olan bir veli değildir. Türk cemiyetinin bünyesinde gerçekten yapıcı bir rol de oynar. Kurduğu Bayramiyye tarikatı, esnaf ve çiftçinin tarikatıdır. Böylece Anadolu’da Horasanlı Baba İlyas’la başlayan geniş köylü hareketiyle ahilik teşkilatı O’nun etrafında birleşir. Daha sağlığında hareket o kadar genişler ki, II. Murad, yanı başında gelişen bu manevi saltanattan ürker, şeyhi Ankara’dan Edirne’ye getirtir. Ve ancak niyetlerinden iyiden iyiye emin olduktan sonra onu geriye göndermeye razı olur” (Tanpınar, 1995: 199).

Ancak, bu davet kararının padişahın endişelerinin yanı sıra bazı fitnecilerin etkisiyle de alınmış olabileceği bazı kaynaklarda belirtilmektedir (Turan, 2004: 37). Zira Hacı Bayram-ı Veli’nin toplumu manevi olarak ıslah edici rolü ve halkı doğru yola yönlendirme misyonu göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun bazı gruplar tarafından tehdit olarak algılandığı ve fitne çıkaran unsurların, Hacı Bayram-ı Veli’nin devlet aleyhine faaliyetlerde bulunduğuna dair asılsız iddialarla padişahı yanıltmış olabilecekleri de ileri sürülmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti, o zamanlarda en küçük hareketlerin, tehlikelerin, hilelerin ve isyanların bile şüpheyle karşılandığı son derece hassas bir dönemden geçmekteydi (Gül, 2016: 529). Bu süreç, Şeyh Bedrettin İsyanı gibi sosyal buhranların halkı ayaklandırmada etkili olduğu olayların yakın zamanda yaşanması ve Ankara Savaşı sonrası toplumsal birliğin bozulması gibi birçok faktör, Sultan II. Murad’ın genç yaşta tahta çıkması ve yönetimdeki deneyim sürecinin başlarında bulunmasıyla birleşince, kendisinin gelen haberlerden kolayca etkilenmesine yol açabilecek bir durum olarak değerlendirilmektedir (Cebecioğlu, 1991: 56-57). Bu zeminde, “ülülemre itaat vaciptir” diyerek, Sultan II. Murad’ın daveti üzerine Edirne Sarayı’na teşrif eden Hacı Bayram-ı Veli’nin, Sultan II. Murad ile gerçekleştirdiği sohbetlerde sergilediği derin manevi olgunluğun, Sultan II. Murad’ın dikkatini üzerine çektiği ve onun Hacı Bayram-ı Veli’ye derin bir sevgi ve hürmet beslemesine yol açtığı ifade edilmektedir. Ayrıca kaynaklarda, Hacı Bayram-ı Veli’nin bu görüşmelerde yöneticilere yalnızca adaletle hareket etmelerini değil, aynı zamanda halka karşı merhametli ve müşfik olmalarını, kamu mallarını koruyarak emanete riayet etmelerini ve zulümden sakınarak istişareyi esas almalarını da öğütlediği aktarılmaktadır (Cebecioğlu, 1998: 26). Bu durum, Hacı Bayram-ı Veli’nin Anadolu halkının refahı için ehemmiyetle sürdürdüğü faaliyetlerin, devletin menfaatleriyle çelişmeyen, hürmete şayan ve sahih inançlara dayalı bir yaklaşımla yürütüldüğünü bir

kez daha gözler önüne sermektedir. Öyle ki, Sultan II. Murad'ın, Hacı Bayram-ı Veli'ye duyduğu sevgi ve saygıyı ifade etme noktasında zamanla daha somut adımlarla ifade ederek, onun adına vakıflar, zaviyeler ve mahalleler inşa ettirdiği ve Hacı Bayram-ı Veli ile talebelerine vergiden muafiyet tanıdığı da bilinmektedir (Cebecioğlu, 1994: 142-143). Dolayısıyla, Hacı Bayram-ı Veli'nin Ankara'dan adeta sorgulanmak üzere davet edilip, Edirne'de büyük bir ihtiramla karşılanması, onun derin manevi şahsiyetinin ve Osmanlı sarayı üzerindeki tesirinin güçlü bir tezahürü olarak değerlendirilmektedir.

Kaynaklara göre, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatında en az iki kez daha Edirne'ye gittiği bilinmektedir (Cebecioğlu, 1994: 150). Bu ziyaretlerinden birinde, Hacı Bayram-ı Veli'nin, talebesi Akşemseddin ile birlikte Sultan II. Murad'ın yeni doğmuş kundaktaki çocuğunu (Fatih Sultan Mehmet'i) Edirne Sarayı'nda gördüğü nakledilmektedir. Bu ziyarette, Sultan II. Murad'ın Hacı Bayram-ı Veli ile gerçekleştirdiği sohbetler esnasında İstanbul'un fethi konusunu gündeme getirdiği ve Hacı Bayram-ı Veli'nin de İstanbul'un fethini öngördüğü rivayet edilmektedir. Bu rivayet genellikle birçok kaynakta şu şekilde zikrolunmaktadır:

“Hacı Bayram-ı Veli ile II. Murad'ın baş başa kaldıkları bir gün odaya getirilen bebekle Velî'nin birden irkildiği ve dikkatle beşiğe bakarak, ‘Sure-i Feth’i okumaya başladığı rivayet edilir. Beşikte yatan bebeğin kim olduğunu bilmeden, Şeyh’in Feth suresini okuması II. Murad’ı hayretler içinde bırakır. Bu hayret ve şaşkınlık ona: ‘Siz benim huzûr-ı Humâyunumda değil, ben sizin huzûr-ı rûhâniyetinizdeyim’ dedirtmeye kadar varır. Söz dönüp dolaşp, İstanbul’un fethi meselesine gelince Hacı Bayram-ı Veli; ‘Sultanım Konsantiniyye’yi alamayacaksın. Ama orası alınacaktır. Bunu ben dahi göremeyeceğim. Orası, sağ tarafına dönerek her şeyden habersiz uyuyan bebeği işaretleyip, şu beşikte yatan çocuk ile bizim köse tarafından alınacaktır. Bunun için Muhammedimizi hocası Akşemseddin'e bırakmak gerek’ demiştir. II. Murad, bu müjde ile kırk yaşında iken saltanatını oğluna terk etmiştir” (Turan, 2004: 38).

Bu rivayet bağlamında, Hacı Bayram-ı Veli, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethedeceğini müjdeleyen büyük bir veli olarak da hatırlanmaktadır. Bununla birlikte, bazı kaynaklar Hacı Bayram-ı Veli'nin Fatih Sultan Mehmet doğmadan iki yıl önce vefat ettiğini öne sürerek bu manevi işareti asılsız bir iddia olarak değerlendirmektedir (Bkz. Malumatfuruş, 2019). Ancak, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğum ve vefat tarihleri konusunda kaynaklar arasında net bir mutabakat olmadığı dikkate alındığında, bu iddiaların dayanağı zayıflamaktadır. Öte yandan, Sultan II. Murad'ın Hacı Bayram-ı Veli'nin bu manevi işaretinden sonra İstanbul'u yeniden fethetme girişiminde

bulunmaması, kendi döneminde böyle bir olayın gerçekleşmeyeceğine dair bir inancın göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Diğer yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin talebeleri arasında bulunan Akşemseddin, Akbıyık Sultan ve Kızılca Bedrettin gibi önemli isimlerin, Fatih Sultan Mehmet'in yanında yer alması ve İstanbul'un fethi sürecinde varlıklarını kuvvetle sürdüren pek çok tarikat mensubunun bulunmasına rağmen, Fatih Sultan Mehmet'in özellikle Bayramiyye tarikatına mensup kişilerin katkılarını arzu etmesi, Hacı Bayram-ı Veli'nin bir zamanlar babasına verdiği fetih müjdesinin gücünü pekiştiren önemli göstergelerden biri olarak öne çıkmaktadır (Cebecioğlu, 1994: 151-152). Fakat bu göstergelerin, Hacı Bayram-ı Veli'nin tasavvufi faaliyetlerinin ötesinde başka uğraşları da olduğu gerçeğiyle daha derin bir anlam kazanacağı düşünülmektedir. Bu noktada, Cebecioğlu (1998), Hacı Bayram-ı Veli'nin tasavvufi faaliyetlerinin dışındaki bazı uğraşlarını şu şekilde aktarmaktadır:

“Hacı Bayram etrafında toplanan insanları durumlarına göre değerlendiriyordu. Meselâ yanına sanattan anlayan biri gelince, ona sanatınla meşgul ol, git çalış, kazan, ye, yedir, alının teri ile geçimini temin et, kimseye avuç açma diyordu. Etrafında bu yüzden bakırcı, nalbant, değirmenci, koyun tüccarları, ev ustaları, yemenici, helvacı, ayakkabıcı, yüncü, vs. her çeşit meslek erbabı bulunuyordu. Yine onun yanına gelen eğer göçebe ise yerleşik hayat tarzını tavsiye ederek çiftçilik yapmasını, geçimini o yolla sağlamasını emrediyordu. Hacı Bayram bu tavsiyeyi kuru kuruya vermekle yetinmiyor, bizzat kendisi de buğday, arpa ve burçak ekip biçiyor, müridlerine yaşayan örnek oluyordu. Bir de imece usûlü koymuştu. Müridleri Çubuk ovasında hasad zamanı gelince, tarlalarda kollektif olarak çalışıp ürünü birkaç saat içinde kaldırıyorlardı. Ürünün tarladan un değirme- nine intikal etmesi, problem değildi. Herkes birbirinin tarlasında birbirine yardım ederek hem ürünü çabucak hasad ediyorlar hem de yardımlaşmanın insan ruhunda sağladığı manevi hazzı tadıyorlardı. Yani hem yardım edilen hem de yardım eden oluyorlardı. Bu usûl Orta Anadolu'nun çeşitli yerlerinde halen devam etmektedir... Bu kâmil insanın, bir başka faaliyeti de Ankara şehrinin ezilen yoksul, gariban kesimine yönelikti... Hacı Bayram Veli hazretleri, Ankara'da Ahî örgütünün çalışmasını andırır tarzda bir yardım sandığı kurmuştu. Dul kadınlar, kimsesiz yaşlılar, yetimler, öksüzler, evlenemeyecek derecede fakir ve gariban olan kızlar ve erkekler, yolda kalmışlar, kitap alamayacak derecede yoksul medrese öğrencileri bu yardım sandığından nasiplerini alıyorlardı. Ankara'nın zengin ve fakirleri arasında, Hacı Bayram Veli hazretlerinin kurduğu bu sosyal denge, şehrin huzuru, refahı ve selameti için yetip artıyordu. Fransız yazarlardan Paul Wittek bile, onun, Orta Çağ'ın karanlığında saçtığı bu ışığın şiddetinden hayranlık duygusuna kapılmış ve yazdığı bir kitapta, bu konuyu takdir dolu cümlelerle övmüştür... Hacı Bayram Veli hazretlerinin güzel adetlerinden biri de tekkesinde sürekli bir kazan kaynatmasıdır ki, bu adet kök olarak da Orta Asya Türk tasavvuf geleneğine, Hoca Ahmed Yesevi hazretlerine dayanır. Hacı Bayram Veli'nin tekkesindeki bu kazanda sürekli, gece ve gündüz burçak çorbası kaynar, gelen geçen fakir zengin küçük büyük, kadın erkek herkes içerdi. Hacı Bayram Veli, bütün bu

faaliyetleri yanında, müderrislikten gelen yönünü ortaya koymaktadır. Günün belli saatlerinde, tekkesinde her gruptan insana tefsir, fıkıh, hadis, kelâm, tasavvuf felsefesi gibi dersler okutmaktadır” (Cebecioğlu, 1998: 32-34).

Anlaşılabacağı üzere, Hacı Bayram-ı Veli, yalnızca tasavvufun derinliklerine yoğunlaşan bir mutasavvıf olarak değil, aynı zamanda hayatın pratik ve yaşanabilir gerçeklerine kolayca uyum sağlayabilen bir şahsiyet olarak da öne çıkmaktadır. Bu gözlemler ışığında, Hacı Bayram-ı Veli’nin, tasavvuf felsefesi açısından önemli bir doktrini sistematik hale getirerek toplumsal ve sosyal yaşama uyarladığı; bir mutasavvıf olarak dünyayı reddetmek veya terk etmek yerine onu imar etmeye yöneldiği ve çevresindekileri de bu doğrultuda teşvik ettiği anlaşılmaktadır (Aktaş, 2016: 145). Nitekim, Hacı Bayram-ı Veli’nin tüm bu faaliyetleri, Anadolu’daki kültürel ve sosyal yapının gelişimine önemli katkılar sağlamanın yanı sıra, aynı zamanda Orta Asya Türk tasavvuf geleneğinin izlerini de taşımaktadır. Hâliyle, Hacı Bayram-ı Veli’nin Ankara’ya dönüşü, toplumsal, siyasi ve ekonomik zorlukların hâkim olduğu bir dönemde insanlara umut ve rehberlik sunan bir manevi önderin ortaya çıkışını yansıtan bir durum olarak da değerlendirilmektedir. Öyle ki, Hacı Bayram-ı Veli’nin öğretilerinin ve faaliyetlerinin, o dönemdeki zorlu sosyal ve siyasi koşullara rağmen Türk toplumunun sosyal ve kültürel dayanışma içerisinde bir araya gelmesine önemli katkılarda bulunduğu açıktır. Öyle ki Hacı Bayram-ı Veli, Anadolu Türklerinin manevi ve ruhani muhafızı olarak anılmakta olup, Osmanlı devlet erkânı ve Anadolu halkı üzerinde derin bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, Turan (2004: 95), Sultan II. Abdülhamid’in, Osmanlı ordusunun manevi koruyucusu olarak Hacı Bektaş-ı Veli’yi, Anadolu’nun, devlet ve Osmanlıların koruyucusu olarak ise Hacı Bayram-ı Veli’yi gördüğüne dair bilgilere eserinde yer vererek, Hacı Bayram-ı Veli’nin hem devlet yönetiminde hem de halk nezdinde derin bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır. Zira, Hacı Bayram-ı Veli’nin, Anadolu’daki Türk birliğinin yeniden sağlanması çabalarında, en az politik ve askeri güçler kadar etkili olduğu ve Anadolu halkını bir araya getirme konusunda önemli bir rol üstlendiği hususu pek çok kaynakta zikredilmektedir (Başkan, 1998: 9). Bu durum, onun Türk milletinin birlik ve beraberliğine verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda, Türkçeye duyduğu saygı ve gösterdiği özenin de önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Nitekim, uzun yıllar müderris olarak görev yapan Hacı Bayram-ı Veli’nin ve Bayramiyye ekolünün en önemli özelliklerinden biri, özellikle Türkçeye

rağbet etmiş ve bu dili kullanmış olmalarıdır (Özköse, 2019: 23). Hâliyle, Hacı Bayram-ı Veli ve onun talebeleri, Türk diline gönülden bağlı birer savunucu olarak, Anadolu coğrafyasında Türk dilinin kültürel ve sosyal hayatta kökleşmesine büyük katkı sağladıkları anlaşılmaktadır (Turan, 2004: 97). Kılıç'a (2006: 43) göre, bu yaklaşım, Hacı Bayram-ı Veli'nin Anadolu insanı ile sıcak bir bağ kurmasına ve millî birliğin tesisine zemin hazırlayan önemli bir etken olarak yorumlanmaktadır. Yaşadığı dönemde, ilim erbapları ve entelektüeller arasında Arapça ve Farsça kültür dili olarak yaygınken, bu dillere son derece hâkim olmasına karşın Hacı Bayram-ı Veli'nin özellikle Türkçeyi tercih etmesi, Anadolu halkının sade dilini kullanarak şiirlerini Türkçe olarak kaleme alması ve tasavvuf öğretilerini Türkçe ifade etme ve aktarma çabası, onun Türk diline ve kültürüne olan derin bağlılığını gözler önüne seren önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir (Kızıler, 2012: 78). Bu yaklaşım, Hacı Bayram-ı Veli'yi, Benekay'ın (1966: 81) tabiriyle, yaklaşık beş yüz ila altı yüz yıl önce yalnızca Türkçeyi konuşan ve yazan, başka bir dil kullanmayan özbeöz bir Türk büyüğü olarak konumlandırmaktadır.

Bununla birlikte, yazılı eser vermekten ziyade insan yetiştirmeye ve topluma ahlaki değerler kazandırmaya odaklanan Hacı Bayram-ı Veli'nin günümüze ulaşan şiirlerinin sayısının oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Ancak, mevcut şiirleri üzerine pek çok nazire ve şerh yazıldığı bilinmektedir. Yazdığı şiirlerde gerek aruz gerekse hece vezni kullanarak Türkçeyi olağanüstü bir ustalıkla işlediği görülmektedir (Başkan, 1998: 12). Bu eserlerinde, insanın yaratılış gayesini, dünya üzerindeki konumunu, sorumluluklarını ve diğer varlıklarla ilişkisini, dinî, felsefî ve tasavvufî bir bakış açısıyla ele aldığı açıkça anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, tasavvufun karakteristik ve sembolik dili aracılığıyla nefsin tezkiyesi, kalbin arınma ve saflaşma süreci ile ilahi sevgiyle aydınlanması gibi temaları işlediği de görülmektedir (Okudan, 2012: 265-267). Öte yandan, Ankara'nın manevi mimarı olarak kabul edilen Hacı Bayram-ı Veli'nin eserlerinde, bireyin öncelikle kendini tanıma süreciyle işe başlaması gerektiği inancı vuku bulmaktadır. Hâliyle, "Nefsi temizlemeden vuslat olmaz" fikrini, öncelikle kendi iç dünyasına, ardından da çevresine telkin ettiği anlaşılmaktadır (Turan, 2004: 12). Bu anlayışını şu mısralarıyla örneklemek mümkündür:

“Bilmek istersen seni,
Cân içre ara cânı.

Geç cânından bul ânı,
Sen seni bil, sen seni.”

Diğer yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin şiirlerinin yalnızca bireyleri kendi iç dünyalarını anlamaya yönlendirmekle kalmadığı, aynı zamanda insanları bilgiye, öğrenmeye ve bilgelik arayışına teşvik ettiği de gözlemlenmektedir. Nitekim, “Bu sözü ârifler anlar, câhillere bilmeyip tanlar” şeklindeki mısrası ile cehaleti eleştiren bir yaklaşım sergilediği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli'nin eserlerinde, özellikle mutasavvıf hüviyetinin yanı sıra müderris (öğretmen) kimliğinin de öne çıktığı görülmektedir (Ceylan, 2016: 326). Zira, şiirlerinin duygusal temalara odaklanmakla birlikte, toplumu eğitime amacını da taşıdığı anlaşılmaktadır. Bu noktada, Hacı Bayram-ı Veli'nin eserlerinde manevi eğitime büyük önem atfettiği ve şiirlerini bireysel ve toplumsal sorunların çözümü için de bir araç olarak değerlendirdiğini dile getirmek yanlış olmayacaktır.

Ancak, bu noktada “eser” kavramını yalnızca yazılı eserlerle sınırlı tutmak, Hacı Bayram-ı Veli'nin mirasını eksik anlamak olacaktır. Zira, onun inşa ettiği manevi öğreti sistemi, topluma kattığı ahlaki değerler ve Ankara başta olmak üzere Anadolu coğrafyasına bıraktığı derin izler, özellikle de yetiştirdiği talebeler ile birlikte kadim eserler niteliğinde kendini göstermektedir. Bu durum, Hacı Bayram-ı Veli'nin kültürel ve düşünsel birikiminin derinliğini adeta gözler önüne sermektedir. Nitekim, Cebecioğlu'nun (1994: 245) ifade ettiği gibi, “bir insan, yaptığı eserle belli olur”; bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli'nin en büyük eserleri de onun yetiştirdiği ve yol gösterdiği talebeleridir. Akşemseddin, Yazıcı Salâhaddin, Eşrefoğlu Rumi, Yazıcıoğlu Ahmed Bicân, Molla Zeyrek, Germiyanoglu Şeyhi, Ulvan Şirazî, Yazıcıoğlu Muhammed ve İnce Bedreddin gibi daha pek çok kültürlü ve medrese tahsili görmüş seçkin talebeleri, Hacı Bayram-ı Veli'nin öğretilerini derinleştiren, olgunluğunu dışa vuran ve onun bilgelik dolu fikir dünyasını koruyarak bugüne taşıyan en önemli eserlerdendir.

Vefat tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, Ankara'da adını taşıyan caminin bahçesinde ebedi istirahatine çekilen Hacı Bayram-ı Veli, bugün dahi başta Ankara olmak üzere, tüm Anadolu coğrafyasında halkın ruhunda ve gönlünde derin bir yankı bulmakta ve derin öğretileriyle zihinleri ve kalpleri beslemeye devam etmektedir.

4.3. Proje Kapsamında Hacı Bayram-ı Veli'nin Fiziksel Tasvirine Yönelik İllüstratif Yaklaşımlar ve Tasavvur Süreci

Yapılan kapsamlı araştırmalar ve gözlemler sonucunda, “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesinin görsel bileşenlerinin yaratım sürecine resmen başlanmıştır. Bu süreçte, yazınsal, görsel ve işitsel içeriklerin yanı sıra, çeşitli gözlemler ve veriler de sistematik bir biçimde bir araya getirilmiştir. Hâliyle, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatı ve dönemi, derin tarihî bağlamları içermesi dolayısıyla, ilgili bilgilerin görsel bir temsilinin oluşturulmasına yönelik çabalar, son derece titiz ve çok yönlü bir çalışma süreci gerektirmiştir. İlgili projenin içeriğinde yer alacak olan illüstrasyonların, Hacı Bayram-ı Veli'nin kişiliğini ve yaşadığı dönemin atmosferini olabildiğince doğru bir şekilde yansıtabilmesi amacıyla, gerekli bilgilere odaklanılarak ve onun düne ve bugüne olan etkisi göz önünde bulundurularak tasarlanması gerektiği göz önünde bulundurulmuştur. Bu süreçte, illüstrasyonlar ilgili projenin temel unsurlarından biri olarak belirlenmiş ve bu unsurlar aracılığıyla bilgi aktarımının yanı sıra animasyon, etkileşim ve ses tasarımı gibi farklı disiplinlerin entegrasyonu sağlanması hususu üzerinde titizlikle durulmuştur. Öncelikle, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşadığı dönemin sosyo-kültürel yapısı dikkate alınarak, proje metni bağlamında ilgili illüstrasyonların taslak çalışmalarının gerçekleştirilmesine karar verilmiştir. Ancak, bu taslakların oluşturulmasında Hacı Bayram-ı Veli'nin tasavvurunu doğru bir biçimde yansıtmak önemli bir gereklilik olduğundan, illüstrasyon kompozisyonları oluşturulmadan önce kapsamlı tasvir çalışmalarının yapılmasının uygun olacağı düşünülmüş ve bu bağlamda çeşitli tasvir çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu tasvir çalışmalarının bazıları, Resim 4.13'de sunulmuştur.

Resim 4.13. Geleneksel ortamda yürütülen tasvir faaliyetleri ve eskizleri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu çalışmalar, etkileşimli elektronik kitap projesinin içeriğinde yer alacak Hacı Bayram-ı Veli'nin nihai tasvirinin ön hazırlık süreci olarak değerlendirilmiştir. Bu süreç, onun tasvirinin doğru, anlamlı ve tarihsel olarak olabildiğince geçerli bir biçimde hayata geçirilmesine yardımcı olacak şekilde titizlikle yürütülmüştür. Geleneksel yöntemlerle, yani kalem ve kâğıt kullanılarak yürütülen bu çalışma süreci, ardından bilgisayar ortamına taşınarak hızlandırılmıştır. Böylece, tasvir çalışmalarının kesintisiz bir şekilde devam etmesi sağlanmıştır. Bu yaklaşım, tasvirlerin daha hızlı bir şekilde revize edilmesine ve daha çeşitli fiziksel betimlemelerin geliştirilmesine olanak tanımıştır (Resim 4.14). Özellikle projenin ilerleyen aşamalarında tasarlanacak görsel bileşenlerin de dijital ortamda geliştirilmesi gerektiği göz önüne alındığında, bu durum, ilgili tasvirlerin daha sağlam bir temele oturtulmasına önemli bir katkı sağlamıştır.

Resim 4.14. Dijital ortamda sürdürülen tasvir çalışmaları

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu süreçte elde edilen içgörüler doğrultusunda, etkileşimli elektronik kitap projesinin içeriğinde yer alacak olan nihai Hacı Bayram-ı Veli tasvirine yönelik çalışmalara başlanmıştır. Daha önce ifade edildiği gibi, bu ilgili sürecin nihai bir sonuç vermesi amacıyla Abdullatif Râzî'nin şiirlerindeki Hacı Bayram-ı Veli'yi teşbih ve tasvirlerle methederek anlattığı beyitlere başvurulması öngörülmüştür. Zira, Râzî'nin beyitleri, yürütülen araştırmaların sonucunda, Hacı Bayram-ı Veli'nin fiziksel özelliklerini daha iyi anlamaya yönelik önemli ipuçları sunan en makul kaynaklardan biri olarak değerlendirilmiştir. Akabinde, Râzî'nin beyitleri üzerinde detaylı bir analiz gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte yalnızca bir tasvir oluşturma amacıyla sınırlı kalınmamış; bunun yanı sıra, bu tasvirin Hacı Bayram-ı Veli'yi ve onun mirasını Ankara ile bütünleştiren zengin bir kompozisyon içerisinde yer alarak oluşturma fikri

de benimsenmiştir. Böylece, tasvir oluşturma sürecinin yalnızca görsel bir ifade yaratmanın ötesine geçerek, tarihsel ve kültürel derinlik taşıyan bir anlatı haline gelmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, bu sürecin tezin ilerleyen aşamalarında, proje metni bağlamında hazırlanacak illüstrasyonlar için önemli bir ön hazırlık süreci teşkil edeceği ve bu bağlamda pratiklik sağlayarak faydalı olacağı öngörülmüştür.

Bu bağlamda, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatı, eserleri ve Ankara ile olan çok yönlü ilişkisi detaylı bir biçimde ele alınmıştır. Bu doğrultuda, gerekli kaynaklar titizlikle derlenmiş ve kapsamlı bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler ışığında, Hacı Bayram-ı Veli'nin düşünsel ve toplumsal tesirini yansıtan özgün kompozisyonlar geliştirmek amacıyla çeşitli eskiz çalışmaları yapılmıştır. Bu çalışmalar, hem ilgili tasvir ve illüstrasyon sürecinin temellerini atmış hem de tezin ilerleyen aşamalarında kullanılacak görsel materyaller için önemli bir ön hazırlık aşaması niteliği taşımıştır. Bu süreçte ortaya konan eskiz çalışmaları arasında, kompozisyon bütünlüğü ve anlatı gücü bakımından öne çıkan bir eskiz çalışması örneğine Resim 4.15'de yer verilmiştir. Bu eskiz çalışması, Hacı Bayram-ı Veli'nin tarihî kimliğini ve Ankara ile olan güçlü bağını görsel bir anlatım ile ortaya koyma potansiyeline sahip olduğu için, nihai kompozisyon sürecinde dikkate alınmak üzere seçilmiştir, ancak portre kısmı ilerleyen süreçlerde çalışılmak üzere boş bırakılmıştır.

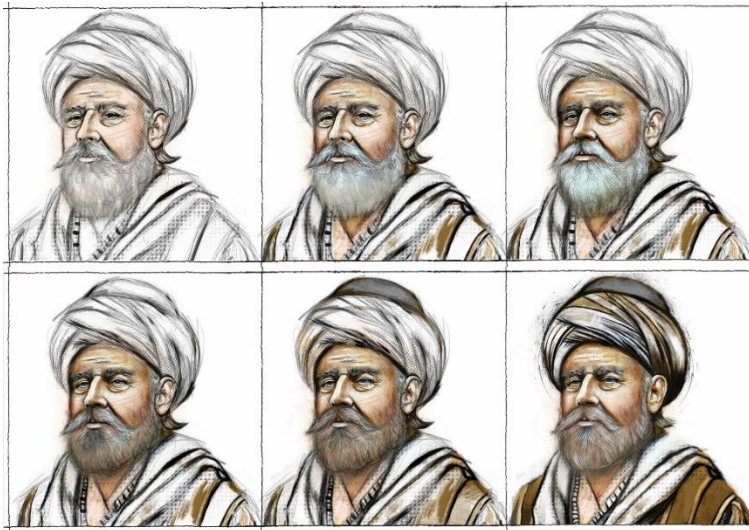

Resim 4.15. Hacı Bayram-ı Veli İllüstrasyonu: Eskiz Süreci

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Eskizde yer alan kıyafet, sarık ve yüzük gibi detaylar için tarihsel donelerin işleyişiyle dengeli bir görsel anlatım oluşturmak ve bu anlatımın vuruculuğunu ön plana çıkarmak amacıyla TRT 1’de yayımlanan “Hacı Bayrâm-ı Velî: Aşkın Yolculuğu” dizisi referans alınmıştır. Söz konusu dizi, dönemin kültürel ve estetik normlarını yansıtan görsel bir kaynak işlevi görmüştür. Böylelikle, Hacı Bayram-ı Veli’nin kimliksel özellikleri ile mekânsal ilişkileri arasındaki denge, tasarımsal bağlamda titizlikle çözümlenmiştir. Bu eskiz süreci, geniş bir analiz ve tartışma sürecinin ardından dijital ortamda düzenlenmiş, renklendirilmiş ve illüstrasyonun tüm yapısal unsurları ve detayları, ilerleyen süreçlerde ekran alıntıları eşliğinde açıklanmıştır. Bu aşamada, bilgisayar destekli yazılımlar ve donanımların kullanılması uygun bulunmuştur; zira bu tür teknolojiler/araçlar sanatçılara farklı teknik ve renk seçeneklerini deneme olanağı sağlamakta; oran, orantı ve kompozisyon üzerinde sınırsız değişiklikler yapma imkânı tanımakta ve dolayısıyla daha tahribatsız bir çalışma süreci sunmaktadır. Bu amaçla, çalışmada çizim tableti (Wacom Cintiq), Photoshop ve Illustrator yazılımları kullanılmıştır. Hacı Bayram-ı Veli’nin fiziksel tasavvuruna ilişkin düzenleme ve renklendirme işlemleri, nihai kompozisyon aşamasına önemli bir temel teşkil etmiştir. İllüstrasyonun bilişsel ve yapısal unsurlarını geliştirme süreci, araştırmacı ve illüstratör tarafından içselleştirilerek gerçekleştirilmiştir. Bu doğrultuda, özellikle bir tasvirin hazırlanma sürecinde aşamalı bir yaklaşım benimsenmiş ve Râzî’nin beyitlerinden elde edilen ipuçları, görsel sanatın gereklilikleriyle harmanlanmıştır (Resim 4.16).

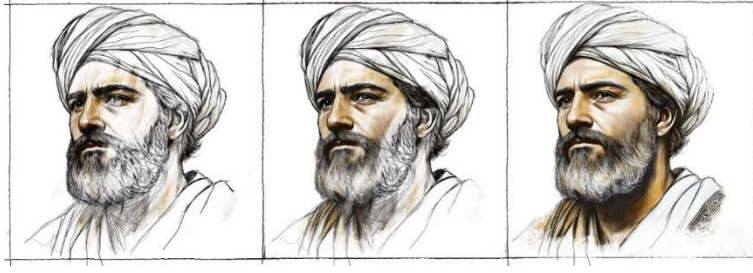
Resim 4.16. Hacı Bayram-ı Veli: Tasvir ve Renklendirme Süreci

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Ancak, söz konusu çözümleme, uzmanlarla gerçekleştirilen ayrıntılı istişare ve tartışmaların sonucunda ortaya çıkmış olsa da bahsi geçen tasvirin son değerlendirme aşamasında özellikle bir detayın gözden kaçtığı fark edilmiştir. Râzî'nin beyitlerinde, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaş aralığına dair kesin bir sonuca varmak mümkün olmamakla birlikte, yapılan tasvirde kendisinin yaşlı, uzun ve gür beyaz sakallı bir biçimde betimlendiği görülmüştür. Oysa Râzî'nin beyitlerinde, Hacı Bayram-ı Veli'nin sakal yapısının üst kısmında ince veya seyrek bir görünüm olduğuna dair ifadeler yer almaktadır:

“Hacı Bayram’ın fiziki özellikleri hakkında bilgi veren tek kaynak, Osmanlı Şairlerinden Abdülatif Râzî’dir. Onun Divan’ında Hacı Bayram-ı Veli’nin çeşitli övgülerle anlatıldığı bazı şiirleri vardır. Aşağıya aldığımız mısralarında tanımladığı üzere Hacı Bayram, pembe simalı, nurani yüzlü, parlak alınlı, araları açık hilal kaşlı, iri gözlü, sarı saçlı, sarıya çalan tenli, üst tarafı seyrek sakallı, orta boylu, biraz zayıfça bir yapıya sahiptir” (Güler, 2021: 23)

Bu doğrultuda ilgili tasvir, büyük bir titizlikle yeniden incelenmiş, uzman görüşlerine tekrar başvurulmuş ve nihai görsel düzenlemelerle birlikte gerekli revizyonlar tamamlanarak Resim 4.17’deki son haline ulaştırılmıştır. Bu revizyonlar, söz konusu tasvirin tarihsel doneler ile sanatsal anlatım arasındaki dengesini mümkün mertebe pekiştirmiştir. Bu bağlamda, yazılı kaynaklardaki ifadelere olabildiğince sadık kalınarak ve Hacı Bayram-ı Veli’nin bir Oğuz Türk’ü olma ihtimali göz önünde bulundurularak, ilim ve tasavvuf geleneğinde sıkça görülen yaşlı, uzun beyaz sakallı karakterizasyonlara meydan okunmuş ve Hacı Bayram-ı Veli’yi orta yaş aralığında betimleyen bir görsel tasvir hazırlanmıştır. Bu tercih, onun genç yaşlarında bir müderris olarak ilim yolundaki azmi ve bu süreçte elde ettiği bilgi birikimi ile tasavvufa intisabından sonra kazandığı manevi olgunluğu bir arada yansıtmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla, ilgili proje kapsamında, Hacı Bayram-ı Veli’nin bir zamanlar “Molla Numan” veya “Müderris Numan” olarak bilinen kimliğinden zamanla tasavvuf ehli “Hacı Bayram-ı Veli” hüviyetine dönüşümünü de ifade etmeyi amaçlayan bu orta yaş temsili, her iki dönemin kesişim noktasını vurgulayan bir simge/betimleme olarak değerlendirilmiştir.

Resim 4.17. Hacı Bayram-ı Veli: Nihai Tasvir ve Renklendirme Süreci

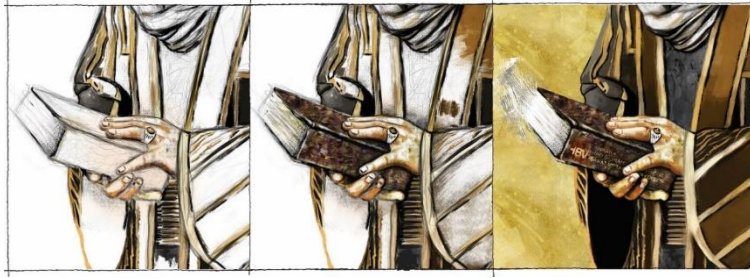
Kaynak: Kişisel Arşiv.

Ancak, ilerleyen süreçlerde proje metnini desteklemek amacıyla gerçekleştirilecek illüstrasyonlarda, Hacı Bayram-ı Veli'nin bir oyun karakteri gibi algılanmaması ve onun farklı yaş evrelerinin mümkün olduğunca dinamik bir şekilde temsil edilebilmesi için, farklı kıyafetler ve sarıklarla birlikte, Râzî'nin beyitlerinden hareketle Resim 4.17'deki tasvir üzerinde zaman zaman kısmi düzenlemeler yapılmasının uygun olacağına karar verilmiştir. Bu yaklaşımın, izleyicilere belirli bir dönemin veya yaşın tekdüze bir algısını sunmak yerine, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatının farklı evrelerini ve bu evrelerin onun fiziksel duruşuna ve yüz hatlarına yansıyan ifadelerini görsel olarak anlatan bir çeşitlilik sağlaması açısından faydalı olacağı düşünülmüştür.

Öte yandan, “Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesinde, Hacı Bayram-ı Veli'nin fiziksel görünümünü temsil edecek tasvir çalışmalarının büyük bir kısmı tamamlandıktan sonra, ilgili eskizdeki Hacı Bayram-ı Veli ve onun Ankara ile ilişkili özel değerleri renklendirilerek nihai bir görünüm kazandırma işlemi sürdürülmüştür. Bu sürece ilişkin düşünceler aşağıda paylaşılmıştır:

Bu bağlamda, Resim 4.18'de Hacı Bayram-ı Veli'yi temsil eden figürün sağ elinde tuttuğu kitap ve sol eliyle bu kitabın yüzeyine naif bir dokunuş yapması, onun okuma ve öğrenmeye olan derin tutkusunu yansıtmıştır. Zira, Erkaya'nın (2021: 108) vurguladığı gibi, Hacı Bayram-ı Veli, eğitim hayatına Ankara'da başlamış ve bu süreçte dini ilimlerin yanı sıra pozitif bilimlerde de kendini geliştirmiştir. O dönemdeki eğitim kurumu olan medreseden mezun olan Hacı Bayram-ı Veli, entelektüel birikimiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. Ayrıca, Hançer'in (2013: 9) de belirttiği gibi, Hacı Bayram-ı Veli, öğrencilerinin yeteneklerini titizlikle gözlemlemiş ve bazılarını sanatsal alanlara yönlendirmiş, bazılarını ise ziraatsal faaliyetlerde desteklemiştir. Bu durum, Hacı Bayram-ı Veli'nin eğitim anlayışının ve felsefesinin, bireylerin bireysel yeteneklerine dayalı bir yaklaşım benimsediğini ve her öğrencinin potansiyeline uygun

alanları ve faaliyetleri keşfetmesi için teşvikler sağladığını göstermiştir. Bu bağlamda, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Hacı Bayram-ı Veli'nin ilme olan tutkusu, öğretisi ve değerleri doğrultusunda hareket ederek, onun tarihî ve kültürel mirasını yaşatma, eğitim ile başarı yolunda gelecek kuşaklara ilham kaynağı olma misyonunu üstlenmiştir.

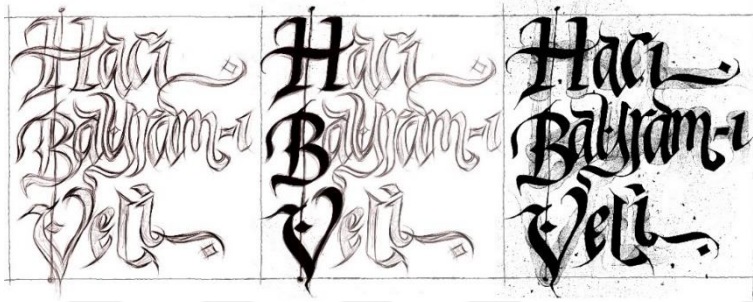
Resim 4.18. Kitap, Yüzük ve Kıyafet Gibi Unsurlar: Renklendirme Süreci

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu misyon doğrultusunda, yukarıda, Resim 4.18'de yer alan Hacı Bayram-ı Veli'yi temsil eden figürün elindeki kitabın sırt kısmına bahsi geçen üniversitenin logosu yerleştirilmiştir. Bu detay, Hacı Bayram-ı Veli'nin tarihsel ve kültürel değerleri ile bahsi geçen üniversitenin eğitim yaklaşımını bütünleştirerek, tarihî bir kimliği çağdaş bir eğitim anlayışıyla buluşturmayı amaçlamıştır. İllüstrasyondaki Hacı Bayram-ı Veli'ye dair değerler ve düşüncelerin sanatsal ifade ve tasarımsal yaratıcılık açısından ön plana çıkarılması hedeflenmiştir. Bu nedenle, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nin logosunun yanı sıra “Sanat ve Tasarım Fakültesi” ibaresine de yer verilmiştir. Bu çerçevede, logo ve benzeri unsurların retrospektif bir şekilde kullanılması, tarihî geçmişe bir atıfta bulunmayı hedeflemiş; geçmişten gelen kadim öğretilerin günümüzde de etkili olması gerektiği düşüncesini vurgulamıştır. Bu yaklaşım, eğitimde sürekliliği sağlama ve geçmişle bağlantı kurarak geleceğe ışık tutma amacını taşımıştır. Bununla birlikte, illüstrasyonda Hacı Bayram-ı Veli'nin elinde tuttuğu kitabın kapağı kapalı olmasına rağmen, fırça darbeleriyle oluşturulan istikrarlılık vurgusu ve sayfalardan yayılan bilgi etkisi, onun eğitim yaklaşımının yalnızca fiziksel bir yapıda değil, bireylerin düşünsel ve duygusal dünyalarında da sürdürülebilir bir etki yaratması gerektiği düşüncesini vurgulamıştır.

Diğer yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin isminin yazılış biçiminin de illüstrasyon sürecinde dikkate değer bir şekilde öne çıkan bir unsur olması gerektiği düşünülmüştür. Bu doğrultuda, Hacı Bayram-ı Veli'nin el emeği ve uğraşına verdiği

önemi vurgulamak amacıyla, söz konusu ismin yazılışında hazır bir yazı tipi ve font kullanmak yerine, ahenkli ve kolay okunabilir bir kaligrafik yapı, kâğıt üzerinde el çizimiyle tasarlanmıştır. Bu çizim, daha sonra Adobe Illustrator yazılımına aktarılmış ve kalem aracı (pen tool) kullanılarak dijital formata dönüştürülmüştür (Resim 4.19). Bu yöntemle, geleneksel ve modern tekniklerin harmanlanarak, Hacı Bayram-ı Veli'nin tarihî ve kültürel mirasının dijital çağın olanaklarıyla yeniden yorumlanması sağlanmıştır. Buna ek olarak, hem pozitif bilimlere hem de Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi'nin logosuna atıfta bulunmak amacıyla “H”, “B” ve “V” harfleri, yukarıdan aşağıya yönelen bir doğru parçası ile birbirlerine bağlanmıştır. Bu yaklaşım, Hacı Bayram-ı Veli'nin birleştirici ve bütünleştirici rolünü sembolize ederken, aynı zamanda ilim ve eğitim tahsili yolundaki çabalarını da öne çıkarmayı amaçlamıştır.

Resim 4.19. Kaligrafik Yazı: Dijital Ortama Aktarımı Süreci

Kaynak: Kişisel Arşiv.

İllüstrasyonda Hacı Bayram-ı Veli Cami'sine de özel bir yer verilmek istenmiştir. Zira Hacı Bayram-ı Veli Cami, adını bahçesindeki Hacı Bayram-ı Veli Türbesi'nden almakta olup, Ankara'nın tarihi ve kültürel dokusunda önemli bir konuma sahiptir. Bu caminin tarihî ve kültürel değeri, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamı ve öğretileri ile derin bir bağ taşıdığından, illüstrasyonda ön plana çıkarılması amaçlanmıştır (Resim 4.20). Bu yaklaşım, Hacı Bayram-ı Veli ile Ankara şehri arasındaki anlam ve önemi vurgulamayı hedeflemiştir. Ayrıca, cami avlusunun parke taşları yerine doğal bir bitki örtüsü ile kaplanması kararlaştırılmıştır; bu seçim, çevresel duyarlılığın bir göstergesi olup, doğayla bütünleşme ve mekânın huzur verici atmosferini artırma amacı taşımıştır. Dahası, Öztürk Aykaç'ın (2021: 318) belirttiği gibi, Ankara'nın coğrafi yapısı, bozkır ile bütünleşen karasal iklim özelliklerini yansıttığı için, illüstrasyonda bu unsurların da dikkate alınması önem arz etmiştir. Ek olarak, Hacı Bayram-ı Veli Cami'nin hemen arkasında bulunan ve yeşilin çeşitli tonlarını barındıran ağaç kümesi ise, illüstrasyonda mekânsal denge ve bütünlük sağlamak amacıyla hem doğal bir

gölgelik alan oluşturacak şekilde yerleştirilmiş hem de Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi hüviyetine paralel olarak yaşamın sürekliliği ve doğayla bütünleşme temasını yansıtacak biçimde kurgulanmıştır.

Resim 4.20. Hacı Bayram-ı Veli Cami: Renklendirme Süreci

Kaynak: Kişisel Arşiv.

İllüstrasyonun bir diğer önemli unsuru ise Ankara Kalesi olmuştur (Resim 4.21). Bu tarihî yapının görsel anlatıma dahil edilmesi, Ankara'nın manevi mimarı olarak kabul edilen Hacı Bayram-ı Veli'nin, başkentin tarihî ve kültürel dokusuyla olan köklü bağlarını vurgulama amacı taşımıştır. İllüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'nin öğretileri ve kültürel değeri, tarihsel süreçte pek çok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Ankara Kalesi'nin stratejik ve tarihî önemiyle birleşerek, Ankara şehrinin derin ruhunu ve çok katmanlı kültürel kimliğini ortaya koyması hedeflenmiştir.

Resim 4.21. Ankara Kalesi: Renklendirme Süreci

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bilindiği üzere, Hacı Bayram-ı Veli, irşad faaliyetleriyle meşgul olmanın yanı sıra çiftçilikle de uğraşmıştır (Erkaya, 2021: 108). Hatta Anadolu'da, bir köy veya köy topluluğunda işlerin gönüllü ya da zorunlu olarak eşit koşullarda emek birliğiyle yapılması anlayışını geliştiren ve bu bağlamda mahsulün ortaklaşa kaldırılması anlamına gelen imece usulünü/geleneğini Orta Anadolu çiftçileri arasında yaygınlaştıran kişi, şüphesiz Hacı Bayram-ı Veli olmuştur (Kızıler, 2012: 77; Hançer, 2013: 9). Bu bağlamda, illüstrasyona eklenen buğday başakları, onun çiftçilik ile toprağa olan derin bağlılığını ve imece usulüyle yürüttüğü ortak çalışma kültürünü

simgeleyen önemli bir unsur olarak görsel anlatımın parçası haline getirilmiştir (Resim 4.22). Başakların varlığı, yalnızca bir tarım simgesi olarak değil, aynı zamanda Hacı Bayram-ı Veli'nin toplumsal dayanışma, üretim ve iş birliği konusundaki rehberliğini de temsil etmek amacıyla kullanılmıştır. Öte yandan, çiftçilik zorlu ve fiziksel güç gerektiren bir uğraş olduğu için, Hacı Bayram-ı Veli'nin dönemin sınırlı teknolojik imkânlarına rağmen tarımda önderlik yapması, onun güçlü ve dinç fiziksel yapısını vurgulayan bir tasvirle yansıtılmak istenmiştir.

Resim 4.22. Buğday Başakları ve Hacı Bayram-ı Veli'nin Fiziksel Yapısı: Renklendirme Süreci

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Diğer yandan, Erkaya (2021: 108), Hacı Bayram-ı Veli'nin Ankara halkı üzerinde derin bir etkiye sahip olduğunu ve kısa bir sürede Ankara halkı tarafından sevilen ve saygı duyulan bir tasavvuf büyüğü haline geldiğini belirtmiştir. Bu tasavvuf büyüğü, hem Ankara'nın sosyal ve kültürel gelişiminde hem de Ankara halkının ahlaki ve manevi değerlerini pekiştirmede önemli bir rol oynamıştır. Dolayısıyla, Hacı Bayram-ı Veli, Ankara'nın hem maddi hem de manevi gelişmesinde etkili olmuş ve Ankara halkı üzerinde hiç şüphesiz derin izler bırakmıştır. Nitekim Yahya Kemal Beyatlı, bu etkiyi şu sözlerle vurgulamıştır: “Konya için Mevlânâ ne ise, Ankara için de Hacı Bayram-ı Velî odur” (Bayramoğlu, 1985: 199). Bu bağlamda, eskiz aşamasında göz ardı edilen bu unsur, boyama ve renklendirme aşamasında ihmal edilmek istenmemiş ve illüstrasyonda Ankara haritasının kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu tercih, Hacı Bayram-ı Veli'nin şehrin gelişiminde oynadığı tarihsel ve kültürel rolü öne çıkarma maksadı taşımıştır (Resim 4.23). Harita, Hacı Bayram-ı Veli'nin şehre kazandırdığı değerleri ve öğretilerin yayılımını sembolize eden bir unsur olmuştur. Özel olarak, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğum yeri olan Solfasol, Altındağ bölgesi, illüstrasyonda manevi bir başlangıç noktası olarak belirgin bir şekilde yer almıştır. Bu yerleşim, Hacı

Bayram-ı Veli'yi temsil eden figürün başının hemen arkasında konumlandırılarak, onun Solfasol'da filizlenen manevi mirasının zamanla tüm şehre yayıldığını simgeler nitelikte tasarlanmıştır. Öte yandan, illüstrasyondaki kuş figürleri ise, özgürlüğü, umudu ve manevi yükselişi sembolize eden unsurlar olarak, toplumsal birlikteliği ve insanların bir araya gelerek daha yüksek bir bilinç seviyesine ulaşma arzusunu teşvik etmenin yanı sıra, Hacı Bayram-ı Veli'nin öğretilerinin topluma sağladığı manevi rehberliği ve toplum üzerindeki olumlu değişimi de temsil etme gayesi taşımıştır.

Resim 4.23. Hacı Bayram-ı Veli İllüstrasyonu: Tamamlanma Süreci

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Sonuç olarak, illüstrasyonda konumlandırılan her bir unsur, Hacı Bayram-ı Veli'nin Ankara ve Anadolu'nun manevi ve toplumsal yapısına sağladığı katkıları yansıtmak amacıyla dikkatlice yerleştirilmiştir. Bu şekilde, illüstrasyon, ilgili tarihî şahsiyeti yalnızca temsili bir fiziksel görünümü ile değil, aynı zamanda kültüre ve topluma sağladığı çok boyutlu katkılarla da değerlendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca, tezin ilerleyen süreçlerinde, proje metni bağlamında ele alınacak illüstrasyonlar için de önemli pratikler ve içgörüler sağlamıştır.

4.4. Proje Ekseninde İllüstrasyon, Animasyon ve Etkileşim Tasarımı Süreci

“Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesinin tasarım sürecinde, illüstrasyon ve diğer görsel öğelere yönelik tasvir çalışmaları ile birlikte tasarımsal hazırlıkların büyük bir kısmı tamamlanmıştır. Bu aşamaların ardından, kitap içeriğinde yer alacak illüstrasyonların üretimine odaklanılmıştır. İllüstrasyonların oluşturulmasında, proje metni kapsamında ele alınan veriler dikkatle incelenmiş ve bu süreçte içselleştirilen bilgiler tasarımsal bir çerçevede değerlendirilmiştir. Uzun soluklu okumalar ve literatür taramaları neticesinde elde edilen veriler ışığında eskiz çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmalar, illüstrasyonların tarihsel atmosferini güçlendirmek, dönemin mimari, sanatsal ve kültürel öğelerini doğru bir şekilde yansıtmak için önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu süreçte, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamına ve dönemin atmosferine dair daha derin bir anlayış geliştirilmesi, illüstrasyonların hem görsel hem de kavramsal olarak güçlü bir temele oturtulması amaçlanmıştır. Eskiz sürecinde Hacı Bayram-ı Veli'nin tarihsel ve kültürel bağlamını yansıtan, görsel ve sanatsal bütünlüğü hedefleyen bir yöntem benimsenmiştir. Kitap içeriğinde yer alacak metinleri görsel olarak desteklemek üzere hazırlanması planlanan illüstrasyonların taslaklarına geçilmeden önce, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşadığı dönemin kültürel ve tarihsel bağlamını yansıtan, önden, arkadan ve yandan görünümüleriyle kıyafet ve kostüm tasarımlarını da içeren kapsamlı karakter çalışmalarının yapılması gerektiği belirlenmiştir. Bu doğrultuda, dijital ortamda grafik tablet aracılığıyla çeşitli eskizler yapılmıştır (Resim 4.24).

Resim 4.24. Proje metni bağlamında tasarlanacak illüstrasyonlar için karakter tasarımı sürecinden bir görüntü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu çalışmaların ardından, illüstrasyonlarda yer alabilecek karakterlere yönelik de alternatif eskizler üzerinde durulmuştur (Resim 4.25).

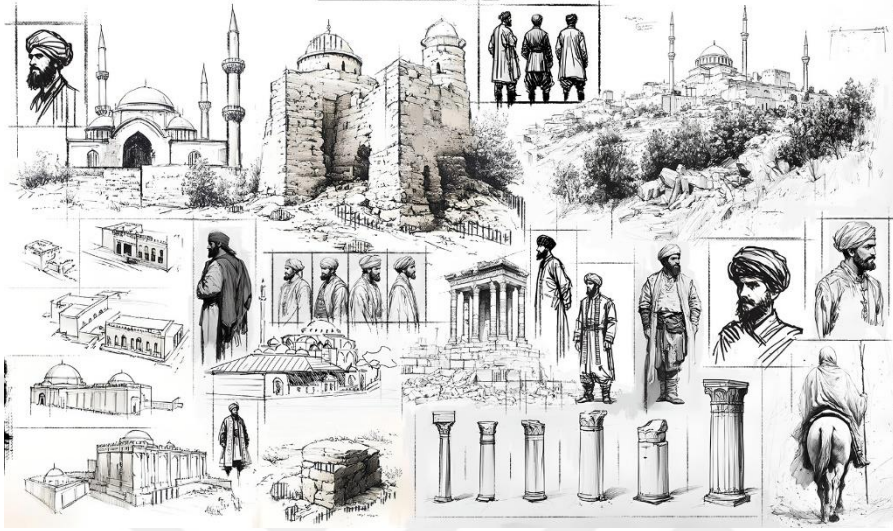

Resim 4.25. Proje metni bağlamında tasarlanacak illüstrasyonlar için alternatif karakter ve kostüm tasarımı eskizleri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Farklı yaş grupları, fiziksel özellikleri, ifade detayları ile zenginleştirilen ve farklı kalem teknikleriyle çeşitlendirilen bu eskizler, Hacı Bayram-ı Veli'nin çevresindeki şahsiyetleri ve bulunduğu dönemin genel nüfus yapısını yansıtacak şekilde ele alınmıştır. Ayrıca, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamının farklı dönemlerini ele alan bu proje çerçevesinde, illüstrasyonlar arasında kıyafetlerdeki ince değişiklikleri planlamak için kıyafet, kostüm ve aksesuar eskizleri de yapılmıştır. Bu süreçte,

özellikle kostüm ve aksesuar detaylarında, 13. ve 15. yüzyıllar arası Anadolu'suna ait mimari, sosyal ve kültürel öğelerden ilham alınmıştır (Resim 4.26).

Resim 4.26. Proje metni bağlamında tasarlanacak illüstrasyonlar için mekânsal ve mimari ağırlığın yanı sıra karakter geliştirme tekniklerine de yer verilen eskiz çalışmalarından biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu çalışmalar kapsamında gerçekleştirilen yoğun eskiz ve taslak çalışmaları, proje metninin derinlemesine incelenmesi ve kapsamlı araştırmaların titizlikle yürütülmesi sonucunda toplamda 16 adet illüstrasyon eskizi tasarlanmıştır (Resim 4.27). Literatürde Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamını konu alan görsel çalışmaların oldukça sınırlı olması dikkate alınarak, bu eskizler hem onun hayatını çağdaş bir bakış açısıyla yorumlama hem de yaşadığı dönemin atmosferini mümkün olan en özgün ve etkileyici şekilde yansıtmaya hedefiyle hazırlanmıştır. Dolayısıyla bu süreç, Hacı Bayram-ı Veli'nin tarihsel ve kültürel değerini görsel bir dille aktarmak ve eksikliği hissedilen bu alana katkı sunmak amacıyla büyük bir özveriyle yürütülmüştür. Bu süreçte, "Türk mutasavvıf ve şair olan Hacı Bayram-ı Veli, şu tarihte şu yerde doğmuş, şu faaliyetlerde bulunmuştur" şeklindeki alışlagelmiş biyografik bir anlatıdan ziyade, tarihsel bağlamın geniş bir perspektifle ele alınarak genelden öze doğru ilerleyen ve bu doğrultuda Hacı Bayram-ı Veli'ye odaklanan bir yaklaşım benimsenmesi amaçlanmıştır.

Resim 4.27. Proje metnine uygun olarak hazırlanmış 16 adet illüstrasyona ait eskiz çalışmaları

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Akabinde, bu eskizler dijital ortamda boyanarak ve renklendirilerek nihai biçimlerine ulaştırılmıştır. Bu süreçte, ilgili illüstrasyonların anlatım gücünü artırmak amacıyla metin ve görseller arasındaki uyum ve denge en üst düzeye çıkarılmaya özen gösterilmiştir. Ayrıca, proje metni ile illüstrasyon kombinasyonunun sağladığı olanaklar çerçevesinde ve teknik imkânlar doğrultusunda söz konusu illüstrasyonlara animasyon, etkileşim ve işitsel unsurlar eklenerek görsel anlatımın etkisi artırılmıştır. Bu bağlamda, proje metni kapsamında tasarlanan illüstrasyonların içerdiği anlam katmanları, ifade gücü, etkileşimli e-kitap projesindeki konumu ve tasarimsal işlevleri bu bölümde detaylı bir şekilde ele alınmıştır:

Resim 4.28’de yer alan illüstrasyon, tarihsel süreçte askeri ve siyasi liderlerin yanı sıra manevi önderlerin de toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini vurgulamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu tasarım, tarihsel süreçte çeşitli alanlarda öne çıkan önemli

şahsiyetlerin rollerini bütüncül bir perspektifle ele almayı hedeflemiş ve tarihsel süreklilik ile toplumsal değerler arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamıştır.

Resim 4.28. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

İllüstrasyonun sol tarafında koyu kırmızı ve sıcak tonlar tercih edilmiştir. Bu seçimle, güç, dinamizm ve harekete vurgu yapılmak istenmiştir. Sol tarafta yer alan figür, askerî ve siyasi alandaki liderlik meziyetini simgeleyecek şekilde miğferle betimlenmiş ve otoriter bir duruş sergilemesi amaçlanmıştır. Bu figürün altında yer alan süvari birliği ise, kolektif hareket ve düzeni ifade etmek için kurgulanmıştır. Yine bu tarafta kullanılan Türk bayrağı, tarihsel sürekliliği vurgulamak adına kullanıcı etkileşimiyle Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait bayraklara dönüşecek şekilde tasarlanmış ve yapılandırılmıştır (Resim 4.29). Bu yaklaşımla, tarih boyunca Türk toplumunun askeri ve siyasi organizasyon yapısındaki değişim ve süreklilik ilişkisinin izleyicilere aktarılması amaçlanmıştır. Aynı zamanda, günümüzde Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri üzerinden ayrıştırıcı yaklaşımlarla toplumları farklı kutuplara sürüklemek ve Türk milletinin birliğini zedelemek isteyen görüşlere de güçlü bir eleştiri getirilmesi amaçlanmıştır. Bu yaklaşımla, Türk tarihinin bir bütün olarak benimsenmesi ve tarihî süreçlerdeki tüm dönemlerin ortak bir değer olarak saygı görmesi gerektiği vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım, toplumsal birliğin korunması ve tarihî sürekliliğin önemine dikkat çekerek, tarihî şahsiyetler ve olayların bir çatışma unsuru yerine birleştirici bir unsur olarak ele alınması gerektiği fikrini

ortaya koymuştur. Bu bağlamda, tez çalışmasının önceki bölümlerinde yer alan “Türk Tarihi Şahsiyetlerin Biyografilerinin Ardındaki Toplumsal Dinamikler ve Kilit Roller” başlığında yer alan birtakım unsurlara da dolaylı yoldan atıfta bulunularak, Türk tarihinin ortak mirasının toplumun bütün kesimlerince sahiplenilmesinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır.

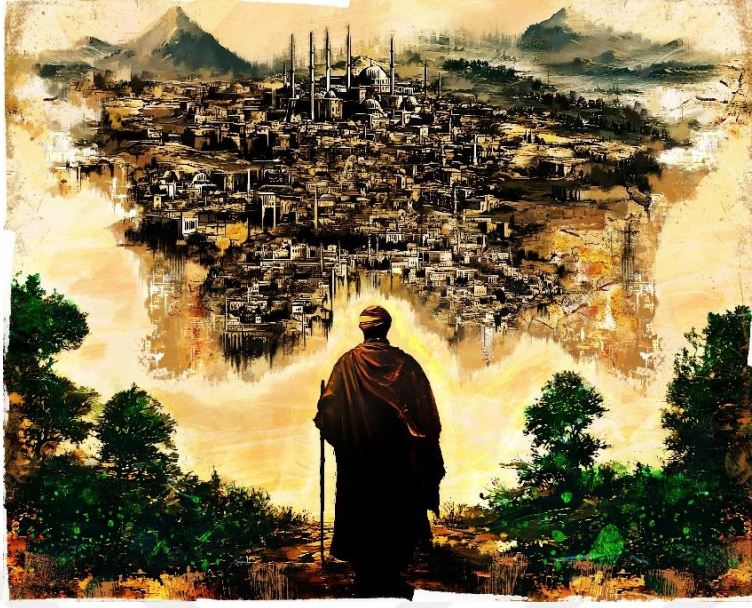
Resim 4.29. Yukarıda belirtilen illüstrasyonda, kullanıcıyla etkileşim sonucunda farklılaşacak bayrak figürlerinden bazıları

Kaynak: Kişisel Arşiv.

İllüstrasyonun sağ tarafında, daha dingin ve huzurlu bir atmosfer yaratmak amacıyla mavi ve beyaz tonlar kullanılmış ve güvercin figürleri tercih edilmiştir. Bu seçimlerle barış, maneviyat ve safiyet temaları da ön plana çıkarılmıştır. Burada güvercinler, sol tarafta yer alan kartal figürünün temsil ettiği güç, otorite ve sertliğe karşılık; huzur ve dinginliği simgelemektedir. Ayrıca, illüstrasyonda yer alan kartal figürü, yalnızca gücün ve otoritenin bir temsiline değil, aynı zamanda Selçuklu dönemine ait çift başlı kartal konseptli bayrağa ve hayvan üslubunun Türk kültür ve sanatındaki konumuna da bir göndermede bulunma imkânı tanımaktadır. Böylece, kompozisyonda kartal figürü tarihsel ve kültürel mirasın bir yansıması olarak ele alınmış, güç ve otorite ile huzur ve maneviyat arasında bir denge kurulmuş ve askeri ve siyasi liderliğin dinamik doğası, manevi önderliğin sakin ve birleştirici etkisiyle bütünleştirilmiştir. Bu bütünsel yaklaşım, manevi öğretilerin, ahlaki ve dinî değerlere olan bağlılığın simgesi olarak arka planda yer alan cami silüetiyle de desteklenmiştir. Bu sayede, Türk-İslâm medeniyetinin manevi boyutuna da atıfta bulunulmuştur. Ayrıca, kompozisyondaki ana figürlerin bir nevi sırt sırta vermesi, toplumsal birliği ve dayanışmayı ifade etmek amacıyla tercih edilmiştir. Bu konumlandırma, hem bireysel hem de kolektif olarak millî ve manevi değerlerin toplumlar üzerindeki birlik ve beraberliği pekiştiren pozitif etkisini yansıtmayı amaçlamaktadır. Diğer taraftan, illüstrasyonda kullanılan zıt

tonlar; sağıdaki sıcak renklerle askeri ve siyasal arenanın sertliğini, soldaki soğuk tonlarla ise manevi bağlamın dingin ve huzur verici atmosferini çağrıştırmayı gayesiyle tercih edilmiştir. Bu kontrast renkler arasındaki denge, farklı liderlik türlerinin birbirine karşıt değil, uyum içinde bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamakta ve tarihsel süreçteki çeşitliliğin günümüzde bir çatışma unsuru olarak değil, denge ve uyum unsuru olarak ele alınması gerektiği mesajını vermektedir. Bu mesaj ise, Türk milletinin tarihinde yer alan tarihî şahsiyetlerin, her birinin farklı alanlarda roller üstlenerek aynı amaca, yani Türk milletinin refah dolu bir geleceğe ulaşmasına hizmet ettiğini ifade etmektedir.

Resim 4.30'daki illüstrasyon, manevi önderlerin özdeşleştikleri şehir, bölge veya coğrafyayla kurdukları bağa ve bu bağın tarihsel, kültürel ve ruhani yansımalarına dikkat çekmek amacıyla tasarlanmıştır. Bu tasarımda, manevi bir önder, bireysel kimliğinden bağımsız olarak, temsil ettiği manevi ve toplumsal değerleri vurgulamak için arkadan görünümüyle tasvir edilmiştir. Bu yaklaşımla, illüstrasyondaki manevi şahsiyetin zamansız ve mekân ötesi bir anlam kazanması amaçlanmıştır. Elinde bulunan değnek, bilgelik ve rehberlik sembolü olarak tasarıma dahil edilmiştir. Sakin ve kararlı duruşu, illüstrasyondaki şahsiyetin rehberlik niteliğini ön plana çıkarmıştır. İleri planda yer alan şehir, sürrealist bir anlayışla harita formuna dönüştürülerek, manevi önderlerin yaşadığı coğrafyada bıraktığı kalıcı etkiler simgesel bir yaklaşımla ifade edilmiştir. Şehrin eskitme tonlarla işlenmesi, tarihî bir derinlik ve ruhani bir atmosfer yaratmayı hedeflerken, kullanılan sıcak renkler, manevi önderlerin bulunduğu dönemin toplumsal yapısına kattığı enerji ve uyumu yansıtmayı amaçlamıştır. Tüm bu unsurlar, fiziksel bir coğrafyanın ötesinde, o coğrafyanın manevi özüyle bütünleşmiş bir manevi önderin rolünü ve etkisini sanatsal bir bütünlük içinde sunmayı hedeflemiştir. Bu bağlamda, illüstrasyonda yer alan şehir Aksaray olarak düşünüldüğünde Somuncu Baba, Göynük olarak düşünüldüğünde Akşemsettin, Ankara olarak düşünüldüğünde ise Hacı Bayram-ı Veli'nin akıllara gelmesi arzu edilmiştir.

Resim 4.30. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Resim 4.31'deki illüstrasyonda, soldan sağa sırasıyla Hacı Bayram-ı Veli, Somuncu Baba ve Akşemseddin'i temsil eden figürlere yer verilmiştir. Bu doğrultuda, Somuncu Baba'dan Hacı Bayram-ı Veli'ye, Hacı Bayram-ı Veli'den ise Akşemseddin'e uzanan manevi zincir, ön plana çıkartılmak istenmiştir. Tez kapsamı dahilinde yürütülen etkileşimli e-kitap projesinin ilk bölümünde, özellikle Hacı Bayram-ı Veli'ye yönelik gözlem, veri toplama ve hazırlık sürecine odaklanıldığı için, Somuncu Baba ve Akşemseddin gibi tarihî şahsiyetlerin fiziksel görünümlerine dair kesin verilerin bulunmasının zorluğu nedeniyle, tasvirleri üzerinde titizlikle durulmamış ve gerçekçi bir nitelik taşımaması hedeflenmiştir. Hatta, Hacı Bayram-ı Veli de dâhil olmak üzere, bu şahsiyetlerin görsel temsillerinde, izleyicilerde kesin bir fiziksel algı oluşturmak yerine, onların tarihî ve manevi bağlamlarına vurgu yapmak amacıyla daha soyut bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu sayede, illüstrasyon somutlaştırılarak, bu şahsiyetlerin tarihsel süreçteki birbirine bağlı manevi öğreti zincirinin görsel bir şekilde ifade edilmesi sağlanmıştır.

Resim 4.31. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

İllüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli sol tarafa yerleştirilmiş olup, onun hemen altında Ankara Savaşı'nı temsil eden sembolik öğelere, özellikle Ankara Savaşı'nda Emir Timur'un ordusunda filleri kullandığını hatırlatan unsurlara ve söz konusu savaşın yıkıcı atmosferine yer verilmiştir. Bu konumlandırma ile, Hacı Bayram-ı Veli'nin, özellikle Ankara Savaşı sonrası Anadolu'da patlak veren isyan ve fitne ateşini söndürerek toplumsal huzuru yeniden tesis etmedeki rolü vurgulanmak istenmiştir. Ortada yer alan Somuncu Baba, Hacı Bayram-ı Veli'nin ilim ve irfan yolculuğundaki rehberliğin kaynağını simgelemek amacıyla eklenmiştir. Somuncu Baba'nın kompozisyondaki merkezi konumuyla, bu manevi zincirin halkalarından birini oluşturduğu aktarılmak istenmiştir. Akşemseddin'in ise, Hacı Bayram-ı Veli'den aldığı ilmi ve manevi öğretileri İstanbul'un fethine kadar uzanan bir etkiyle sürdürdüğü ve bu süreçte önemli bir manevi rehberlik rolü üstlendiği ifade edilmek istenmiştir. Bu amaçla, Akşemseddin'in hemen altında İstanbul'un fethine dair öyküsel unsurlar; beyaz bir at, gemilerin karadan yürütülmesi, karadan ilerleyen süvariler ve genel kaotik ortam gibi detaylarla birlikte Ayasofya Cami ve şehir surları simgeleri eklenmiş ve bu öğelerle, fethin büyüklüğü ve bu süreçteki Fatih Sultan Mehmet'in manevi desteği vurgulanmak istenmiştir.

Böylece, kompozisyonun sol tarafında Ankara Savaşı ve Hacı Bayram-ı Veli, ortada Somuncu Baba, sağda ise İstanbul'un fethi ve Akşemseddin'in manevi önderliği

teması işlenmek istenmiştir. Bu illüstrasyonla, Somuncu Baba'dan Hacı Bayram-ı Veli'ye, ondan da Akşemseddin'e uzanan manevi zincir ön plana çıkarılmış ve her bir şahsiyet, tarihî bir bağlamın ve manevi bir sürekliliğin bir parçası olarak konumlandırılmıştır. Bu bağlamda, illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin öğretilerinin ve etkisinin yalnızca kendi dönemiyle sınırlı kalmayıp, Türk tarihindeki önemli tarihsel olaylara ve geniş coğrafyalara nasıl taşındığını görselleştirmeyi amaçlayan özgün bir yaklaşım sergilemiştir.

Resim 4.32'deki illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin müderrislik görevini icra ettiği dönemde, eğitim faaliyetleri aracılığıyla bireyler ve toplum üzerinde bıraktığı derin etkileri sanatsal bir üslupla yansıtmak amacıyla tasarlanmıştır. Sol tarafta yer alan, medreseye coşku ve heyecanla koşan çocuklar, Hacı Bayram-ı Veli'nin derslerine olan ilgiyi ve talebeleri üzerindeki etkisini simgelemek için kurgulanmış, sağ tarafta ise medrese içerisindeki dikkatli ders dinleme sahnesi, Hacı Bayram-ı Veli'nin ilmi derinliği, nezaketi ve hitabet gücüyle öğrencileriyle kurduğu manevi bağa vurgu yapmayı amaçlamıştır. Bu anlatım, illüstrasyonun iki bölümü arasında bir süreklilik sağlanarak sol kısımdaki dinamizmin, sağ kısımdaki dinginlik ve disiplinle bulunduğu bir öğrenme sürecini yansıtmak üzere tasarlanmıştır. Ortadaki mimari sütun, dış mekândaki hareketlilik ile iç mekândaki dinginlik arasında bir geçiş sağlayarak çocukların coşkulu bir başlangıçtan disiplinli bir öğrenme ortamına geçişini sembolize etmektedir.

Resim 4.32. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Medresedeki sahnede Hacı Bayram-ı Veli'nin arkadan görünen duruşu ve ışıkla çevrelenmiş görünümü, onun döneminin önde gelen müderrislerinden biri olduğunu vurgulamak amacıyla özenle düzenlenmiştir. Kullanılan yumuşak ışıklandırma, bilgi ve ilimle aydınlanmayı simgelemiş, ahşap tonları ve pastel renklerin hâkimiyeti ise, öğrenme ortamına manevi bir sükûnet ve odaklanma hissi katmıştır. Çocuk figürleri, Hacı Bayram-ı Veli'nin hem bugünün hem de geleceğin genç nesilleri üzerindeki kalıcı etkilerini yansıtmak için özellikle tercih edilmiştir. Öğrencilerin özellikle çocuk olması ise, eğitimin erken yaşlardan itibaren bireylerin karakterlerini ve değerlerini şekillendirmede oynadığı kritik rolü vurgulamak amacıyla tercih edilmiştir. Bu seçim, Hacı Bayram-ı Veli'nin sadece ilmi birikimiyle öne çıkan bir müderris değil, aynı zamanda genç zihinlere ahlaki ve manevi değerler aşılayan bir yol gösterici olduğunu göstermek için yapılmıştır. Çocuk figürlerinin, gelecek nesillerin taşıyıcısı ve toplumun temeli olarak görüldüğünden, bu mesajın onların üzerinden daha güçlü bir şekilde aktarılacağı düşünülmüştür. Tüm bu detaylarla, illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin ilmiyle toplumu aydınlattığını vurgulamayı amaçlamış ve hem bugünün hem de geleceğin genç nesilleri üzerinde bıraktığı kalıcı izlere dikkat çekmeyi amaçlamıştır.

Resim 4.33'deki illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin tahsil hayatındaki öğrenme azmini ve ilme olan tutkusunu vurgulamak için tasarlanmıştır. Ortadaki çocuk figürü,

Hacı Bayram-ı Veli’yi temsilen öne çıkarılmıştır. Bu figür, onun yaşlılarına kıyasla öğrenmeye daha açık ve bilgiye susamış bir birey olduğunu yansıtmak amacıyla kompozisyonun merkezine yerleştirilmiştir. Bu konumlandırma ile, Hacı Bayram-ı Veli’nin bir dönem “Küçük Numan” olarak tanındığı, ancak zamanla bu ismin yerini “Molla Numan” olarak daha olgun bir unvana bıraktığı bilgisi yansıtılarak, onun öğrenim sürecindeki öğrenmeye olan iştahına ve hızlı kavrayış kabiliyetine vurgu yapılmıştır.

Resim 4.33. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Etkileşimli e-kitapta ise, Hacı Bayram-ı Veli’nin öğrencilik dönemini temsil eden bu çocuk figürüne kullanıcılar dokunduğunda, ilgili figürün el kaldırması sağlanarak, Hacı Bayram-ı Veli’nin çocukluk ve öğrencilik dönemindeki aktif öğrenme sürecine dikkat çekilmesi hedeflenmiştir (Resim 4.34). Bu detay, kullanıcı deneyimini zenginleştirirken aynı zamanda onun öğrenme tutkusunu daha etkileyici bir biçimde aktarmayı amaçlamıştır. Arka planda yer alan kitaplıklar ve medrese atmosferi ile dönemin eğitim anlayışını yansıtarak, Hacı Bayram-ı Veli’nin ilimle yoğrulmuş bir çevrede şekillenen tahsil hayatına dikkat çekilmek istenmiştir. Hoca figürü ise, bu dönemde Hacı Bayram-ı Veli’nin aldığı eğitimi ve onun ilim yolunda kendisine rehberlik eden müderrislerle olan ilişkisini yansıtmak için kullanılmıştır. Dolayısıyla illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli’nin öğrenme sürecindeki olağanüstü ilerleyişini ve müderrislerinin dahi ona aktaracak bilgi açısından yetersiz kalmaya başladığı bir

dönemi sembolize ederek, onun erken yaşlarda başlayan ilmi derinliğini ve ilerleyen süreçlerdeki güçlü müderrislik kişiliği ile manevi önderliğine zemin hazırlayan köklü temelleri ifade etmeyi hedeflemiştir.

Resim 4.34. Yukarıda belirtilen illüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'yi sembolize eden çocuk figürünün, kullanıcıyla etkileşim sonucunda duruşunun farklılaşacağına ilişkin bir tasvir

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Resim 4.35'deki illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğumundan önce annesiyle ilgili halk arasında anlatılan bir rivayeti görselleştirmek amacıyla tasarlanmıştır. Tezin önceki bölümlerinde değinilen bu rivayete göre, Hacı Bayram-ı Veli'nin annesi, Hacı Bayram-ı Veli'ye hamileyken Açı Deresi'nde çamaşır yıkarken eşkıyalar tarafından saldırıya uğramak üzereyken, gaipten gelen bir sesin müdahalesiyle bu tehlikeden kurtulmuştur. İllüstrasyon, bu olayın dramatik ve manevi boyutlarını aşamalı bir şekilde izleyicilere aktarmayı hedeflemiştir.

Resim 4.35. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

İlk aşamada, Hacı Bayram-ı Veli'nin annesi, dönemin geleneksel Anadolu kıyafetleriyle yalnızca çamaşır yıkarken resmedilmiş; derenin sakin doğal akışı, kuş cıvıltıları ve ortamın dingin atmosferi izleyiciye huzur verici bir ortam sunmuştur. İkinci aşamada ise bu huzurlu sahne, sol tarafta beliren tehditkâr atlı eşkıyalarla bozulmuştur. Her ne kadar söz konusu rivayette eşkıyaların atlı olup olmadığına dair bir bilgi bulunmasa da anlatının etkisini artırmak adına bu tasvirde eşkıyaların atlı olarak betimlenmesi uygun görülmüştür. Bu sahne, gaipten gelen “Dokunmayın o hatuna! O bir veli anasıdır!” nidası ile dramatik bir dönüşümle sonlanmış ve eşkıyaların paniğe kapılarak kaçmaya başlaması sağ tarafta tasvir edilmiştir. Etkileşimli e-kitap formatında, bu aşamalar fırça darbeleriyle ve mürekkep efektleriyle güçlendirilmiş; her bir aşama görsel ve işitsel unsurlarla desteklenerek izleyiciye aktarılmak istenmiştir (Resim 4.36). Çamaşır yıkama ve eşkıyaların varlığı arasındaki dönüşüm, ses efektleriyle de pekiştirilmiş ve olayın dramatik ve manevi atmosferi, izleyiciye daha yoğun bir şekilde hissettirilmesi amaçlanmıştır. Bu yapı, izleyicinin görsel ve işitsel unsurlar yardımıyla olayın içine çekilmesini sağlayarak söz konusu rivayetin dramatik ve manevi boyutlarını etkili bir biçimde sunmayı hedeflemiştir.

Resim 4.36. Yukarıda belirtilen illüstrasyonda, proje metni doğrultusunda belirecek olan görsel anlatılar

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Resim 4.37'deki illüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'nin çocukluk dönemine dair bir sahnenin tasvir edilmesi amacıyla oluşturulmuştur. Burada, Hacı Bayram-ı Veli'yi temsilen bir çocuk figürü, kitap okurken betimlenmiştir. Bu betimleme, onun küçük yaşlardan itibaren ilme ve öğrenmeye duyduğu ilgiyi sembolize etmek amacıyla tercih edilmiştir. Bu yaklaşım, ayrıca onun ilerleyen yıllarda dönemin önde gelen müderrislerinden biri olmasının temellerinin çocukluk yıllarına dayandığını vurgulamak için kullanılmıştır. Kitap okuma eylemi, sadece bir öğrenme faaliyeti olarak değil, aynı zamanda gelecekteki öğretici kimliğinin de bir yansıması olarak düşünülmüştür.

Resim 4.37. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Çevresindeki pastoral detaylar, onun Ankara'nın Solfasol köyü çevresinde geçen çocukluk yıllarına ve dönemin coğrafi-sosyal yapısına bir göndermede bulunmak

amacıyla eklenmiştir. Koyunlar, Hacı Bayram-ı Veli'nin babasının (Koyunluca Ahmed) adındaki “Koyunluca” lakabına ve ailesinin muhtemelen geçimini çiftçilik ve hayvancılıkla sağladığına atıfta bulunmak için illüstrasyondaki anlatının bir parçası haline getirilmiştir. Ayrıca bu detay, o dönemin Orta Asya'dan göç eden Türk boylarının çoğunlukla çiftçilik ve hayvancılıkla uğraşan yaşam biçimlerine dikkat çekmek amacıyla da tercih edilmiştir. Buğday başakları, Hacı Bayram-ı Veli'nin ve ailesinin tarımla olan bağınyı yansıtmak için kullanılmıştır. Altın sarısı tonların sıcaklığı ve ferah atmosfer, Ankara bozkırlarının sonbahar manzarasını ve doğal ortamın huzur verici etkisini izleyicilere hissettirmeyi hedeflemiştir. Arka plandaki karlı dağlar ve geniş vadiler, mekânsal bir genişlik hissi uyandırmak ve Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi derinliğini vurgulamak amacıyla görsele eklenmiştir. Bu illüstratif düzenleme, işitsel unsurlarla da zenginleştirilmiştir. Arka planda kuş cıvıltıları, koyun melemeleri ve hafif rüzgâr uğultusu gibi doğal sesler, sahnenin gerçekçiliğini pekiştirmek ve izleyicileri bu atmosferin içine çekmek adına düşünülmüştür. Tüm bu detaylar, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğayla uyum içinde, sade bir yaşam sürerken ilimle yoğrulmuş bir çocukluk dönemi geçirdiğini ve bu ortamın, onun entelektüel ve manevi derinliğini besleyen temel bir kaynak olduğunu vurgulamak amacıyla tasarlanmıştır.

Resim 4.38'deki illüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'yi temsilen bir figür tasvir edilmiştir. Bu figür, uzaklara doğru derin bir düşünceyle bakarken betimlenmiş ve bu duruşuyla, maddi dünyadan öteye bir yönelimi, bilgi ve statüden kısmen uzaklaşarak hakikat arayışına doğru bir geçişi yansıtmayı amaçlanmıştır. Figürün yakınında, bir taşın üzerine yerleştirilmiş açık bir kitap bulunmaktadır ve bu kitap, Hacı Bayram-ı Veli'nin medrese geçmişini ve akademik birikimini sembolize etmek amacıyla konumlandırılmıştır. Ancak kitabın, yakın planda konumlandırılarak terkedilmiş bir biçimde açık bırakılması, Hacı Bayram-ı Veli'nin aradığı hakikati kitaplarda bulamadığını ve ilerleyen süreçte müderrislik görevinden uzaklaşarak teorik bilgilerin ötesinde bir arayışa yöneldiğini ima etmeyi amaçlamıştır. Bu durum, Hacı Bayram-ı Veli'nin akademik bilgi birikimini ve müderrislik görevini manevi bir arayış uğruna kısmen geride bırakmasını simgelemiştir. Ayrıca, figürün ruh halindeki değişim ve dönemin toplumsal, ahlaki ve siyasi çalkantılarına çözüm üretmek için tedris kürsüsünden ayrılma kararını ve zorlu koşullarda halk için manevi bir rehber olma misyonunu üstlenmeye karar vermesi de dolaylı olarak yansıtılmak istenmiştir. Figürün bulunduğu doğal ve huzurlu ortam, tasavvufun özündeki dinginlik ve tefekkür

hâlini yansıması düşünülmüş ve renk paleti, bu manevi atmosferi güçlendirecek şekilde yumuşak ve doğal tonlarda seçilmiştir. Genel olarak, illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin içsel dönüşüm sürecini, Somuncu Baba ile tanışmadan önceki kırılma noktasını ve teorik bilginin ötesinde bir hakikat arayışına girmesini sembolize etmek amacıyla oluşturulmuştur. Bu illüstrasyon, etkileşimli e-kitabın içine entegre edilerek, görsel öğelerin yanı sıra işitsel unsurlar ve hareketli öğeler de dahil edilmiştir; rüzgârın etkisiyle sallanan bitkiler, kitabın sayfalarının hafifçe hareket etmesi ve kuş sesleri gibi işitsel ve dinamik detaylar, burada tasavvufi bir atmosferin yaratılmasına katkı sağlamıştır. Ayrıca, bu illüstrasyon, bir sonraki aşamada Hacı Bayram-ı Veli ile Somuncu Baba'nın birlikte yer alacağı bir kompozisyon için de zemin hazırlamıştır.

Resim 4.38. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Resim 4.39'daki illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli ile Somuncu Baba arasındaki hoca-talebe ilişkisinin hem manevi hem de entelektüel boyutlarını vurgulamak amacıyla tasarlanmıştır. Bu ilişki, içsel dönüşüm ve dışsal yansıma olarak iki farklı sahneyle betimlenmiştir. Mimari bir oval sütunla ikiye bölünen kompozisyonun sol tarafı, Hacı Bayram-ı Veli'nin, büyük âlim ve ârif Somuncu Baba ile yaptığı derin sohbetler ve onun ilim ve irfanından istifade ettiği bir dönem olarak tasvir edilmiştir. Bu sahne, ilim ve hikmetle dolu bir atmosferi yansıtarak, mekândaki kitaplarla öğrenmeye ve bilgiye verilen önemi pekiştirmektedir. Burada, Hacı Bayram-ı Veli'nin pür dikkat Somuncu Baba'yı dinlediği an, onun tasavvuf yoluna girişindeki dönüşüm anlarından biri olarak

resmedilmiştir. Sağ tarafta ise, Hacı Bayram-ı Veli'nin Somuncu Baba ile gerçekleştirdiği uzun manevi yolculuğu temsil eden bir sahne bulunmaktadır. Bu sahnede, birlikte ilerleyen Hacı Bayram-ı Veli ve Somuncu Baba, bu manevi yolculuğun yıllar süren etkilerini ve Hacı Bayram-ı Veli'nin Somuncu Baba'nın rehberliğinde geçirdiği manevi olgunlaşma sürecini simgelemektedir. Zamanın geçişi, figürlerin kıyafetlerindeki farklılıklarla sembolize edilmiştir.

Resim 4.39. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu sahne aynı zamanda, tasavvufun doğa ve tefekkürle olan bağlantısını göstermek amacıyla da tercih edilmiştir. Ayrıca, bu sahnede doğal çevre, kuş sesleri ve esen rüzgârın fısıltıları gibi işitsel efektlerle zenginleştirilerek sahneye duysal hareketlilik de kazandırılmıştır. Bu öğeler, illüstrasyondaki detayları daha canlı ve izleyici için daha etkileyici bir deneyim haline getirmek amacıyla entegre edilmiştir. Sol sahnede yer alan, kitaplarla bezenmiş odada derin bir sessizlik hissi sunulurken, sağ taraftaki yolculuk sahnesinde, su birikintisinin hafif dalgalanma hareketi ve adımlarla suya düşen yansımalar dinamik bir atmosfer yaratmak amacıyla animasyonla desteklenmiştir. Ayrıca, sol sahnede yer alan mekânın zengin detaylarında, o dönemin halı motifleri ve tasavvufi sembollerine de yer verilmiştir. Dolayısıyla, sol sahne, Hacı Bayram-ı Veli'nin tasavvufa intisap ettikten sonra manevi gelişim sürecini ve Somuncu Baba'nın öğretilerinden aldığı feyzi ve gücü temsil etmekteyken; sağ sahne,

bu sürecin dışı vurulan ve yaşam boyu süren bir pratiğe dönüştüğünü görsel bir anlatımla yansıtmak için tasarlanmıştır.

Resim 4.40'taki illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin hocası Somuncu Baba'nın vefatının ardından yaşadığı derin hüznü ve bu hüznün onun manevi hüviyetine kattığı olgunluğu yansıtmak amacıyla tasarlanmıştır. Burada, Hacı Bayram-ı Veli'yi temsilen yerleştirilen figürün mevcudiyeti, hem onun hocasını kaybetmenin getirdiği derin duygusal etkiyi hem de içsel yalnızlığını yansıtmaya gayesi taşımıştır. Bu durum, aynı zamanda tasavvufa intisap ettikten sonra Somuncu Baba'nın rehberliğinde geçirdiği yılların ardından Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi olgunluğa erişerek bir mürşitlik mertebesine ulaşmasını ve halkına yol gösterici olma sorumluluğunu üstlenmesini de simgelemiştir. Karanlık atmosfer, Somuncu Baba'nın vefatının Hacı Bayram-ı Veli üzerindeki etkisinin yanı sıra o dönemin Anadolu'sunda yaşanan siyasi ve toplumsal kaosu vurgulamak için tercih edilmiştir. Dolayısıyla Timur istilası, Osmanlı taht kavgaları ve toplumsal karmaşa, bu atmosferde temsili olarak yer bulmuştur. Bu sahnede, Hacı Bayram-ı Veli'nin elindeki değnek, Somuncu Baba'dan aldığı ilim ve irfanın gücünü, manevi yolculuğundaki kararlılığı ve dayanıklılığı simgelemek amacıyla dikkatlice kurgulanmıştır. Ufukta beliren güneş/ışık ise onun geleceğe dair umut taşıyan bir manevi önder olarak halkını aydınlatma çabasını ve bu çabanın ardında yatan manevi kuvveti ifade etmek amacıyla eklenmiştir.

Resim 4.40. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Etkileşimli e-kitap entegrasyonunda, bu illüstrasyonun etkisini güçlendirmek adına animasyon ve işitsel unsurlar eklenmiştir. Karanlık atmosferi desteklemek amacıyla hafifçe duyulan bir ney sesi, kompozisyona ruhani bir derinlik kazandırırken; arka planda doğanın sesleri, sisli ve melankolik havayı tamamlamak üzere kullanılmıştır. Burada, ufukta beliren güneş, yavaşça hareket eden bir animasyon olarak tasarlanmış ve güneşin hafifçe artıp azalan parlaklığı, umudun filizlenişini görsel olarak vurgulamak amacıyla kurgulanmıştır. Diğer yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin çevresindeki sis, ince bir animasyon efektiyle hareketlendirilmiş ve illüstrasyona dinamik bir katman kazandırılmıştır. İllüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'nin elindeki değneği hafifçe zemine dokundurmasıyla birlikte çıkan “tok” sesinin, izleyicilerde onun kararlılığına dair güçlü bir his uyandırması amaçlanmıştır. Tüm bu unsurlar, illüstrasyonun duygusal ve duysal etkisini artırmak ve anlatıdaki atmosferi güçlendirmek amacıyla büyük bir titizlikle oluşturulmuştur.

Resim 4.41'deki illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin bir mürşit olarak uzun yıllar sonra memleketi Ankara'ya dönüşünü simgelemesi amacıyla tasarlanmıştır. Kompozisyonun merkezinde, sade ve mistik kıyafetler içinde, maneviyatı ve derin tefekkür haliyle Hacı Bayram-ı Veli'yi temsil eden bir figür tasvir edilmiştir. Arkasında uzanan patika, yoğun ve rengarenk çiçeklerle süslenmiş bir doğa manzarası ile çevrelenmiştir. Bu çiçekler, Hacı Bayram-ı Veli'nin adımlarını takip ettikçe canlanacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu detay, Hacı Bayram-ı Veli'nin memleketi Ankara'ya dönüşüyle birlikte Anadolu'nun manevi bir huzura kavuşmasını simgelemek amacıyla tercih edilmiştir. O dönemde Anadolu'nun içinde bulunduğu zorlu süreçler/koşullar dikkate alındığında, Hacı Bayram-ı Veli'nin Ankara'ya dönüşünün yalnızca bir yer değişikliği değil, başta Ankara olmak üzere tüm Anadolu için bir yeniden doğuşu temsil ettiği vurgulanmak istenmiştir. Bu yaklaşımla birlikte, Hacı Bayram-ı Veli'nin çevresine yaydığı manevi huzurun ve doğayla uyumunun da güçlü bir şekilde aktarılması amaçlanmıştır.

Resim 4.41. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Öte yandan, kompozisyonun zenginliğine bir başka boyut eklemek adına, Hacı Bayram-ı Veli'nin arkasında yer alan ve bir kılıfa bağlı duran eskitme bıçak, onun yolculuk sırasında karşılaşılabileceği olası tehlikelere karşı bir tedbir/öz savunma niteliğinde tasvir edilmiştir. Ayrıca, illüstrasyonun ileri planında, o dönemin atmosferini yansıtmak amacıyla Ankara şehri ve Ankara Kalesi'nin o dönemdeki olası görünümünü mümkün mertebe çağrıştıracak bir biçimde tasviri yapılmıştır. Ayrıca, bu süreçte doğal sesler (kuş cıvıltıları, rüzgârın hışırtısı gibi) kompozisyona uyumlu bir şekilde eşlik edecek işitsel öğeler olarak tasarlanmış ve bu illüstrasyon, etkileşimli e-kitaba entegre edildiğinde, işitsel unsurların da görsel kompozisyonun bütünsel bir parçası haline gelmesi sağlanmıştır. Bu görsel ve işitsel öğeler, Hacı Bayram-ı Veli'nin doğa ile uyum içinde, çevresine huzur veren bir mürşit olarak sunulmasını desteklemek amacıyla eklenmiştir.

Resim 4.42'deki illüstrasyon, yukarıda belirtilen Resim 4.41'deki kompozisyonun devamı niteliğinde hazırlanmıştır. Bu kompozisyonda, Hacı Bayram-ı Veli'nin konumlandırılmasıyla onun, toplumun sorunlarını gözlemleyen ve bu sorunlara çözüm bulma sorumluluğunu üstlenen bir mürşit olarak gösterilmesi sağlanmıştır. Bir önceki illüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'nin omzunda sol tarafta çapraz şekilde asılı duran heybe, zamanın akışını ve değişimini simgelemek adına bu illüstrasyonda sağ tarafa

alınmış ve böylece figürün zamansal ve mekânsal yolculuğu metaforik bir biçimde ifade edilmiştir. Şehrin harap edilmiş bir biçimde ve alevler içinde resmedilmesi, o dönemin Anadolu'sunda yaşanan siyasi, sosyal ve kültürel karmaşayı yansıtmayı amaçla tercih edilmiştir. İleri plandaki yıkılmış yapılar ve yükselen dumanlar, tarihsel süreçteki Timur istilası, Osmanlı taht kavgaları ve Şeyh Bedreddin isyanı gibi tarihsel olayların yarattığı yıkımları simgelemek amacıyla tasarlanmıştır. Kompozisyondaki şehrin bir nevi Ankara olarak düşünülmesi gerekse de esasen burada tüm Anadolu'yu temsil edecek şekilde metaforik bir anlam yüklenmiştir.

Resim 4.42. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Dolayısıyla, şehrin genel görüntüsünün, o dönemdeki göçebe Türk boylarının yerleşik hayata geçişte yaşadığı zorlukları, Farsçanın kültürel etkisinin devamı ve diğer toplumsal, kültürel ve siyasi sorunları da dolaylı yoldan temsil etmesi hedeflenmiştir. Şehrin kaotik atmosferi ise, o dönemin toplumsal çöküşünü yansıtmak amacıyla resmedilmiştir. Nitekim, Hacı Bayram-ı Veli'nin bu atmosfere dönük bir şekilde tasvir edilmesi, umut ve yeniden inşa vurgusunu güçlendirmek için planlanmıştır. Bu illüstrasyon, etkileşimli e-kitapta entegre edildiğinde ise, burada işitsel unsurlar, duman efektleri, animasyon gibi görsel-işitsel detaylarla güçlendirilmiştir. Bu düzenleme, izleyicilere o dönemin ruhunu daha güçlü bir biçimde hissettirmek ve söz konusu atmosferi etkili bir şekilde aktarmak adına tercih edilmiştir. Bu unsurların bir

araya getirilmesiyle, Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi rehberliği ile toplumsal ıslah misyonu sanatsal bir dille ifade edilmesi sağlanmıştır.

Resim 4.43'deki illüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'yi temsil eden bir figür, Augustus Tapınağı'na bakar bir şekilde tasvir edilmiştir. Bu sahnede, önceki illüstrasyonda yer alan kaotik ve karanlık atmosfer yerini umut ve huzur dolu, sakin ve aydınlık bir kompozisyona bırakmıştır. Kompozisyonda, Augustus Tapınağı tarihsel verilere uygun olarak sağlam bir yapıda ve korunaklı bir şekilde betimlenmiştir. Hacı Bayram-ı Veli'nin Augustus Tapınağı'na doğru yönelen bakışları, burada zaviyeyi kurma kararını simgelemektedir. Dolayısıyla, tapınağın yanında henüz bir zaviye bulunmamaktadır; bu sahne, Hacı Bayram-ı Veli'nin istihareler ve danışmalar sonucunda zaviyeyi burada kurma niyetini ve zaman içinde bu mekânın manevi bir merkez hâline geleceğini ifade etmektedir. Tapınağın bir mimari sütununun Hacı Bayram-ı Veli'nin tarafında yer alması, illüstrasyonda bir denge yaratmak amacıyla tercih edilmiştir. Bu, tapınağın tarihî ve kültürel bağlamda bir köprü ve denge unsuru olduğunu sembolize etmeyi amaçlamış ve aynı zamanda onun Hristiyan ve Müslüman toplumlar arasında dinî hoşgörüyü teşvik eden kapsayıcı yaklaşımını vurgulamıştır. Kompozisyonda kullanılan açık mavi gökyüzü, yeniden doğuş ve huzur duygularını çağrıştırmaktadır; sıcak toprak tonları ise hem Anadolu'yu hem de Anadolu'nun geçmişindeki zorlukları simgelemektedir. Yeşillikler ve çevrenin dinginliği, gelecekte bu topraklardan yükselecek manevi bir uyanışı ima etmekte ve Hacı Bayram-ı Veli'nin yalnızca Ankara'ya değil, tüm Anadolu'ya yayılan manevi etkisini ve vizyonunu yansıtmaktadır. Bu sayede, tarihî bir dönüm noktası olan karar anı vurgulanarak, illüstrasyonun geçmiş ile geleceği birbirine bağlayan anlamlı bir derinlik taşıması amaçlanmıştır. Burada, Hacı Bayram-ı Veli'nin kıyafetinde hâkî tonlarına yakın yeşil bir renk kullanılmıştır. Bu tercih, ilerleyen süreçlerde Augustus Tapınağı'nın bitişiğine kurulacak olan zaviye ile birlikte, Bayramiyye hareketinin Anadolu'da en az politik ve askerî güçler kadar etkili olarak manevi bir otorite hâline geleceğine yönelik bir göndermede bulunmayı amaçlamıştır.

Resim 4.43. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu illüstrasyon, etkileşimli e-kitaba entegre edildiğinde ise, sesli okuma özelliği ile sahnenin tarihî ve manevi bağlamının izleyicilere aktarılması hedeflenmiş; görsel ve işitsel unsurlarla sahnenin dinamik bir deneyim sunması amaçlanmıştır. Gökyüzünde yavaşça hareket eden bulutlar, rüzgârla dalgalanan bitki örtüsü ve yüksek tepeden şehre doğru esen meltem sesleri ile sahnenin atmosferine derinlik kazandırılmıştır. Augustus Tapınağı'nın çevresine yerleştirilen kuş sesleri ve taş yüzeylere yansıyan güneş ışığı efektleri ile yapının zamansız varlığı vurgulanmıştır. Bu vurguya uygun olarak, arka planda duyulabilecek huzurlu bir ney veya tambur melodisi, sahnenin manevi etkisini artırmaya destek olmuştur. Bu görsel ve işitsel detayların bir araya getirilmesi ile izleyicilere yalnızca görsel bir deneyim sunulmamış, aynı zamanda dönemin manevi ve kültürel atmosferini hissetme imkânı da sağlanmıştır.

Resim 4.44'deki illüstrasyon, Hacı Bayram-ı Veli'yi temsilen tasarlanmıştır ve bu illüstrasyon, onun manevi önderliğini, tarihsel bağlamını ve toplumsal etkisini yansıtan bir kompozisyon olarak kurgulanmıştır; yüksek bir kayanın üzerinde duran figür, halkın bir parçası olmasına rağmen topluma yön veren bir rehber olarak yükselişini simgelemiştir. Elindeki asa, bilgelik, güç ve rehberlik vasıflarını sembolize etmiş, ilk Türk tarikatı olan Bayramiyye'nin Anadolu'da hızla yayılan bir manevi ıslah hareketi olarak toplumsal yapıda derin etkiler bırakmasını temsil etmiştir. Sağda ve solda yer alan ve o dönemin Ankara mimarisini yansıtan yapılar, Hacı Bayram-ı

Veli'nin halkla kurduğu güçlü bağları ve sosyal dokudaki etkisini somutlaştırmış, ileri planda yer alan Ankara Kalesi ise tarihî bir merkezde kök salan manevi otoritesini simgelemiştir. Yakın tarihte inşa edilmiş olmasına rağmen illüstrasyona dahil edilen Kocatepe Camii ise geçmiş ile günümüz arasında bir köprü kurarak onun manevi mirasının zamansız niteliğine vurgu yapmıştır. Öte yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin tam baş hizasında parlayan güneş, onun manevi aydınlatıcı rolünü güçlü bir şekilde simgelemiş ve bu güneşin ışığının bulutları yararak şehri aydınlatması, onun rehberliği sayesinde çalkantılı bir dönemin ardından gelen huzur ve düzeni betimlemiştir.

Resim 4.44. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Diğer yandan, Hacı Bayram-ı Veli'nin baş hizasındaki parlayan güneş ve bu güneşin çevresindeki bulutlar, bu illüstrasyonun etkileşimli e-kitaba entegre edilmesiyle animasyonlarla desteklenerek zenginleştirilmiştir. Güneşin ışığı, bulutları yararak yayılmış ve şehri aydınlatırken, kullanıcı etkileşimiyle ışık huzmelerinin dinamik bir şekilde ekranda hareket etmesi sağlanmıştır. Animasyon, Hacı Bayram-ı Veli'nin etrafındaki kaotik atmosferin yavaşça aydınlanışını görsel olarak betimlemiş, izleyicilere huzur ve düzenin doğuşunu simgelemiştir. şehrin üzerinde beliren sis ve kalan bulutlar, Anadolu'nun ve özellikle Ankara'nın geçmişteki siyasi karışıklıklarına ve çalkantılı atmosferine göndermede bulunmuş, ancak bu kaosun etkisinin Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi önderliğiyle birlikte sona erdiği mesajı ön plana çıkarılmak istenmiştir. Etkileşimli e-kitapta, kullanıcının ekranı kaydırarak veya dokunarak

sislerin ve bulutların yavaşça dağıtılmasını sağlamış, böylece Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi etkisiyle gelen huzur ve düzenin görsel bir ifadesi sunulmuştur. Gökyüzünden süzülen ışık huzmeleri, Hacı Bayram-ı Veli'nin toplumda umut ve aydınlanma kaynağı olarak üstlendiği manevi rolü vurgulamış ve illüstrasyon, onun yalnızca halk nezdindeki değil, tüm toplumsal yapıya olan derin etkisini güçlü bir sembolizmle ifade etmeyi amaçlamıştır. Bu ışık huzmeleri, interaktif bir deneyimle kullanıcının dokunması ya da belirli bir süreyle etkileşime girerek daha da belirginleşmesi sağlanmıştır. Ayrıca, illüstrasyonun alt kısmında hafif bir arka plan müziği veya doğa sesleri (rüzgârın hafif sesi, uzaktan gelen ezan sesi gibi) eklenmiş ve böylece Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi önderliğini ve aydınlatıcı rolünü daha da hissedilir kılacak bir atmosfer yaratılmıştır.

Resim 4.45'deki illüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli ile Sultan II. Murad arasında geçen derin bir manevi sohbet ve İstanbul'un fethiyle ilgili bir rivayet görsel olarak işlenmiştir. Kompozisyonda Hacı Bayram-ı Veli (sağda), Sultan II. Murad (solda) ve beşikte Fatih Sultan Mehmet'in bebekliği temsili olarak yer almıştır. Hacı Bayram-ı Veli, bilgece bir rehberlik sunan, tevazu ve derin manevi bilgeliğin yansıması olan tefekkür hâlinde tasvir edilmiştir. Nazik ve derin bakışlarıyla Sultan II. Murad'a hikmet dolu öğütler verdiği izlenimi uyandırmıştır. Sultan II. Murad, elinde tuttuğu kitapla bilgeliğe ve ilme olan ilgisini simgelemiş, sade ve vakur duruşuyla manevi olgunluğa verdiği önemi vurgulamıştır. Mekânın otantik detayları, ahşap süslemeler, işlemeli sedirler, sade ve lekeli duvarlar, görüşmenin samimiyetini ve dönemin kültürel atmosferini yansıtmaya gayesi taşımıştır. Burada, pencerenin içeriye taşıdığı ışık, içsel bir aydınlanmayı temsil etmiştir. Mekânın derinliği, sahnenin manevi atmosferini sade ve otantik detaylarla güçlendirmiştir. Halı ise, Türk kültürünün zarif işçiliğini ve o dönemin estetik anlayışını yansıtmaya amacı taşıyan önemli bir unsur olarak yer almıştır. İşlemeli motiflerle süslenmiş olan beşik, İstanbul'un fethini müjdeleyen sembolik bir unsur olarak illüstrasyona dahil edilmiştir. Sağ taraftaki duvarda yer alan Osmanlı tuğrası ise, kompozisyona tarihî bir vurgu kazandırmak için tercih edilmiştir.

Resim 4.45. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu sahnede, kullanıcıların beşiğe dokunmasıyla beşik hafifçe sallanacak şekilde bir programlama yapılmış ve bu esnada çıkan hafif ve ritmik bir ses, mekândaki sessizliği ve derin manevi atmosferi daha da vurgulayacak şekilde yapılandırılmıştır. Bu yaklaşım, kullanıcıların söz konusu sahneye yalnızca görsel değil, işitsel olarak da dâhil olmasına imkân tanımıştır. Böylece, Hacı Bayram-ı Veli'nin ve Bayramiyye hareketinin, Anadolu'da yalnızca halk tabakalarında değil, Osmanlı devlet yöneticileri nezdinde de güçlü bir yankı uyandırdığı gerçeğine dolaylı yoldan da dikkat çekilmek istenmiştir. Dolayısıyla, Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi rehberlikteki rolüne, Sultan II. Murad'ın ona duyduğu saygıya ve İstanbul'un fethine yönelik tarihî ve manevi bir işarete sembolik bir anlatımla dikkat çekilmiştir.

Resim 4.46'daki illüstrasyonda, Hacı Bayram-ı Veli'yi temsilen bir figür, üst perspektiften ve bir ahşap masa önünde o dönemin dokusunu yansıtan bir kitap/defterle tasvir edilmiştir. Defterin sol sayfasında, onun tasavvufi şiirlerini ve yazılı eserlerini simgeleyen Osmanlıca el yazmaları yer almış, ancak bu sayfa oldukça sade ve az detaylı tutulmuş, böylece günümüze intikal eden şiir sayısının oldukça sınırlı olduğuna dikkat çekilmek istenmiştir. Buna karşın, defterin sağ sayfasında, Hacı Bayram-ı Veli'nin yetiştirdiği ve kendisinin en büyük “eser”leri olarak değerlendirilen Akşemseddin, Eşrefoğlu Rumi ve Yazıcı Salâhaddin gibi pek çok talebesini temsil eden çok sayıda portre yer almıştır. Bu düşünce ile, Hacı Bayram-ı Veli'nin “eser”

kavramını yalnızca yazılı metinlerle sınırlı tutmadığı fikri ve yazılı eser vermekten ziyade insan yetiştirmeye verdiği önem, dolaylı yoldan vurgulanmak istemiştir.

Resim 4.46. Etkileşimli e-kitap projesinin okuma bölümü için tasarlanan illüstrasyonlardan biri

Kaynak: Kişisel Arşiv.

İllüstrasyonda kullanılan kandil, tüy kalem, mum ve mürekkep gibi detayların, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşadığı dönemin ilim ile irfan atmosferini ve onun hikmet dolu ve sade yaşam tarzını çağrıştıracak biçimde betimlenmesine özen gösterilmiştir. Ayrıca, masanın sağ köşesinde kapalı bir kitap daha yer almakta olup, bu kitap, Hacı Bayram-ı Veli'nin eserlerinin yalnızca açık olan kitapla sınırlı kalmadığını, daha fazlası olduğunu ve aynı zamanda şiirlerinin sayısının günümüze intikal edenlerden çok daha fazla olabileceğini de izleyicilere aktarmak amacıyla kompozisyona dahil edilmiştir. Bu illüstrasyon, ilgili etkileşimli elektronik kitap projesine entegre edildiğinde, sağ sayfadaki portrelerin sırasıyla ve detaylarıyla belirlediği bir kurguyla sunulmuştur. Her bir portre, Hacı Bayram-ı Veli'nin önemli talebelerini temsil etmiş ve bu figürlerin kısa biyografilerinin işitsel ve görsel unsurlarla desteklendiği bir yapı hedeflenmiştir. İşitsel unsurlar ile Hacı Bayram-ı Veli'nin tasavvufi öğretilerini ve Türkçeye olan bağlılığını yansıtan şiirlerinden parçalar seslendirilmiş, böylece izleyiciye hem bilgilendirici hem de manevi bir atmosfer yaşatılmak istenmiştir. Bu bağlamda, illüstrasyonda görsel, işitsel ve tematik katmanlar bir araya getirilmiş ve Hacı Bayram-ı Veli'nin hem yazılı eserlerine hem de yetiştirdiği talebelere dayalı zengin mirasının

altı çizilmek istenmiştir. Bu çerçevede 16 adet illüstrasyonun animasyon ve etkileşim tasarımları tamamlanmış ve ilgili projenin diğer aşamalarına geçilmiştir.

4.5. Proje Dahilinde Seslendirme, Ses ve Müzik Tasarımı Süreci

“Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesi kapsamında yer alacak çeşitli tasarım unsurlarının titizlikle oluşturulmasının ardından, içerikte kullanılacak metinler ve diğer görsel-işitsel bileşenlere uygun ses özelliklerinin eklenmesi amacıyla seslendirme sürecine geçilmiştir. Bu süreçte, okuyucuların içerikle daha derin ve anlamlı bir etkileşim kurmasını sağlamak için elektronik kitabın sesli versiyonuna dair detaylı bir çalışma süreci yürütülmüştür. Öncelikle, “Proje Metni Bağlamında Hacı Bayram-ı Veli’nin Hayatına, Tarihsel ve Kültürel Önemine Umumi Bir Bakış” başlığı altında yer alan veriler ve metinler, okuyucunun kolaylıkla kavrayabileceği bir formata indirgenmiş ve böylelikle daha akıcı bir anlatım sağlanmıştır. Bu metinler daha sonra, profesyonel bir ses stüdyosunda, üst düzey seslendirme teknikleri ve vurgulama stratejileri dikkate alınarak yüksek kalitede seslendirilmiştir (Resim 4.47).

Resim 4.47. Ses kayıt stüdyosunda gerçekleştirilen seslendirme sürecine ilişkin bir görüntü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Seslendirme esnasında, metnin anlamını ve önemini pekiştiren vurgu ve tonlamaların doğru bir şekilde aktarılmasına özellikle dikkat edilmiştir. Ses kayıt işlemleri sırasında

ise, ses kanallarını daha rahat düzenleyebilmek amacıyla öncelikli olarak Audacity adlı sayısal ses düzenleme ve kayıt yazılımı kullanılmıştır (Resim 4.48).

Resim 4.48. Ses kayıt sürecine ait bir ekran görüntüsü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Ancak, sonrasında daha ileri düzey özelleştirme ve düzenleme seçenekleri sunan bir yazılıma ihtiyaç duyulmuş ve bu doğrultuda ses kayıt işlemleri Adobe Audition platformuna taşınmıştır (Resim 4.49). Adobe Audition, sunduğu gelişmiş ses düzenleme araçları sayesinde, proje kapsamında oluşturulan ses dosyalarının profesyonel bir kalitede optimize edilmesine olanak tanımıştır. Bu aşama tamamlandıktan sonra, çevresel seslerin ve diğer ses tasarımı bileşenlerinin oluşturulması için kapsamlı bir çalışma başlatılmış ve bu bileşenlerin, yazınsal ve görsel materyallerle uyum içerisinde kullanılmasına dikkat edilmiştir.

Resim 4.49. Ses kayıt ve düzenleme sürecine ait bir ekran alıntısı

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Proje çerçevesinde, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatını yansıtan metinlerin yanı sıra müzikal unsurlar da büyük bir titizlikle değerlendirilmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, Ziya Uğur tarafından seslendirilen ve bestelenen “Sen Seni Bil Sen Seni”, “Dünya’ya Gönül Verme”, “N’oldu Bu Gönülüm” ve “Çalabım Bir Şar Yaratmış” adlı dört eser, Hacı Bayram-ı Veli'nin şiirsel eserleri bağlamında, ilgili projenin tematik yapısına uygun bulunmuş ve bu eserlerin, etkileşimli elektronik kitabın müzik bileşenlerinden biri olarak kullanılması kararlaştırılmıştır. Bununla birlikte, bu

eserlerdeki vokal kısımlarının okuyucunun dikkatini dağıtma riski göz önünde bulundurularak, yalnızca enstrümantal bölümler seçilmiş ve bu doğrultuda dijital ses işleme yazılımı olan FL Studio kullanılarak gerekli düzenlemeler yapılmıştır (Resim 4.50). Bu düzenleme süreci, eserlerin metinlerle uyumlu bir döngü oluşturarak kullanıcıların etkileşimli e-kitabın farklı bölümlerinde daha derin bir bağlantı kurmalarına olanak tanımayı hedeflemiştir.

Resim 4.50. Ses ve müzik tasarımı sürecine ilişkin bir ekran görüntüsü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Uzun soluklu bir çalışma sürecinin sonunda, ses ve müzik dosyaları ile diğer dijital içerikler, ilgili projenin bütünlüğüne uygun şekilde optimize edilerek görsel, etkileşimsel ve diğer işitsel unsurlarla uyumlu hale getirilmiştir. Ayrıca, ses dosyaları ve diğer medya bileşenleri, ilerleyen süreçlerde etkileşimli elektronik kitap formatına entegre edilmek üzere özel bir klasörde toplanmış ve düzenlenmiştir. Yapılan düzenlemeler, okuyucunun söz konusu projeden daha zengin ve bütüncül bir deneyim elde etmesini sağlamak amacıyla büyük bir titizlikle gerçekleştirilmiştir.

4.6. Proje Çerçevesinde Kullanıcı Arayüzü, Tipografi ve Sunum Tasarımı

Süreci

“Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli” adlı etkileşimli elektronik kitap projesine ait illüstrasyon, animasyon, etkileşim, ses ve müzik tasarımı gibi temel unsurların büyük bir bölümü tamamlandıktan sonra, proje sunumunun son dokunuşlarına odaklanılmıştır. Bu aşamada, kullanıcı deneyimini zenginleştirecek detaylar üzerinde çalışılmış ve özellikle arayüz, tipografi ve genel sunum tasarımına yönelinmiştir. Bu süreçte, projenin ilk deneyimini yaşayacak kullanıcıları etkili bir şekilde karşılamak amacıyla, Hacı Bayram-ı Veli’nin mütevazı yaşamını simgeleyecek sade bir başlangıç animasyon videosu/intro tasarımının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Bu introda, e-kitap arayüzünün belirli noktalarında kullanılmak üzere, “Hacı Bayram-ı Veli”

ifadesini barındıran özgün bir yazı ve tipografi tasarımı geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu bağlamda, “Hacı Bayram-ı Veli” yazısının hazır bir font yerine el çizimiyle oluşturulmasının hem projenin özgünlüğünü vurgulamak hem de Hacı Bayram-ı Veli’nin el emeği ve uğraşına verdiği önemi yansıtmak açısından daha anlamlı olacağına karar verilmiştir. Bu süreçte, yazı ve tipografi üzerinde pek çok deneme yapılmış; geleneksel el çizimi estetiği dijital ortamın olanaklarıyla buluşturulmuştur. Resim 4.51’de görülen yazı ve tipografi tasarımı sürecinde, Hacı Bayram-ı Veli’nin müderris ve şair kimliğine vurgu yapmak amacıyla kalem uçlarından yola çıkarak bir yazı formu oluşturulmuştur. Bazı kısımlar düz bir formda yansıtılırken, diğer bölümlerde kıvrımlı yapılardan yararlanılmıştır. Bu yapılarda, 13. ile 15. yüzyılın geleneksel motiflerinin, dönemin estetik ve kültürel anlayışını yansıtmak amaçlanmıştır. Nihayetinde hem geleneksel hem de modern dokuyu harmanlayan özgün bir yazı tasarımı ortaya çıkarılmış ve proje kimliğiyle uyumlu bir görsel bütünlük sağlanmıştır.

Resim 4.51. Projenin belirli aşamalarında kullanılmak üzere oluşturulan yazı ve tipografi tasarımı sürecine dair bir çalışma örneği

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Ayrıca, bu yazının hemen altına bir ifade eklenmesinin uygun olacağı düşünülmüş, başlangıçta “Ankara’nın Manevi Mimarı” ifadesinin kullanılması planlanmıştır.

Ancak proje metni ve proje metni doğrultusunda tasarlanan illüstrasyonlar dikkate alındığında, ilgili proje kapsamında daha özgün bir ifadenin tercih edilmesinin daha doğru olacağı sonucuna varılmıştır. Uzun istişareler sonucunda daha önce hiçbir yerde kullanılmamış özgün bir ifade oluşturulmak istenmiş ve bu sayede Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatının ve kültürel öneminin daha orijinal bir perspektiften ortaya konması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, kalıplaşmış söz öbeklerinden ziyade, onun müderrislik görevinden sonra başlayan tasavvufi yolculuğu ve bu süreçteki derin dönüşüm vurgulanarak, “Bir İlim Adamından Velilik Makamına” ifadesi tercih edilmiştir. Bu ifade, projenin alışlagelmiş bir biyografi niteliği taşımadığını ve tarihî şahsiyetlere yönelik özgün bir yaklaşım sergilediğini bir kez daha ortaya koymuştur. Aynı zamanda, projenin ilerleyen süreçlerde, “Tarihte İz Bırakanlar” bağlamında “Hacı Bayram-ı Veli: Bir İlim Adamından Velilik Makamına” gibi tematik bölümler üzerinden, Türk tarihinin diğer önde gelen şahsiyetlerini de kapsayacak şekilde genişletilebileceği ve bu şahsiyetlerin hayatı ile tarihsel ve kültürel önemine ilişkin daha pek çok bölüme yer verilebileceği fikrini de izleyicilere aktarmayı amaçlamıştır. Bu aşamadan sonra gerekli adımlar tamamlanarak, gösteriştan uzak bir sadelik anlayışını benimseyen bir başlangıç animasyon videosu tasarlanmıştır. Söz konusu animasyonun işleyişine dair kareler, aşağıda belirli sahneler üzerinden gösterilmiştir (Resim 4.52).

Resim 4.52. Projenin başlangıcında kullanıcıları karşılama amacıyla hazırlanan animasyon videosuna ait bazı görsel kesitler

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu animasyonun başlangıcında karanlık bir atmosfer oluşturulmuş, bu aşamada derin bir sessizlik hâkim bırakılmıştır. Ardından, “Hacı Bayram-ı Veli” yazısının yavaşça

belirmesi düşünölmüş, bu süreçte yazının ortaya çıkışını hafif rüzgâr sesleri, toz parçacıklarının hareketine eşlik eden yumuşak hışırtı sesleri ve tasavvufi bir fon müziğı desteklemiştir. Yazının ortaya çıkışıyla birlikte toz parçacıklarının parıltılı bir şekilde etrafa saçılması düşünölmüş ve bu tozların hareketi ve birleşimi “Bir İlim Adamından Velilik Makamına” ifadesinin belirginleşmesine katkıda bulunmuştur. Bu süreçte, arka planda buğday başaklarının rüzgârla salınımına dikkat çekilmek istenmiştir. Bu sahne, rüzgârın hafif uğultusuyla tamamlanmış ve söz konusu atmosferin Hacı Bayram-ı Veli’nin hüviyetine ilişkin hem tasavvufi hem de doğal bir his uyandırması sağlanmıştır (Resim 4.53).

Resim 4.53. Başlangıç animasyonuna (intro) ait bir görüntü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu süreçte, arka plandaki buğday başaklarının rüzgârla salınımını izleyen sahne, yavaşça karararak bir ekranla son bulmuştur. Bu kararma sırasında ekran, yükleme çubuğunun altın tonlarıyla hafifçe aydınlanmış, ardından çubuğun belirginleşmesiyle yumuşak bir geçiş sağlanmıştır.

Akabinde, bu başlangıç animasyonu gibi “Yükleniyor” ekranı da sade bir tasarım anlayışıyla hazırlanmıştır. Arka planda, ilgili animasyonun atmosferine uyum sağlayan karanlık bir zemin üzerinde, altın tonlarında bir yükleme çubuğu kullanılmıştır. Bu yükleme çubuğu, dolum sürecini görsel olarak daha etkili kılmak adına, içerisinde ilerleme yüzdelerinin belirgin bir şekilde gösterildiğı bir düzenle desteklenmiştir. Bu aşamada, hızlıca ilerleyen altın renkli bir yükleme çubuğu, izleyiciyi sürece dâhil ederken, ekrana arka planda devam eden hafif rüzgâr uğultusu ve toz parçacıklarının ince hareketleri eşlik etmiştir. Bu detaylar, animasyonun genel

atmosferiyle uyumlu bir şekilde tasarlanmış ve bu sayede görsel ve işitsel bir uyum yakalanmıştır. Bu detaylarla birlikte, kullanıcılara bekleme süreci boyunca huzur veren bir atmosfer sunulması hedeflenmiştir (Resim 4.54).

Resim 4.54. Projenin başlangıcında kullanıcıları karşılama amacıyla hazırlanan animasyon videosuna ait bazı görsel kesitler

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu yükleme süreci tamamlandığında, ekran karanlığa bürünerek bir geçiş efektiyle kullanıcıların ana sayfaya yönlendirilmesi planlanmıştır. Bu doğrultuda, ekranın kararmasıyla birlikte dingin bir atmosfer yaratılmış ve izleyicinin odak noktası ana sayfa ekranına yönlendirilmiştir. Ana sayfa ekranında, altın ve sepya tonlarında tasarlanan “Hacı Bayram-ı Veli” başlığı ön plana çıkarılmış; arka planda ise tasavvufi atmosferi vurgulayan sıcak renkler ve detaylar yavaşça görünür hale getirilmiştir. Bu aşamada, ekranın merkezinde yavaşça açılan bir mürekkep efekti kullanılmıştır ve bu efekt, izleyicinin odak noktasını başlık ve menüler üzerine yönlendirecek şekilde ayarlanmıştır (Resim 4.55).

Resim 4.55. “Yükleniyor” göstergesinin ardından erişilen ana sayfanın arayüz tasarımını ve işleyiş sürecini gösteren bazı görüntüler

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu hareketin etki alanı genişledikçe, Hacı Bayram-ı Veli’nin arkadan görünümünü temsil eden bir tasvirin yavaşça belirginleşmesi sağlanmıştır. Ayrıca, kullanıcıların her ana sayfaya dönüşlerinde Hacı Bayram-ı Veli’nin arkadan tasvir edilmiş farklı bir temsiliyle karşılaşmaları için de bir düzenleme yapılmıştır. Bu yaklaşım, Hacı Bayram-ı Veli’nin temsilini farklı bir perspektiften vurgulayacak şekilde tasarlanmıştır. Böylece, her ana sayfa açılışında kullanıcıların farklı bir görsel algı ile karşılaşması sağlanmıştır. Bu durum, biçim, içerik ve işlevsellik deneyimini daha dinamik ve özgün hale getirmiştir (Resim 4.56).

Resim 4.56. Ana sayfa için tasarlanmış ve mürekkep efekti eşliğinde etki alanı genişleyen tasvirlerden bazıları

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Ana sayfada, kullanıcıların ihtiyaçlarına hızlı ve kolay bir şekilde erişim sağlayabilmesi amacıyla “Okumaya Başla”, “Ayarlar”, “Hakkında” ve “Çıkış” gibi temel butonlara yer verilmiştir. Bu butonlar, kullanıcı deneyimini optimize etmek adına dikkatle tasarlanmış ve yerleştirilmiştir. Buton metinlerinde kullanılan yazı tipi olarak ise “Metamorphous” tercih edilmiştir. Kullanıcı, ekranda gezinirken butonlar arasında geçiş yaptığında, buton altı daha belirgin hale gelerek kullanıcıların dikkatini çekmek amacıyla dinamik bir etkileşim sağlanmıştır. Bu etkileşim, kullanıcının butonlara dokunmasıyla butonların daha belirgin bir şekilde görünmesiyle pekiştirilmiş ve görsel açıdan da tutarlı bir deneyim yaratılmıştır. Bu noktada, Hacı Bayram-ı Veli’nin bulunduğu dönemin ruhunu yansıtmaya yönelik tasarımsal detaylar da eklenmiştir. Bu bağlamda, her bir geçişte buton altında eskitme bir kâğıt dokusu belirerek tarihî bir atmosfer oluşturulması hedeflenmiştir. Bu tasarım unsurları hem kullanıcı deneyimini zenginleştirmek hem de görsel bağlamı güçlendirmek için özenle entegre edilmiştir (Resim 4.57).

Resim 4.57. Türkçe dil seçeneği aktifken e-kitabın ana sayfasına ait bir örnek görüntü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Ek olarak, butonlar arasında geçişi daha belirgin ve dinamik bir hale getirmek adına, imleç görevi gören stilize edilmiş bir buğday başağı simgesi tasarlanmıştır. Bu simge, Hacı Bayram-ı Veli'nin Anadolu coğrafyasındaki buğday başaklarıyla olan bağını, köylüye ve toprağa verdiği önemi simgelerken, aynı zamanda butonlar arasında geçiş yapılırken hangi butonun aktif olduğunu da görsel olarak ifade etmiştir. Bu unsur hem tematik bir derinlik katmış hem de görsel anlamda tutarlı bir deneyim yaratmıştır. Ana sayfa ekranında, “Okumaya Başla” (Start Reading) butonu, etkileşimli e-kitabın okuma etkinliği başlatacak şekilde tasarlanmıştır. “Ayarlar” (Settings) butonunda ise kullanıcıların dil seçeneği (Türkçe ve İngilizce) tercihini yapabilmesi sağlanmış, metin boyutu, ses ve müzik ayarlarını değiştirebilme imkânı sunulmuştur. Böylece, kullanıcıların okuma deneyimlerini teknik imkânlar doğrultusunda kişiselleştirebilmeleri sağlanmıştır. Fakat, bu noktada özellikle dil seçeneği özelliği, söz konusu projenin anlam ve önemine hizmet eden önemli bir tasarım unsuru olarak öne çıkmıştır; zira bu proje, Türk tarihine damga vuran tarihî şahsiyetlerin yalnızca Türkçe bilen bireylere aktarılmasını değil, aynı zamanda evrensel bir dil olarak kabul gören İngilizce aracılığıyla tüm dünyaya tanıtılmasını da hedeflemiştir. Bu sayede proje, yalnızca yerel bir dilde anlatım sunmanın ötesine geçmiş ve küresel bir bağlama taşınmıştır (Resim 4.58).

Resim 4.58. “Ayarlar” kısmında İngilizce dil seçimi yapıldığında kullanıcının göreceği ekrana dair örnek bir görüntü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Diğer yandan, “Hakkında” (About) butonu, projede emeği geçenler ve proje hakkında bilgi sağlayan bir sayfaya yönlendirecek şekilde tasarlanmıştır. “Çıkış” (Exit) butonu ise kullanıcıların okuma serüvenini sonlandırmalarını sağlamak amacıyla yerleştirilmiştir. Bu butonlardan herhangi biriyle etkileşime geçildiğinde, ekranın yavaşça koyu bir dumanla kararması ve bu kararmanın, kullanıcının yönlendirilmek istediği sayfada açılmasıyla son bulması sağlanmıştır. Bu geçiş efekti, kullanıcıların sayfalar arasında akıcı ve tematik bir şekilde geçiş yapmalarını sağlamıştır. Örneğin, kullanıcı “Hakkında” butonuna tıkladığında, ekranın kararmasıyla birlikte ilgili sayfanın içeriği yavaşça belirginleşmiş ve ana sayfa ekranındaki görsel akış ve dokunun sürekliliği korunmuştur. Bu sayede, kullanıcı deneyimi kesintisiz ve tutarlı bir biçimde ilerletilmiştir. Nitekim, Resim 4.59’da görüldüğü üzere, “Hakkında” sayfasında, ana sayfadaki altın ve sepya tonlarıyla uyumlu bir görsel tema tercih edilmiş ve hareketli, kıvılcımlı bir doku kullanılarak tarihsel atmosferin devamlılığı sağlanmıştır.

Resim 4.59. Söz konusu projenin “Hakkında” sayfasına ait bir ekran görüntüsü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu sayfanın merkezine, tematik olarak Hacı Bayram-ı Veli’nin temsili bir figürün gün batımı eşliğinde yürüdüğü bir sahne betimlenmiş ve bu betimleme, sprite tabanlı bir animasyon olarak yapılandırılmıştır. Bu animasyon, kullanıcıların ilgili sayfada kaldığı sürece döngüsel bir şekilde hareket edecek şekilde tasarlanmıştır. Böylelikle, Hacı Bayram-ı Veli’nin yavaş adımlarla ilerlediği periyodik bir ambiyans yaratılarak, okuyucuların hem proje hakkında bilgi alması sağlanmış hem de ilgili içeriğin tarihi ve sanatsal atmosferine dahil olması hedeflenmiştir (Resim 4.60).

Resim 4.60. Hakkında sayfası için tasarlanan, Hacı Bayram-ı Veli'nin gün batımı eşliğinde yürüdüğü döngüsel animasyona ait kareler

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu gaye sonucunda betimlenen sahne, Hacı Bayram-ı Veli'nin yaşamı boyunca pek çok amaç uğruna, karşılaştığı tüm zorluklara rağmen kararlılıkla ilerleyişini simgelemiştir. Aynı zamanda, ilgili projenin ve bu projeye emek verenlerin de ortak bir amaç doğrultusunda birleştiğini ve bu uğurda özveriyle çalıştığını da ifade etmiştir. Bu unsurlar, ilgili sayfanın ana temasına hizmet edecek şekilde tasarlanmış ve bu sayede proje katılımcılarının isimleri ve görevleri doğal ve etkin bir şekilde sunulmuştur. Bu sayfada yer alan yazı, tipografi ve diğer görsel bileşenlerin düzenli ve dengeli bir görsellik sunması için grid sistemi kullanılarak tasarım yapılmıştır. Bu yaklaşım, içeriklerin uyumlu bir şekilde yerleşmesini sağlarken ilgili sayfanın genel estetik bütünlüğünü desteklemiştir. Bu estetik bütünlük, Anasayfa sayfasında yer alan “Okumaya Başla” butonuyla kullanıcıları okuma serüvenine yönlendiren deneyime geçiş yapıldığında da korunmuştur. Okuma sayfasında, merkezde kapağı açık bir kitap formu tasarlanmış ve Hacı Bayram-ı Veli'nin müderrislik, ilim ve irfan anlayışını simgeleyen bir arayüz oluşturulmuştur. Bu kitap formu, sol sayfada metinler, sağ sayfada ise bu metinleri destekleyen illüstrasyonlar yer alacak şekilde dizayn edilmiştir (Resim 4.61)

Resim 4.61. Okuma eyleminin gerçekleştirileceği kullanıcı arayüzünün konsept ve tasarım sürecine ilişkin bir taslak görsel

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu sayede, kitap kavramı bağlamında geleneksel ve dijital arasında bir köprü kurulması amaçlanmıştır. Ayrıca, basılı ve dijital ortamlar arasındaki noktalara da dolaylı yoldan temas edilmesi hedeflenmiştir (Resim 4.62).

Resim 4.62. “Okumaya Başla” butonuna tıklanmasının ardından açılacak sayfaya ait bir örnek kullanıcı arayüzü görüntüsü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Okuma sayfası açıldığında, proje metni bağlamında tasarlanmış olan illüstrasyonların mürekkep şeklinde yavaşça ilgili sayfaya yayılması sağlanmıştır. Metinler de benzer şekilde yavaşça belirginleşerek okuyucunun dikkatini çekmesi ve okuma sürecini daha

etkili kılması amaçlanmıştır. Ayrıca, projenin amacı doğrultusunda, metnin önemi ve ciddiyeti de vurgulanmak istenmiştir. İlgili metinlerin görsel uyumunu ve okunabilirliğini artırmak amacıyla, tasarımda Times New Roman gibi klasik bir font kullanılmış ve söz konusu metnin içeriğiyle uyumlu bir görsel dil oluşturulmuştur. Metinler, sesli okuma özelliğiyle de desteklenmiş ve metinler seslendirildiği sırada o an hangi sözcük okunuyorsa o kelimenin altı, fosforlu bir kalemle çiziliyormuş gibi vurgulanarak görsel bir etkileşim sağlanmıştır. Bu yaklaşımla, kullanıcılara hem işitsel hem de görsel bir rehberlik sunarak okuma deneyiminin zenginleştirilmesi amaçlanmıştır (Resim 4.63).

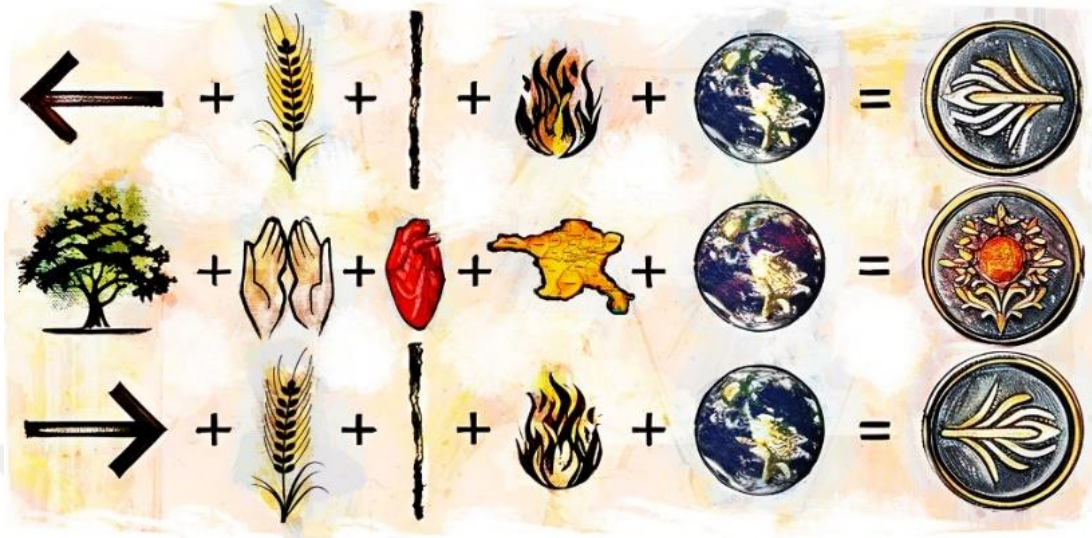

Resim 4.63. “Okumaya Başla” butonuna tıklanmasıyla erişilen sayfanın arayüz tasarımı ve işleyiş sürecini gösteren bazı görüntüler

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu sayfada, metin ve illüstrasyonlar, kitabın ortasında yer alan dikey bir çizgiyle ayrılmıştır. Bu dikey çizgi, sayfaların birleşim noktasını simgelemiş ve doğal bir geçiş çizgisi gibi işlevi görmüştür. Bu çizginin hemen altında, sayfanın alt kısmında üç adet buton yer almıştır. Bu butonlar, “Geri”, “Ana Sayfa” ve “İleri” olmak üzere, kullanıcıların kolaylıkla etkileşimde bulunabileceği ve etkileşimli e-kitabın farklı bölümlerine/sayfalarına geçiş yapmalarını sağlayacak şekilde tasarlanmıştır. Tasarımda, metin ve illüstrasyonların dengeli bir şekilde yerleştirilmesi, görsel uyumu desteklerken; butonların konumlandırılması, sayfanın işlevsel anlamda da kullanıcı dostu olmasını amaçlamıştır. Butonlar, Hacı Bayram-ı Veli’nin hüviyeti, öğretileri ve

onunla ilişkilendirilen semboller göz önünde bulundurularak, biçim, içerik ve işlevsellik açısından yapılan eskizler sonucu şekillendirilmiştir (Resim 4.64).

Resim 4.64. “İleri”, “Ana Sayfa” ve “Geri” butonlarına yönelik tasarım, konsept ve fikir geliştirme aşamalarına yönelik bir örnek görsel

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu tasarım sürecinde, Hacı Bayram-ı Veli'nin ilim, irfan ve manevi doktrinlerini simgeleyen unsurların, stilize edilerek bütünlüklü bir şekilde yansıtılması hedeflenmiştir. Bu stilizasyon, ilgili butonların ikonografik bir yalınlıkla yorumlanmasını sağlamış ve bu sayede, görsel sadelik ile derin anlamlar arasındaki denge, yakalamaya çalışılmıştır.

Bu bağlamda, kullanıcıların bir önceki sayfaya dönüş yapmalarını sağlayan “Geri” butonunda, ok işareti, buğday başakları, tarihî dönemlerde Anadolu'daki manevi önderleri betimlemek için sıkça kullanıldığı gözlemlenen değnek sembolü ve ateş motifine yer verilmiştir. Bu öğeler, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatındaki derin anlamlar ve felsefi bakış açısıyla ilişkilendirilerek tasarım sürecine dahil edilmiştir. Örneğin, buğday başakları ve ateş, hem ekmek gibi temel bir nimeti hem de Somuncu Baba ile birlikte Hacı Bayram-ı Veli'nin öğretilerindeki derinlikli bir yaklaşımı simgelemiştir. Bu yaklaşım, felsefi bir açıdan ele alındığında, ekmeğin pişirilebilmesi için buğdayın, unun ve ateşin sırrına ermek gerektiği, dolayısıyla bir insanın kendi manevi olgunlaşma yolculuğunda hakikate erişebilmesi için bir dönüşümden geçmesi gerektiği, “pişmeden önce pişmek” gerektiği öğretisi vurgulanmıştır. Bu düşünce, hayatı boyunca kendisini ve çevresini olgunlaştırma ve kemâle erdirme yolunda adımlar atan Hacı Bayram-ı Veli'nin manevi anlayışını sembolize etme gayesini

taşımıştır. Ateşin saflaştırıcı ve dönüştürücü gücü, dünya formu ile birleştirilerek evrensel bir anlam yüklenmiş ve bu anlam, “Geri” butonunun dış kısmında yuvarlak bir çerçeveye betimlenmiştir. Ayrıca, butonun merkezinde yer alan değnek motifi, yatay bir pozisyonda kullanılarak hem geçmişe dönüşü hem de bu dönüşteki manevi rehberliği simgelemiştir. Değneğin yanında yer alan buğday kılıçıkları ve ateş saçakları, bu dönüşümün sembolik yansımalarını oluşturmuştur. “İleri” butonunda ise, “Geri” butonundaki öğeler korunarak yalnızca yön değiştirilmiş ve bu şekilde ileriye yönelik bir hareket fikri görselleştirilmiştir. Öte yandan, “Ana Sayfa” butonunun tasarımında kullanılan görsel dil de “İleri” ve “Geri” butonlarının tasarım sürecindeki paralel bir anlayışı yansıtacak şekilde oluşturulmuştur. Bu bağlamda, ağaç, dua için semaya açılan eller, kalp organı, Ankara haritası ve dünya formu gibi semboller, Hacı Bayram-ı Veli’nin manevi öğretilerini ve yaşam felsefesini görsel bir bütünlük içinde ifade etmek amacıyla bir araya getirilmiştir. Örneğin, “Anasayfa” butonunun tasarımının merkezinde yer alan kırmızı tonlarındaki dairesel form, kalbi simgelemiştir. Kalp, burada sadece biyolojik bir organ değil, aşkın ve ilahi sevginin kaynağı, insanın özü ve yaratılışın sırrına açılan bir kapı olarak tasvir edilmiştir. Böylece, Hacı Bayram-ı Veli’nin doktrinlerinde sıkça vurgulanan “gönül” kavramına, “nefsi tezkiye, kalbi tasfiye” etmenin önemine ve dolayısıyla aşkın yolculuğuna güçlü bir şekilde gönderme yapılmaya çalışılmıştır. Bu formun üzerinde yer alan harita motifiyle ise Ankara’nın manevi dokusuna, Hacı Bayram-ı Veli’nin bu coğrafya ile olan ayrılmaz bağına ve onun bu coğrafyadan tüm Anadolu geneline yayılan etkilerine işaret edilmek istenmiştir.

Resim 4.65. Navigasyon butonlarının renklendirme sürecine ilişkin bir görüntü

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Öte yandan, “Ana Sayfa” butonundaki semaya açılan eller imgesi ise, insanın Yaradan’a yönelişini, teslimiyetini ve dua ile içsel bir bağ kurma arayışını simgelemiştir. Bu eller, insanın dünya hayatındaki maddi varoluşun ötesine geçerek ilahi huzura erişme çabasını ve içsel yolculuğunun derin bir ifadesini ortaya koymuştur. Akabinde, ellerin birleştiği noktada, ağaç ile bütünleşen bir tasarım anlayışı yer almıştır. Bu yerleşim, insanın duaları ve maneviyatıyla kök salarak ilahi bilgiye ve hikmete ulaşma sürecini sembolize etmiştir. Ağacın dalları, semaya uzanan ellerle bir bütünlük oluşturmuştur ve bu bütünlük, insanın manevi kökenlerinden aldığı güçle yükselmesini, bilgeliğe ve ilahi olgunluğa erişmesini ifade etmiştir. Bu bağlamda, eller ve ağacın birbirine entegre bir biçimde varlık göstermesi, insanın dua ile kendi iç yolculuğunda meyve veren bir varlık haline geldiğini ve Yaradan’a olan bağlılığını bütüncül bir biçimde tasvir etmiştir. Dolayısıyla, “Geri”, “Ana Sayfa” ve “İleri” butonlarında dünya formunun kullanımı, tasarımın evrensellik ve bütünlük anlayışını vurgulamış; mavi renk ise huzur ve sonsuzluk gibi anlamlarla görsel bir derinlik sağlamıştır. Bunun yanı sıra, özellikle “Ana Sayfa” butonunda yer alan kalp motifi haricinde, Anadolu kültürüne özgü toprak ve altın tonları tasarıma görsel bir kimlik kazandırmış ve ilgili projenin kullanıcı arayüzü tasarımındaki kültürel bağlamı güçlendirmiştir. Bununla birlikte, kullanıcılar butonlarla etkileşime geçtiğinde, hafif bir göçük hissi oluşturacak bir tasarım yaklaşımı benimsenmiştir. Bu dokunsal geribildirim, kullanıcı deneyimini zenginleştirmek ve fiziksel bir etkileşim hissi

yaratmak amacıyla tasarlanmıştır. Diğer yandan, okuma eylemi sırasında veya kullanıcı ilgili butonlarla etkileşimde bulunmadığında ise, butonların sabit bir mevkide durduğu statik yapısından uzaklaştırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, butonlara dinamik bir görsel hareketlilik kazandırılarak, durağanlık yerine sürekli bir canlılık hissi uyandırılmıştır. Özellikle butonların iç kısmında yer alan ve döngüsel şekilde hareket eden ateşimsi form, bu dinamizmin temel unsuru olarak öne çıkmıştır. Bu hareket, sadece estetik bir görsel unsuru temsil etmekle kalmamış, aynı zamanda Hacı Bayram-ı Veli'nin öğretilerindeki sürekli değişim ve gelişim felsefesine atıfta bulunarak, arayüzün kullanıcıya bu derinliği hissettirmesini sağlamıştır. Ateşimsi form, butonların salt birer navigasyon aracı olmasının ötesinde, projeye tarihî ve felsefî bir bağlam kazandıran aktif bir unsur haline gelmiştir. Bu işleyişin bir örneği, aşağıda Resim 4.66'da sunulmuştur.

Resim 4.66. Butonlardaki ateşimsi formun dinamik yapısını ve döngüsel işleyişini yansıtan kesitlerden bazıları

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu tür görsel yaklaşımlar, Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatını ve doktrinlerini odağına alan etkileşimli e-kitap projesinin ilk bölümünün tematik yapısını kayda değer bir şekilde desteklemiştir. Bu sayede, projenin hem tarihî bağlamını güçlendiren hem de kullanıcı deneyimini zenginleştiren bütüncül bir tasarım anlayışı ortaya konmuştur. Bu anlayış doğrultusunda, tasarım sürecinde temel tasarım ilkeleri ile biçim, içerik ve

işlevsellik arasındaki ilişki titizlikle ele alınmış ve projeye hem içerik hem de görsel ve işitsel tasarım açısından güçlü bir temel kazandırılmıştır.

Bu bütünsel yaklaşımlar çerçevesinde, kullanıcı etkileşimini daha etkin hale getirmek amacıyla, ekranda, kullanıcılara etkileşimli öğelerin bulunduğu alanlar hakkında bilgi vermek ve bu alanları göstermek amacıyla her sayfada etkileşim unsurlarını vurgulayan halkaların yer alması sağlanmıştır. Bu halkaların, ilgili sayfa açıldıktan sonra 10 saniye boyunca görünür olacak şekilde ayarlanmıştır (Resim 4.67).

Resim 4.67. Ekranda, kullanıcıların etkileşimli alanları fark edebilmesi için tasarlanmış halkaların işleyişine dair bir görsel

Kaynak: Kişisel Arşiv.

Bu süreçte, illüstrasyon, animasyon, etkileşim, ses ve müzik tasarımıyla birlikte kullanıcı arayüzü, tipografi ve sunum tasarımı gibi unsurlar, projeyi hem estetik hem de işlevsel açıdan destekleyecek biçimde detaylı bir şekilde geliştirilmiştir. Tüm bu unsurlar, projenin tarihî bir atmosfer sunarken modern bir kullanıcı deneyimi sağlamasını da mümkün kılmıştır. Dolayısıyla, “Tarihte İz Bırakanlar” bağlamında geliştirilen ve ilk bölümü Hacı Bayram-ı Veli’ye odaklanacak şekilde tasarlanan etkileşimli e-kitap projesi, biçim, içerik ve işlevsellik dengesi başarıyla sağlanarak, kullanıcıları hem tarihin dokusuna taşıyan hem de çağdaş bir deneyim sunan bir tasarım anlayışıyla büyük ölçüde tamamlanmış ve kullanıma sunulmak üzere hazır hale getirilmiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tarih boyunca yüz milyarlarca insan arasından, yalnızca çok azı, yaşamlarındaki hedef ve idealleri doğrultusunda ölümsüzlüğe erişmeyi başaramıştır. Bu kişilerin her biri, bilim, siyaset, sanat, kültür, din veya felsefe gibi kendi alanlarında insanlık tarihine damgasını vurmuş ve insanlığın kolektif hafızasında unutulmaz izler bırakmıştır. Onlar, günümüz modern dünyasında öne çıkan takipçi ve beğeni sayıları, sponsorluk anlaşmaları ya da sosyal medyadaki hesap doğrulama rozetleri gibi geçici ölçütler veya yüzeysel göstergelerle değil, insanlık tarihine damgasını vuran derin ve anlamlı eylemleriyle hak ettikleri itibarı kazanmış ve tarih sahnesinde seçkin bir azınlık olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu seçkin grubun içinde yer alan bazı tarihî şahsiyetler ise, sahip oldukları nitelikler ve ulaştıkları ölümsüzlükle yalnızca yaşadıkları döneme değil, aynı zamanda geleceğe de etki etmiş; ait oldukları ulusun kimlik ve kültür yapısının temel yapı taşları haline gelmişlerdir. Onlar, kuşaklar arası kültürel sürekliliğin zeminini oluşturmuş ve toplumun müşterek belleğinde kalıcı izler bırakmışlardır. Bu izler ise, yalnızca mensubu oldukları topluluklar için birer örnek teşkil etmekle kalmamış; aynı zamanda, toplumların tarihî ve kültürel miraslarını koruma ve gelecek kuşaklara aktarma sorumluluğunu da hatırlatan değerler olarak önemli bir işlev üstlenmişlerdir.

Bu bağlamda, Türk milleti gibi zengin bir tarihî ve kültürel mirasa sahip olan toplumların, bu sorumluluğun bilinciyle hareket etmeleri ve sahip oldukları birikimi kuşaklar arası aktarımda daha bilinçli bir yaklaşım sergilemeleri büyük önem taşımaktadır. Zira, Türk milletinin tarihî ve kültürel mirası, yüzyıllar boyunca biriken bilgi, tecrübe ve kadim değerlerin senteziyle şekillenmiştir. Türk milletinin tarih sahnesine çıkardığı pek çok önemli şahsiyet yalnızca ulusal değil, aynı zamanda evrensel ölçekte de izler bırakmış; toplumsal gelişmelere katkı sağlamış ve tarihin seyrini değiştiren pek çok tarihsel olay ve olgulara öncülük etmiştir. Bu durum, Türk milletinin tarihî ve kültürel mirasının, hem ulusal kimlik açısından derin bir anlam taşıdığını hem de evrensel boyutta büyük bir zenginlik sunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu mirasın korunması, yaşatılması ve gelecek kuşaklara doğru bir şekilde aktarılması, Türk milletinin tarihî ve kültürel sorumluluklarının en önemli parçalarından birini oluşturmaktadır.

Öyle ki, Türk milleti, tarihsel süreç boyunca etrafındaki karanlıkları aydınlatmak adına adeta bir mum gibi eriyerek fedakârlık gösteren pek çok önemli şahsiyet yetiştirmiş ve hem kendi tarihine hem de dünya tarihine ve medeniyetine yön veren kahramanlar ortaya çıkarmıştır. Bu olgu, Türk milletinin tarihî ve kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş, söz konusu miras ise toplumun geleceğini şekillendiren ve onu daha aydınlık yarınlara taşıyan temel unsurlar arasında yer almıştır. Bu bağlamda, geçmişten gelen köklerinden güç alan bir millet, geleceğe güvenle bakabileceği gibi, etrafını aydınlatmak için bir mum gibi eriyen kahramanlarını nesillerine aktaran bir millet de kahraman evlatlar yetiştirme potansiyeline sahip olabilmektedir. Şüphesiz ki, Türk milleti de nesillerine ışık tutan derin ve ilham verici bir tarihsel ve kültürel mirasa ev sahipliği yapmaktadır. Bu husus, bir milletin tarih boyunca karşılaştığı zorlukları nasıl aştığını, nasıl büyük medeniyetler kurduğunu ve dünyaya nasıl yön verdiğini gösteren bir hazine niteliği taşımaktadır. Bu mirası koruyup yaşatmak ve gelecek kuşaklara aktarmak, Türk milletinin en temel sorumlulukları arasında yer almaktadır. Bu sorumluluğun büyük bir disiplin ve özveriyle yerine getirilmesi, geçmişine, kültürüne ve değerlerine saygı duyan, millî benlik ve tarih bilinciyle donanmış aydın nesillerin yetişmesine imkân tanımaktadır. Ancak, günümüz dijital çağında tarihî ve kültürel sorumlulukların gereği gibi yerine getirilmesi, geçmişle kıyaslandığında çok daha büyük bir çaba, özveri ve bilinç gerektirmektedir. Nitekim, bu gereklilik doğrultusunda, tez kapsamında ulaşılan bazı gözlemler ve sonuçlar sathi bir biçimde aşağıda belirtilmiştir:

Günümüzde hızla değişen toplumsal yapılar ve küresel ölçekteki sosyokültürel dönüşümlerin, tarihî değerler ve kültürel kimlikler üzerinde güçlü bir tehdit oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu durumun, tarihî ve kültürel mirasın korunması ile gelecek kuşaklara aktarılmasının günümüzdeki önemini daha da artırdığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, dijital çağın, bireylerin tarihî köklerinden uzaklaşma eğilimini güçlendirdiği ve bunun millî bilinçte zayıflamalara yol açabileceği kaygıları giderek artmaktadır. Bu süreçte, Türk tarihî şahsiyetlerinin sunduğu öğretilerin ve onların tarihsel süreçte üstlenmiş oldukları kilit rollerin, bugünün dünyasındaki millî kimlik krizlerine karşı güçlü çözüm önerileri sunabileceği değerlendirilmektedir. Zira, dijital medya ve küresel iletişim ağlarının bireylerin kimlik algılarında yüzeyselleşmeye yol açtığı ve kültürel aidiyetin zayıflamasına neden olduğu da görülmektedir. Bu gelişmelerin, bireylerin tarihî ve kültürel köklerinden kopmasına ve

millî bilinçten uzaklaşmasına neden olabileceği değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, tarih bilincinin yüzeyselleşmesi ve genç nesillerin tarihî şahsiyetleri yeterince tanımadığı ya da bu şahsiyetlerin tarihsel ve kültürel önemini gereğince kavrayamadığı endişesi de öne çıkmaktadır. Ancak, tarihî şahsiyetlerin ve onların biyografilerinin ardındaki toplumsal dinamiklerin doğru anlaşılmasının, bu gibi sorunlarla başa çıkmada kilit bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Genç nesillerin tarihî ve kültürel mirası koruma bilincini kazanmalarında, bu şahsiyetlerin biyografilerinin sunduğu öğretilerin ve içerdikleri değerlerin büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, tarihî dizi ve film projelerinin tarihî şahsiyetleri ve olayları doğru yansıtmakta yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Reyting kaygılarıyla yönlendirilen bu tür projelerin, tarihî şahsiyetlerin temel niteliklerini zayıflattığı, onları gerçek tarihî bağlamlarından kopardığı ve topluma yanıltıcı örnekler sunduğu fark edilmektedir. Sinema ve televizyonun kitleler üzerindeki derin etkisi dikkate alındığında, bu tür yanlış tarihî anlatıların bireylerin gerçek tarihî bağlamdan uzaklaşmasına yol açarak, tarihî kimliğe yabancılaşma sürecine hız kazandırabileceği öngörülmektedir. Bu noktada, tarihî olayların ve şahsiyetlerin medyada doğru ve tutarlı bir şekilde aktarılmasının, millî benlik ve tarihî şuurun muhafaza edilmesi ve güçlendirilmesi açısından da büyük bir önem arz ettiği anlaşılmaktadır. Öte yandan, tarihî bilincin oluşumu ve korunmasının, özellikle genç nesillerin dijital ortamlarda maruz kaldığı içeriklerin niteliği ile de doğrudan ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Dijital medyada genç bireylerin karşılaştıkları içeriklerin, kimlik ve kültürel aidiyetleri üzerinde belirleyici bir etkisi bulunduğu, yüzeysel veya kurgusal figürlerin popüler kültür aracılığıyla sunulmasının, genç nesiller üzerinde yanlış rol modelleri benimseme riskini artırdığı gözlemlenmektedir. Bu durumun kimlik krizlerini derinleştirdiği ve millî kahramanlar yerine popüler figürlerin ön plana çıkmasıyla tarihî şahsiyetlerin güçlü rol modeller olarak algılanmasını engellediği değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda, tarihî şahsiyetlerin toplum üzerindeki olumlu etkilerinin azaldığı ve tarihî bilincin zarar gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca, günümüzde belirli tarihî şahsiyetler arasındaki karşılaştırmalar ve sert eleştirilerin, ecdada, tarihî mirasa ve ilgili şahsiyetlere duyulması gereken saygıyı azalttığı ve toplumda kutuplaşmaların artmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, özellikle Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemleri üzerinden yapılan ayrıştırmaların ve bu dönemlere ait şahsiyetlerin hüviyetleri temelinde şekillendirilen tarihsel ve siyasal grupların, millî

tarih anlayışını, kültürel aidiyeti ve millî birlik ile beraberlik duygusunu zayıflattığı ve toplumsal uzlaşya ciddi bir tehdit oluşturduğu değerlendirilmektedir. Bu durumun, tarihî şahsiyetlerin anlam ve önemini daraltarak geçmişin olumlu katkılarının göz ardı edilmesine de neden olduğu düşünülmektedir. Nitekim, tarihî şahsiyetlerin kendi dönemlerinin sosyal, kültürel ve politik bağlamları içinde değerlendirilmesinin ve ilgili tarihî süreçlerin bütüncül bir şekilde ele alınmasının, tarihî ve kültürel mirasın korunması ile toplumsal birlik ve beraberliğin güçlendirilmesi açısından olumlu sonuçlar doğurabileceği ileri sürülmektedir.

Tez kapsamında ulaşılan bu ve benzeri gözlemler ışığında, günümüzde tarihî şahsiyetlerin doğru ve bilinçli bir şekilde aktarılması ve bu mirasın dijital çağın gerekliliklerine uygun olarak nesiller arası sağlam bağlar kuracak şekilde işlenmesinin, yalnızca millî tarih, kimlik ve benlik açısından değil, toplumsal gelişim ve dayanışma açısından da elzem olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, dijital çağda tarihî şahsiyetlerin aktarımı hususu üzerinde durmak, Türk tarih büyüklerini öne çıkarmak ve bu büyüklerin mirasını özenle işleyerek nesillere aktarmak yalnızca onların hüviyetleri ve doğumlarından vefatlarına kadar yaptıkları eylemler ile sınırlı kalmamaktadır; aynı zamanda, nesillerin bu şahsiyetlerin çeşitli yaşam deneyimlerine tanıklık ederek onları rol model olarak benimsemeleri, millî benlik ve tarih şuurunu kazanmaları, millî, manevi ve ahlaki kazanımlar elde etmeleri açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Bu kazanımlar, gençlerin çeşitli içgörüler geliştirmelerine ve bu içgörülerden güçlü mesajlar çıkarmalarına yardımcı olarak bugünü ve geleceği için daha sağlam bir temel oluşturmalarını sağlayacaktır. Dolayısıyla, Türk kültür ve medeniyetindeki tarihî şahsiyetlerin aktarımı, yalnızca onların hayat hikâyelerinin kronolojik bir özetini sunmaktan ibaret değildir. Bu şahsiyetlerin biyografileriyle birlikte, yaşamlarının ardında yatan toplumsal dinamikler ve üstlendikleri kilit roller, onların yalnızca kendi milletine değil, tüm insanlığa umut olabilecek güçlü öğretiler barındırdığını ve derin bir bilgelik ile rehberlik sunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Örneğin, Hacı Bayram-ı Veli'nin hocası Somuncu Baba, “şöhret afettir” ilkesini benimsemiş; ün ve şöhret arayışının bireylere her zaman olumlu sonuçlar getirmediğini vurgulamış, halka egonun ve bencilliğin getirdiği olumsuzluklardan kaçınmalarını, daha paylaşımcı bir ruha sahip olmalarını ve doğru yolu bulmalarını öğütlemiştir. O, yüksek derecede ilmi birikime sahip olmasına rağmen bu ilmi

birikimini doğrudan değil, mütevazı fırınında pişirdiği ekmeklerin tadı ile halka ulaşarak dolaylı yoldan öne çıkarmış ve ilmi vasfını halktan gizlemiştir. O, insanların asıl değerlerinin ve niteliklerinin, kendi içlerindeki erdemlerde ve paylaşımcılıkta yattığını vurgulamıştır. Dolayısıyla Somuncu Baba'nın bu tutumu, bugünün nesillerinin sosyal medya popülerliği ile kendini ifade etme isteklerine veya toplumsal baskı ve medya etkisi gibi çeşitli faktörlerle şekillenen şöhret arayışlarına karşı güçlü bir eleştiri getirir niteliktedir. Öte yandan, tez kapsamında temas edilen, Somuncu Baba'nın Hacı Bayram-ı Veli'ye, Hacı Bayram-ı Veli'nin Akşemseddin'e, Akşemseddin'in Fatih Sultan Mehmet'e manevi rehberlik sağladığı tarihsel süreç ise İstanbul'un fethine uzandığı gibi, günümüz öğretmen ve öğrenci ilişkilerine de atıfta bulunur nitelikte yerini almaktadır. Bilindiği üzere, Somuncu Baba, Hacı Bayram-ı Veli'nin; Hacı Bayram-ı Veli, Akşemseddin'in; Akşemseddin ise yeni bir dönemin kapılarını aralayan Fatih Sultan Mehmet Han'ın hocası olmuştur. Bu tarihsel bağ, günümüz eğitim ve öğretim süreçlerinin köklü ve süreklilik arz eden doğasını gözler önüne sererken, aynı zamanda geçmişin değerleriyle günümüz pedagojisini nasıl şekillendirdiğine dair de önemli ipuçları sunmaktadır. Zira bir öğretmen, yalnızca alanında aldığı diplomalar doğrultusunda öğrencilere yol göstericilik yapmakla sınırlı değildir. Yasaların öğretmenlere verdiği her türlü yetki ve sorumluluk, gerçekten öğretmenlik vasıflarına sahip olmayı gerektirmektedir. Bir öğretmen, öğrencilere yalnızca derslerle ilgili bilgi vermekle sınırlı kalmamalıdır; aynı zamanda onları hayata dair önemli öğretilerle donatmalı ve bu öğretileri yalnızca ders saatlerinde değil, aynı zamanda gençlerin okul dışındaki yaşamlarında da uygulamalarına yardımcı olmalıdır. Bu bağlamda, kutsal bir mesleği icra eden öğretmenler, yalnızca öğrencilere bilgi aktaran kişiler değil, aynı zamanda onların kişisel gelişimine de katkıda bulunan ve geleceğin toplumunu şekillendirecek olan gençlere rehberlik yapan önemli bireylerdir. Bu sebeple Başöğretmen Gazi Mustafa Kemal Atatürk, toplumun bekası ve ihyası için sayısız çaba sarf etmenin yanı sıra gençlik konusuna da özel bir önem atfetmiş, gençliğe yönelik önemli mesajlar iletmış ve onlara birçok değeri aşılamıştır. Atatürk'ün bu tutumu, yazdığı Gençliğe Hitabesi ile daha da ön plana çıkmıştır. Bu hitabe, Türk gençliğini sorumluluk sahibi, bilinçli ve dinamik bir nesil olarak konumlandırırken, aynı zamanda onların toplumsal sorunlara duyarlılık göstermeleri ve gerektiğinde ülkenin bekası için inisiyatif alacak bir iradeye sahip olmaları gerektiğini de açıkça ortaya koymaktadır. Ancak, günümüz gençlerinin tarihi

şahsiyetlerin söz konusu öğretilerini derinlemesine kavrayabilmesi, bu değerleri hayatlarına entegre edebilmesi ve ilgili tarihî şahsiyetlerin biyografilerinde saklı toplumsal dinamikler ile kilit rollerin doğru bir şekilde anlaşılabilmesi, geleneksel öğretim yöntemlerinin ötesine geçilerek dijital çağın sunduğu yeni medya araçları ve teknolojik imkanlarla desteklenmelidir. Nitekim, tarihî şahsiyetlerin biyografileri, onların hüviyetlerini ve yaşadıkları dönemin tarihî gelişmelerini yansıttıkları kadar, aynı zamanda ait oldukları toplumun kültürel ve sosyal yapısının önemli dinamiklerini de ortaya koyan önemli kaynaklar niteliğindedir.

Bu kapsamda geliştirilen *Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli* adını taşıyan etkileşimli elektronik kitap projesi, dijital çağın dinamiklerine hâkim olan genç neslin yoğun olarak bulunduğu dijital mecralarda tarihî şahsiyetleri genç nesillerle en etkili şekilde buluşturma ve bu bağlamdaki girişimlerin artırılması gerektiğine yönelik farkındalık uyandırma hedefiyle atılacak önemli adımlardan birini temsil etme gayesi taşımıştır. Bu doğrultuda, ilgili proje dijital dünyada tarihî şahsiyetlerin aktarılmasına yönelik yeni yaklaşımlar geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu gaye, günümüz gereksinimlerine uygun olarak, çağdaş teknolojik araçlar ve yöntemler üzerinden vurgulanmıştır. Zira Türk mutasavvıf ve şair Hacı Bayram-ı Veli örneği üzerinden yürütülen ilgili proje, elde edilen verilere dayalı yorumlama ve dönüştürme işlevi görerek, yalnızca onun hayatını değil, ilerleyen süreçlerde Türk tarihine yön vermiş diğer önemli şahsiyetlerin yaşamlarını da kapsayacak şekilde genişletilebilen bir yapıya sahip olmuştur. Bu genişletilebilir yapı, söz konusu projenin dinamik bir şekilde yürütülmesine olanak tanırken, ilerleyen süreçlerde farklı tarihî şahsiyetlerin de ilgili projeye dahil edilmesi için güçlü bir temel oluşturmuştur. Bu sebepten ötürü, *Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli* adlı etkileşimli elektronik kitap projesi, “uygulama” yerine “gerçekleştirilmesi istenen tasarı” ifadesine karşılık gelen “proje” kavramıyla lanse edilmiştir (TDK, 2023). Öyle ki, bir proje, genellikle daha geniş kapsamlı bir çalışmanın parçası olarak değerlendirilen ve çok yönlü bileşenler barındıran, farklı disiplinlerden uzmanların katılımını gerektiren disiplinler arası bir süreçtir. Bu açıdan bakıldığında, ilgili projenin süreci, tarihî şahsiyetlerin yaşamlarına dair bilgilerin titizlikle derlenmesi ve görsel sunumları, seslendirmeleri, yazınsal ve görsel unsurların animasyonları ve kullanıcı etkileşimleri gibi geniş bir uzmanlık yelpazesini kapsamaktadır. Lakin, ilgili proje süreci, çok sayıda uzmanın katkısından ziyade, tez danışmanının koordinasyonunda, yalnızca tezi yazan kişi/tez yazarı

tarafından yürütüldüğü için, söz konusu sürecin etkin ve verimli bir şekilde ilerleyebilmesi ve tarihî mirasın doğru ve bütünlük içinde iletilmesi amacıyla, ilgili süreçte çeşitli etkenler göz önünde bulundurularak, bir Türk tarih büyüğüne yer verilmiş ve projenin kapsamı “Tarihte İz Bırakanlar” ifadesinin yanına “Hacı Bayram-ı Veli” sıfatı eklenerek daraltılmıştır.

İlk aşamada yalnızca iOS ve Android işletim sistemlerine sahip taşınabilir cihazlar için geliştirilmesi planlanan bu proje, Google Play ve App Store platformlarında yayınlanmak üzere tasarlanmıştı. Ancak, ilerleyen süreçte daha geniş bir kullanıcı kitlesine ulaşmak amacıyla projenin tarayıcı tabanlı bir uygulama olarak sunulmasının daha uygun olacağına karar verilmiştir. Bu nedenle, başlangıçta mobil uygulama olarak planlanan proje, tarayıcı tabanlı bir platforma dönüştürülerek daha geniş bir kitleye erişim sağlamayı hedeflemiştir. Proje, gelecekte farklı disiplinlerden uzmanların katkılarıyla geliştirilmeye, mevcut eksikliklerin giderilmesine ve kullanıcı geri bildirimlerine göre güncellenmeye uygun esnek bir yapıda tasarlanmıştır. Böylece, proje yalnızca Samsung Galaxy ve Apple iPad gibi belirli mobil cihazlara erişimi olan kullanıcılarla sınırlı kalmamış, ağ bağlantısına sahip mobil ve masaüstü bilgisayarlar üzerinden de kolayca erişilebilir hale getirilmiştir. Bu erişim kolaylığı, projeye dair geri bildirimlerin daha geniş bir kullanıcı kitlesinden alınmasına olanak tanımış ve bu geri bildirimler doğrultusunda gelecekte yapılacak iyileştirmeler için güçlü bir zemin oluşturmuştur.

Projenin geliştirilme sürecinde elde edilen bulgular, geleneksel içerik formatlarından ayrılan ve yenilikçi bir yöntem benimseyen *Tarihte İz Bırakanlar: Hacı Bayram-ı Veli* adlı etkileşimli elektronik kitabın, özellikle genç bireyler başta olmak üzere, farklı kullanıcı grupları üzerinde de olumlu etkiler yarattığını ortaya koymuştur. Projenin, Hacı Bayram-ı Veli’nin tarihsel ve kültürel mirasını daha derinlemesine anlama ve değerlendirme imkânı sunduğu, uzman değerlendirmeleri ve kullanıcı geri bildirimleri ile de desteklenmiştir. Özellikle proje kapsamında kullanılan illüstrasyonların, Hacı Bayram-ı Veli’ye dair bilgilerin anlaşılmasına önemli ölçüde katkı sağladığı ve bu görsellerin, kullanıcıların tarihî şahsiyetin fiziksel görünümü, yaşadığı dönem, hayatı ve bıraktığı miras hakkında daha derin bir anlayış geliştirmelerine yardımcı olduğu gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, burada vurgulanması gereken önemli bir nokta, Hacı Bayram-ı Veli gibi resmî bir görsel tasviri günümüze ulaşmamış tarihî

şahsiyetlerin fiziksel görünümünden ziyade, topluma olan katkıları, eylemleri ve bıraktıkları mirasın daha büyük bir öneme sahip olduğudur. Proje geliştirilirken, Hacı Bayram-ı Veli'nin olası fiziksel görünümüne dair farklı yorumlamaların bulunduğu görülmüştür. Fakat hem basılı hem de dijital medyada farklı tasvirlerle sahip bu tür tarihî şahsiyetlerin fiziksel temsilleri sanatçıların yorumuna göre değişiklik gösterse de değişmeyen yegâne unsur, onların Türk tarihî ve medeniyetine yön veren eylemleri, topluma olan katkıları ve mirası olmuştur. Bu proje bağlamında, gençlerin Hacı Bayram-ı Veli'yi, onun hüviyetini ve mirasını daha somut bir şekilde algılayıp içselleştirebilmeleri amacıyla, güvenilir kaynaklar ve dikkatli gözlemlerden azami ölçüde faydalanılmıştır. Bu doğrultuda, kapsamlı istişarelerin ardından onun görsel bir temsili titizlikle oluşturulmuştur. Bu yaklaşım, söz konusu projeyi yakından takip eden uzmanlar ve kullanıcılar tarafından da olumlu karşılanmıştır. Ayrıca, bu görsel temsili oluşturma sürecinden önce incelenen illüstrasyon örnekleri ve bu örnekler doğrultusunda gerçekleştirilen uzman görüşleri, Hacı Bayram-ı Veli'nin fiziksel görünümüne yönelik illüstratif yaklaşım ve tasavvur sürecinde ve ilgili proje içeriğinde yer alan illüstrasyonların oluşturulma aşamasında anlamsal bütünlük ve tutarlılık açısından dikkate değer faydalar sağlamıştır. Bu süreçte elde edilen bulguların, görsel verileri yeterli olan ya da olmayan diğer tarihî şahsiyetlerin de görsel olarak aktarımına ve illüstrasyonlardaki olası yansımalarına rehberlik edebileceği bağlamda, literatüre değerli bir katkı sağlayacağı öngörülmüştür. Bununla birlikte, diğer alanlarda olduğu gibi, tarihî şahsiyetlerin aktarımında da görsel ifadelerin rolünün büyük bir öneme sahip olduğu sonucuna varılmıştır.

Literatürde ve dijital medyada Hacı Bayram-ı Veli'nin hayatını ve mirasını görsel olarak ele alan çalışmaların eksikliği göz önüne alındığında, bu projenin ilk adımıyla onun tarihî ve kültürel öneminin, yoğun genç kitlelerin bulunduğu dijital platformlarda yazılı ve görsel unsurlarla temsil edilmesinin; ayrıca bu temsiliyetin, dijital çağın gerekliliklerine uygun olarak etkileşimli ve çoklu ortam bileşenleriyle desteklenerek geniş kitlelere ulaştırılmasının, tarihsel ve kültürel bilincin yayılmasına önemli bir katkı sağlayacağı düşünülmüştür. Bu doğrultuda, Türk tarihinin yalnızca askerî ve siyasî liderlerini değil, aynı zamanda manevî önderlerini de kapsamlı bir şekilde ele almanın gerekliliği ortaya konmuştur. Zira, günümüzde askerî ve siyasî liderlerin etkilerinin daha geniş kitleler tarafından tanındığı, buna karşın Hacı Bayram-ı Veli, Somuncu Baba ve Akşemseddin gibi manevî önderlerin katkılarının, tarihsel ve

kültürel öneminin zaman zaman gölgede kaldığı gözlemlenmiştir. Bu durumun, toplumun tarih ve kültür bilincinde eksikliklere yol açabileceği değerlendirilmiştir. Hatta Mevlâna, Yunus Emre veya Hacı Bektaş-ı Veli gibi manevi şahsiyetlerin daha sık tanındığı ya da anıldığı gözlemlenebilirken, günümüzde Hacı Bayram-ı Veli'nin ve onun temsil ettiği değerlerin aynı ölçüde ön plana çıkmadığı ve bu farkın, yalnızca bir şahsiyetin değil, onun temsil ettiği düşünce ve değerler sisteminin de yeterince kavranamamasına yol açabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bağlamda, tez ve uygulama projesi çerçevesinde örneklem olarak 'Hacı Bayram-ı Veli'nin ele alınmış olmasının, literatüre ve tarihî-kültürel bilincin gelişimine önemli katkılar sağlayacağı; ayrıca, gerekli kurum ve kuruluşların desteğiyle genç bireylerde bu bilincin daha derin bir şekilde yerleşmesine yardımcı olacağı düşünülmektedir. Ancak, dijital medya ve teknolojinin hızla geliştiği günümüz dünyasında, bu ve benzeri projelerin geliştirilebilir, çeşitlendirilebilir ve iyileştirilebilir bir nitelik taşıdığına vurgu yapmak önemlidir. Zira, bugünün dijital çağında, dijital medya ve teknoloji sürekli bir yenilik döngüsü içinde hızla gelişmekte ve bu değişim, tarihî şahsiyetlerin anlatım ve aktarım biçimlerinde de yenilikçi, dinamik ve çağdaş yaklaşımlara yer verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu hususta, gençlerin duyarlılıklarına uygun yenilikçi yaklaşımlar benimsemek; pasif bir bilgi edinme sürecinin ötesine geçerek, onların tarihî şahsiyetlerle olan etkileşimlerini yalnızca tarih ve sosyal bilgiler ders kitaplarıyla sınırlı tutmamak açısından son derece elzemdir. Bu inovatif yaklaşımların, özellikle içinde bulunduğumuz dijital çağda, tarihî şahsiyetlerin fikirlerinin, yaşam öykülerinin ve topluma sağladıkları katkıların çok boyutlu bir şekilde ele alınmasına olanak tanıyabileceği öngörülmektedir. Bu öngörünün ise, tarihî şahsiyetlerin yalnızca salt tarihî varlıklar veya geçmişin bir parçası olarak değil, aynı zamanda günümüz toplumunu etkileyen, tarihî ve kültürel değerlere ışık tutan ve canlılığını sürdüren geleceğin dinamik fikirleri olarak da benimsenmesine teşvik edebileceği değerlendirilmektedir. Zira, Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de belirttiği gibi, "Büyük ölümlere matem gerekmez, fikirlerine bağlılık gerekir". Bu bakış açısı, tarihî şahsiyetlerin düşünce ve fikirlerini, ideallerini ve miraslarını günümüz dijital çağının koşullarına entegre ederek geleceğe taşımanın anlam ve önemine dair farkındalığı artırmayı amaçlayan ve gelecekteki katkılara ve eleştirilere açık bir şekilde ilerlemeye devam edeceği öngörülen ilgili projenin de temel taşı oluşturmıştır. Bu doğrultuda, özellikle genç bireylerin tarihî

şahsiyetlerle kuracakları derin bağlar, onları yalnızca geçmişle değil, aynı zamanda gelecekle de buluşturacak, tarihsel düşünce ve çağdaş yaşam arasında köprüler kurmalarını sağlayacaktır. Sonuç olarak, dijital çağın sunduğu imkânlar ile tarihî şahsiyetlerin aktarımı, yalnızca bir bilgi aktarımından ibaret değil, aynı zamanda toplumsal da bir sorumluluktur. Bu sorumluluk, geçmişten gelen bilgelik ve tecrübeyle birleşerek, daha aydınlık yarınlara doğru emin adımlarla ilerlememize yardımcı olacaktır. Böylece, tarihî şahsiyetlerin doktrinleri ve değerleri ile yoğrulmuş bir toplum, geleceğini daha bilinçli ve güçlü bir şekilde inşa etme fırsatını da yakalayacaktır.

KAYNAKLAR

- Abay, Ö. (2017). *Temel eğitim kurumlarında illüstrasyonun eğitim materyali olarak kullanımı: Tarihte kurulan 16 Türk devletinin illüstrasyonlu materyal örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Abdullah, N., and Gibb, F. (2008). Students' attitudes towards e-books in a Scottish higher education institute: Part 2 Analysis of e-book usage. *Library Review*, 57(9), 676-689.
- Akengin, G. (2012). Sanat dalları arasında etkileşim ve dil. *Karadeniz Araştırmaları*, 33(33), 139-146.
- Akkoyunlu, B., ve Yılmaz, M. (2005). Türetimci çoklu ortam öğrenme kuramı. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(28), 9-18.
- Akkuş, M. (2019). Yanmada derman buldu gönlüm. In S. Atay (Ed.), *İnsan ve medeniyet* (ss. 103-115). Semih Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. Birlik Vakfı Ankara Şubesi.
- Akman, E. (2019). Yerel yönetimlerde dönüştürücü ve etkileşimli liderlik: Isparta Belediyesi çalışanları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), 101-117.
- Aktaş, H. (2016, 25-26 Mayıs). *Modern şairlerin perspektifinden Hacı Bayram-ı Veli felsefesi ve doktrini*. In Uluslararası Hacı Bayram-ı Veli Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2. Editör Prof. Dr. Ahmet Cahid Haksever, 145-186.
- Aktaş, Y. (2023). Selçuklularda engellilerin devlet ve toplumdaki yeri. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 18, 115-146.
- Aktekin, S., ve Çoban, Z. (2012). Tarih derslerinde tarihi film ve dizilerin kullanımına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşleri: Trabzon örneği. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, (13), 141-160.
- Aktı, Ü. (2018). Tarihi şahsiyetler ve mekânların günümüz kolektif tasavvurundaki değeri ve yeri (Kütahya ili örneği). *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 124-148.
- Akyürek, M. (2021). At kuyruğu düğümlemek. *İkiz Kare Dergisi*. 21 Ağustos 2023 tarihinde <https://ikizkare.com/makale/at-kuyrugu-dugumlemek/1557> adresinden erişilmiştir.
- Aldağ, H., ve Sezgin, M. E. (2003). Çok ortamlı öğrenmede ikili kodlama kuramı ve bilişsel model. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(11), 121-135.
- Alp, İ. (1997). Atatürk ve Türk gençliği. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 13(38), 433-450.
- Altınpulluk, H., Lale, Z., Çelik, M., Peri Mutlu, A. ve Büyük, K. (2016). Açık ve uzaktan öğrenme sistemlerinde kullanılan basılı kitaplara ilişkin maliyet analizi: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi örneği. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 2(3), 8-28.
- AnimaTurk Tv. (2019, 02 Mart). *Atatürk - Animasyon Çizgi Film*. YouTube. 09 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=--ZZsLdoPRY> adresinden erişilmiştir.
- Anka Enstitüsü. (2020, 11 Ağustos). *Atatürk ve Enver Paşa*. 18 Kasım 2023 tarihinde <https://ankaenstitusu.com/ataturk-ve-enver-pasa/> adresinden erişilmiştir.

- Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı. (t.y.). *Ankara'nın Manevi Mimarı Hacı Bayram-ı Veli (Numan Bin Ahmed)*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Ankara Büyükşehir Belediyesi. (2011). *Hacı Bayram Camii: Restorasyon çalışmaları*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Annand, D. (2008). *Learning efficacy and cost-effectiveness of print versus e-book instructional material in an introductory financial accounting course*. *Journal of Interactive Online Learning*, 7(2), 152-164.
- Anuradha, K. T., and Usha, H. S. (2006). Use of e-books in an academic and research environment: A case study from the Indian Institute of Science program. *Electronic Library and Information Systems*, 40(1), 48–62.
- Arabacı, İ. B., and Polat, M. (2013). Dijital yerliler, dijital göçmenler ve sınıf yönetimi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(47), 11-20.
- Arda, G. (2019). *Dijitalleşen dünyada grafik tasarımda illüstrasyonun yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Arslan, K. (2019, 11 Mart). *Hep birlikte Türkiye'yiz*. Türkiye Gençlik Birliği. 12 Aralık 2023 tarihinde <https://tgb.gen.tr/serbest-kursu/tarihi-kahramanlar-mi-yaratir-28281> adresinden erişilmiştir.
- Arslan, S. (1996). Atatürk'ün Devlet Adamlığı vasfı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(36), 931-952.
- Aslan, E. (2008). Tarih öğretiminde fotoğraf kullanımı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 82-91.
- Aslan, E. (2020). Tarih öğretiminde görsel kullanımı. *Journal of History School*, (48), 3006-3031.
- Asuka. (2011). *Genghis Khan*. 10 Nisan 2023 tarihinde <https://www.deviantart.com/asuka111/art/Genghis-Khan-268435325> adresinden erişilmiştir.
- Atasoy, S. (2023). *Millî benlik ve kimlik*. Turkish News. 10 Ocak 2024 tarihinde <https://www.turkishnews.com/tr/content/2023/11/29/milli-benlik-ve-kimlik/> adresinden erişilmiştir.
- Ateş, S. (2016). *HedefTuran: Türk Milliyetçiliği Üzerine Zor Zaman Yazıları*. Ankara: Kripto Yayınları.
- Atiker, B. (2009). *Hareketli grafiklerin evrimi ve Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi için bir uygulama örneği*. Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Atsız, H. N. (1931). *Millî Benlik I*. 02 Aralık 2024 tarihinde <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/milli-benlik-1/> adresinden erişilmiştir.
- Atsız, H. N. (1971). Malazgirt'in 900. yıl dönümü ve milli kültür. *Ötüken*, 8(3), 3-5.
- Atsız, H. N. (1972, 15 Eylül). *Türk Büyüklerine Saygı*. 17 Eylül 2023 tarihinde <https://huseyinnihalatsiz.com/makale/turk-buyuklerine-saygi/> adresinden erişilmiştir.
- Atsız, H. N. (2011). *Turancılık, milli değerler ve gençlik*. İstanbul: Ötüken.
- Ayaz, K. M. (2020). *Sosyal bilgiler dersinde tarihi şahsiyetlerin rolüne ilişkin öğretmen görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Aybay, C. (2017). Bilgilendirme tasarımı ve tarihi süreç içerisindeki gelişimi. *The Journal of Academic Social Science*, (45), 488-503.
- Aydemir, Ş. S. (1965). *Tek Adam (1881–1919)* (Cilt 1, 2. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.

- Aydemir, Ş. S. (1976). *Tek Adam (1881–1919)* (Cilt 1, 6. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aydın, A. R. (1996). Çocuğun dini şahsiyet kazanmasında ailenin önemi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(8), 211-220.
- Aydın, K. (2022, 17 Eylül). İnsan olarak tarihi şahsiyet. *Evrım Ağacı*. 12 Aralık 2023 tarihinde <https://evrimagaci.org/blog/insan-olarak-tarihi-sahsiyet-12462?srsitid=AfmBOoqdf4Mz605wkhdBcyRPZQJprja0sNAZXyj5p2Lid0s50GihMZkI> adresinden erişilmiştir.
- Ayni, M. A. (1986). *Hacı Bayram Veli*. İstanbul: Akabe Yayınları.
- Balivet, M. (2011). 1391’de Ankara’da ilahiyat konulu bir münazara: Hacı Bayram Veli ve II. Manuel Paleologos. In A. Pralong (Ed.), *Bizans: Yapılar, Meydanlar, Yaşamlar* (ss. 239-246). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Bandura, A. (1989). Human agency in social cognitive theory. *American Sychologist-American Psychological Association*, 44 (9) 1175-1179.
- Başkan, S. (1998). *Ankara Hacı Bayram-ı Veli Camii ve Türbesi*. Ankara: T. C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Başkent, G. (2010). *Güncel sanat ortamında resim-illüstrasyon etkileşimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Baştan, S. (2009). *Kuramdan uygulamaya etkileşimli iletişim tasarımı*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Baştemur Kaya, C. (2013). *6. sınıf sosyal bilgiler dersi için geliştirilen etkileşimli elektronik kitabın öğrenci başarısı üzerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Batı, U. (2019). *Reklamın dili*. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım.
- Batman İl Millî Eğitim Müdürlüğü. (2023, 20 Eylül). Prof. Dr. Aziz SANCAR Öğrencilerimizle Buluştu. 28 Aralık 2023 tarihinde <https://batman.meb.gov.tr/www/prof-dr-aziz-sancar-ogrencilerimizle-bulustu/icerik/5060#:~:text=%C3%87%C3%BCnk%C3%BC%20o%20motiva syon%20genlerimizde%20var,y%C3%B6nelik%20projeksiyonlar%C4%B1m%C4%B1z%C4%B1%20daha%20sa%C4%9Flam%20yapabiliriz.%22> adresinden erişilmiştir.
- Bayar, H. E. ve Yıldız, D. (2021). Tarihsel olayları çözümlemede metin madenciliği: Nutuk üzerine bir uygulama. *Atatürk Yolu Dergisi*, (68), 185-223.
- Baykara, T. (1986). *Hacı Bayram-ı Veli dönemine umumi bir bakış*. V. Vakıf Haftası (1-7 Aralık 1986): Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Hacı Bayram-ı Veli ve Dönemi Semineri (2-3 Aralık 1986), 15-18. 10 Mart 2023 tarihinde <http://ktp.isam.org.tr/detayilhmkltz.php?navdil=tr&midno=123598125&Yayın Tarihi=1986> adresinden erişilmiştir.
- Bayramoğlu, F. (1985). Hacı Bayram-ı Veli düşüncelerinin günümüze kadar süren etkileri. *Vakıf Haftası Dergisi*, 199-203.
- Bayramoğlu, F. (1989). *Hacı Bayrâm-ı Velî: Yaşamı-Soyu-Vakfı (c. 1-2)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bayramoğlu, F. (1990). Hacı Bayram Velî hakkında yeni bilgiler bulunan iki el yazması eser. In *I. Hacı Bayram Velî Sempozyumu Bildirileri* (s. 37-54). Ankara.
- Becer, E. (2019). *İletişim ve grafik tasarım*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Becer, E. (2020). *Modern sanat ve yeni tipografi*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.

- Bektaş, K. (2020). *Sosyal bilgiler öğretiminde tarihî şahsiyetlerin ele alınışına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bektaş, K. ve Şeker, M. (2020). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin tarihî şahsiyetlere yönelik zihinsel imajı ve görüşleri. *Journal of Social Sciences and Education*, 3(2), 527-536.
- Benekay, Y. (1966). *III. Kitap: Hacı Bayram-ı Velî. İlk Hacı İlk Kurban: Veysel Karanî, Hacı Bayram-ı Velî*. İstanbul: Kitapçılık Limited Ortaklığı Yayınları.
- Berk, N. (1953). Fatih Sultan Mehmet ve Venedikli ressam Gentile Bellini. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2, 143-160.
- Bezmen, P. C. (2018). *Türk Tasvir Sanatında Osmanlı'dan günümüze portre ve kimlik sorunsalı*. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Bilgiç, A. T. (2012). *Tarih terimleri sözlüğü*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Bilgiç, E. O. (2016). *Scholars of the Turkish World*. 10 Mart 2023 tarihinde <https://www.behance.net/gallery/41695453/Scholars-of-the-Turkish-World> adresinden erişilmiştir.
- Bilgiç, E. O. (2018). *Genghis Khan or Temüjin Borjigin*. 05 Nisan 2023 tarihinde https://www.behance.net/gallery/67307631/Book-cover-illustrations-for-Timas-publisher?locale=tr_TR adresinden erişilmiştir.
- Bilgiç, E. O. (2018). Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî. 03 Mart 2023 tarihinde <https://www.facebook.com/ethemonurbilgic/photos/a.233686553491330/929052110621434/?type=3> adresinden erişilmiştir.
- Bilgiç, E. O. (2021). *Book Cover and Illustrations*. 04 Nisan 2023 tarihinde https://www.behance.net/gallery/111651169/ENGEL-Book-Cover-and-Illustrations?tracking_source=search_projects adresinden erişilmiştir.
- Bilis, A. (2013). Popüler televizyon dizilerinden Muhteşem Yüzyıl dizisi örneğinde tarihin yapışökümü. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 45, 19-38.
- Bingöl, B. (2014). Çoklu ortam (multimedya) tasarımı içeren lisans derslerinde öğrencilerin video ve animasyon konuları hakkındaki bilgi düzeyi: Görsel iletişim tasarımı öğretimi üzerine bir araştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 159-172.
- Biyografya. (t.y.). *Hacı Bayram-ı Velî'nin genel kabul görmüş tasviri*. 02 Mart 2023 tarihinde <https://www.biyografya.com/biyografi/8790> adresinden erişilmiştir.
- Boyar, E. (2007). *Ottomans, Turks and the Balkans: Empire lost, relations altered*. London, New York: Tauris Academic Publishers.
- Boynukara M, (2019). *Etkileşimli e-kitap oluşturulması, öğretmen adaylarının gelecekte etkileşimli e-kitap kullanımı hakkındaki düşünceleri ve deneyimleri*. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Van.
- Bozkurt, A. (2013). *Açık ve uzaktan öğrenmeye yönelik etkileşimli e-kitap değerlendirme kriterlerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Bozkurt, A. ve Bozkaya, M. (2013, 23-25 Ocak). Etkileşimli e-kitap: Dünü, bugün ve yarını. *Akademik Bilişim 2013*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya, s.387-393.
- Bozkurt, A., ve Bozkaya, M. (2013). Bir öğrenme malzemesi olarak etkileşimli e-kitap hazırlama adımları. *Eğitimde Politika Analizi Dergisi*, 2(2), 8-20.

- Bright Bunny Studios. (2011, 29 Ağustos). *Gidget has a glitch*. 12 Eylül 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=wE9NqGejabU&t=49s> adresinden erişilmiştir.
- Brooks, D. W. (1997). *Web-teaching: A Guide to Designing Interactive Teaching for The World Wide Web*. New York: Plenum.
- Bulduk, B. (2015). *Seçilmiş Türk efsanelerinden etkileşimli bir elektronik kitap uygulaması*. Sanatta Yeterlik Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Cantürk, A. (2022). Yurt dışında yaşayan Türk çocuklarına yönelik hazırlanan Türkçe ve Türk kültürü ders kitaplarında tarihi şahsiyetler. *Türk Tarihi Araştırmaları I (Kültür, Dil, Tarih, Coğrafya, Eğitim)*, 61-103.
- Cebecioğlu, E. (1991). *Hacı Bayram Veli*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1994). *Hacı Bayram Veli ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: Muradiye Kültür Vakfı Yayınları.
- Cebecioğlu, E. (1998). *Hacı Bayram Veli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Ceylan, İ. (2016). Hacı Bayram Veli'nin şiirlerinde insanın anlam dünyası ve manevi yaşayış. In Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 2. Editör Prof. Dr. Ahmet Cahid Haksever (S. 325-333), 25-26 Mayıs 2016. Ankara.
- Chou, C. (2003). Interactivity and interactive functions in web-based learning systems: a technical framework for designers. *British Journal of Educational Technology*, 34(3), 265-279.
- Clabough, J., and Yancie, N. (2016). Transporting historical figures from past to present. *AMLE Magazine*, 3(5), 23-25.
- Clark, C. R., and Mayer, E. R. (2003). *E-learning and the science of instruction: Proven guidelines for consumers and designers of multimedia learning*. San Francisco, CA: Pfeiffer.
- Connaway, L. S. (2003). Electronic books (eBooks): Current trends and future directions. *DESIDOC Bulletin of Information Technology*, 23(1), 13-18.
- Coşan, M. E. (2008). *Tarihî ve tasavvufî şahsiyetler*. İstanbul: Server İletişim.
- Cummings, T. (2012, 23 Haziran). *Monkeys in My Head is a Divisive, but Fun, eBook for iPad*. 12 Kasım 2023 tarihinde <https://www.tapscape.com/monkeys-in-my-head-is-a-divisive-but-fun-ebook-for-ipad> adresinden erişilmiştir.
- Çabas, M. (2005). Bu gidişat nereye? *Yeni Mesaj*. 08 Ekim 2023 tarihinde <https://www.yenimesaj.com.tr/bu-gidisat-nereye-H1123395.htm> adresinden erişilmiştir.
- Çabas, M. (2017). Türk gençliğinin rol modeli. *Yeni Mesaj*. 18 Kasım 2023 tarihinde <https://www.yenimesaj.com.tr/turk-gencliginin-rol-modeli-prof-dr-haydar-bas-olmalı-H1277654.htm> adresinden erişilmiştir.
- Çakır, E. M. (2019). *Fantastik edebiyat resimlemeleri ve bir etkileşimli kitap uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Çakmak, M. A. (2018). Ankara, Hacı Bayram-ı Veli ve Millî Mücadele. *Hacı Bayram-ı Veli*. Editör: İbrahim Ethem Arıoğlu (s. 485-502). İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çatal, D. (2008). *Çocuk hikâye kitaplarının e-kitap olarak internet ortamında yapılandırılması ve billur köşk ile elmas gemi masalı için uygulama çalışması*. Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Çaylı, O. C. (2021, 30 Ağustos). *Mustafa Kemal Atatürk'ün anatomik portresi*. 10 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.instagram.com/p/CTMYR3kgJlU/?igshid=MWZjMTM2ODFkZg> = adresinden erişilmiştir.
- Çeken, B. ve Ersan, M. (2019). Günümüz illüstrasyon sanatı ve geleneksel illüstrasyonda sıra dışı yaklaşımlar. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 97, 318-328.
- Çeken, B. ve Şen, E. (2023). Animasyonun eğitimde kullanımı ve değerleri aktarmadaki rolü. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 12(35), 333-360.
- Çeken, B. ve Şenoymak Ersan, M. (2016). Kişiyi özel organizasyonlarda grafik tasarımın yeri. *İdil*, 5(21), 461-475.
- Çeken, B., Çiçekli, K. ve Ersan, M. (2018). Dijitalden doğan illüstrasyon tekniği: Low poly. *Sanat Eğitimi Dergisi*, 6(2), 167-179.
- Çeken, M. B. (2017). *Haydar Bey'in Vâkıât-ı Sultan Cem Adlı Eseri ve Cem'in Hayatı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çetin, R. (2024, 09 Ekim). *Osmanlı da Bizden Cumhuriyet De! 932 Sayfada 91 Makale Var! YouTube*. 10 Ekim 2024 tarihinde https://youtu.be/LKAdaNbevLc?si=28G3cQv4rRWo1_tz adresinden erişilmiştir.
- Çetinkaya, A. ve Karlı, İ. (2018). Haberciliğin değişen pratikleri: Çoklu ortam, çoklu yetenek, çevrimiçi gazetecilik. *AJIT-E: Academic Journal of Information Technology*, 9(35), 17-30.
- Çetinoğlu, O. (2021). *Müderres ve Mutasavvıf Hacı Bayram-ı Veli (Anadolu'nun Manevi Mimarı)*. İstanbul: Bilgeoğuz Yayınları.
- Dağarslan, S. (2011). *Kültürel afişlerde fotoğrafın ve illüstrasyonun kompozisyon öğesi olarak kullanımı*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Antalya.
- Dağlı, T. (2022). Simetrik ve asimetrik denge bağlamında oluşturulan sanatsal dil. *Otuzyedici Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(1), 71-89.
- Dalkıran, Ö. (2013). Kitabın tarihi. *Türk Kütüphaneciliği*, 27(1), 201-213.
- Daş, A., Yıldırım, G., Bölen, M. C. ve Çeliker, O. (2013, 23-25 Ocak). *Etkileşimli e-kitapların tasarım aşamalarının incelenmesi ve tasarım farklılıklarının belirlenmesi*. Akademik Bilişim 2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Demir, Ö. ve Çencen, N. (2015). Tarih sinema etkileşiminin popüler kültürdeki yeri. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 2(1), 13-18.
- Demirel, M. R. (2019). Tasarımda bütünlük prensibinin disiplinlerarası incelenmesi. *Akdeniz Sanat*, 13(24), 149-158.
- Deniz, Ç. (2011). *İlköğretim II. kademe sosyal bilgiler ders kitaplarında tarihi şahsiyetlere yaklaşım tarzı*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Dere, İ. ve Ülker, A. B. (2022). Lise tarih ders kitaplarında tarihi şahsiyetler. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42(1), 921-956.
- Diao, H. (2020, 17 Aralık). *I Used AI To Find Out What These 21 Historical Figures Would Look Like In Modern Times*. 20 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.boredpanda.com/digital-art-ai-artificial-intelligence-historical-figures-modern-times/> adresinden erişilmiştir.
- Doğan, S. (2012). Somuncu Baba'nın eğitim metodu. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(13), 123-134.

- Dokuz Eylül Üniversitesi Haber Portalı. (2022). *Türk Tarihinde İz Bırakanlar: DEÜ Bayrakbilim ve Türk Bayrakları Müzesi'nde*. 07 Mart 2023 tarihinde <https://haber.deu.edu.tr/turk-tarihinde-iz-birakanlar-deu-bayrakbilim-ve-turk-bayraklari-muzesinde/> adresinden erişilmiştir.
- Dönmez, C. ve Yazıcı, K. (2013). Türkiye Cumhuriyeti inkılâp tarihi ve Atatürkçülük ders kitaplarında tarihi karakterlerin kullanımını etkileyen faktörler. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(3), 243-265.
- Dönmez, İ. (2021). Fotoğraf, bellek ve gerçekliğin temsili üçgeninde Gerhard Richter'in 'foto resim'leri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (27), 171-195.
- Draman, G. (t.y.). *The Conqueror*. 05 Mayıs 2023 tarihinde <https://dramangurkan.artstation.com/projects/baX53o> adresinden erişilmiştir.
- Durmuş, G. (2013). Çınaraltı'nın faaliyet sahası. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (34), 97-115.
- Dündar, B. (2012). *Etik ve Ahlaki Değerler*. 10 Aralık 2023 tarihinde <https://cocukendokrin.net/etik-ve-ahlaki-degerler/> adresinden erişilmiştir.
- Dündar, E. (2022). *Etkileşimli e-kitaplara yönelik öğrenci ve öğretmen görüşleri: Coğrafya dersi örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Dündar, F. N. (2013). Görsel kimliğin kurum imajına etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5(2), 91-101.
- Düz, N. (2001). *Kitap kapağında grafik tasarım öğelerine ve ilkelerine kuramsal bir yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Ekin, D. (2022). *E-kitaplarda etki ögesi olarak hareket ve bir uygulama önerisi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Ekinci, B. E. (2021, 28 Aralık). *Orhan Gazi: Beylikten Devlete*. YouTube. 22 Eylül 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=KVIfTB-xZes> adresinden erişilmiştir.
- Ekinci, E. B. (1996). Machiavelli ve hukuk tarihindeki yeri. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 10(1-3), 213-252.
- Elban, M. (2018). Tarih düşüncesinde ve eğitiminde kahramanların/büyük adamların rolü. *Motif Akademi Halk Bilimi Dergisi*, 11(22), 98-116.
- Eldem, E. (2015). Tarihte gerçek üzerine küçük bir araştırma: İstanbul'un beyaz atlı fatihi. *Toplumsal Tarih*, 261, 22-33.
- Emiroğlu, M. T. (2005). *Atatürk'ün tarihe verdiği önem*. 15 Aralık 2023 tarihinde <https://turkoloji.cu.edu.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Ender, N. (2018, 26 Temmuz). *Kara Toprak*. YouTube. 10 Eylül 2023 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=Nc6w_cx6o4Q adresinden erişilmiştir.
- Engin, C. (2014, 17 Eylül). *Genghis Khan - Tales and Legends Series*. 02 Nisan 2023 tarihinde https://www.behance.net/gallery/19839783/Genghis-Khan-Tales-and-Legends-Series?locale=nl_NL adresinden erişilmiştir.
- Engin, C. (2014, 19 Haziran). *Atatürk & Flag - Great Leader Atatürk Series*. 09 Mart 2023 tarihinde https://www.behance.net/gallery/17772357/Ataturk-Flag-Great-Leader-Ataturk-Series?tracking_source=search_projects|cihan+engin+atatürk&l=7 adresinden erişilmiştir.
- Engin, C. (2014, 4 Temmuz). *Great Leader Atatürk Series*. 10 Mart 2023 tarihinde <https://www.behance.net/gallery/18123161/Great-Leader-Ataturk->

- Series?tracking_source=search_projects%7Ccihan+engin+ataturk adresinden erişilmiştir.
- Engin, C. (2015, 27 Ocak). *Mehmed the Conqueror*. 12 Nisan 2023 tarihinde <https://www.behance.net/gallery/23118135/Mehmed-the-Conqueror> adresinden erişilmiştir.
- Enginsoy, C. (1986). Çok yönlü tarihî kişiliği ile Atatürk. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3(7), 127-148.
- Epic Web Agency. (2012, 11 Haziran). *Babel: The Cat Who Would Be King*. YouTube. 25 Aralık 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=OF5mC2y9HMA> adresinden erişilmiştir.
- Erdoğan Aydın, D. (2015). *Kitap ve e-kitap tasarımının tarihsel gelişimi ve grafik tasarım ilkeleri üzerinden incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Erdoğan, A. (2015). *Ankara'nın manevi mimari: Hacı Bayram-ı Veli*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediye Başkanlığı Yayınları.
- Erdoğan, M. (2016, 25-26 Mayıs). *Ankaralı Râzî ve Hacı Bayram-ı Velî hilyesi*. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu, Ankara, 171-193.
- Erkaya, M. E. (2021). Çağdaş romanlar üzerinden tasavvuf anlatısı ve algısı: Hacı Bayrâm-ı Velî örneği. *Sufiyye*, 11, 99-130.
- Eroğlu, Y. (2011). *İlköğretim ikinci kademe sanat eğitiminde multimedya cd ve interaktif tasarımlar yoluyla modern sanat akımları konusunun öğretimi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Ersan, M. (2014). *Tablet ortamında resimli çocuk kitapları: etkileşimli bir resimli çocuk kitabı uygulaması tasarımı*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Ersan, M. (2016). Tablet ortamında resimli çocuk kitapları; biçim ve içerik özellikleri üzerine bir inceleme. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 6(2), 148-158.
- Evcim, Y. E. (2021). *Gönüllerin Bayramı: Hacı Bayram Veli*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Evrensel. Net. (2020, 29 Haziran). *Bir portrenin laneti*. 09 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.evrensel.net/haber/408222/bir-portrenin-laneti> adresinden erişilmiştir.
- Falcklarsen. (2019). *Uzbekistan – Chimgan, Tashkent and Andijan*. 10 Nisan 2023 tarihinde <https://falcklarsen.dk/2019/07/28/uzbekistan-chimgan-tashkent-and-andijan/> adresinden erişilmiştir.
- Filippi, D. P., Garcia, M. ve Favereau, M. (2017). *Tarihte iz bırakanlar: Cengiz Han*. Ankara: Akılçelen Kitaplar.
- Ganjoor. (2013). *Mevlâna*. 10 Mayıs 2023 tarihinde <https://ganjoor.net/photos?p=moulavi> adresinden erişilmiştir.
- Gazete Balkan. (2020, 23 Şubat). *Ey Türk gençliği: İşte senin rol modelin!* 03 Ocak 2024 tarihinde <https://gazetebalkan.ro/2020/02/23/ey-turk-gencligi-iste-senin-rol-modelin/> adresinden erişilmiştir.
- Gedik, Y. (2021). Çevrimiçi dünyada yükselen bir trend: Video pazarlama üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 117-157.
- Gerasimov, M. M. (1947). *Portret tamerlana*. kratkie soobşeniya o dokladah i polevyh issledovaniyah instituta istorii materialnoy kultury imeni n. ya. Marra, XVII, 14-21. İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

- Göktürk Çetinkaya, S. ve Akgün, A. (2023). Nazi antisemitizminde dönüm noktası: Kristal gece ve basına yansımaları. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. 3(5), 121-160.
- Gönüllü, A. B. (2017, 03-07 Mayıs). *İllüstrasyon (resimleme) sanatını tanımlamak*. I. Uluslararası Felsefe, Eğitim, Sanat ve Bilim Tarihi Sempozyumu, Muğla, 909-919.
- Graner, J. (2023, 10 Eylül). *Almanya 'da okuduktan sonra döneceğimi hep biliyordum, Türkiye 'ye bir şey geri vermek istiyordum*. YouTube. 26 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=6dCEc6TC0O4> adresinden erişilmiştir.
- Grau, F. (2017, 9 Şubat). *Cozmo's Day Off*. 12 Kasım 2023 tarihinde <https://frankgrauillustrator.wordpress.com/tag/cozmos-day-off/> adresinden erişilmiştir.
- Gray, P. (2011). *Yaratıcı çizim ve illüstrasyon*. İstanbul: Profil Yayıncılık.
- Greenlaw, R., and Hepp, E. (1999). *In-line/On-line: Fundamentals of the Internet and The World Wide Web*. Boston: McGraw-Hill.
- Gül, H. (2016, 25-26 Mayıs). *Bayramilik-Melâmîlik ilişkisi*. In Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı (cilt I, s. 523-537), Ankara.
- Gülbahar, Y. (2022). *E-öğrenme*. Ankara: Pegem Akademi.
- Güldür Güldür Show. (2022, 30 Ekim). *Tarih Dizisi - 314.Bölüm*. YouTube. 15 Ekim 2024 tarihinde <https://youtu.be/YMrT2xxrkrk?si=v4-2I1JZuyFzaXmp> adresinden erişilmiştir.
- Güler, A. (2021). *Hacı Bayram-ı Veli*. İstanbul: Halk Kitabevi.
- Güler, O. ve Erdem, O. (2014). Mesleki eğitimde interaktif 3D eğitimin uygulanması ve stereoskopik 3D teknolojisi kullanımı. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 7(3), 1-11.
- Gümüş, S., Erdoğan, E. ve Bozkurt, A. (2017). Dijital yayıncılık ve dijital yayıncılık araçları. İ. Usta ve H. S. Kıray (Eds), *Web Yayıncılığı* (s. 96-125). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gümüş, S., Güler, E., Güler, C. ve Erorta, Ö. (2012). Mobil cihazlar için etkileşimli e-kitap tasarım araçları. 17. Türkiye'de İnternet Konferansı (ss. 49-54), Eskişehir, Türkiye. 7-9 Kasım 2012.
- Güney, Z. (2006). *Etkileşimli Reklam Planlama ve Yaratım Süreci* (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güngör, E. (2003). *Kültür değişmesi ve milliyetçilik*. İstanbul: Hisar Kültür Gönüllüleri.
- Gürçay, S. (2019). Mitolojilerde uçan at motifi üzerine karşılaştırmalı bir çalışma. *Aydın Türklük Bilgisi*, 5(1), 37-54.
- Gürses, B. (2014). *Plastik sanatlarda resim ve illüstrasyon*. Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Haberler. (2012). *Muhteşem Yüzyıl Gerçekleri Yansıtıyor*. 10 Ocak 2024 tarihinde <https://www.haberler.com/guncel/muhtesem-yuzyil-gercekleri-yansitmiyor-3704586-haberi/> adresinden erişilmiştir.
- Hançer, S. S. (2013). *Hacı Bayrâm-ı Velî avucumdaki hasat*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Hatipoğlu, N. (2011). *Yenilenebilir, etkileşimli ve hipermedya destekli e-kitap şablonu tasarımı*. Doktora Tezi, Trakya Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Edirne.
- Hava, K. ve Aydoğdu, Ş. (2014, 3-5 Şubat). *Educational e-book design*. Proceedings of INTCESS14- International Conference on Education and Social Sciences Proceedings, İstanbul.

- Hawkins, D. T. (2000). Electronic books. *Online*, 24(4), 14-25.
- Hızal, A. (1983). *Uzaktan öğretim süreçleri ve yazılı gereçler*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.
- Hillman, D. C. A., Willis, D. J., and Gunawardena, C. N. (1994). Learner-interface interaction in distance education: An extension of contemporary models and strategies for practitioners. *The American Journal of Distance Education*, 8(2), 30-42.
- Holodny, E., and Macias, A. (2015). Most ruthless leaders of all time. *Business Insider*. 12 Ekim 2023 tarihinde <https://www.businessinsider.com/most-ruthless-leaders-of-all-time-2015-10> adresinden erişilmiştir.
- HT Bilim Tarih Felsefe. (2022, 10 Ekim). *Türklerin hala Anadolu'dan sürülme ihtimali vardır, milli mücadeleyi küçümsemeye çalışanlar var*. YouTube. 12 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=hzMWs3pIlbY> adresinden erişilmiştir.
- IckyPen. (2022). *The Icky Mr Fox*. 13 Haziran 2023 tarihinde <https://play.google.com/store/apps/details?id=air.theickyMrFox&hl=en> adresinden erişilmiştir.
- Inolyzer. (t.y.). *Sunum Tasarımı Nedir? Neden Gereklidir?* 29 Aralık 2023 tarihinde <https://www.inolyzer.com/sunum-tasarimi-nedir-neden-gereklidir/> adresinden erişilmiştir.
- Interface Studies. (2012, 30 Mayıs). *Ivan Sutherland Sketchpad Demo 1963*. YouTube. 09 Ağustos 2023 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=6orsmFndx_o adresinden erişilmiştir.
- Irreverent Bits. (t.y.). *Nedi The Yeti*. 10 Eylül 2023 tarihinde <https://www.irreverentbits.com/portfolio> adresinden erişilmiştir.
- Işık, C. T. (2023, 24 Ekim). *Cumhuriyet 100. Yıl Özel*. YouTube. 09 Kasım 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=-Q3l8pxu8tc> adresinden erişilmiştir.
- Iitzkovitch, A. (2012, 12 Nisan). *Interactive eBook Apps: The Reinvention of Reading and Interactivity*. 05 Eylül 2023 tarihinde <https://uxmag.com/articles/interactive-ebook-apps-the-reinvention-of-reading-and-interactivity> adresinden erişilmiştir.
- Iitzkovitch, A. (2015, 13 Ağustos). *Interactive eBook Apps: The Reinvention of Reading and Interactivity*. 12 Ocak 2024 tarihinde <https://xgmedia.medium.com/interactive-ebook-apps-8898aa674a73> adresinden erişilmiştir.
- İlisulu, T. İ. (2017). Bilgilendirme tasarımı ve eğitimdeki yeri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi (Journal of Research in Education and Teaching)*, 6(1), 195-213.
- İmik, Ü. ve Haşhaş, S. (2020). Müzik nedir ve hayatımızın neresindedir. *İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi*, 6(2), 196-202.
- İnan, A. (2009). *Atatürk hakkında hatıralar ve belgeler* (8. baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- iPad Kids. (2012, 02 Temmuz). *Little Fox Music Box Review*. 24 Aralık 2023 tarihinde <https://ipadkids.com/little-fox-music-box-review/#:~:text=Little%20Fox%20Music%20Box%20is,in%20the%20app%20%E2%80%94%20highly%20recommended!> adresinden erişilmiştir.

- İşme, G. (2021). *Etkileşimli e-kitap tasarımlarında kullanıcı deneyimi tasarım sürecinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Kabaklı Çimen, L. (2019). Eğitim fakültesi öğrencilerinin rol model tercihleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 88-110.
- Kaçtı, S. (2019). *İllüstrasyon sanatçısının toplumsal kimliği ve topluma etkileri*. Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Eskişehir.
- Kahraman, S. (2023). Teoride ve pratikte totaliter rejimlerin karakteristiği. *Akademik Hassasiyetler*, 10(22), 29-61.
- Kahveci, Ö. (2020). *Fatih çağları, Atatürk tarihin akışını değiştiren iki büyük kahramandır*. *Kamutürk Dergisi*, 1(29), 12-13.
- Kaldı, İ. (2017). *Liderlik Masalı*. 10 Aralık 2023 tarihinde <https://www.ilkerkaldi.com.tr/post/2017/11/14/liderlik-masali> adresinden erişilmiştir.
- Kantar, M. ve Doğan, M. (2016). 9. sınıf fizik dersi ders notlarının senaryolaştırılması: Kuvvet ve hareket ünitesi örneği. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 334-343.
- Kaplan, H. (2016). *Başka kaynaklarda rastlanmayan bir rivayetin değerlendirilmesi bağlamında: Hacı Bayram'ın tasavvufa intisabı ve tarihsel hayatına dair farklı bilgiler*. In A. C. Haksever (Ed.), *Uluslararası Hacı Bayrâm-ı Velî Sempozyumu Bildiriler Kitabı 1*, Ankara, 99-114.
- Kaplan, M. (1976). Kültür ve kültürü meydana getiren unsurlar. *Türk kültür ve medeniyeti (Makaleler)*. der. Münip Yeğin, Orhan Okay, Nazif Şahinoğlu. c.1, 53-83. Ankara: Atatürk Üniversitesi Türk Kültür ve Medeniyetini Araştırma Enstitüsü Deneme Yayınları.
- Kara, M. (2015, 20 Şubat). *Interactive Children's Book of Epic Manas*. 20 Eylül 2023 tarihinde https://www.behance.net/gallery/23852235/Interactive-Childrens-Book-of-Epic-Manas?tracking_source=search_projects|manas+destan%C4%B1&l=1 adresinden erişilmiştir.
- Kara, M. (2015, 30 Nisan). *Historical Characters*. 10 Mart 2023 tarihinde <https://www.behance.net/gallery/25792589/Historical-Characters> adresinden erişilmiştir.
- Kara, M. (2016). *Etkileşimli E-Kitap Tasarımı: Manas Destanı*. Sanatta Yeterlik Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Isparta.
- Kara, M. (2017, 16 Nisan). *Character Concepts*. 12 Nisan 2023 tarihinde <https://www.behance.net/gallery/51577071/Character-Concepts> adresinden erişilmiştir.
- Kara, M. (2023, 01 Aralık). *İllüstrasyon ve yapay zekâ üzerine radyo konuşması*. Hayatın İçinden: Radyoda Sanat. 02 Ocak 2024 tarihinde <https://radyo.trt.net.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Kara, M. ve Keş, Y. (2016). Bir öğrenme aracı olarak etkileşimli e-kitap. *Art-e Sanat Dergisi*, 9(17), 189-209.
- Karabulut, M. (2021). Mehmet Akif Ersoy ve hikmetli şiir. *Hikmet: Akademik Edebiyat Dergisi*, Yunus Emre'den Mehmed Âkîf'e Şiir Özel Sayısı, 34-44.
- Karaçeper, S. (2018). Dijital teknoloji ve grafik tasarımda yenilikler. *İstanbul Aydın Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 4(8), 73-83.

- Karadayı, R. (2018). *Yar ile Bayram-Uluşâr-Hacı Bayram Veli*. İstanbul: BKY-Babialı Kültür Yayıncılığı.
- Karakaya, H. (2016, 05 Ağustos). *Hep birlikte Türkiye 'yiz*. Gölçük Haber. 11 Aralık 2023 tarihinde <https://www.golcukhaber.com.tr/hep-birlikte-turkiyeyiz> adresinden erişilmiştir.
- Karakuş, N., ve Çoksever, P. (2019). Değerler eğitiminde rol model olarak kadın kahramanlar. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi*, 10(20), 46-62.
- Karavaşinoğlu, Ş. (2013). *E-öğrenme uygulamalarında animasyon kullanımı ve temel hentbol oyun kurallarını anlatan bir animasyon uygulaması*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Karavaşinoğlu, Ş. (2018). *Çocuklara yönelik tablet uygulamalarında tasarım yaklaşımları ve bir mobil uygulama denemesi*. Sanatta Yeterlik Tezi, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Ankara.
- Karatay, H. (2010). *Değer aktarımı açısından yerli ve yabancı çocuk edebiyatı ürünleri*. 38. ICANAS, Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi, 2(0), 939-948.
- Kasım, M. (2008). Basında haberin anlatımında fotoğrafın rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), 431-448.
- Kavuran, T. ve Yolcu, A. Ş. (2019). Akıllı telefon ortamında resimli çocuk kitapları (Efe Misafirlikte, Zeynep ile Zeytin). *Uluslararası Sanat Kültür ve İletişim Dergisi*, 2(1), 18-39.
- Kayadibi, F. (2003). Fatih Sultan Mehmet döneminde eğitim ve bilim. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 1-18.
- Keş, Y. (2009). *Elektronik yayıncılık ve web tasarım*. İstanbul: Hiperlink Yayınları.
- Khay, A. (t.y.). *Midjourney DALL-E 3 and Stable Diffusion State of Generative AI Art*. 07 Ağustos 2023 tarihinde <https://alinakhay.com/Midjourney%20DALL-E%203%20and%20Stable%20Diffusion%20State%20of%20Generative%20AI%20Art> adresinden erişilmiştir.
- Kılavuz, M. A. (2005). Anne baba örnek davranışlarının çocukların ve ergenlerin dinî kişiliğinin oluşumuna etkileri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14(2), 41-58.
- Kılıç, C. (2006). Hacı Bayram Veli’de insanın ontolojik varlığı ve olgunlaşması süreci. *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 7(16), 41-63.
- Kılıç, M. (2019). Büyük Nutuk’un Cumhuriyet tarihindeki yeri ve önemi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 121(238), 113-136.
- Kırlı, E. (2019). Cengiz Han’ın hayatı ve askeri seferleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Tarih Dergisi*, 2(1), 84-111.
- Kıvrak, E. (2020). *Türk mitolojisindeki karakterlerin analizi ve yeniden tasarlanması*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kızılar, H. (2012). Osmanlılarda ilk yerel manevi oluşum: Hacı Bayram Veli ve Bayramiyye ekolünün Anadolu’ya etkisi. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 32(32), 67-80.
- Kocaeli Kılavuz Gençlik. (2018, 8 Şubat). *Sultan 2.Abdülhamid Han’ı Anmak ve Anlamak söyleşi*. YouTube. 04 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=dZ5p45cd0S4> adresinden erişilmiştir.
- Koçer, S., Yazıcı, T. ve Ekinci, D. K. (2016). Büro ortamlarının çalışana etkisi üzerine bir araştırma: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(2), 554-586.

- Kök, E. (2022). *Gerasimov'un yorumuyla Timur büstü: 1941 yılında bir mezar tetkiki ve sonuçları*. 25. Uluslararası Orta çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları, Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları.
- Köse, S. (2021). Etkili lider: Atatürk. *International Journal of Business Economics and Management Perspectives*, 5(1), 33-47.
- Kropman, M., Schoch, H. P., and Teoh, H. Y. (2004). *An experience in e-learning: Using an electronic textbook*. In R. Atkinson, C. McBeath, D. Jonas-Dwyer, and R. Phillips (Eds.), *Beyond the comfort zone: Proceedings of the 21st ASCILITE Conference Perth, Australia: ASCILITE*, 512-515.
- Kum, B. (2019). *Gentile Bellini'nin resimli konstantiniyye günlüğü*. İstanbul: 1984 Yayınevi.
- Kurtulmuş, N. (2019, 18 Haziran). *Abdülhamid Han ile Atatürk'ü birbirinden ayırmak tarihe ihanettir*. Anadolu Ajansı. 13 Eylül 2023 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/abdulhamid-han-ile-ataturku-birbirinden-ayirmak-tarihe-ihanettir/1507734> adresinden erişilmiştir.
- Kuşat, A. (2003). Fatih Sultan Mehmet'in kişiliği ve fetihteki rolü. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(14), 131-148.
- Kuzu, E. S. (2023). Bir kültür olarak kitap tasarımlarının dijitale dönüşümü: E-kitap. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(4), 1004-1014.
- Kütükoğlu, M. S. (1998). *Tarih araştırmalarında usul* (6. baskı). İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Lambert, S. (2013, 26 Kasım). *An Introduction to Spritesheet Animation*. 12 Ekim 2023 tarihinde <https://code.tutsplus.com/an-introduction-to-spritesheet-animation--gamedev-13099t> adresinden erişilmiştir.
- Lloyd, J., ve Mitchinson, J. (2010). *Nasıl Bilirdiniz? Tarihsel Şahsiyetlerin Sıra Dışı Özellikleri*. İstanbul: NTV Yayınları.
- Maaloul, K. (2014, 11 Eylül). *Babel: The Cat Who Would Be King*. 25 Aralık 2023 tarihinde https://www.behance.net/gallery/19688669/Babel-the-cat-who-would-be-king?locale=tr_TR adresinden erişilmiştir.
- MacMillan, M. (2017). *Tarihin insanları kişilikler ve tarihin seyri*, İstanbul: Kolektif Kitap.
- Malumatfuruş. (2018, 09 Ağustos). *Resimdeki Şahsın Mevlânâ Celâleddin Rûmî Olduğu İddiası*. 10 Mart 2023 tarihinde <https://www.malumatfurus.org/mevlanaya-ait-resim-yanilgisi-ve-kose-yazarlari/> adresinden erişilmiştir.
- Malumatfuruş. (2019, 31 Temmuz). *Hacı Bayram Veli'nin "İstanbul'un Fethini Şu Çocukla Bizim Köse Görürler" Dediği İddiası*. 15 Mart 2023 tarihinde <https://www.malumatfurus.org/haci-bayram-velinin-istanbulun-fethini-su-cocukla-bizim-kose-gorurler-dedigi-iddiasi-dogru-degildir/> adresinden erişilmiştir.
- Mayer, R. E. (2001), *Multimedia Learning*. New York: Cambridge University Press.
- Mayer, R. E. (2014). *The Cambridge handbook of multimedia learning* (İkinci Baskı). New York: Cambridge University Press.
- Mayer, R. E., ve Anderson, R. B. (1991). Animations need narrations: An experimental test of a dual-coding hypothesis. *Journal of Educational Psychology*, 83(4), 484-490.
- Mert, İ. S. (2021). Kahramanlığı anlamak: Kahramanlık olgusu üzerine bir literatür araştırması. *SAVSAD Savunma ve Savaş Araştırmaları Dergisi*, 31(1), 117-144.

- Moore, M. G. (1989). Three types of interaction. *American Journal of Distance Education*, 3(2), 1-6.
- Moving Tales. (t.y.). *The Pedlar Lady of Cushing Cross*. 11 Aralık 2023 tarihinde <https://moving-tales.com/classic-world-tes-trilogy/> adresinden erişilmiştir.
- Murat, F., ve Gökgöz, G. (2022). Türk dizilerinin tarih kurgusu: *Muhteşem Yüzyıl, Payitaht Abdülhamid, Kuruluş Osman*. *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, 8, 130-150.
- Neifeless. (2023). *Atatürk'e ait bir fotoğraf*. 28 Ocak 2024 tarihinde <https://www.instagram.com/p/CxizhWZsvKR/?igsh=Yng4OWpxZHLmbGV> adresinden erişilmiştir.
- Numanoğlu, N. (1993). Eğitimde yeni teknolojiler ve çoklu ortam. *Ankara University Journal of Faculty of Educational Sciences*, 26(1), 219-226.
- Odabaş, H. (2019). *İnteraktife-kitapların okul öncesi çocukların öğrenme becerilerine yansımaları*. 2.Uluslararası Çocuk Kütüphaneleri Sempozyumu, İstanbul.
- Okhan, M. A. (1950). *Hacı Bayram Veli: Münakaşaları münasebetiyle*. Ankara: Biricik Basımevi.
- Okudan, R. (2012). Hacı Bayram Veli'nin şiirinde şehir metaforu. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16), 265-278.
- On Altı Haber. (2023, 11 Ağustos). *Yapay zekâ Fatih Sultan Mehmet'in portresini çizdi!* 02 Eylül 2023 tarihinde <https://www.16haber.com/yapay-zeka-fatih-sultan-mehmet-in-portresini-cizdi/48608/> adresinden erişilmiştir.
- Ortaylı, İ. (2022). *Türklerin tarihi: Orta Asya'nın bozkırlarından Avrupa'nın kapılarına*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Osmanoğlu, A. E. ve Cantemür, H. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında şahsiyetler. *EKEV Akademi Dergisi*, 24(82), 1-22.
- Oyman, N. R. ve Erdoğan, D. İ. (2011). Defilenin tarihteki yeri, önemi ve moda pazarlamasına etkileri. *Akdeniz Sanat Dergisi*, 4(8), 113-115.
- Öke, M. K. (2021). *Engel: Bir Emir Timur hikâyesi*. Turkuvaz Kitap.
- Önder, I. (2010). *Elektronik kitap olgusu ve Türkiye'de durumu* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Önder, I. ve Atılgan, D. (2015). *Elektronik kitap ve gelişim süreci*. In U. Al ve Z. Taşkın (Eds.), Prof. Dr. İrfan Çakın'a armağan (ss. 175-183). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Öntürk, T. (2019). *Hacı Bayram Veli*. İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Özcan, O. (2003). *İnteraktif media tasarımında temel adımlar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özçelik, A. (1996). Atatürk ve tarih şuuru. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12(35), 601-607.
- Özçelik, F. (2019). *Nesne tabanlı programlamaya yönelik etkileşimli e-kitap tasarımı ve kullanıcı deneyiminin değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Özçelik, İ. (1998). Atatürk, Cumhuriyet ve tarih şuuru. *Erdem*, 11(31), 179-196.
- Özdağ, S. ve Duman, S. (2012). Mehmet Âkif Ersoy'un sporcu kişiliği, sporun Âkif'in kişiliği ve mısraları üzerindeki etkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (29), 130-135.
- Özdal, H. (2019, 15 Kasım). *Burhan Kum: II. Bayezid'in tahribatı olmasa bugün çok farklı bir İstanbul'da yaşıyor olabilirdik*. 11 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.gazeteduvar.com.tr/kultur-sanat/2019/11/15/burhan-kum-ii->

- bayezidin-tahribati-olmasa-bugun-cok-farkli-bir-istanbulda-yasiyor-olabilirdik adresinden erişilmiştir.
- Özdemir, S. (2010). Supporting printed books with multimedia A new way to use mobile technology for learning. *British Journal of Educational Technology*, 41(6), 135-138.
- Özel, E. N. (2020). *Yaratıcı endüstrilerde çocuklara yönelik etkileşimli e-kitapların tasarım öğelerinin değerlendirilmesi*. Sanatta Yeterlik Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, İzmir.
- Özen, Y. (2014). Türk milli kültüründe değerler ve değerlerin milletleşmeye etkisi. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(14), 59-87.
- Özer, S. (2015). *ARCS motivasyon modeline göre geliştirilen etkileşimli e-kitapların öğrencilerin akademik başarıları, matematik kaygıları ve motivasyonlarına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elâzığ.
- Özer, S., ve Türel, Y. K. (2015). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının e-kitap ve etkileşimli e-kitap kavramına ilişkin metaforik algıları. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 6(2), 1-23.
- Özeskici, D. (2021). *Görsel iletişim projesi tasarımında bireysellik üzerine bir durum çalışması*. Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Özkaya, P. ve Samet, R. (2020). Yazılım ürünlerinin telif hukuku kapsamında korunması. *Uluslararası Bilgi Güvenliği Mühendisliği Dergisi*, 6(1), 17-34.
- Özköse, K. (2019, 11 Mart). *Bayramiyyenin teşekkül ve gelişim seyri*. IV. Uluslararası Hacı Bayram-ı Velî Sempozyumu, Ankara, Türkiye, 13-26.
- Öztürk Aykaç, N. (2021). Söylem ve temsil arasında Ankara. *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), 296-321.
- Öztürk, H. (2023, 07 Eylül). *Hacı Bayram'ı anlamak bu toprakları anlamak demektir*. 01 Aralık 2023 tarihinde <https://www.yeniakit.com.tr/yazarlar/huseyin-ozturk/haci-bayrami-anlamak-bu-topraklari-anlamak-demektir-43063.html> adresinden erişilmiştir.
- Öztürk, Ş. (2019). Türk kültüründe aslan. *Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 18-39.
- Pancar, C. (2016, 20 Mayıs). *Türklerin Ulu Atası Mete Han (Oğuz Kağan)*. YouTube. 02 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=9vZiQYP37-w> adresinden erişilmiştir.
- Paskaleva, E. (2015). Ideology in brick and tile: Timurid architecture of the 21st century. *Central Asian Survey*, 34(4), 418-439.
- Payitaht Abdülhamid. (2018, 06 Haziran). *Payitaht Abdülhamid 1. Bölüm*. YouTube. 10 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=kf5USsE6Xq8> adresinden erişilmiştir.
- Pehlivan, Z. (2015). E-kitaplarda tipografik tasarım önerileri. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(15), 91-101.
- Pektaş Turgut, Ö. (2018). Çocuklara yönelik etkileşimli e-kitap uygulamaları. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, 21(1), 205-221.
- Pektaş-Turgut, Ö. (2009, 12-13 Aralık). *Elektronik yayıncılık kapsamındaki elektronik tasarım dergilerinin görsel kimlik açısından değerlendirilmesi*. inet-tr'09 - XIV. Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri, İstanbul: Bilgi Üniversitesi, 1-8.

- Polat, B., ve Kavuran, T. (2023). Dijital illüstrasyon tekniği ile efsanelerin görselleştirilmesi: Elâzığ Çayda Çıra efsanesi uygulaması. *Baçını Sanat Dergisi*, 1(2), 53-83.
- Pure Sense Cases. (2019, 03 Eylül). *Best Kids Apps for iPad and iPhone*. 24 Aralık 2023 tarihinde <https://www.puresensecases.com/blogs/news/best-kids-apps-ipad-iphone> adresinden erişilmiştir.
- Rukancı, F., ve Anameriç, H. (2003). E-kitap teknolojisi ve kullanımı. *Türk Kütüphaneciliği*, 17(2), 147-166.
- Safran, M. (2010). *Tarih nasıl öğretilir? Tarih öğretmenleri için özel öğretim yöntemleri*. İstanbul Yeni İnsan Yayınevi.
- Sağdıç, O. (1991). *Bir zamanlar Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi.
- Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi. (2021). *Sergi: Mehmet Akif, Kâğıt Üzerine Dijital Baskı*. 12 Haziran 2023 tarihinde <https://sergisakum.subu.edu.tr/en/node/266?page=2> adresinden erişilmiştir.
- Sakin, S. (2003). Ulusal bir devlet kurucusu olarak Mustafa Kemal Atatürk. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(15), 191-205.
- Sakman, S. (2020). Animasyon teknikleriyle çoklu ortam öğrenme materyallerinin zenginleştirilmesi. *Fine Arts*, 15(2), 116-126.
- Santayana, G. (1905). *The life of reason*. New York: Prometheus Books.
- Sarı, A. (2023). Zile kazasında Dulkadirli tımarlarının Valide Sultan haslarına tahvili. İçinde A. Demir, Y. Dönder, ve H. Erdem (Eds.), *Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 100. yılı anısına: Danışmendli havzasında tarih ve kültür - Tokat* (ss. 379-386). Konya: Kömen Yayınları.
- Sarı, M. (2019). *Tarih eğitiminde tarihsel film ve dizilerin kullanımı ve sosyal bilgiler dersi tarih üniteleri için öğretim programı temelli bir materyal kılavuzu geliştirme çalışması*. Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bursa.
- Sarıkavak, N. (2018). Gutenberg tipografisinden çağdaş iletişim tasarımına. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 1(1), 8-27.
- Sarıkavak, N. K. ve Sarıkavak, A. (2022). Grafik ve görsel iletişim tasarımında tipografinin gerekliliği ve önemi. *Modular Journal*, 5(1), 112-134.
- Sarıkaya, Y. (2020). *Atın kuyruğu neden bağlanır?* 10 Mayıs 2023 tarihinde <https://www.binicilikokulu.com/atın-kuyruğu-neden-bağlanır/> adresinden erişilmiştir.
- Sarınay, Y. (2014). Şehit Enver Paşa. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 3(7), 189-192.
- Satoshi TV, A. (2023, 26 Ağustos). *Burak Şentürk | Karakteristik Bir Çizgi Oluşturmak*. 03 Eylül 2023 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=uQAMZ1tY_cU adresinden erişilmiştir.
- Sayna, Y. (2009). Türk kültür mirasının korunması ve tarihi çevre bilinci üzerine. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 9(1), 153-156.
- Schwartz, J. E., ve Beichner, R. J. (1999). *Essentials of educational technology*. Boston: Allyn and Bacon.
- Sevim, S. S., ve Tan, Ö. (2020). Çağdaş seramik sanatında illüstratif anlatım. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 70, 910-927.
- Sezgit, B. (1978). *Hacı Bayram-ı Veli*. Ankara: Nur Yayınları.
- Silva, J. C. (2000). *Sound in multimedia: The importance of audio production in the design of multimedia educational materials*. 12 Eylül 2023 tarihinde https://www.academia.edu/85065889/Sound_in_Multimedia_The_importance_

- of_audio_production_in_the_design_of_multimedia_educational_materials adresinden erişilmiştir.
- Sims, R., Dobbs, G., and Hand, T. (2002). Enhancing quality in online learning: Scaffolding planning and design through proactive evaluation. *Distance Education*, 23(2), 135–148.
- Sinemori. (2023, 26 Kasım). *Napolyon hakkında bir şey söyle*. YouTube. 07 Aralık 2023 tarihinde https://www.youtube.com/shorts/4eNQ7EH_c0c adresinden erişilmiştir.
- Snyder, K. (2017, 5 Şubat). *A History of Graphics Tablets*. 10 Ağustos 2023 tarihinde <https://kswedbergblog.wordpress.com/2017/02/05/a-history-of-graphics-tablets/> adresinden erişilmiştir.
- Somuncu, B., ve Aydın, H. (2024). Haber sitelerinin mobil görünüşleri: Örnek bir inceleme. *Yeni Medya*, 16, 188-211.
- Soner, M. (2023, 03 Ağustos). *Utaniyorum! Disney Atatürk Dizisini İptal Etti*. YouTube. 27 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=oMxq4A75vOs> adresinden erişilmiştir.
- Soydan, E. (2012). E-kitap teknolojisi ve basılı kitabın geleceği. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1(1), 389-399.
- Söz Meydanı. (2020, 24 Eylül). *Tarihi Diziler ve Filmler Tarihimizi Yansıtıyor mu?* YouTube. 17 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Gv42ntHv4Cw> adresinden erişilmiştir.
- Stearns, P. N. (2009). Neden tarih öğreniyoruz. (E. Dinç, Çev.), *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 118-127.
- Sülüner, H. S. (2014). Yabancı seyyahların gözlemleriyle Roma ve Bizans dönemi'nde Ankara. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 11-21.
- Şahin, M., Keskin, S., Özgür, A. ve Yurdugül, H. (2017). E-öğrenme ortamlarında öğrenen özelliklerine dayalı etkileşim profillerinin belirlenmesi. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 7(2), 172-192.
- Şen, E. (2018). Tasarım ilke ve öğelerinin minyatürde kullanımı. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 7(46), 775-781.
- Şengör, C. (2023, 08 Kasım). *Atatürk Olmasaydı Ne Olurdu?* Kafa TV. 12 Ocak 2024 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=VoWSmbGSSyI> adresinden erişilmiştir.
- Şengür, H., Tufan, D., Ülgen, E., Uçar, E. ve Tosun, N. (2008, 30 Ocak - 01 Şubat). *E-öğrenme projelerinde proje yönetimi süreçleri*. Akademik Bilişim, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, *Çanakkale*, 383-389.
- Şenler, F. (2005). Animasyon tarihi, teknikleri ve Türkiye'deki yansımaları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (3), 99-114.
- Şimşek, A. (2002). Eğitimde doğrudan demokrasi ve etkileşimli öğrenme. *Kurgu Dergisi*, 19, 99-112.
- Şimşirgil, A. (2014). *Kayı II: Cihan Devleti*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Şirin, V. (2020). *Ana hatlarıyla siyasi-kültürel Osmanlı tarihi*. İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Taluğ, D. Y. (2019). Sosyal sorumluluk projesi olarak elektronik ortamda katılımcı, etkileşimli medya tasarımı. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (23), 329-359.
- Tanpınar, A. H. (1995). *Beş Şehir*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarih Bilimi. (2020, 21 Nisan). *Türkiye Büyük Millet Meclisi İlk Toplantı 21 Nisan*. 18 Ekim 2023 tarihinde <https://www.tarhibilimi.net/turkiye-buyuk-millet-meclisi-ilk-toplanti-21-nisan/> adresinden erişilmiştir.

- Tarih Obası. (2021, 06 Şubat). *İllüstratör Ethem Onur Bilgiç ile İllüstrasyon ve Tarih*. YouTube. 18 Şubat 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=Ugmc2EH6HgM> adresinden erişilmiştir.
- Tarihin Arka Odası. (2024, 11 Ocak). *Dünyanın En Büyük Seyyahlarından Ama Tam İsmi Bilinmiyor. Evliya Çelebi Kimdir?* YouTube. 04 Şubat 2024 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=SHdiE3pQMSA&t=14s> adresinden erişilmiştir.
- Taştan, A. (2022, 15 Kasım). *Lider ve Millet*. Genç Gazete. 02 Haziran 2023 tarihinde <https://www.gencgazete.net/lider-ve-millet> adresinden erişilmiştir.
- Taştan, N. (2019). E-kitap arayüzlerinin okuma deneyimiyle ilişkisi. *Tasarım+ Kuram Journal*, 15(28), 65-76.
- TDK. (2023). “Etkileşim”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 12 Aralık 2023 tarihinde <http://tdk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- TDK. (2023). “Proje”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 10 Eylül 2023 tarihinde <http://tdk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- TDK. (2023). “Şahsiyet”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 13 Ağustos 2023 tarihinde <http://tdk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- TDK. (2023). “Tarih”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 02 Ekim 2023 tarihinde <http://tdk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- TDK. (2023). “Tarihî”, *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*. 10 Eylül 2023 tarihinde <http://tdk.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- Tezel, M. F. (2007). *Mimari Tasarım Eğitimi İçin Sanal Doku Tabanlı Büro Binası Veri Destek Sistemi ‘TallOffice’*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Timur, S., ve Keş, Y. (2016). Grafik tasarımda üç boyut algısı. *İdil Sanat ve Dil Dergisi*, 5(22), 655-676.
- Tiyatro İyesi. (2023, 09 Ocak). *İllüstratör Ethem Onur Bilgiç’le Röportaj*. YouTube. 12 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=GziWpAdVpHE> adresinden erişilmiştir.
- Tok, M. Ç. (2019). *Açık ve uzaktan öğrenmede yararlanılan etkileşimli e-kitaplarda yer alan videoların incelenmesi*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Top Best Apps Planet. (2016, 07 Ocak). *Little Fox Music Box - Sing-Along Songbook for kids between 2 and 6 years - iPad/iPhone/Android*. YouTube. 24 Aralık 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=VJnDGwt9s1c> adresinden erişilmiştir.
- Tosun, N. ve Özgür, H. (2009, 07-09 Ekim). *E-öğrenme ortamlarında öğrenci-içerik etkileşimi*. 3th International Computer and Instructional Technologies Symposium, Trabzon, Türkiye, 327-331.
- TRT Haber. (2022). *Oğuz Kağan’dan Mustafa Kemal’e Türk Büyükleri*. 13 Mart 2023 tarihinde <https://www.trthaber.com/foto-galeri/turk-dunyasi-buyukleri-sergisi-sanatseverlerle-bulustu/44349/sayfa-1.html> adresinden erişilmiştir.
- TRT Nostalji. (2022, 19 Mart). *Aşkın Yolculuğu: Hacı Bayram-ı Veli 11-12. Bölüm*. YouTube. 18 Ağustos 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=lgKJGfpigjk> adresinden erişilmiştir.
- Turan, F. A. (2000). *Hacı Bayram-ı Veli*. Ankara: Bilig Yayınları.
- Turan, F. A. (2004). *Hacı Bayram-ı Veli*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Turan, F. A., ve Aydın, O. (2011). *Günümüz halk şairlerinin dilinden Ankara’nın manevî mimarı Hacı Bayram-ı Veli*. Ankara: Semih Eğitim Kültür Yayınları.

- Turan, R. (2021). Ulu ataların izinde Türk Dünyası ortak Türk tarihi ders kitabında tarihi şahsiyetler. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 9(29), 66-84.
- Turani, A. (1980). *Sanat terimleri sözlüğü*. Ankara: Toplum Yayınevi.
- Türk Tarih Kurumu. (2020, 06 Aralık). *İstanbul'un Fethi*. 11 Eylül 2023 tarihinde <https://ttk.gov.tr/istanbulun-fethi/> adresinden erişilmiştir.
- Türk Ulak. (2022, 03 Şubat). *Enver Paşa, Sanata Olan İlgisi ve Kabiliyetiyle de Bilinir*. 15 Ocak 2023 tarihinde <https://turkulak.com.tr/wp-content/uploads/2022/02/Enver-Pasanin-Rigada-cezaevinde-yaptigi-resimler.jpg> adresinden erişilmiştir.
- Türk, E. B. (2023). Patrona Halil'in roman dünyasındaki iz düşümü. *Hars Akademi Uluslararası Hakemli Kültür Sanat Mimarlık Dergisi*, 6(2), 223-233.
- Türkmen, İ. (2023). Mustafa Kemal Atatürk'ün liderlik karizmasının tarihi kökleri. *Devlet Dergisi*. Ekim 2023 tarihinde http://devlet.com.tr/makaleler/y734-Mustafa_Kemal_Ataturkun_Liderlik_Karizmasinin_Tarihi_Kokleri.html adresinden erişilmiştir.
- TV100. (2021, 14 Kasım). *Burak Sevinç yeni dizisi Hacı Bayram Veli'yi anlattı: Bu dizide kılıç kalkan yok, maneviyat var*. YouTube. 03 Ekim 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=hYtABiuqWTw> adresinden erişilmiştir.
- Uçar, T. F. (2019). *Görsel iletişim ve grafik tasarım*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ural, U. (2020). *Eşref; bir efsanenin çöküşü*. Gazete Grafiti. 01 Aralık 2023 tarihinde <https://graffitihaber.com/makale/5746345/esref-ural/esref-bir-efsanenin-cokusu> adresinden erişilmiştir.
- Userspots. (t.y.). *Etkileşim tasarımı (interaction design) nedir?* 05 Aralık 2023 tarihinde <https://www.userspots.com/sozluk/etkilesim-tasarimi-nedir> adresinden erişilmiştir.
- Ünalp, F. R. (2017). Tarih bilinci ve millî şuur. *Uluslararası Prof. Dr. Halil İnalcık Tarih ve Tarihçilik Sempozyumu: Bildiriler II. Cilt* (ss. 297-309). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ürper, O. (2009). *Dijital teknolojiye geçişin reklam fotoğrafçılığı uygulamalarına yansımaları: Türkiye'deki reklam fotoğrafçıların görüşlerinin değerlendirilmesi*. Doktora Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Üstündağ, N. ve Akdenizli, F. (2021). Yaratıcı endüstrilerde çocuklara yönelik etkileşimli e-kitap tasarımı. *Social Sciences Studies Journal (SSSJJournal)*, 7(84), 2728-2739.
- Vass, K. (2023, 25 Mart). *History of AI - The invention of photography*. 03 Eylül 2023 tarihinde <https://www.katevassgalerie.com/blog/history-of-ai-photography> adresinden erişilmiştir.
- Vassiliou, M. and Rowley, J. (2008). Progressing the definition of “e-book”. *Library Hi Tech*, 26(3), 355-368.
- Vate-U-Lan, P. (2012). *An augmented reality 3D pop-up book: The development of a multimedia project for English language teaching*. Multimedia and Expo (ICME), 2012 IEEE International Conference, Melbourne, VIC, Australia, 890-895.
- Vector Conversions. (t.y.). *Raster vs Vector*. 11 Aralık 2023 tarihinde https://vector-conversions.com/vectorizing/raster_vs_vector.html adresinden erişilmiştir.

- Vidyoner. (2024). *Tasarımda 5 Görsel Hiyerarşi Kuralı*. 30 Ağustos 2024 tarihinde <https://vidyoner.com/blog/tasarimda-5-gorsel-hiyerarshi-kurali/> adresinden erişilmiştir.
- Voorhees, M., ve Sease, P. (2023, 16 Şubat). *Luddites, Lawyers, Illustrators: Embrace AI as a Tool*. 12 Ekim 2023 tarihinde <https://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=81ce84d3-9b62-4ba6-9574-d53eaa1ec556> adresinden erişilmiştir.
- Vurucu, İ. (2017). Milli tarih nedir. *Turkish History Education Journal*, 6(1), 163-179.
- Wacom. (2022). *Wacom Cintiq Pro 24 Pen Grafik Tablet (DTK-2420)*. 06 Eylül 2023 tarihinde <https://store.wacomturkiye.com/urun/wacom-cintiq-pro-24-pen-grafik-tablet-dtk-2420-dtk-2420> adresinden erişilmiştir.
- Wigan, M. (2012). *Görsel illüstrasyon sözlüğü*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Wikimedia Commons. (2008, 01 Ağustos). *Timur reconstruction*. 10 Temmuz 2023 tarihinde https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Timur_reconstruction03.png adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia. (2008, 26 Aralık). *Patrona Halil'in Jean Baptiste Vanmour tarafından 28 Şubat 1730 tarihinde yapılmış portresi*. 10 Eylül 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Patrona_Halil_İsyanı adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia. (2015, 19 Haziran). *Muhteşem Yüzyıl*. 10 Ocak 2024 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Muhte%C5%9Fem_Y%C3%BCzy%C4%B1l_%283._sezon%29 adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia. (2017, 02 Kasım). *Posthumous portrait of Gutenberg. No contemporary depictions survive*. 18 Ağustos 2023 tarihinde https://en.wikipedia.org/wiki/Johannes_Gutenberg adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia. (2017, 31 Temmuz). *Mehmed II, Entering to Constantinople*. 06 Haziran 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0stanbul%27un_Fethi adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia. (2020, 07 Ağustos). *Adolf Hitler'e ait bir fotoğraf*. 06 Ekim 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Adolf_Hitler adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia. (2020, 26 Aralık). *Mehmet Âkif Ersoy*. 08 Haziran 2023 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Mehmet_%C3%82kif_Ersoy adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia. (2024, 28 Nisan). *II. Mehmed'in 1479'da İtalyan ressam Gentile Bellini'ye yaptırdığı portresi*. 11 Mayıs 2024 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/II._Mehmed adresinden erişilmiştir.
- Wikipedia. (2024, 30 Haziran). *Mustafa Kemal Atatürk*. 10 Ağustos 2024 tarihinde https://tr.wikipedia.org/wiki/Mustafa_Kemal_Atat%C3%BCrk adresinden erişilmiştir.
- Witcher2Game. (2012, 16 Nisan). *The Witcher Interactive Comic Book Trailer*. YouTube. 26 Aralık 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=TeRQm2T2DI4> adresinden erişilmiştir.
- World History Encyclopedia. (2021, 13 Mart). *Emperor Napoleon in His Study at the Tuileries*. 20 Eylül 2023 tarihinde <https://www.worldhistory.org/image/13626/emperor-napoleon-in-his-study-at-the-tuileries/> adresinden erişilmiştir.
- XSGameplay. (2012, 17 Nisan). *The Witcher Interactive Comic Book*. YouTube. 27 Aralık 2023 tarihinde <https://www.youtube.com/watch?v=WjifvPaFoIq> adresinden erişilmiştir.

- Yahşıhan İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü. (2021, 14 Ekim). *Tarihimize İz Bırakan Şahsiyetler*. 18 Aralık 2023 tarihinde <https://yahsihan.meb.gov.tr/www/tarihimize-iz-birakan-sahsiyetler/icerik/448> adresinden erişilmiştir.
- Yakın Doğu Üniversitesi. (2020, 01 Nisan). *Etkileşimli Kitap Tasarımı*. UZEBİM. 15 Aralık 2023 tarihinde https://uzem.neu.edu.tr/pluginfile.php/169159/mod_page/content/79/BookCreatorUZEBİM.pdf adresinden erişilmiştir.
- Yalçın, E. S., ve Çetin, A. (1999). Türklerde liderlik geleneği ve Atatürk. *Erdem*, 11(33), 1029-1036.
- Yazar, T. (2020). Sanat ve teknoloji ilişkisinde görsel iletişim aracı olarak tipografi ve eğitim sürecindeki uygulama yaklaşımları. *Journal of Interdisciplinary and Intercultural Arts*, 5(11), 255-269.
- Yazıcı, B. (2013). *Cenghis Khan*. 15 Nisan 2023 tarihinde <https://www.behance.net/gallery/7709741/genghis-khan> adresinden erişilmiştir.
- Yıldırım, D. (2023). Bilgi edinme ve öğrenme pratiklerinde fotoğraf ögesinin kullanımı ve bilgilendirme tasarımına olan etkisi. *Uluslararası İletişim ve Sanat Dergisi*, 4(10), 97-110.
- Yılmaz, Y. E. (2023, 13 Haziran). *Mustafa Kemal Atatürk'ün yapay zekâ aracılığıyla oluşturulmuş bir görüntüsü*. 04 Temmuz 2023 tarihinde <https://www.instagram.com/271ey/p/CtbqncOqdbC/?locale=ru&hl=am-et> adresinden erişilmiştir.
- Yılmaz, Y. E. (2023, 4 Mayıs). *Mustafa Kemal Atatürk'ün yapay zekâ vasıtasıyla oluşturulmuş bir görüntüsü*. 02 Haziran 2023 tarihinde <https://x.com/271ey/status/1654195771992952855/photo/1> adresinden erişilmiştir.
- Yorgancı, O. (2013). *Hacı Bayram-ı Veli*. Anonim Yayıncılık.
- Young Guru Academy. (2005). Rol model nedir? 19 Aralık 2023 tarihinde <https://yga.org.tr/blog/yga-rol-model-nedir/> adresinden erişilmiştir.
- Yurdakul, İ. (2004). Eğitim ortamında etkileşimli çoklu ortam CD-ROM'larının değerlendirilmesi. *Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(4), 98-101.
- Yücel, Ş. (2018). Tasarım ilkeleri açısından bir Yörük halısının analizi. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 87-106.
- Zhang, D. (2005). Interactive multimedia-based e-learning: A study of effectiveness. *The American Journal of Distance Education*, 19(3), 149-162.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : ŞEN, Emrullah

Uyruğu : T.C.

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi/ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü/ Grafik Tasarımı Bölümü	Devam Ediyor
Lisans	Çankırı Karatekin Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Fakültesi/ Grafik Tasarımı Bölümü	2021
Lisans	Afyon Kocatepe Üniversitesi/ Güzel Sanatlar Fakültesi/ Resim Bölümü	Ayrılan Öğrenciler
Ön Lisans	Sinop Üniversitesi Gerze Meslek Yüksekokulu/ Grafik Tasarımı Bölümü	2018

Yabancı Dil

İngilizce

Yayınlar

- Ersan, M. ve Şen, E. (2023). Reklam tasarımında mizah ve McDonald's örneğinin göstergebilimsel analizi. *The Journal of Social Sciences*, 64(64), 135-147.
- Çeken, B. ve Şen, E. (2023). Animasyonun eğitimde kullanımı ve değerleri aktarmadaki rolü. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 12(35), 333-360.
- Ersan, M. ve Şen, E. (2024). Reklamlarda metafor kullanımı: Fast-Food reklamları örneği. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 256-293.

Sanat ve Tasarım Etkinlikleri

Henri Matisse'nin "Güneşin Müziğiyle Dans Eden Renkler ve Şekiller" Başlıklı
Resim Etkinliği / Afyonkarahisar Bahçeşehir Okulları / 2016

Sergiler

Nüans Resim Atölyesi / Karma Resim Sergisi / 2014

On Kıta Bir Vatan İlelebet İstiklal' Temalı Afiş Sergisi / 2021

15 Temmuz 15 Afiş' Konulu Afiş Sergisi / 2023

100 Sanatçı 100 Eser' Başlıklı Ulusal Çevrimiçi Karma Sergi / 2023

1914 Sarıkamış' Başlıklı Davetli Çevrimiçi Karma Afiş Sergisi / 2024

